

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

189

826

P-67

~~0168-23/127~~

403

1652003

ԱՂԲԱՐ

Թ Ո Վ Մ Ա Ս Ի

Տ Ն Ա Կ Ը

6180

1840

1840

1840

82 Ե.

Handwritten text in red ink, possibly a title or author's name.

ԱՂԲԱՐ

Բ-67 Ե

Թ Ո Վ Մ Ա Ս Ի

Տ Ն Ա Կ Ը

ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԵՆՐԻԿ. ՊԻՉԸՐ ՍԴՈՅ

ՏԻԿԵՆՈՋՆ ԼՄԵՐԻԿԵՑԻՈՅ

4578

Հատոր Առաջին

2

Վեներտիկ

Ի ՄԻԹԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ

1854

Handwritten text at the top of the page, possibly a name or title.

Handwritten text below the top line.

Handwritten text, possibly initials or a signature.

Large, faint, mirrored text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Small, faint, mirrored text.

Faint, mirrored text.

Faint, mirrored text.

Faint, mirrored text.

Faint, mirrored text.

Faint, mirrored text.

Faint, mirrored text.

Faint, mirrored text.

Vertical handwritten text on the right margin.

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Մարդուս ճշմարիտ փառքը իր ընկերացը բնական և բարոյական վիճակը լաւցընելու ջանքը պիտի ըլլայ :

Հ Ի Պ Պ . Ս Է Ն Դ - Ա Ն Դ Ո Է Ն .

ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ վախճանը միշտ անցելոյն յիշատակաւը մարդուս միտքն ու սիրտը կրթելն եղած է : Պատմութեամբ մեզմէ առջիններուն զլխէն անցածները կարդալով խելք կը սորվինք մեր գործքերը աղէկ ու հաստատուն սկզբամբ մը գործելու : Վիպասանութեան վախճանն ալ պատմագրական սկզբանց տակը կ'իյնայ , որուն զիտաւորութիւնն ու նպատակն ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ շատ անգամ , մանաւանդ այս վերջի ատեններս , ներկայ ընդհանուր կամ մասնաւոր մարդկային ընկերութեան մէջ անցած զիպուածները ու

անոր գովելի և պարսաւելի պարագաները բարակ քօղի մը տակ ծածկած՝ մեր մտացը և սրտին դիմացը ձգել ու անոնցմէ անկողմնասէր և անաչառ դատաստան մը խնդրել : Մարդուս վրայ մեծ տպաւորութիւն ընողը բարի և կամ պարսաւելի դիպուած մը կենդանացեալ իր դիմացը ունենալն է . անոր համար այնչափ աւելի պատմադիրք և վիպասանք գովելի և ընթեռնելի կ'ըլլան , որչափ որ ճարտար և ըզզայուն ըլլայ մեր սրտին թելերը թռթռացընող գրիչնին : Այսպիսի ուղիղ մտածութեամբ հնարուած և սկսուած է , և բոլոր Եւրոպայի մէջ այսչափ յառաջացած ու ծաղկած վիպասանական պատմադրութիւնը . և միայն մարդուս ապականեալ բնութիւնն է , որ ինչպէս ուրիշ ամէն բարի բաներու մէջ , այսպէս ալ այս մարդկային բընութեան առողջարար դեղին մէջ իր դառնութեան թիւնը խառներ է :

Որչափ ուրախութիւն է մեզի տեսնել մեր ազգին նոր արթնցած ջանիցն և փութոյն զգալի յառաջադիմութիւնը՝ որով և ճանչցած կ'երևայ նաև վիպասանութեան ալ մարդկային սրտերը դաստիարակելու ունեցած օգուտն ու հարկաւորութիւնը , այնչափ ալ փափաքելի էր մեզի որ թարգ-

մանչաց կամ հրատարակողաց փոյթն ու նպատակը առաւելապէս ազդին բարոյական օգուտն ու սրտից հրահանգութիւնը քան թէ առժամանակեայ զուարճութիւնը զնելը . վասն զի թէ և վիպասանութիւնը իր դիտած վախճանին հասնելու համար զուարճացընելը ձեռքը զօրաւոր միջոց մը առած է , աւելի անզգալի կերպով մը ընթերցողին սրտին տիրելու և զինքը բարոյական վախճանին ախորժանօք մը հասցընելու , սակայն թէ որ միջոցը վախճանի տեղ փոխուելու որ ըլլայ՝ այնուհետև վիպասանութիւնը իր նպատակէն կը զրկուի , և փոխանակ օգտից՝ մեծամեծ խանդարմանց ալ պատճառ կ'ըլլայ : Այս դիտողութիւնը , նորէն կ'ըսենք , մեծապէս կը փափագինք որ ազգային գրիչք զիմացնին , մանաւանդ թէ սրտերնին ունենային , թէ որ ճշմարտիւ , ինչպէս ալ կ'ուզենք յուսալ , ազդին բարոյական օգուտն է միայն իրենց թարգմանութեանցն ու հրատարակութեանց նպատակը :

Այս բաղմահոչակ վիպասանութեանս հեղինակն է ՀԵՆՐԻԿԷԴ կամ ըստ անգղիականին ՀԱՐՐԻԸԴ ՊԻՉԸՐ - ՍԴՈՅ *

* Harriet Beecher - Stowe.

ամերիկացի խաթունը, որն որ իր այս զիրքը առաջին անգամ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց Նոր-Եօրք քաղքին Ազգային-Գար * անունով օրագրին մէջ գլուխ գլուխ հրատարակեց . բայց այն ատենը այնչափ համբար չելաւ, որչափ օրագրին մէջ տըպագրելը լըմննալէն վերջը, զատ երկու հատորի մէջ ամփոփելով դուրս հանեց . ան ատենը կայծակի պէս Միացեալ-Նահանգաց մէջ մէկ ծայրէն մէկալ ծայրը այս խաթունիս անունը հռչակուեցաւ, ու առջի իրեք ամսուան մէջ 150,000 օրինակ ծախուեցաւ, հատը 15 Փրանգի: Ամերիկայէն համբար 1 ռնտրա անցաւ, և մի և նոյն միջոցին մեծատարած քաղքին մէջ չորս տեսակ տպագրութիւն ելաւ, և տպագրողներէն մէկը, ինքիրմէ շարժեալ, հատոր գլուխ 50 դաղղիական սանդիս, իբր հեղինակի իրաւունք, մաս հանեց Սգոյ խաթունին: Անդղիայէն շուտ մը Գաղղիա, Իտալիա, Գերմանիա հռչակուեցաւ, ու շատ լեզուով տպագրեցաւ ու հրատարակուեցաւ:

Վիպասանութեան նիւթն է Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգաց մէջի գերեաց վիճակը ու հոն տեղուանքներու գերեստացից

* National-Era.

իրենց գերիներուն հետ վարուիլը ստորագրել :

Ամերիկայի մէջ գերեստացութիւնը Սպանիացիք և Բորգոզալք մտուցին : ԺԶ դարուն մէջ երբոր Սպանիացոց հարստահարութենէն ու բռնութիւններէն բուն Ամերիկոյ երկրցիքը նուազիլ սկսան՝ մտածեցին Սպանիացիք որ երկիրը շէնցընելու համար Ափրիկէի սևերէն գերիներ գնեն ու Ամերիկա բնակեցընեն . ասկէ սկսաւ Ամերիկացի գերեաց սկիզբը , և Սպանիացոց զօշաքաղութենէն , և վերջը դադթական Անգղիացոց և այլևայլ ուրիշ ազգաց , որ Միացեալ-Նահանգաց հասարակապետութիւնը հաստատեցին , ունեցած շահասիրութենէն , այն աստիճանի անդուծ բռնաւորութիւն մը տիրեց , որ այս խեղճ գերիները անասնոց և անբանից հաւասար և վաճառքի տեղ կը սեպուէին :

Արդէն սկզբնէ վեր այս անդթութեանս դէմ Հոովմայ պապերն ալ ձայներնին բարձրացուցեր էին . Պիոս Բ . Ուրբանոս Է . Բենեդիկտոս ԺԳ . զանազան կոնդակներ հանեցին այս անդուծ գործքէս զգուշացընելով քրիստոնեայ ազգերը : Իսկ 1839ին Պեկտեմբեր 3ին անմահ յիշատակաց արժանի Պրիզոր ԺԶ , պապն ալ կոնդակ մը

Հանեց, որուն մէջ իր նախորդացը բոլոր
 որոշմունքները ու թղթերը յիշատակելէն
 վերջը կ'ըսէ. « Մենք ալ ուղելով որ բոլոր
 » քրիստոնէից երկրէն այսպիսի նախա-
 » տինքը և վատանունութիւնը վերցուի...
 » կը յորդորենք մեր առաքելական իշխա-
 » նութեամբը և կ'աղաչենք բոլոր հաւա-
 » տացեալս 'ի Քրիստոս, ինչ աստիճանի
 » մարդ ալ ըլլայ, որ ոչ որ համարձակի
 » ասկէ ետքը այդպիսի անիրաւութեամբ
 » չարչրկել Հնդիկները, սևերը ու անոնց
 » նմանները, զանոնք իրենց ստացուած
 » քէն զրկելով, բռնի ծառայեցընելով. և
 » կամ անոնց դէմ բռնութիւն ընողներուն
 » օգնելով, և կամ այնպիսի անգութ վա-
 » ճառականութիւն 'ի գործ դնելով, որով
 » սևերը չէ թէ մարդ, հապա իբր անբան
 » կենդանի և ստացուած սեպուեր են. և ո՛ր
 » և իցէ պատրուակաւ ալ ըլլայ՝ ընդդէմ
 » օրինաց արդարութեան և մարդկութեան
 » կը ծախուին, կը դնուին, և դառն աշխա-
 » տութեանց տակ կը հեծեն... և այս ա-
 » մէն բանս անարժան կը ճանչնանք քրիս-
 » տոնէական անուան » :

Բայց այս բոլոր մարդկութիւնս նուա-
 տացընող գործիս, զորն որ աստուածային
 և քնական օրէնք կ'արդելուն, մարդուս

միտքը և սիրտը ինքնիրեն դէմ կը բողոքէ՝ կարելի չեղաւ որ այսպիսի յորդորներով ալ սանձ մը դրուի . մինչև դանազան ընկերութիւններ և օրագիրներ հաստատուցան, թէ Ամերիկա և թէ Եւրոպա, որ այս բանիս դէմ ճգնին, և Անգղիոյ ու Գաղղիոյ խորհրդարաններուն մէջ երկայն վիճելէն վերջը՝ վերջապէս այս երկու տէրութիւնները իրարու հետ դաշնակցեցան ու գերերարձ նաւերու դէմ նաւատորմիդ մը հանեցին, որ այս վերջին տասը տարուանս մէջ Ատլանտեան Ովկիանոսին մէջ և Ափրիկէի արևմտեան ծովեզերքը պտըտելով բոլոր գերի տանող նաւերը սկսան բռնել ու պատերազմի աւարի տեղ սեպելով նաւը աճուրդի հանել ու գերիներն ալ ազատել : Այս կերպովս զգալի քիչնալ սկսաւ այս անպիտան վաճառականութիւնս : Պրազիլի կայսերութիւնն ալ 1853ին Հոկտ. 15ին օրէնսդիր ժողովքին ձեռքովը մերժեց իր օրինաց մէջէն գերեստացութեան օրէնքը, ասոր հետեւեցաւ նաև այս տարի 1854ին Ամերիկայի հարաւային կողմի Վենեցուլայի հասարակապետութիւնը ու ինքն ալ իր երկրին գերիները ազատեց . և հիմա զլիաւորապէս Միացեալ-Նահանգաց մէջ տեղ տեղ դեռ իր առջի ուժը պահած է այս

անդուծ շահասիրութիւնը : Մարդ չկրնար
 հաւատալ որ Միացեալ-Նահանգաց մէջ
 քաղաքականութիւնը այսպէս հսկայաքայլ
 յառաջադիմելու ատենը և այնչափ կանո-
 նաւորեալ ազատական օրինաց մէջ, նաև
 այնպիսի օրէնքներ խառնուին որ վիպա-
 սանութեանս հեղինակին ըսածին պէս՝
 « Բոլոր քաղաքակիրթ ազգաց դիմաց, այս
 » ազատական հասարակապետութիւնը,
 » նուաստացուցիչ և նախատալի վիճակ
 » մը ունենայ » :

Սդոյ խաթունը պզտիկուց 'ի վեր այս
 խեղճ գերեաց վշտացը ականատես և կա-
 րեկից եղած ըլլալով շատ ճիշդ և սրտա-
 շարժ կերպով անոնց վիճակը կը ստորա-
 դրէ, և աւելի մարդուս սրտին և մտացը
 հետ խօսելով մարդկային բնութեան այն-
 պիսի թելերուն կը դաչի՝ որ անկարելի է թէ
 չզգայ ընթերցողը. այս իր զգայուն գրչին
 դօրութեամբն է որ իր հայրենակցացը և
 օտարացը դիմաց համբաւ ստանալէն դատ,
 նաև անոնց մտաց համոզողութեանը տի-
 րեց. որով իր հայրենեացը շատ Նահանգ-
 ներ, այս գրքիս հրատարակուելէն վերջը,
 ինքիրենցմէ շարժեալ գերեստացութեան
 օրէնքը մէջներնէն վերցուցին, մանաւանդ
 հիւսիսային կողմերը, ուր ինչպէս սլատմու-

Թեանս ընթացքէն ալ կ'երևի, արդէն սկը-
սեր էր տկարանալ գերեվաճառութեան և
գերեստացութեան սկզբունքները. հարա-
ային կողմերն ալ որ գերեաց համար ա-
մենէն դառն և խիստ կողմերն են՝ հիմա
չատ տկարացած է և առջի ուժէն ինկած :

Մենք հոս երկայն բարակ այս գրքիս վը-
րայ գովեստներ խօսելու տեղ ճոն-Վը-
մոէնի այս գրքիս վրայ ըրած դատաստանը
կը համառօտենք, որ Եւրոպական տպա-
գրութեանց ամէնուն մէջն ալ կը գտնուի :

« Այս գիրքս, կ'ըսէ այս երևելի հեղի-
» նակս, քանի մը հարիւր երեսի մէջ մեծ
» փոփոխութեան մը սկզբունքները կը բո-
» վանդակէ. այս գիրքս որ սրտաշարժ ու
» տաք սրտի զգացմունքներով լի է, բոլոր
» գրաւորական աշխարհքին մէջ կը ստը-
» տի և հարիւրաւոր և հազարաւոր օրինակ
» բաժնուած բոլոր երկրագնացոյս վրայ
» յաղթական շրջան մը կ'ընէ. արտասուել
» տալով այն աչուրներուն որ զանիկայ կը
» կարդան, սոսկացընելով այն ականջնե-
» ըր որ կը լսեն, ու զողացընելով այն ձե-
» ուրները որ զանիկայ կը բռնեն : Թեր-
» եւս մինչև հիմա գերեստացութեան վը-
» րայ ինչած ծանր հարուածոց մէջ ամե-
» նէն խորագոյնը այս է, որ և կնկան մը

» ձեռքը կրցաւ այս հարուածս տալ :
 « Իմաստասիրական սկզբունքները սա-
 » կաւաթիւ կիրթ և ուսեալ սրտերու վրայ
 » կրնան տպաւորութիւն ընել . իսկ ստո-
 » թազրութիւնը և նկարագրութիւնը բազ-
 » մաթիւ , մանաւանդ թէ ամէն սրտերու
 » վրայ առ հասարակ իր ուժը կը ներդոր-
 » ծէ : Արդ այս գիրքս կենդանի նկարնե-
 » թու շարք մըն է . կենդանի զոհերու դաս
 » մը որոնք մէկիկ մէկիկ իրենց վէրքերը ,
 » իրենց թափած արիւնը , իրենց կրած
 » շղթաները ցուցնելով՝ արդարութիւն կը
 » պահանջեն յանուն մարդկութեան , մա-
 » նաւանդ թէ յանուն Որդւոյն Աստուծոյ ,
 » որ ինչպէս մեզի , նոյնպէս ալ հաւասա-
 » թապէս իրենց համար արիւնը թափեց ու
 » անարգական մահուամբ մեռաւ » :

« Այն բանը որ մեծամեծ փիլիսոփայք
 » չկրցան ընել՝ քրիստոնեայ կնիկ մը կա-
 » թող եղաւ ընելու . մարդկային արարա-
 » ծոց աստիճանը բարձրացուց զգերինե-
 » թը . ցըցուց որ հոգի մը ունին . իրենց
 » տիրոջը բերնովը անոնց խեղճութիւննե-
 » թը պատմել տուաւ , և ցուցուց որ ինչ-
 » պէս ձերմակները , նոյնպէս ալ սևերը
 » ունին հօր մը , մօր մը , էրկան և ամուս-
 » նոյ բնութեան զգացմունքը » :

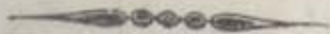
« Այսպիսի ճշմարտութիւնները իրաւ
 » չատ անգամ հրատարակուեցան , բայց
 » այսպիսի նկարագրութիւն սրտաշարժ
 » տեսարաններով ոչ երբէք ցուցուեցաւ ,
 » և այս կերպս շուտ մը և հաւասարապէս
 » կը կրթէ ինչպէս մեծերը , նոյնպէս պըղ-
 » տիկները : Ասկէց վերջը , այս գրքիս այս-
 » պէս մեծ համբաւ ստանալովը , գերեաց
 » առուտուր մը տեսնալով , պիտի չըլլայ
 » մայր մը՝ որ իր տղան գրկացը մէջ չսըխ-
 » մէ , պիտի չզտնուի աղջիկ մը՝ որ բար-
 » կութենէն և ամօթխածութենէն երես-
 » ները չկարմրնայ . պիտի չզտնուի մարդ
 » մը՝ որ զգացած զայրացմանէն ու ամօթէն
 » չդողըղայ ու չսարսի . . . » :

Աս գրքիս վրայօք ուղղափառ օրագիր-
 ներն ալ խօսեցան այլ և այլ կերպով դատաս-
 տան ընելով . որոնցմէ կարողիկե Քաղաքա-
 կանոսրիւն (Civiltà Cattolica) անունով Հռոմ
 հրատարակուած օրագիրն ալ՝ զրուածքին
 սրտաշարժ բացատրութեանցը և կենդա-
 նի նկարագիրներուն և դիպուածներուն
 մէկզմէկու հետ ունեցած կապակցութեա-
 նը և ուրիշ կատարելութիւններուն վը-
 րայ խօսելէն վերջը՝ անդրադարձընել կու-
 տայ ուղղափառ ընթերցողներուն այն
 ընդհանուր սլակսութիւնը , որ մենք ալ

հարկաւոր կը համարինք յիշել հոս, որն
 որ առաջ կու գայ հեղինակին նորադանդ
 ըլլալէն: Յոլոր գրքին մէջ կը ջանայ, հը-
 նարքներ կը փնտռէ գերէվաճառութիւնը
 ատելի ընելու և աշխրբքիս վրայէն վերցը-
 նելու աս բարբարոսութիւնը, ու չի յիշեր
 որ աշխրբքիս այնչափ կողմերէն վերցաւ
 անհկայ ուղղափառ կրօնքին գրած ար-
 գելքներովը, ու անոր քարոզիչներուն ու
 գերի ազատող եկեղեցականներուն ձեռքո-
 վը. և թէ որ հնարք մը կայ բոլորովին վեր-
 նալուն ալ նէ՛նոյն սուրբ նախանձն է: Ո՛ր-
 չափ բնական բան էր որ ասանկ սոսկալի
 չարեաց նոր դեղեր թելագրելու ատենը՝ ու-
 բոնց օգուտը զէթ տարակուսական է, թե-
 լագրէր նաև այն դեղն՝ որուն զօրութիւնը
 այնչափ տեղեր փորձուած ու սքանչելի կեր-
 պով յաջողած է: Բայց որովհետև ինք ա-
 մօթ կը սեպէ կարօտ ըլլալու ուղղափառ
 կրօնքին ու անոր քարոզիչներուն օգնու-
 թեանը, անոնց տեղը բաւական կը համա-
 բի չորս միլիոն գերիներուն կապանքը խը-
 դելու համար՝ բնական զգացմունքներ ու
 Աստուածաշնչին աշխարհաբառ օրինակ-
 ները շատցընելը միայն: Բայց առջինը ինքն-
 իրեն բաւական չէ մարդուս շահախնդրու-
 թեանը յաղթելու, որ մարդկային զգաց-

մունքներուն ալ կը յաղթէ . իսկ երկրորդը
 վնասակար ալ կրնայ ըլլալ՝ եթէ անվաւեր
 թարգմանութիւններով և առանց սրբոց
 Հարց մեկնութեանը, ամէն մարդու իր խել-
 քին ձգուի սուրբ Գրքին խօսքերուն իմաս-
 տը հասկընալ : Այս պակասութիւնը հեղի-
 նակին ուրիշ բարոյական սկզբանցը վնաս
 մը չբերելուն՝ այսչափս ծանուցանելը հարկ
 համարեցանք ՚ի զգուշութիւն ընթերցո-
 ղաց :

Այս ամէն խորհրդածութիւններէն կըր-
 նայ իմանալ բարեսէր ընթերցողը որ այս
 վիպասանութեանս ընտրողութեանը հա-
 մար ամէն հարկաւոր զգուշութիւնները
 ՚ի գործ դրած ենք, և այսպիսի Եւրոպիոյ
 և Ամերիկայի մէջ ամէնուն ծանօթ եղած
 զիրք մը թարգմանելնիս ու մեր ազգին ըն-
 ծայելնիս ուրիշ բանի համար չէ, բայց ե-
 թէ ծանօթացընել մեր ազգն ալ այն մեծ
 փոփոխութեանը որ այս վերջի տարիներս
 արևմտեան կողմերը եղան այս գրքուկիս
 ձեռքովը, որով և գրքին փառացն ալ գե-
 ղեցիկ յաւելուած մը տալու :

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ

ՎՐԱՅ

ՀԱՄԱՌՕՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԵՆՐԻԿԷՐ ՊԻՉԸՐ-ՍԴՈՅ խաթունը Միացեալ-Նահանգաց մէջ ծնած է . իրեն հայրը Լայմէն-Պիչըր Միացեալ-Նահանգաց ազատութեան պաշտպաններէն մէկն է . հինգ մանչ և իրեք աղջիկ ունի , որոնք ամէնքն ալ իրենց հօրը հետեւած են : Բայց գրականութեան մէջ ամենէն աւելի անուն հանողը այս Հենրիկէդ խաթունը եղած է :

Հենրիկէդ աննշան զեղի մը ծնունդ է ուր իր առջի տարիները անցընելէն վերջը Պոստըն անցաւ . բայց քիչ ատենէն անկէ ալ ելաւ իր բոլոր ընտանիքովը , ու գնաց Օհիոյ նահանգը բնակեցաւ : Հոն սկսաւ գրականութեան ետեւէ ըլլալ և Ծաղկոռնք Մայիսի

ըսուած գիրքը հանեց : Օհիոյէն Քէնդըքի
անցաւ ուր շատ տարի աղջկանց դաստիա-
րակութեան դբաղեցաւ : Այս Նահանգիս
մէջ գերութեան ինչ ըլլալը ճանչցաւ , և
ամէն օր իր աչքին տակը հանդիպած գի-
պուածներէն այս Աղբար Թովնասի տեսիլը
ըսուած զրքուկիս նիւթերը հաւաքեց :

Քէնդըքիէն իր ծննդեան տունը դառ-
նալով իր հօրը պաշտօնակիցներուն մէ-
կուն Պարոն Սդոյին հետ կարգուեցաւ .
որ Նոր-Անգղիոյ մէջ համալսարանի մը
վարժապետներէն է : Հիմա Հենրիկէդ Պի-
չըր-Սդոյ իր բոլոր ընտանիքով Մասսա-
չէսէզսի մէջ Անտովըր գեղը կը բնակի . և
միշտ օրագրաց մէջ տպելու հատուածներ
կը գրէ . հիմա իր հատուածները տպողը
Նոր-Եօրքի Անկախ (Indépendant) անունով
օրագիրն է որ Միացեալ - Նահանգաց շա-
քաթական օրագրաց երևելիներէն մէկն է :

Ա Ղ Բ Ա Ր

Թ Ո Վ Մ Ա Ս Ի

Տ Ն Ա Կ Ը

Գ Լ ՈՒԽ Ա .

Մարդասէր մարդ մը .

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ Միացեալ Նահանգաց Քեն-դըքի Նահանգին պղտի քաղաքի մը մէջ փետրուար ամսուն ցրտիեկ իրիկուն մը , երկու ազնիւ պարոններ սեղանատան մը մէջ նստէր էին . ու հոն քովերնին ուրիշ մարդ ալ չըլլալով իրարու հետ , զինիի գաւաթը ձեռքերնին , հարկաւոր բանի մը վրայ տաք տաք կը վիճէին :

Թէպէտ մենք երկուքն ալ ըստ սովորութեան պարոնի անուամբ պատուել ուզեցինք , բայց ճիշդ խօսելով , այս երկու նըս-

տողացս մէկը արժանի չէր ամենեին այս պատուանունին : Կարճահասակ ու դէր մարդ մ'էր, դէմքէն ալ հասարակ ու ուսմիկ մարդ մը կ'երևար, և իր խրոխտ ու մեծարան կերպովը կ'իմացունէր որ ցածագդ զիին մէկն էր և իր շահուն համար միայն ընկերութեանց մէջ կը մտնէր կ'ելլէր :

Հագուստն ալ իր կերպարանքին շատ յարմար էր : Վրան փայլուն չուխայէ ըզզեատ մը ունէր, գոյնզգոյն բաճկոն մը, և կապուտ ու դեղնագոյն կէտերով վզնոց մը : հաստ ու կոշտ մատուրներն ալ խել մը մատնիներով զարդարուած էին . վզէն ժամացուցի մէկ հաստ ոսկիէ շղթայ մը կախած էր, վրան ալ շատ մը ոսկիէ օղակներ անցուցած, զորոնք խօսակցելու ժամանակ գուարճանալով մը կը պտըտցընէր :

Իսկ զիմացիներ որ Պարոն Շէլպի կը կոչուէր, յիրաւի կատարեալ պարոնի կերպարանք մը ունէր, և տանը կահ կարասիքէն ալ՝ ոչ զարմանալի հարուստ և ոչ ալ աղքատ կ'երևար :

Կերակուրնին նոր լմընցուցեր էին, բայց Պ. Շէլպիին սեղանի հրաւիրեալը իրեն սովորական կոշտ կերպովը՝ ժամանակին անպատշաճութեանը չնայելով, զինիին զօրութենէն զլուխը տաքցած, լեզուն դուրս ձգեր այլայլած կը վիճէր :

— Ահաւասիկ այս կերպով սա մեր գործքն ալ զլուխ կը հանենք, ըսաւ Պարոն Շէլպի :

— Տայց ես այս պայմաններով կարելի չէ որ ատ դաշինքը կարենամ կնքել, ըսաւ մէկալը, ու գինիին գաւաթը դէպ 'ի ճրագին լոյսը մօտեցուց :

— Ինչո՞ւ համար պիտի չկարենաս . Թովմասը ուրիշ գերիներու չնմանիր, վըրան գին մ'ալ չկտրուիր . հաւատարմութեանը, բարեկիրթութեանն ու ճարտարութեանը խօսք չկայ . տանս բաները ժամացուցի մը պէս կարգաւորեալ առաջ կը տանի :

— Այնպէս է, բարեկիրթ որչափ գերի մը կրնայ ըլլալ . այնպէս չէ՞ մի, կրկնեց Հէլի ու գաւաթ մը օղի տնկեց :

— Չէ . շիտակ կ'ըսեմ, Թովմասը իրաւքընէ բարեսիրտ, ազնիւ, սիրելի ու կրօնասէր ծառայ մընէ : Չորս տարի է որ քրիստոնեայ եղաւ և ճշմարտիւ սրտի մտօք քրիստոնէութիւնը ընդունեցաւ : Անկէ վերջը իմ ունեցածս չունեցածս իրեն յանձնեցի, ստակս ալ, տունս ալ, ձիերս ալ . ազատութիւն ալ տուի որ բոլոր նահանգին մէջ կարենայ ասդիս անդին երթալ գալ, ու միշտ գինքը հաւատարիմ ու ճիշդ գտայ իր պարտուցը մէջ :

— Շատերը կը կարծեն որ սներուն մէջ կրօնասէր մարդիկ չեն գտնուիր . ես կ'ըսեմ թէ կան : Անցած տարի Նոր-Օուէան գերի մը գնեցի որուն հեզուկ ու հանդարտ կերպին ամէնքը կը զարմանային : Ստրկի կարօտութիւն ունեցողէ մը աժան աժան

դներ էի, 600 տողար ալ վրան վաստակ
ըրի: Արօնքը, թէ որ մէջը նոր նոր սկըզ-
բունքներ չխառնուի, գերիներուն համար
մէկ հատիկ հարկաւոր բանն է:

— Իմ թովմասս առ քու ըսած գերիիդ
մէկ հատիկ ջուխտը կրնայ ըլլալ, ըսաւ Շէլ-
պի. անցած աշնան գիները մինակ Չինչին-
նադի* խրկեցի, որ հոն տեղի բաներս
կարգի դնէ ու անկէ 500 տողար առնելիքս
բերէ. կանչեցի գիները « թովմասս, ըսի, ես
քու վրադ վստահութիւն ունիմ. որովհետև
քրիստոնեայ ես, ու կը հաւտամ որ զիս
չես խաբեր, Թե կը դառնաս կու գաս »: Գը-
նաց ու քիչ ատենէն ամէն բան ուզածիս
պէս լմընցընելէն վերջը դարձաւ եկաւ:
Ումանք իրեն խրատ տուեր էին որ Գանա-
տա փախչի, բայց ինքը, իմ տէրս ինձի
վստահացաւ, այդպիսի վատութիւն չեմ
կրնար ընել, ըսելով խորհուրդնին մերժեր
էր: Շատ կը ցաւիմ, իրաւցընէ, ատ մար-
դը ձեռքէս հանելուս համար. դուն պէտք
է որ այս մարդս իմ բոլոր պարտուցս տեղը
ընդունելով գոհ ըլլաս. և թէ որ քիչ մը
խղճմտանք ունիս՝ առաջարկութեանս չէ
չես ըսեր:

— Ի՞նչ, կը տարակուսիս վրաս, վաճա-

* Օհիոյ նահանգին գլխաւոր քաղաքը. այս նա-
հանգս գերեաց ազատութիւնը ընդունած ըլլա-
լով գերիներուն շատ դիւրին բան է ասկէ Գա-
նատա փախչիլը:

ուսականէ մը որչափ որ խղճմտանք կը փնտռուի՝ հարկաւ այնչափը ունիմ. հարկաւոր ըլլայ նէ այս բանիս վրայ երզմունք ալ կ'ընենմ : Բարեկամի մը սիրոյն համար ամենայն բանի պատրաստ եմ, բայց զիտնաս որ աս տարի գերիներու առուտուրը խիստ զէշ գնաց :

Աս ըսելով աչուրները դէպ 'ի երկինք վերուց, ու մէկ գաւաթ մընալ օղի տնկեց :

Շէլպի սիրտը նեղացած քիչ մը լուռ կեանալէն վերջը — է՛յ, ըսաւ, նայինք որչափի կ'առնես :

— Տղայ մը կամ մէկ աղջիկ մ'ալ թովմասին հետ մէկ տեղ կու տամ :

— Չէ. ալ ուրիշ տալու բան չունիմ. իմ բանուորներէս ուրիշ մէկն ալ չեմ կրնար հեռացընել : Թովմասն ալ վերջին կարօտութեան մէջ ըլլալուս համար է որ կը ծախեմ :

Ասոնց խօսելու ժամանակը մէյմ'ալ դուռը բացուեցաւ ու մէկ պզտի չորս հինգ տարեկան խառնածին* տղայ մը ներս մըտաւ : Դէմքը գեղեցիկ, սև ու մետաքսի պէս բարակ մազերը ոլոր ոլոր մինչև ուսերը կ'իջնային, սկսաւ կրակոտ ու անուշ աչուրները երկայն ընթուիներուն տակէն՝ խուցին չորս կողմը պարտոցընել :

* խառնածին (mulâtre) կ'ըսուին այն տղաքը որոնց ծնողացը մէկը ճերմակ մէկն ալ սև է, նոյն անունը կ'առնուն նաև անոնց որդիքը :

Կարմիր ու դեղին գոյնզգոյն զգեստ մը հագեր էր, ու իր համեստութեանը հետ այնպէս միմոսական կերպեր ալ ունէր՝ որ տեսնողը մէկէն կ'իմանար որ կատակներու վարժած տղայ մընէ :

Պ. Շէլպին խաղողի ողկոյզ մը նետելով ըսաւ. — Շուտ, բռնէ նայիմ Հենրիկոս :

Տղան կապկի պէս անանկ շուտ մը ցատքեց առաւ որ տէրը չկրցաւ ծիծաղը բռնել. — Հոս եկուր, տղաս, ըսաւ :

Տղան տիրոջը քով վազեց. Շէլպի փայփայելով մը ըսաւ. — Հենրիկ, ցուցուր ապարոնին ինչ որ զիտես երգել ու պարել :

Տղան մէկէն անուշ ու բարձր ձայնով մը գերիներու մէկ երգը երգել սկսաւ ու ձեռքով, ոտքով ամանակ կը զարնէր ու բոլոր մարմնովն ալ երաժշտութեան յարմար ձևեր կ'ընէր :

— Ապրիս, շատ աղէկ ձևացուցիր, ըսաւ Հէլի ու կտոր մը նարինջ իրեն նետեց :

— Հենրիկ, ըսաւ նորէն Շէլպի, ձևացուր նայիմ, Գուչոյ ծերը յօդացաւութիւն ունենայ նէ ինչպէս կը քալէ :

Վազեց տղան տիրոջը եղեգէ գաւաղանը ձեռքը առաւ, կէս մէջքով ծռած՝ գաւաղանին վրայ ինկաւ, երեսը կոնճմտեց ու ծերու պէս հազալով ու թքնելով՝ սկսաւ խուցին չորս կողմը պտըտիլ : Երկու նստողները խնտալէն կը մարէին :

Շէլպի նորէն տղան քովը կանչելով. — Տեսնեմ, ըսաւ, Ռոպպի տէրտէրը ինչպէս սաղմոս կ'ըսէ :

Հենրիկոս մէկէն երեսը կախեց ու ծանր կերպով մը, քթին տակէն երգելով սաղմոս մը սկսաւ ըսել :

— Օ՛, ալ ասոր խօսք չկայ, ըսաւ Հէլի, աչքս այս տղուն վրայ մնաց. աս ալ մէկալին վրան աւելցուր, կրկնեց՝ Շէլպիին ուսը ծեծելով, ան ատենը ամէն բան աղէկ կ'ըլլայ, կը լմըննայ :

Այս խօսքիս վրայ դուռը նորէն բացուեցաւ ու քսանըհինգ տարեկան կնիկ մը ներս մտաւ. տղուն դէպ 'ի ասոր վազելէն Հէլի մէկէն մակաբերեց որ տղուն մայրը պիտի ըլլայ : Կնիկը այս օտարականին դարմացած նայուածքէն կարմրեցաւ. թէպէտ դէմքով աւելի սևազոյն էր, բայց մաքուր ու գեղեցիկ զգեստները իրեն բնական հանդամանքները աւելի դուրս կը ցատքեցընէին : Բարակուկ ձեռուրները, վայելուչ ոտուրները, զարդարուն մազերը Հէլիի աչքին զարկին, որ վարժ էր մէկ նայուածքով մը կին ապրանքի մը աղէկ հանդամանքներն ու պակասութիւնները մէկէն ճանչնալու :

— Ի՞նչ կ'ուզես Ելիզա, ըսաւ Շէլպի :

— Հենրիկը կը փնտռէի :

Մէկէն տղան ղիմացը վազեց ու գոզը ժողուած խաղողը ցըցուց :

— Դուրս տար տղան, ըսաւ Շէլպի :

Ելիզա մէկէն տղան ղիրկն առաւ ու գունէն դուրս ելաւ :

— Վա՛չ, ըսաւ վաճառականը զարմանա-

լով մը, այս ի՛նչ աղէկ գանձ է. աս աղջկովս երբ որ ուզես Նոր-Յուլէանի մէջ բաղղղ կրնաս շինել: Կենացս մէջ այնչափ հազարաւոր կնիկներ գներ ու ծախսեր եմ բայց ասոր պէս գեղեցիկ մէկ հատ մ'աչեմ գտած:

— Ես չեմ ուզեր ատ աղջկով իմ բաղղս շինել, ըսաւ Շէլպի նեղսրտութեամբ, ու խօսքը փոխել ուզելով գինիի նոր շիշ մը բացաւ, ու — Ի՛նչպէս է. հարցուց վաճառականին:

— Սքանչելի՛... խիստ ընտիր տեսակէն է... Բայց հիմայ աս ըսէ ինձի, քանիով ատ կնիկը ինձի կը ծախսես:

— Պարոն Հէլի, մէկ խօսքով ըսեմ, ատ կնիկը ծախսելու չգար, իրեն մարմնոյն ծանրութեամբն ալ ոսկի տաս՝ իմ կնիկս չհաւանիր:

— Ի՛, կանայք միշտ այնպէս կ'ըսեն. իրենք հաշիւ ընել չեն գիտեր. բայց մէյ մը որ իրենց հասկըցընես թէ այնչափ ոսկիով որչափ ոսկի շղթաներ ու զարդարանքներ կը գնուին՝ մէկէն մտքերնին կը փոխեն:

— Չէ, չէ մի երկընցներ Հէլի, ատոր և ոչ խօսքը ըրէ. քեզի յայտնի ու կարճ Չէ մը ըսելէն դատ՝ ուրիշ բան չունիմ գուրցելու:

— Գոնէ տղան տուր, տեսա՛ր թէ ինչպէս ախորժեցայ իրեն գեղեցկութեանն ու վայելուչ կերպին:

— Անիկայ քու ի՞նչ բանիդ կրնայ գալ :

— Ի՞նչ բանի՛ս . բարեկամ մը ունիմ որ աս տարի այս տեսակ վաճառականութեան ետեէ եղեր է . աղուոր տղայքներ կ'ուզէ զընել որ վերջէն ծախէ : Տղաք այնպէս բաներ են որ տեսնողները իրենց կը քաշեն . հարուստները տէր կ'ելլան , սուղ սուղ կը զընեն , ու իրենց մանրամունք ծառայութեանցը կը գործածեն : Տղաք շատ բան կ'արժեն , մանաւանդ ատ տղան ալ իրեն զուարճալի կերպովը շատ ստակ կ'ընէ :

— Այսպէս շուտով չեմ ուզեր ծախել , քսաւ Շէլպի մտածելով մը . ես գութ ունիմ , սիրտս չքաշեր տղաքը իրենց մօրը զրկէն յափշտակել :

— Ի՞նչ կ'ըսես . ես ալ գիտեմ որ կանանց հետ գործք ունենալը շատ ախորժելի բան մը չէ . ես ալ չեմ սիրեր իրենց ճիշն ու աղաղակը . և որչափ կարելի է կը ջանամ զլուխ չցաւցընել : Մայրը քանի մը օր , շաբաթ մը տղէն հեռացուր , ամէն բան խաղաղութեամբ կը լմըննայ . երբոր կը դառնայ ու տղան չգտներ քանի մը օր կը տրտմի , վերջը ամէն բան կը մոռցուի . կինդ ալ իրեն ջուխտ մը գինդ կուտայ , նոր հագուստ մը կը կտրէ կամ ուրիշ դարդարանք մը ընծայ կ'ընէ՝ կը մխիթարուի կ'երթայ :

— Ես չեմ կարծեր որ բանը ատ կերպով լմըննայ :

— Հը՛մ . տեսնաս թէ ինչպէս կ'ըլլայ .

զիտե՛ս որ ատ սևերը մեզի չեն նմանիր :
Վերջը Շէլպիին դառնալով Հէլի՛ ըն-
տանեկան ոճով մը ըսաւ .

— Ումանք կը կարծեն թէ գերիներուն
վաճառականութիւնը զմարդ քարասիրտ
կ'ընէ . բայց իմ վրաս փորձելով այդպէս
չեմ գտնար . թէպէտ իրաւ կան մարդիկ
որ այդպիսի առուտուրի մէջ վարուելու
ամենեկին կերպ չունին : Քանիները տեսայ
որ բռնութեամբ տղաքը մօրերնուն զրկէն
խլելով կը ծախէին , մայրերնին ալ յուսա-
հատաբար կը կանչուրուտէին : Ասիկայ շատ
գէշ կերպ մընէ , ասանկով ապրանքը
կ'արուի , և շատ անգամ բոլորովին ծառայ-
ութեան անյարմար կ'ընէ : Նոր-Օռլէան
կնիկ մը տեսայ որ այս կերպով փճացաւ .
զինքը գնող վաճառականը հարկաւորու-
թիւն չունենալով տղուն՝ չէր ուզեր գնել .
կնիկը տղան զիրկը առած կու լար ու չէր
թողուր որ իրմէն զատուի . վերջապէս բռն-
ութեամբ առին տղան ձեռքէն ու կնիկը
խուցին մէջ փակեցին , հոն սրտին ցաւէն
խենդեցաւ ու մեռաւ : Ար տեսնա՛ս , սլա-
րոն , որ այս գէշ կերպով հազար տողարի
կորուստ եղաւ : Փորձով համոզուած եմ ,
որ շատ խոհեմութեամբ ու մարդկութեամբ
գործելու է :

Աս ըսաւ ու կռնակը աթոռին տալով այն-

* Դիտէ ընթերցողը որ զմարդս ապրանքի տեղ
գրած են պերեվաճառները :

պէս ծանր կերպով նստեր էր՝ որ կարծես թէ Ուիլպերֆորս * մըն էր : Իր ըսածին վրայ այնպէս համոզուած էր, որ երբոր Շէլպի նարինջ մը կը ստըկէր, Հէլի դեռ քանի մը խորհրդածութիւններ ըրաւ լուրջ ու ծանր կերպով մը, իբր թէ ճշմարտութեան սիրոյն համար կը խօսէր :

— Իրաւ անպատշաճ բան մըն է ինքիւր վրայ գովեստ խօսիլը, կ'ըսէր, բայց ամէնքը կը վկայեն որ իմ ունեցած գերիներու խումբը ընտիրներէն մէկն է. գոնէ շատերէն անանկ լսեր եմ. բոլոր գերիներս խիստ աղէկ վիճակի մէջ են, ամէնքն ալ վրայ եկած ու առողջ են, այս առուտուրներու մէջ ամենեին մնաս չեմ քաշած : Ասիկայ իմ կերպէս կը կախուի. իմ կերպս ալ մարդկոտրեան սորվեցուցածն է :

Շէլպի այս խօսքերուն ինչ պատասխան տալը չզիտնալով՝ պաղ կերպով մը. — Այնպէս պիտի ըլլայ, ըսաւ :

— Ի վերայ այսր ամենայնի կը հաւտամս պարոն, որ իմին այս կերպս ծաղր ընելով երեսիս ալ զարկին. բայց իմ ունեցած կարծիքներս ոչ տգիտական են և ոչ ալ հասարակ մարդու կարծիք, ես իմ մտքիս վրայ հաստատ կեցած եմ ու անով է որ այսչափ վաստակ ըրի. և կրնամ ըսել որ

* Ուիլպերֆորս (Wilberforce) անգղիացին գերեաց ազատութեան գլխաւոր պաշտօնաններէն մէկը եղած է : Ծն. 1759. Մեռ. 1833 :

այդ կարծեաց տէր ըլլալուս վարձքն է իմ ըրած վաստակս :

Գերեվաճառին այն վարդապետած մարդասիրութիւնը այն աստիճանի կարգէ դուրս ու ծիծաղական բան մ'էր, որ Շէլլաի չկըրցաւ խնտայը բռնել :

Թերեսս դրքիս ընթերցողն ալ պիտի խընտայ այս վաճառականիս ըրած մարդասիրոշրեան վարդապետութեանը վրայ . մենք հիմայ այն օրերուն հասեր ենք, որ մարդասիրութիւնը ուրիշ կերպարանք առած է, և հիմակուան մարդասէրք նոր նոր ու կարգէ դուրս բաներ ըսելու ու ընելու վրայ են :

Շէլլաիին խնտայը Հէլլի ճարտասանութեանը գրգիռ մը եղաւ :

— Աս ինչ տեսակ բան է, ըսաւ, չեմ հասկընար . չկրցայ այս իմ կարծիքս սա մեր վաճառակցաց ըղեղը մէյ մը խոթելու : Օրինակի համար, իմ հին վաճառակիցս Թովմաս Ադէր ինչ ճարպիկ մարդ է, բայց եկուր նայէ որ սատանայի պէս չար է իր գերիներուն հետ . շատ աղէկ սիրտ ունի, բայց գերիները ծեծելը իրեն բնութիւն եղեր է : Շատ անգամ ըսեր եմ իրեն . բարեկամ, երբոր գերիներդ կու լան, ինչո՞ւ կը ծեծես ու գետինը կը դարնես, պարտաբան մընէ ըրածդ, և օգուտ մ'ալ չունի : Աւրուն մէջ ինչ գէշութիւն կայ . բնական բան մ'է, և հարկաւ մէկ կողմանէ չէ նէ՛ մէկալ կողմանէ պէտք է որ բնութիւնը սթափում մը ունենայ : Այսպէսով նաև գերի-

ներդ կը փճացընես . կը հիւանդանան ու կը տղեղնան , անկէ վերջը դժուարաւ կըրնաս ծախել . նայէ որ քիչ մը անուշութեամբ ու սիրով հետերնին վարուիս . ապահով կեցիր որ ասանկով աւելի վաստակ կ'ընես քան թէ քու սպառնալիքներովդ ու ապտակներովդ : Բայց անիկայ չուզես ամենին ինծի մօտիկ ընել , և թէպէտ ուրիշ կողմանէ առուտուրի մէջ շատ վարպետ մարդ էր , բայց այնչափ իմ ապրանքներու փճանալուն պատճառ եղաւ , որ հարկաւորեցայ իր ընկերութենէն բաժնուիլ :

— Բայց դուն միտքդ ինչ դրած ես , մի թէ քու բռնած կերպդ Նոթէրին կերպէն աղէկ է :

— Ար համարձակիմ ըսելու , պարոն , որ իմս աւելի աղէկ է , և ես որչափ ձեռքէս կու գայ դժուար պարագաներուն մէջ շատ վարպետութիւն ու ճարտարութիւն կը բանեցընեմ . օրինակի համար , երբոր կ'ուզեմ գերիներուս տղաքը ծախել՝ կը ջանամ որ մայրերնին հեռացընեմ . աչուրնէն հեռու ըլլալով՝ սրտերնէն ալ կը հեռանան . վերջը երբոր ամէն բան կը լմըննայ , 'ի հարկէ պէտք է որ համբերեն : Սները ձերմակներուն չեն նմանիր . ձերմակները միշտ յոյս մը ունին իրենց կանայքը ու տղաքը պահելու . իսկ աղէկ սորվեցուցած սները այսպիսի գաղափար չեն կրնար ունենար , վասն զի զիտեն որ զին կտրուելէն ետե՛ւ ալ յոյս չկայ :

— Վախենմ որ այս պարագայիս մէջ իմ գերիներս աղէկ վարժած չեն, ըսաւ Շէլպի

— Ես ալ ատ վախը ունիմ. դուք ձեր գերիները կը փճացընէք. մտածմունքնիդ աղէկ, բայց հիմ չունիք ամենեին: Սները ձեռքէ ձեռք ծախուելու համար եղած են, և մարդասիրութեան դէմ բան է անոնց մը տացը ու սրտին մէջ այնպիսի բաներու փափաքներ ձգել, որ չեն կրնար ունենալ. և զիրենք իրենց կոչմունքէն կը հեռացընեն: Մէկ խօսքով ես սեւերուս հետ ինչպէս պէտք է, այնպէս կը վարուիմ:

Շէլպի ուսը թոթուելով մը. — Մարդուս ինքիր վրայ դո՛հ ըլլալը ի՛նչ աղէկ բան է եղեր, ըսաւ:

Հէլի քիչ մը լուռ կենալէն վերջը. — Է՛յ, վերջապէս ի՛նչ որոշեցիր, հարցուց:

— Գեռ մտածեմ ու կնոջս ալ խորհուրդ հարցընեմ. և թէ որ կ'ուզես որ խաղաղութեամբ լմընցընենք, նայէ որ ուրիշի հետ այս բանիս վրայ չխօսիս, վասն զի մէյ մը որ իմ մարդիկներս իմանան, զիտնաս մէկն ալ չեմ կրնար տնէն դուրս հանել:

— Մի ամենեին տարակուսիր, բայց որոշմունքդ շուտ ըրէ, որովհետեւ ես կը փութամ:

— Աղէկ, այս իրիկուն նորէն եկուր, ու պատասխանը կ'առնես:

Գերեվաճառը շուտ մը վերարկուն առնելը ու դռնէն դուրս ելլալը մէկ ըրաւ:

Երբոր դուռը դոցուեցաւ՝ Շէլպի ինքիրեն

ըսաւ . — Սա մարդուս աներեսութիւնը այնպէս կիրքս կը հանէր՝ որ քիչ մնաց սանդուխէն վար պիտի նետէի զինքը . բայց հարկը կը ստիպէ որ զգուշութեամբ հետը վարուիմ : Առաջուց թէ որ մէկը ինձի թողմասս Աղբարը պիտի ծախես ըսէր , ինձի նախատինք կը համարէի , բայց ի՞նչ ընեմ , պէտք է որ ծախեմ , ո՛հ , նաև Ելիզային տղան ալ ծախելու է : Անիկա դէմ պիտի կենայ , չուզենայ պիտի որ ծախեմ , մանաւանդ տղան . բայց ձեռքէս ի՞նչ կու գայ , ատ վաճառականը իմ պարտատէրս է , և այս առիթով իր շահը առաջ կը տանի : Ո՛հ ինչ դէշ բան է պարտք ունենալը :

Թերևս Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց մէջ Քէնդըքի Նահանգն է միայն ուր գերիներուն վիճակը քիչ մը աւելի հանդիստ է : Այն կողմերուն մեծագոյն աշխատութիւնը երկրագործութիւնն է , և հարաւային Նահանգներուն պէս կարգէ դուրս ու ծանր աշխատութիւններ չունին : Տէրերն ալ իրենց ամենօրեայ ըրած շահերուն վրայ գոհ ըլլալով՝ մեծագոյն վաստակի յուսով՝ մարդկութեան դէմ իրենց գերիները չեն տանջեր : Այն կողմերը պարտողները ամէնքը կը վկայեն , տեարց գերիներուն վըրայ ունեցած սէրը , գերիներուն ալ իրենց տերանց համար ամենայն սիրով ու հոգով աշխատիլը : Բայց ՚ի վերայ այսր ամենայնի այսպիսի խաղաղ ու հանդիստ կենաց մէջ , մէկ տխուր ու միշտ վախ տուող խրտուիլ

մը կայ՝ որ է Օրէնքը : Անոր համար , քանի որ օրէնքը զայս գերիները իբրև ապրանք կը համարի կամ թէ ըսեմ նիշրակիսն քանն , յոչ կարգը դրած է . քանի որ աղէկ տիրոջ մը սնանկութիւնը , կամ թշուառութիւնը , կամ մահը կրնան զգերիները երջանկութենէ յանկարծ թշուառ վիճակի մը մէջ ձգել , գերիներուն վիճակը ոչ երբէք երջանիկ կրնայ սեպուիլ :

Շէլպի խիստ անուշ , ներողամիտ ու սիրելի յատկութիւններ ունէր , և իր գերիները ամենայն կարելի եղած խնամքով կը պահէր . բայց իր քանի մը սխալ ճամբաներովը պարտքի տակ ինկած էր և իր զվսաւոր պարտատէրը Հէլին էր . այս իրեն պարտքերուն համար էր որ Հէլիի ծանր առաջարկութեանցը պէտք էր որ հաւանէր :

Բայց հիմա դանք Նլիզային . տղան փրնտուելու համար խուցը մտնալու ժամանակ դռնէն Շէլպիին և Հէլիին խօսակցութիւնները լսելով իմացեր էր որ Հէլի գերեզմանաւ մըն էր ու իր տիրոջը Շէլպիին հետ առուտուրի սակարկութիւն մը ընելու եկեր էր , քանի մը կցկտուր լսած խօսքերէն կասկածի դնաց որ Հէլի իր տղան կ'ուզէր զնել : Տղան առած խուցէն դուրս ելլալու ժամանակը ուղեց նորէն ականջ զնել , բայց իր խաթունը՝ Շէլպիին կնիկը՝ զինքը կանչելով շկրցաւ ուղածը ընել : Բայց վախէն սիրտը այլայլած խելքը վրան չէր , ինչ որ կ'ըսէր խաթունը՝ անոր հակառակը կ'ընէր :

— Ալիզա, այսօր բան մը կայ վրադ, ըսաւ խաթունը: Ալիզային այլայլութիւնը ալ շատցաւ, ու աթոռի մը վրայ ինկած բարձր ձայնով սկսաւ լալ:

— Ի՞նչ ունիս Ալիզա, ըսաւ խաթունը:

— Ո՛հ խաթուն, գերեզմանաւ մը եկեր է ու տանտիրոջը հետ սեղանատունը նստած տղաս ծախելու սակարկութիւն կ'ընեն. ես ահանջովս լսեցի:

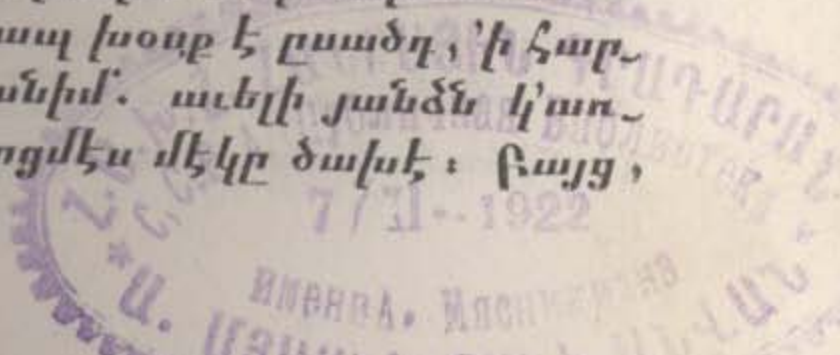
— Էյ աղէկ. դնենք թէ մէյ մ'ալ իրաւ ըլլայ, խօսելով բան կը լրմննայ:

— Ի՞նչ կը կարծես՞ խաթուն, արդեօք տանտէրը պիտի չհամոզուի իմ Հենրիկոսս ծախելու: Աս ըսաւ ու սկսաւ նորէն արցունք թափել:

— Ի՞նչ, ծախել. առ անկարելի բան է. գիտես որ էրիկս ամենեին հարաւային նահանգներու գերեզմաններուն հետ առուտուր չունի, մեր գերիները քանի որ աղէկ են՝ անոնցմէ մէկն ալ ծախելու միտք չունի: Բայց դուն ինձի աս ըսէ, ո՞վ է որ քու կին Հենրիկոսդ գնել ուզենայ. կը կարծես որ ամէնքը քեզի պէս աչք ունին վրան: Ալիբ, ելիբ, մազերս շտկէ, զգեստներս մաքրէ, ու նայէ որ մէյ մ'ալ դռներուն ետեւն խօսքի ահանջ չդնես:

— Թէ որ տանտէրն ալ հաւանի, հրամանքդ չհաւանիս խաթուն որ ծախ...:

— Ի՞նչ պարապ խօսք է ըսածդ, ՚ի հարկէ պիտի չհաւանիմ. աւելի յանձն կ'առնում որ իմ տղոցմէս մէկը ծախէ: Բայց,

Ելիզա, դուն ատ տղուն վրայ խենդ դարձեր ես, մէկը որ տանը դունէն ներս մտնայ՝ մէկէն միտքդ կը դնես որ տղադ յափըշ տակելու եկեր է :

Ելիզա այս խրատութիւն խօսքերէն սիրտ առնելով սկսաւ ինքն ալ իր կրած վախին վրայ խնտալ, ու հանդարտ սրտով սկսաւ խաթունին հրամանները կատարել :

Շէլպի խաթունը ազնիւ կնիկ մըն էր, առատասրտութեանը և բարերարութեանը հետ կարգէ դուրս բարեսպաշտութիւն մ'ալ ունէր, անոր համար էրիկն ալ կը պատուէր զինքը ու վրան մեծ համարմունք ունէր. կը թողուր որ ուղածին պէս գերիները կըրթէ, ու անոնց մտացը մէջ բարի սկզբունքներ սերմանէ :

Շէլպի գերեվաճառին հետ խօսելէն վերջը, շատ անհանգիստ էր, թէ ինչպէս եղածը իր կնոջը պատմէ. առաջուցմէ սկսաւ գուշակել որչափ աղաչանք ու ընդդիմադրութիւններ իրեն առջև պիտի դնէր կնիկը, իր այս միտքը փոխելու համար : Իսկ խաթունը, իր էրկանը ստըկի կարօտութիւնը չզիտնալով և իր բարեսիրտ բնութեանն ալ տեղեակ ըլլալով, Ելիզային խօսքերը բանի տեղ չդրաւ. միտքէն ալ չէր անցընէր թէ ինչ բաներ նոյն զիշերը խեղճին զլխէն պիտի անցնին :

ԳԼՈՒԽ Բ .

Մայր .

Ելիզա պղտիկուց 'ի վեր իր խաթունին
ձեռքը մեծցած , իրեն շատ սիրելի եղած էր :

Որոնք որ Միացեալ նահանգները պար-
տած են , լսած պիտի ըլլան սևամորթ կա-
նանց անուշ ձայնը ու տեսած անոնց ազ-
նիւ կերպը . Ելիզան ալ աս և ասոնց նման
ձիրքերով զարդարուած էր : Իրեն խաթու-
նին խնամոցը տակ , ամենայն փորձանքնե-
րէ ազատ ու խաղաղ կեանք մը ունէր , ու
Շէլպիի դրակից պարոնի մը մէկ գերիին
հետ՝ որ Գէորգ կ'ըսուէր՝ կարգուած , և ան-
կէ ունեցեր էր պղտիկ Հենրիկոսը :

Գէորգ շատ ճարտար գերի մընէր , որուն
յաջողակութիւնը տեսնալով տէրը իրեն մօ-
տակաց արուեստաւորի մը քով զինքը
վարձքի տուեր էր : Գէորգ ասոր քովը այն-
չափ առաջ գնաց որ ամէնքը կը զարմա-
նային . կանեփը մաքրելու նոր գործիք մը
հնարեց , որ իրեն պղտիկուց առած ոչինչ
կրթութեանը նայելով՝ կը ցուցընէր իրեն
մեծ հանճարի տէր ըլլալը : Բայց որովհետև
ըստ օրինաց գերին ևիշքական ապրանք մը
կը սեպուէր և ոչ մարդու կարգ , անոր հա-
մար այս երխտասարդիս բայգալիսի գեղե-
ցիկ հանդամանքները ապուշ ու անմիտ տի-
րոջ մը իշխանութեանը տակ ծածկուեր

էին : Քէորդին տէրը իրեն այս զիւտերը լսելով, մէկ օր մը եկաւ իր գերին տեսնալու . Քէորդը վարձքի բռնող վաճառականը շատ սիրով ընդունեցաւ զինքը, և ուրախակից ըլլալով իրեն այսպիսի ճարտար գերի մը ունենալուն, սկսաւ մէկիկ մէկիկ ցուցընել մեծ գովեստներով Քէորդին ճարտարութիւնները : Քէորդ այնպէս աղէկ բացատրեց իր հնարած մեքենան որ տէրը մտքէն սկսաւ իր տղիտութեանը վրայ աւերջնալ : Բայց ի՞նչպէս կարելի էր որ խառնածին գերի մը կարենար պատիւ ունենալ . տէրը այնպիսի գերիի մը այն կատարելութիւնները չվայլեցընելով, ուզեց որ նորէն զինքը երկիր հերկելու նուաստ ծառայութեան մէջ դնէ, անոր համար հրաման տուաւ որ Քէորդ մէկէն տուն դառնայ :

— Բայց, Պարոն Հարրիս, ըսաւ արուեստաւորը, քու այս ըրածդ խիստ կարգէ գուրս բան մը կ'երևայ ինձի :

— Ի՞նչ կ'ըլլայ եղեր, ըսաւ Հարրիս, ատմարդը իմս չէ՞ մի :

— Թէ որ կ'ուզես իրեն վարձքը եւելցընեմ :

— Չէ, իմ գերեացս վարձքը աւելցընելու կարօտութիւն չունիմ :

— Բայց պարոն, այս մարդս այդ արուեստին շատ յաջողակ է :

— Կրնայ ըլլալ որ յաջողակ ըլլայ . բայց ես ինչ որ իրեն ապսպրած եմ ընելու՝ չէ կրցած ամենեին կամքս կատարել :

— Մտածէ մէյ մը ինչպիսի՛ մեքենայ մը հնարեց, ըսաւ նեղանալով գործաւորներէն մէկը :

— Է՛հ, աղէկ է, մեքենայ մը հնարեց որ չաշխատի, այնպէս չէ՛: Գերի մը մէկ հատիկ է այդպիսի բաներ հնարելու. վասն զի՛ որչափ որ կրնայ՝ աշխատութիւնը քիչցընել կ'ուզէ. միթէ իրենք ալ մէյմէկ մեքենայ չեն :

Գէորգ այս խօսքերս լսելով պաղեցաւ մնաց. բայց այնպիսի իշխանութեան մը տակ էր որ դէմ դնել չէր կրնար: Սաստիկ բարկութենէն պոկունքը խածաւ, ու սրտին մէջ ատելութիւնը հրաբուխի մը պէս սկըսաւ բռնկիլ. շունչը կտրեցաւ, աչուրները դարձան ու քիչ մնաց որ բարկութիւնը դրսէն ալ պիտի պոռթկար, բայց արուստաւորը մէկէն ականջն ՚ի վար քանի մը խօսք փարտալով խոստացաւ իրեն որ քիչ ատենէն նորէն դարձնէ զինքը :

Հարրիս տեսաւ ականջէն վար խօսիլը ու մէկէն մակաբերեց, անոր համար հաստատուն միտքը դրաւ որ ինչևիցէ կերպով քովէն չհեռացընէ իր գերին :

Գէորգ արուեստը ձեռքէ ձգելէն վերջը, սկսաւ նորէն երկրագործութիւն ընել: Շատ կը ջանար զսպելու զինքը, որ չըլլայ թէ սրտին նեղութենէն կարգէ դուրս բան մը ընէ, բայց դանազան կերպերէն կ'իմացուէր որ մտացը մէջ բան մը կը պարտէր :

Արուեստաւորին քովը եղած ժամանակը

ճանչուորեր էր Ելիզային հետ, արուեստաւորն ալ վրան վստահ ըլլալով թող տուեր էր որ համարձակ երթայ դայ: Եւ որովհետեւ կանանց սովորութիւնն է ջանալ ետեւ ըլլալ իրարու հարսնախօսութիւնը յարմարցընել՝ Շէլպին խաթունն ալ անոնց մէկ մէկու վրայ ունեցած սէրը տեսնալով մեծ փութով մէջ մտաւ որ դասոնք մէկմէկու հետ կարգէ. ինչպէս որ յաջողեցաւ ալ ուս երկու վիճակակից ամուսինները պսակուեցան: Շէլպին խաթունը պսակման օրը շատ մեծ ուրախութիւն կատարեց և ինքը անձամբ հարսին զլուխը պսակը դրաւ և հարսնութեան քօղը զլուխը ձգեց:

Երկու տարիի չափ Ելիզա իր էրիկը ստէպ կը տեսնար, և իրենց խաղաղ և ուրախ կեանքը իրենց երկու տղոցը մահուամբը միայն պղտորեցաւ. բայց Հենրիկոսին ծննդեամբը այն տրտմութիւննին ալ շուտով փարատեր էր՝ երբոր Քէորզին տիրոջը ըրած անգութ բռնութիւնը խեղճերուն տնական խաղաղութիւնը վեր'ի վար ըրաւ:

Քանի մը շաբթէն վերջը արուեստաւորը նորէն զնաց Հարրիսը տեսնալու, յուսալով որ սիրտը կակղցած ըլլայ, և շատ ջանք ըրաւ անոր միտքը համոզելու որ նորէն Քէորզը իր քովը առնու:

— Պարապ տեղը խօսքը մի երկնցըններ, ըսաւ Հարրիս կոպիտ կերպով մը, ես դիտեմ իմ ընելիքս:

— Բայց, պարոն, պատասխանեց ա-

բուենատաւորը, ես հրամանքիդ խրատ տուող չեմ, բայց կարծեմ որ քու շահուդ ալ օգտակար է իմ առաջարկած դաշինքներովս Գէորգը ինձի դարձընելը :

— Ես զիտեմ քուկին մտքիդ դրածները, պարոն . ես իմացայ ինչ որ խօսք տուիր Գէորգին զինքը գործարանէդ հանած օրս . բայց աղէկ զիտնաս որ մտքիդ մէկ դրածն ալ առաջ պիտի չերթայ : Ազատ երկրի մէջ ենք, այդ մարդը իմս է, ուստի ինչ որ ուզեմ ան կ'ընեմ :

Այսպէսով Գէորգին յոյսը բոլորովին կտրեցաւ . իմացաւ որ ալ ուրիշ ճար չմնաց իրեն, բայց եթէ անիրաւ բռնութեան մը տակ թշուառ կեանք մը անցընել :

Ատենօք օրէնսդիր մը ըսաւ թէ « Աշխարհքիս վրայ՝ մարդու մը հետ ամենազէշ վարուիլը՝ զանի կախելն է », բայց ես կ'ըսեմ որ կախելէն աւելի զէշ կերպով ալ կրնայ մարդ ուրիշի հետ վարուիլ :

ԳԼՈՒԽ Գ .

Ամուսին և Հայր .

Նոյն օրը Պ . Շէլպիին խաթունը այցելութեան գնաց, Ելիզան ալ տանը զիմացի բակը նստած՝ տրտում աչուրներով իր խաթունին կառքին ետեէն կը նայէր, մէյմ'ալ յանկարծ մէկը ուսին զարկաւ : Գարծաւ Ելիզան ու աչուրները խնտումէն զուար-

Թացաւ . — Ո՛հ . դուն ես Քէորդ , ըսաւ ,
ատ ինչպէս վախցուցիր զիս . աղէկ ըրիր
որ եկար . խաթունը տնէն դուրս ելաւ ու
ինչուան իրիկուն չգառնար , ես ալ ազատ
եմ՝ այսօր , եկո՛ խուցս երթանք :

Առաւ զինքը խուցը տարաւ որ բակին
վրան կը նայէր :

— Ի՛նչպէս ուրախ եմ զքեզ տեսնելուս
վրայ , ըսաւ Ելիզան . . . բայց ի՛նչ ունիս . . .
երեսդ ինչո՛ւ կախեր ես . նայէ մէյ մը Հեն
րիկոսին , տես ինչպէս կը մեծնայ :

Տղան ալ մօրը քովը կեցած վախնալով
մը հօրը երեսը կը նայէր :

— Կը փափաքէի որ և ոչ ծնած ըլլար ,
պատասխանեց Քէորդ դառնութեամբ . ո՛ր
էր թէ և ոչ իսկ ես աշխարհք եկած ըլլայի :

Ելիզա վախէն ու դարմանքէն լալ սկսաւ :
— Ելիզա , շատ կը ցաւիմ այդպիսի խօսքե
րով զքեզ վշտացընելուս վրայ : Խեղճ աղ
ջիկ . ո՛հ . . . ինչո՛ւ ինձի հետ ընկերացար . . .
առանց ինձի՝ դուն աւելի երջանիկ կընայիր
ըլլալ :

— Ա՛հ . Քէորդ , Քէորդ . ինչո՛ւ այդպիսի
խօսքեր կ'ըսես . ի՛նչ եղաւ , ի՛նչ հանդիպե
ցաւ . . . արդեօք ի՛նչ զժբաղդութիւն կայ վը
րանիս գալու . . . Բայց մինչև վերջին ա
տեններս երջանիկ էինք . . . :

— Այո՛ , այդպէս է սիրելի , ըսաւ Քէորդ ,
ու զտղան պիրկը առաւ ու անոր աչուրնե
րուն մէջ նայելով . — Ելիզա՛ , կրկնեց նո
րէն , ի՛նչպէս քեզի կը նմանի սա տղան .

աշխարհքիս մէջ քեզմէ ազնիւ կնիկ մը
չեմ տեսած . բայց . . . երանի՛ թէ մէկզմէկ
ճանչցած չըլլայինք . . . :

— Ո՛հ Գէորդ, ի՛նչպէս սիրտ կ'ընես այդ-
պիսի խօսքեր ըսելու :

— Շիտակը կ'ըսեմ Նլիզա . . . աշխարհքս
բոլոր թշուառութիւն է, ու թշուառութեամբ
լեցուն : Լեղույ պէս դառն է իմ կեանքս .
ես վշտացեալ, տանջեալ, յուսահատ մարդ
մըն եմ . ալ ուրիշ բան չեմ կրնար ընել քե-
զի, բայց եթէ զքեզ ալ իմ հետս թշուառա-
ցընել : Ինչո՞ւ ես ալ բանի դործի ձեռք դար-
կի, բան սորվելու ետեէ եղայ . մանաւանդ
թէ՛ ինչո՞ւ դեռ ողջ կեցեր եմ, երանի՛ թէ
մեռած ըլլայի . . . :

— Ո՛հ սիրելիդ իմ Գէորդ, ի՛նչ տխուր
մտածմունքներ մտքէդ կ'անցնին : Գիտեմ
որ շատ ցաւեցար արուեստաւորին քովէն
ելլալուդ համար, տէրդ շատ խիստ մարդ
մ'է գիտեմ . բայց համբերէ քիչ մ'ալ, ո՞ր զի-
տէ, թերևս . . . :

— Ի՛նչ, համբերեմ . միթէ մինչև հիմա
չհամբերեցի . . . բերնէս խօսք մը ելա՞ւ եր-
բոր արուեստաւորին քովէն, ուր ամէնքը
զիս կը սիրէին, առանց մէկ պատճառի մը
հանեց զիս : Աս ամէն վաստըկածիս մա-
նրամասն հաշիւը տուի իրեն, ամէնքը կը
վըկայեն որ աղէկ կ'աշխատէի :

— Իրաւ է, դառն բան է, պատասխա-
նեց Նլիզա, բայց ի՛նչ ընենք, քու տէրդ է :

— Իմ տէրս է . . . ի՛նչ իրաւամբ իմ տէրս

եղաւ . . . ես ալ ան կ'ուզեմ իմանալ : Նայ-
ինք ինքը ինչ իրաւունք ունի վրաս . ես
ալ իրեն պէս մարդ չեմ . մանաւանդ թէ ես
իրմէ աւելի եմ . բանի գործի ես իրմէ աւելի
խելք կը հասցընեմ . կարդալ գրել՝ իրմէ ա-
ղէկ զիտեմ . և այս ամէն բաներուս մէջ
իրեն ամենեին պարտաւորութիւն մը չու-
նիմ . ես ինքնիրենս , մանաւանդ թէ իրեն
կամացը դէմ սորվեր եմ . ուրեմն հիմա ինչ
իրաւամբ կրնայ զիս էշու պէս աշխատցը-
նել . ինչ իրաւամբ ինձի վայել աշխատու-
թիւններէն զիս կը գրկէ ու գրաստի աշխա-
տանք ինձի ընել կու տայ . միտքը գրեր է
զիս ընկճել , զիս խոնարհեցընել , ան է բո-
լոր իրեն ջանքը :

— Գէորգ , դուն զիս շատ կը վախցընես .
քու բերնէդ ոչ երբէք այդպիսի խօսքեր
լսած էի . կը վախեմ որ բարկութիւնդ չի-
զսպելով դէշ բան մը պիտի ընես : կ'իմա-
նամ քու միտքդ , բայց կ'աղաչեմ իմ սիրոյս
համար ըլլայ , Հենրիկոսին սիրոյն համար
ըլլայ՝ խոհեմութիւնը ձեռքէ մի ձգեր :

— Ես մինչև հիմա խոհեմութիւնն ու համ-
բերութիւնը ձեռքէ չձգեցի , բայց կը տես-
նամ որ օրէ օր աւելի դէշի կ'երթանք : Ին-
քը ամէն բանի մէջ զիս մահացընել ու ճըն-
շել կը նայի : Ար ջանայի որ աշխատութիւն-
ներս շուտ լմընցընեմ , ու մնացած ժամա-
նակն ալ քիչ մը կարդալու ետեւէ ըլլամ .
ինքը տեսնալով որ աւելի բան կրնամ ընել՝
ալ աւելի ծանրութիւն վրաս կը շատցընէ :

Ես ձայն չեմ հաներ, ինքը կը կարծէ որ փորս սատանայ կայ, ու կ'ուզէ հանել. յիրաւի աս օրերս սատանան պիտի ելլէ, բայց իր չուզած կերպովը:

— Տէր Աստուած... ինչ պիտի ըլլանք... հառաչեց Ելիզա:

— Դեռ երէկ, կրկնեց Քէորդ, ես սայլակի մը վրայ քար կը բեռնաւորէի, տանտիրոջը տղան ալ ձիուն քով կեցած խարազանը խաղցընելով՝ խեղճ կենդանին կը խրտեցընէր: Անուշութեամբ մը ըսի իրեն, որ քիչ մը հանդարտ կենայ, մտիկ չըրաւ. նորէն դուրցեցի, դարձաւ ան ատենը որ զիս ծեծէ, ես ալ ձեռուրները բռնեցի. սկսաւ պոռալ, ու վաղեց զնաց դուրցեց հօրը՝ թէ ես զինքը ծեծեր եմ: Ալ տեսնայիր հօրը որդողիլը. — Ես քեզի կը հասկըցընեմ, ըսաւ ինձի, թէ քու տէրդ ո՛վ է. զիս ծառի մը կապեց, ու ծառէն քանի մը ճիւղ փրցուց տղուն տուաւ որ մինչև որ յոգնի՝ լաւ մը զիս ծեծէ, ըսածը եղաւ... բայց ես ալ իրեն կը հասկըցընեմ...:

Այս ըսելու ատեն Քէորդին ճակատը կռնճմտեցաւ, աչուրներն ալ անանկ այլայլեցան՝ որ խեղճ կնիկը զիմացը կեցած վախէն կը դողար:

— Ո՛վ զինքը իմ վրաս տէր դրաւ, սա կ'ուզեմ իմանալ. կրկնեց Քէորդ:

— Ես միշտ միտքս դրեր եմ, պատասխանեց տրամութեամբ մը Ելիզա, որ իմ պարտքըս է իմ տէրերուս հնազանդիլը, ասպա

Թէ ոչ չեմ կրնար Աստուծոյ սիրելի քրիստոնեայ մը ըլլալ :

— Գուն այգալէս մտածելու իրաւունք ունիս , վասն զի քու տէրերդ դքեղ իրենց դակին պէս մեծցուցեր , սնուցեր ու հագուեցուցեր են , քու աղէկութիւնդ կ'ուզեն , դքեղ կրթեր ու դաստիարակեր են , որով կերպով մը քու վրագ իրաւունք մը ունին : Բայց զիս ընդհակառակն չարչըրկեր , վայնի վրաս բերեր ու գետնէ գետին դարկեր են . ուրեմն ես ինչ պարտք ունիմ իմ տիրոջ . միթէ հարիւր անգամ իմ աշխատանքս զընած չեմ . ալ չեմ կրնար դիմանալ աս վիճակիս . չեմ կրնար , չէ՛ , կանչեց պոռալով ու կատաղութեամբ :

Նշիզա լուիկ ու սարսափէն զլուխը ծածկեցեր էր . ոչ երբէք տեսեր էր իր էրկանը այս աստիճանի բարկութիւնը , անոր համար իր քաղցր ու կակուղ բնութիւնը իր էրկանը կատաղութեան առջին՝ կը նմանէր փափուկ վարդենույ մը , որ սաստիկ մրրիկներու առջին չդիմանալով խոնարհած կը կենայ :

— Գիտես որ ինձի շնիկ մը տուեր էիր , կրկնեց Քէորդ , ասիկայ իմ վիշտերուս մը խիթարութիւն մ'էր . զիշերները քովս կը պառկէր , ցորեկներն ալ միշտ հետս էր , և անուշիկ կերպով մը ինձի կը նայէր , իբր թէ քաջած նեղութիւնս կ'իմանար : Ինչ կ'ըսես , մէկալն օր խոհանոցին դիմաց երբոր աւելցուք կերակուրները քիչ մը կու

տայի անոր՝ տէրս վրայ հասաւ , ու սկսաւ բարկանալ որ իր ստակը փուճ տեղը կը վատնեմ . — Չեմ կրնար , ըսաւ , թող տալ , որ ամէն գերի մէյմէկ շուն ունենայ . հրամայեց ինձի որ վզէն քար մը կապեմ ու լիճը նետեմ :

— Բասձն ըրիր , Վէորդ :

— Չէ , ես չըրի , բայց ինքը առաւ ու նետեց լիճը . ան ալ բաւական չէ . իր տղուն հետ մէկտեղ խել մը քարեր շանը վրայ նետելով խեղճը խղղելէն վերջը , զիս ալ աղէկ մը ծեծեցին որ ինչո՞ւ չուզեցի ես իմ ձեռքովս խղղել . խեղճ շնիկ , ողորմուկ կերպով մը ինձի կը նայէր , կարծես թէ կը զարմանար թէ ինչո՞ւ չեմ աղատեր զինքը : . . . Բայց աս ալ հոգս չէ . . . թող տեսնայ ու իմանայ տէրս , որ ես անոնցմէ չեմ՝ որ ծեծով կը խոնարհին , ու դաւադանով կը սանձուին : Օր մը կու գայ . . . աչքը աղէկ բանայ . . . :

— Ի՞նչ պիտի ընես Վէորդ , դէշ բան մը չընես , Աստուծոյ ապաւինէ , քու պարտքը ըրէ , Աստուած ալ գրեզ կ'աղատէ :

— Ես քեզի պէս քրիստոնեայ չեմ , Ելեզա , սիրտս շատ այրած է , ես Աստուծոյ ապաւինիլ չեմ կրնար . ինչո՞ւ թող կու տայ որ այս բաներս ըլլան :

— Ո՛հ Վէորդ , պէտք է քիչ մը հաւատք ունենանք . տիկինս շատ անգամ կ'ըսէ՝ թէ երբոր մեր զործքերը յաջող չերթան՝ պէտք է հաւատանք որ Աստուած ալ լաւագոյն

բարւոյ համար թող կու տայ որ ատ բաները զլուխնիս գան :

— Շատ դիւրին է ասիկայ ըսելը , և ատ կ'ըսեն նաև անոնք՝ որ փափուկ նստարաններու վրայ՝ կոնակնին կակուղ բարձերու տուած հանգիստ կը նստին , կամ փառաւոր կառքերով ժուռ կու գան , ու ալ ուրիշ մտածելիք չունին . իրենք ալ իմ տեղս ըլլային՝ ուրիշ կերպով կը խօսէին : Ա'ուզեմ հանգարտ կենալ պարտքերս աղէկ կատարել ու համբերել , բայց ալ չեմ դիմանար , ալ համբերութիւնս հատաւ : Գուն ալ իմ տեղս ըլլայիր՝ չէիր կրնար դիմանալ . ո՛ր էր թէ ամէն բան զիտնայիր . . .

— Ուրիշ ինչ բանէ կը վախնաս :

— Ուրեմն հիմա ըսեմ քեզի : Շատ ժամանակ չէ որ տէրս ըսաւ ինձի թէ խենդութիւն մը ըրի որ քեզի կարգուելու հրաման տուի . և թէ զՇէլպին ու բոլոր անոր ընտանիքը չսիրեր . վասն զի անոնց քիթը մեծ է , և թէ իրմէ վեր կը սեպեն իրենք զիրենք : Ուրիշ բան մ'ալ ըսեմ . . . միտքը դրեր է որ դուն ես զիս զլխէ հանողը , անոր համար թող պիտի չտայ որ ալ քեզի հետ տեսնուիմ . ուստի երէկ հրամայեց որ Մինան ինձի կնիկ առնեմ , ու անոր հետ մէկտեղ գատ տուն մը նստիմ , թէ չէ՝ հարաւային* վաճառականաց կը ծախեմ՝ գրեզ , ըսաւ :

* Քէնդըքի սեւերուն՝ հարաւային վաճառականաց կը ծախուիս՝ ըսելը , ամէն սպասուէ մեծ

— Ի՞նչպէս, ըսաւ Նլիզա, զմեզ ալ ճերմակներուն պէս եկեղեցական պաշտօնեայ մը չպսակեց:

— Գու չեմ գիտեր, որ դերի մը չկրնար կարգուիլ. և աս երկրիս օրէնքը անոր ամուսնութեանը երաշխաստը չըլլար. և երբոր տէրս ուղէ զմեզ մէկմէկէ բաժնել՝ ալ դուն իմ կնիկս չես ըսուիր: Ահա այս բանիս համար էր որ ըսի՝ Երանի՛ թէ աշխարհք եկած չըլլայի, և ոչ ալ դքեզ տեսած ըլլայի. ան ատենը ի՞նչպէս աղէկ կ'ըլլար ինձի ալ, քեզի ալ, և ալ աղէկ աս պզտի տղուն ալ որ արեուն լոյսը տեսած չըլլար, վասն զի խեղճը մեզի պէս դժբաղդ պիտի ըլլայ:

— Ո՛հ. բայց իմ տէրս խիստ աղէկ է...

— Իրաւ այնպէս է, բայց ո՞ր դիտէ. ինքը որ մեռնի՝ Աստուած դիտէ որո՞ւ կը ծախուի մեր տղան: Ի՞նչ ընենք իրեն աղուորութիւնը, աշխուժութիւնը ու աչքաբացուցութիւնը, աս իր ամէն կատարելութիւնները, Նլիզա, սլաքի պէս քու սիրտդ պիտի ծակծրկեն, ու զանիկայ քովդ պահել ուղելդ՝ քեզի շատ սուղի պիտի նստի:

Այս խօսքերէս Նլիզային սիրտը նորէն տակնուվրայ եղաւ. գերեվաճառին դէմքը աչքին առջնն եկաւ. ու կաթուածէ զար-

կը սեպուի. վասն զի Հիւսիսային Ամերիկոյ մէջ քանի որ գէպ 'ի հարաւ երթըցուի՝ գերինեւրուն վիճակը խիստ գէշ է. ու տէրերուն ալ անգթութեանցը չափ չկայ:

նուածի մը պէս՝ երեսներուն զոյնը նետեց շունչը բռնուեցաւ ու այլայլած աչուրները դարձուց դէպ ՚ի վայրագաւիթը, ուր որ մանկիկը՝ աս ծանր խօսակցութիւնները չհասկընալով վար ինջեր ու դաւթին մէջ Պ. Շէլպիին գաւազանովը կը խաղար : Փորձութիւն կու գար իրեն՝ որ իր ունեցած կասկածը իր էրկանն ալ հաղորդէ, բայց ինքզինք բռնեց, մտածելով որ էրկանը այնչափ վշտերուն վրայ նոր ցաւ մ'ալ չեւելցընէ. ուրիշ կողմանէ ալ յոյս ունէր որ իր տիկինը չխաբեր զինքը :

— Հիմկուց հիմա, մնաս բարով սիրելի Ելիզա, ըսաւ Գէորգ ոտք ելլալով :

— Կ'երթաս ուրեմն... բայց ո՛ր պիտի երթաս... :

— Գանատա կ'երթամ. հոն որ մէյ մը ինքզինքս նետեմ՝ ետեէ կ'ըլլամ որ դձեզ ալ խալըսեմ. քու տէրդ բարի մարդ մ'է կ'ըսես. յուսամ որ երբոր զքեզ ծախու առնել ուզենամ՝ չէ չըսեր. և Աստուծով տըղուդ հետ մէկտեղ զքեզ կ'ազատեմ :

— Իսկ թէ որ դուն բռնուելու ըլլաս... ո՛հ այն ինչ սարսափելի բան է... :

— Մի վախնար Ելիզա, զիս չեն կրնաբռնել. մեռնիլ յանձն կ'առնեմ՝ քան թէ ձեռք իյնալ. կամ կ'ազատիմ և կամ կը մեռնիմ :

— Չըլլայ թէ ինքզինքդ մեռցընես :

— Ատ չեմ ըներ, մի վախնար, մեռնիմ ալ՝ ուրիշի ձեռքէ կը մեռնիմ. զիս ողջ ողջ ուրիշի ծախել չեն կրնար :

— Ո՛հ Գէորգ . Աստուծոյ սիրոյն համար
 ըլլայ , խելքդ գլուխդ ժողովէ , անանկ գէշ
 բան մի ընէր , որ քեզի ալ ուրիշի ալ մնաս
 չըլլայ : Ունեցած փորձութիւնդ խիստ սաս-
 տիկ է , գիտեմ , բայց նայէ որ գէմը առ-
 նես . պէտք է որ փախչիս , բայց խոհեմու-
 թեամբ փախիր . Աստուած հետդ ըլլայ :

— Ուրեմն տես հիմա , Նլիզա , իմ ընե-
 լիքս : Տէրս թուղթ մը տուաւ ինձի , որ հոս
 կէ մէկ միզոն հեռու տեղ մը տանիմ . ես ա-
 մենայն հաւատարմութեամբ կը տանիմ ու
 իբր թէ բան մ'ալ չունիմ՝ հանդարտու-
 թեամբ տուն կը դառնամ . բայց դարձածիս
 պէս ընկերներու օգնութեամբը քիչ մը
 պատրաստութիւն կը տեսնամ ու կը ձգեմ
 կը փախչիմ . յուսամ որ մէյ մ'ալ զիս չեն
 դանար : Ինձի համար աղօթք ըրէ Նլիզա ,
 Աստուած քու աղօթքիդ կրնայ ըլլալ որ լսէ :

— Գուն ալ աղօթք ըրէ Գէորգ , ու իրեն
 վստահացիր , որ ինքն Աստուած քեզի ա-
 ուջնորդէ :

— Շատ աղէկ , շատ աղէկ , կրկնեց Գէ-
 որգ , ու Նլիզային ձեռքէն բռնած խել մը
 ատեն անշարժ աչքով մէկմէկու երես նայե-
 լէն վերջը , փոխն 'ի փոխ հառաչանքներով
 ու հեծկըլտանքներով պագտուեցան ու
 բաժնուեցան իրարմէ :

ԳԼՈՒԽ Դ.

Թովմասին խրճիթին մեջ գիշեր մը .

Թովմասին խրճիթը տիրոջը տանը մօտ՝
 ծառերու կոճղերով շինած տնակ մըն էր .
 դիմացը պարտէզ մը ունէր , ուսկից ամէն
 ամառ Թովմասին մասնաւոր խնամքովը ա-
 դէկ ելակ , մորենի ու տեսակ տեսակ պը-
 տուղներ ու ընդեղէններ կ'ելլար : Խրճիթին
 ճակատը կարմիր դառնադմակիկ ըսուած
 ծաղիկը ու հարիւրթերթեան վարդենի մը
 բոլոր ծածկեր էին , անանկ որ տանը պա-
 տերը ձևացուցած ծառերուն խորտուբորտ
 կոճղերը աչքի չէին դարնէր : Ծաղկըներու
 շատութեան կողմանէ ալ՝ այս պզտի պար-
 տիզակը ուրիշ կարգաւորեալ պարտէզներէ
 վար չէր մնար . շուշանը , մարգարիտը և ու-
 րիշ տեսակ տեսակ ծաղկըները Թովմասին
 ու Քլոյէ իր կնոջը տնական մխիթարութիւն
 մը՝ միանգամայն զուարճալի զբաղմունք-
 ներն էին :

Մտնենք հիմա խրճիթը . տիրոջը ընթրի-
 քը լմընցեր էր . Քլոյէ՝ որ սեղան դնելուն
 ատենը իբրև առաջին խոհարար սոթտուած
 կ'աշխատէր , իրեն ստորակարգ ծառայից
 յանձնեց որ սեղանը ժողվեն ու պնակնե-
 րը լուանան . ինքն ալ վազեց դնաց իր տը-
 նակը՝ որ իր ծերուկին ընթրիքը պատրաս-
 տէ : Մեծ ուշադրութեամբ տասպակին մէջ

գրած քանի մը կտոր խորուելիք եփելու հետ
 էր, ու թոնրածե կրակարանին խուփը վեր
 վերուցած ըլլալով կերակուրին հոտը բոլոր
 խրճթին մէջ բռներ էր: Սև ու պղնձի պէս
 փայլուն երեսները՝ գլուխը կապած գոյն
 զգոյն լաչակին տակէն պարծենկոտութեան
 ցոյցք մը ունէին: Այն կողմի աղախիններ
 բուն մէկ մեծ ախտը սնապարծութիւնն է,
 որով իրենք իրենց ըրածներուն կարգէ
 դուրս կը հաւնին. Քլոյէ ալ այս կողմանէ
 ուրիշ աղախիններէն վար չէր մնար: Հաւ
 նոցին վառնկները, հաւերն ու բաղերը դին
 քը որ տեսնային՝ կարծես թէ կ'իմանային
 որ վերջերնին հասեր է. խելքը միտքը նոր
 նոր տեսակ տապկոցներ հնարելու հետ էր.
 և իրացընէ կերակուր եփելու շատ վար
 պետ էր, անոր համար նախանձորդներն
 ալ չէին պակսեր: Փառաւոր սեղաններու
 օրեր աւելի կը զրզուէր իր անձնասիրու
 թիւնը. և ամէն անգամ որ դաւթին մէջ
 ճամբորդներ տեսնէր՝ նոր հիւրերու ծա
 ռայելու մեծ փափաք մը և դուարձութիւն
 կը զգար:

Իսկ մենք մէյմը իր տնակին ներսի դին
 քնները: Խրճթին մէկ անկիւնը իր անկո
 ղինը գրած էր, վրան ձեան պէս ճերմակ
 վերմակ մը. գետինն ալ գորգի կտոր մը
 փռած. մէկալ կողմն ալ սրահակն էր, ու
 բուն կարգաւորութեանը Քլոյէ մասնաւոր
 խնամք ունէր, տղոց թող չէր տար որ հոն
 ոտք կոխեն. և հոն նստած ատեն այնպէս

կը զմայլէր՝ որ կարծես թէ երևելի տան մը արկինն էր, և կամ ազնուական ընկերութեան մը փառաւոր սրահին մէջն ըլլար: Խորճթին մէկ ուրիշ անկինը պզտի անկողին մըն ալ կար. փառարանին վերի կողմն ալ սուրբ Գրոց այլևայլ պատկերներ նկարուած էին. որոնց մէջ կար նաև Ուոչինկզըն Սմերիկայի Միաբան նահանգաց ազատարարին դէմքը, որուն քաշուածքը ու գոյնը զամէնքը կը զարմացընէր:

Կոշտ նստարանի մը վրայ երկու պզտի տղաք նստեր էին, գուռզ մազերով, սև աչուի, գէր ու կախուած թուշերով, և իրենց պզտի քրոջը ձեռքէն բռնած քալելու կը վարժեցընէին, ան ալ դեռ պզտիկ՝ ուրիշ մանր տղոց պէս՝ նոր ոտք ելլալու ժամանակն ըլլալով՝ կ'իյնար կ'ելլար. տղոց խնտումը, ասոր ճուալը՝ տնակին մէջ մէկ շփոթութիւն մ'ալ աւելցուցեր էին:

Կրակարանին քով կոտրտած ստուլ մը կար, վրան փռոց մը ու գոյնզգոյն թասեր ու սննակներ՝ ընթրիքի համար պատրաստած: Թովմաս՝ այս պատմութեանս դիւցազնը սեղանին մօտ նստեր էր. իր բարձր հասակը, կտրիճ ու լայն կուրծքը, սև ու փայլուն դէմքը ամբիկեցի ըլլալը կը ցուցընէին. ծանրակաց ու հասուն խելքը իր բարեսրտութեան ու մարդավար կերպին հետ միացած՝ երեսին թխութեանը բնական ազնուականութիւն մը տուեր էին:

Թովմաս ձեռքը սևաքար մը առած ուշա-

դրութեամբ վրան գրերու ձևերը կը փորձէր, քովն ալ տանտիրոջ տղան Յոննիկը կեցած՝ որ հազիւ տասուիրեք տարուան կար՛ իբրև վարժապետ՝ անոր սխալները կը սրբագրէր: Շատ ջանք կ'ընէր թուվմաս, որ Յոննիկին գրերուն նմանցընէ, բայց խեղճը յարմարութիւն չունենալով՝ անօգուտ տեղը կ'աշխատէր, կը զարմանար ալ Յոննիկին արագ ու մաքուր գրելուն վրայ:

— Ի՛նչպէս յաջող ձեռք ունին ճերմակները, ըսաւ անդիէն Քլոյէ. աս տղան ի՛նչ աղէկ կարգալ գրել զիտէ. չէր կրնար ամէն իրիկուն զալ ու դաս տալ քեզի. խիստ բարեսիրտ տղայ մընէ:

— Բայց, Քլոյէ, զիտցած ըլլաս որ ես անօթի եմ, ըսաւ Յոննիկ. կրակին վրա ինը դեռ չեփեցաւ:

— Քիչ մը ատենէն կ'եփի, պատասխանեց Քլոյէ, ու ամանին խուփը վեր վերցընելով ի՛նչ աղէկ կ'եփի, ի՛նչ աղէկ գոյն ունի, ըսաւ: Մէկալն օր տանտիրիկներ Սէլլին ըսաւ որ քաքար մը եփէ, որպէս զի սորվի: Ես չխառնուեցայ, սիրտս ալ կը կըտըրտէր՝ այնչափ բան փուճ տեղը արուելուն վրայ. կարկանդակը մէկ կողմանէ ուռեցաւ կօշկիս ձևին նման: Այս ըսելով աման մը բացաւ ու պարծենալով իր շինած քանի մը կարկանդակները սկտաւ ցըցընել: Հիմա, կրկնեց Քլոյէ, Մովսէս ու Պետրոս դուրս ելէք սրկէց. դուն ալ Տալի՛ գնա սիրելիս հունա նստէ, քիչ մը ատենէն

քու մասդ ալ կը բերեմ: Հրամանքդ ալ Յոննիկ, գրքերդ վերցուր սեղանին վրայէն ու ծերուկիս քովը նստէ, որ կերակուրնիդ բերեմ:

— Մայրս կ'ուզէր, ըսաւ Յոննիկ, որ ընթրիքս տունը ընեմ, բայց ես դիտնալով թէ ինչեր կան հոս ինձի պատրաստած ձգեցի հոս եկայ:

— Իրաւունք ունիս սիրելի, պատասխանեց Քլոյէ նորեւի կարկանդակները Յոննիկին սկահակին վրայ դնելով. հարկաւ մտքէդ կ'անցնէր՝ որ ես քեզի համար ամէնէն աղէկ բաժինները պահած ըլլամ, հրամայէ հիմա նայիմ:

Յոննիկ շուտ մը դիմացի բաժինը ուտելէն վերջը, ձեռքը խմորեղէնին երկընցուց:

— Ի՞նչ կ'ընես, ըսաւ Քլոյէ, կեցիր սա իմ սուր դանակովս կտրեմ, քուկինովդ բուրրովին կը փճացընես. ես սա դանակս այս տեսակ խմորեղէններու համար մասնաւոր շինել տուեր եմ:

Յոննիկ բերանը լեցուն, — Աինքովին ընտանիքը, ըսաւ, մտքերնին դրած են՝ որ իրենց ձէննի աղախինը քեզմէ աւելի վարպետ է:

— Անոնք ալ ինքզինքնին մեծ բանի տեղ դրած են, պատասխանեց Քլոյէ արհամարհանօք. իրաւ իրենք ալ բաւական միջակ ընտանիք մ'են, բայց մեր տէրերուն հետ ոչ կրնան բաղդատուիլ, և ոչ ալ անոնց խօսքը կ'ըլլայ:

— Բայց ես լսեցի որ, կրկնեց Յոննիկը , ձէննին շատ վարպետ խոհարար է եղեր :

— Կրնայ ըլլալ , ըսաւ Քլոյէ , 'ի հարկէ հասարակ կերակուրներ զիտէ եփել , թերևս քաքար մ'ալ կարենայ բանալ , բայց շինածը բան չէ , ան ալ թէ որ չգիտնար՝ ինչին խոհարարն է . կրնայ սլակինդ մը բանալ՝ որ մարդուս բերնին մէջ հալի : Երբոր Մարիամ կարգուեցաւ , սա ձէննին հարսանեաց համար խմորեղէն մը բացաւ , ինձի ալ հարցուց թէ ինչպէս է . զիտես՝ որչափ մէկ մէկու հետ ընտանի ենք , այսու ամենայնիւ բերանս ալ չբացի . բայց թէ որ ես այնպիսի անհամ բան մը շինած ըլլայի՝ ամօթէս օրերով քուն չէի ըլլար :

— Բայց ընդ հակառակն , պատասխանեց Յոննիկը , ձէննին անիկայ գերազանց բանի մը տեղ դրեր է :

— Թէ որ իրաւ է ըսածդ , յայտնի է որ ամեննին իր արհեստէն չհասկընար : Իրեն տէրերն ալ խեղճ ընտանիք մ'են , խոհարարն ալ ինչ կ'ուզես որ ըլլայ . ո՛հ Յոննիկ , քու ընտանեացդ երջանիկ վիճակը չես զիտեր . . . :

Աս ըսելու ատենը Քլոյէ հառաչեց ու սրտաչարժ կերպով աչուրները դէպ 'ի երկինք վերցուց :

— Հատա ինձի Քլոյէ , պատասխանեց տղան , որ ես լաւ կը ճանչնամ իմ խմորեղէններուս յարգն ու օգուտը . հարցու մէյ մը Թովմաս Ղինքոյին , թէ ինչպէս ամէն ատեն անոնց վրայ կը սլարձիմ :

Այս խօսքերուս վրայ Քլոյէ այնպէս ուրախացաւ, որ սկսաւ բարձր ձայնով խընտալ, ու սևափայլ երեսներէն վար աչքէն ուրախութեան արցունք թափել: — Մէկ օր մը զիս պիտի ճաթեցընես, կ'ըսէր Յոննիկին, այդ քու ծիծաղաչարժ խօսքերովդ: Լինքողին հետ ի՞նչ բաներ կը խօսիս, խեղճը քու խաղալիքդ ըրեր ես:

— Կատակ ընելէն ի՞նչ վնաս կայ, կըրկնեց տղան. օր մը զինքը հրամցուցի որ դայ մեզի հետ կերակուր ուտէ, միտքս անէր որ վերջը կերած կերակուրներուն վըրայօք իր ըրած դատաստանը լսեմ:

— Ապրի՛ս, աղէկ ըրեր ես, պատասխանեց Քլոյէ, քանի որ միտքս կու դայ խեղճին այսպիսի համով կերակուրներէ զուրկ մնալը, սիրտս կը ցաւի: Աղէկ կ'ընես թէ որ երբեմն երբեմն զինքը սեղանի հրամցընես, որ զոնէ քիչ մը աղէկ ետիած կերակուր բերանը դնէ:

— Շատ աղէկ, ուրեմն սա դիմացի շաբաթ օրը նորէն զինքը սեղանի կը հրաւիրեմ, դուն ալ նայէ որ իրեն աղէկ սլատիւրնես: Այնչափ կերցընենք՝ որ տանըհինգ օր ամենեին չանօթենայ:

— Տեսնես, կրկնեց Քլոյէ, թէ ի՞նչ բաներ պիտի շինեմ. . . կը յիշես սա Նօքս դօրավարին սեղանին վառելի մտով շինած կարկանդակը. . . ան օրը խաթունին հետ մէկ պղտիկ վէճ մը ունեցայ: Շիտակը տանտիկինները շատ փուճ ու մուճ բաներով

զմարդ հանդիստ չեն ձգեր, մանաւանդ երբոր իր բանին գործքին զբաղած ըլլայ : Նոյն օրը տիկինը վար ինջեր էր, մէյ մը այս բանս կը հրամայէր, մէյ մը մէկալ բանը կ'արդելուր . ալ վերջապէս համբերութիւնս հատաւ, « Նայէ, ըսի, խաթուն՝ մէյ մը քու ձերմակ ձեռուրներդ ու գեղեցիկ մատուրներդ, ետքն ալ իմ սև ու կոշտ ձեռուրներս . զիս Աստուած խմորեղէն շաղուելու ու կերակուր եփելու ստեղծեր է, իսկ զքեզ՝ փառաւոր սրահներու մէջ քալելու ու զարդարուն բաղմոցներու վրայ նըստելու » . քիչ մը անխոհեմութիւն էր ըրածըս, բայց զեն չտար :

— Ի՞նչ պատասխան տուաւ մայրս :

— Ի՞նչ պատասխան պիտի տայ . անուշ աչքով դարձաւ նայեցաւ ինծի « Իրաւունք ունիս Քլոյէ » ըսաւ ժպտելով, ու մէկէն ելաւ վեր գնաց . կրնար ինքը զլիսիս փորձանք մը բերել իմ ըրած յանդգնութեանս համար . բայց ինչ ընեմ, երբոր խաթունայք խոհանոց կը մտնեն, սրտիս նեղութենէն բան մը չեմ կրնար ընել :

— Այն օրուան սեղանով քու անունդ աւելի մեծցաւ, կրկնեց տղան, ամէնքն ալ մէկ բերան՝ եփած կերակուրներդ զովեցին :

— Նս ալ զիտեմ . նոյն օրը սեղանին աւտեն զբանը ետին պահուրտած մտիկ կ'ընէի . զօրավարը իրեք չորս անգամ իմ եփած կարկանդակներէս հաւնելով կերաւ, ու երկու խօսքին մէջ՝ « Այս ի՞նչ վարպետ

խոհարար ունիք » կ'ըսէր Շէլպի խաթունին . ես ալ քանի որ այս խօսքերս կը լսէի՝ ուրախութենէս սիրտս կ'ուռէր . իրաւցընէ զօրավարը բանէ հասկըցող մարդ է եղեր :

Յոննիկ խօսքի բռնուելով՝ առանց իմանալու շատ կերեր էր , ուստի ալ բերանը սլատառ մ'ալ չկարենալով դնել , Մովսէսը ու Պետրոսը կանչեց՝ ու մնացած ուտելիքը անոնց բաժնեց :

Յոննիկն ու Թովմասը զլուխ զլիսի տուած կրակին քովը նստան , Քլոյէն ալ կարկանդակով լեցուն պնակ մը ձեռքը՝ եկաւ քովերնին նստաւ ու պզտի տղէկն ալ գիրկը , սկըսաւ մէյ մը ինքն ուտել , մէյ մ'ալ տղուն տալ : Իսկ մէկալ երկու տղաքը Մովսէսն ու Պետրոսը սեղանին տակը մտած տապըլտըկելով իրենց բաժինը կ'ուտէին , և երբեմն երբեմն կու գային՝ իրենց պզտի քրոջը ոտքին մատը կը քաշէին :

— Չէք կրնար քիչ մը խելօք կենալ , կ'ըսէր մայրերնին . զոնէ ճերմակներուն մեզի այցելութեան եկած ատեն քիչ մը հանդարտ կեցէք . երբոր պարոն Յոննիկը երթայ՝ դաւաղանն առած կողերնիդ պիտի մտնեմ :

Բայց այս սպառնալիքները ամենեկին օգուտ մը չըրին :

— Սաստիկ կրակոտ են , ըսաւ աղբար Թովմասը , անոր համար չեն կրնար խելօք կենալ :

Մէյմ'ալ պզտի սևուկները սեղանին

տակէն դուրս ելան ու ձենձոտ բերնով և ձեռուրներով եկան քուրերնին չոյել ու սլազնել սկսան :

— Կորսուեցէք սա տեղէն , ըսաւ մայրերնին , զլխունուն զարնելով . զնացէք աղբիւրը լուացուեցէք . աս ըսելով ապտակ մը իջեցուց , բայց անոնք հանդարտելու տեղ՝ աւելի բարձրաձայն սկսան խընտալ ու պոռալ :

— Այսպիսի անզգամ տղաք տեսած ունիք , կանչեց Քլոյէ , ու հին ջնջոց մը ձեռքը՝ զրկի տղուն ձեռուրներն ու բերանը լուալով մաքրեց ու Թովմասին զիրկը տըւաւ . . . ինքն ալ ելաւ սեղանը վերցունելու : Տղէկը մէյմը բարեմիտ հօրը քիթը կը քաշէր , մէյմը երեսը կը ճանկէր , մէյմը մազերը կը քաշէր :

— Միրունիկ , ըսաւ Թովմաս ու զինքը վեր վերցուց և իր լայն ուսոցը վրայ դրաւ , ու սկսաւ խցին չորս կողմը պտըտցընել . Յոննիկն ալ իր Թաշկինակովը կը խաղցընէր զտղէկը , մէյմըն ալ այն երկու սեուկները ներս մտան և սկսան տղեկին չորս կողմը արջու պէս ոռնալ :

— Ա՛լ բաւական է , ըսաւ Քլոյէ , ու անկողինը պատրաստեց որ տղաքը պառկին , շուտ ըրէք , մենք ժողովք* ունինք :

* Ամերիկայի մէջ գերիներուն մեծ միտթարական բան է այս ժողովքները . իրիկունները՝ աշխատութիւննին լմընցընելէն վերջը միատեղ կը ժո-

— Չէ, մայրիկ, չէ. չենք ուզեր պառկիլ, մենք ալ կ'ուզենք ժողովքի գալ:

— Թող, Ֆլոյէ, թող որ իրենք ալ գան, ըսաւ Յոննիկ, ու սա կրակարանը տեղը դիր:

— Ո՛վ գիտէ, ըսաւ Ֆլոյէ, կրնայ ըլլալ որ խելքերնին զլուխնին գայ:

Ինչ և իցէ ամէնքը մէկ տեղ ժողովքի պատրաստութիւն սկսան տեսնալ:

Քանի մը շաբաթ ետեւէ ետեւ այս ժողովքները Թովմասին խրճիթին մէջ կ'ըլլային, ուստի նոյն իրիկունն ալ յանկարծ լուր եկաւ որ ժողովականք նորէն հոն պիտի գան. ալ տղոց ուրախութիւնը ո՛վ կրնայ պատմել. իսկ Ֆլոյէ նոյն իրիկունը տղոց մէկ տեղ ըլլալուն համար շփոթեր էր, թէ ուսկից այնչափ աթոռ դոնայ:

— Ի՛նչպէս աթոռ պիտի բաւեցընենք այս անգամ, ըսաւ:

— Անցեալ շաբաթ, վրայ բերաւ անդիէն Մովսէս, ծեր Պետիկ աղբարը սա հին աթոռին երկու ոտուրները կոտորեց:

— Ես չեմ հաւտար, պատասխանեց Ֆլոյէ, խաղալու ատեննիդ դուք կոտորած պիտի ըլլաք:

զովին ու հոգևոր գրքեր կը կարգան, երգեր կ'երգեն, ու մէկզմէկ կը քաջալերեն ու կը մխիթարեն. գերիներուն շատը այնպիսի ժողովքներու մէջ մէկմէկէ յորդորանքներ լսելով՝ հեթանոսութենէ կը դառնան՝ քրիստոնէական կրօնքը կ'ընդունին:

— Նորէն բանի կրնայ դալ , կրկնեց Մովսէս , պէտք է պատին կռթընցուցած դնել :

— Աղէկ . բայց Պետիկ աղբարը պէտք չէ որ վրան նստի , վասն զի երգելու ատենը շատ կը շարժի , մէկալն օր քիչ մնաց պատին պիտի դարնուէր :

— Ընդ հակառակն թողլու է որ նստի , ըսաւ Մովսէս . երբոր Արդարք և մեղաւորք եկայք առ իս երգը սկսի երգել , փաթ՝ վար կ'իյնայ : Աւ այն բարեմիտ մարդուն պէս քթին տակէն մումուալով նոյն ատենի շիտթիւնը հիմակուրնէ ձևացընելով , թողուց որ աթոռը վար իյնայ :

— Բաւական է , չես ամըչնար , պոռաց Քլոյէ :

Յոննիկն ալ խնտալը չկրցաւ բռնել . ուրով մօրը ձայնը ազդեցութիւն մը չըրաւ տղուն վրայ :

— Մերուկ , ըսաւ Քլոյէ , պէտք է սատակառներն ալ բերել :

— Մեր մօրը տակառներն ալ , ըսաւ Մովսէս իր եղբօրը , ամէն բանի կու գան :

— Բայց անցեալ շաբաթ երգի ժամանակ անոնցմէ մէկուն տակն ինկաւ , ըսաւ Պետրոս , ուստի բանի չգար :

Մինչդեռ Մովսէսն ու Պետրոսը մէջերնին կը խօսակցէին , Քլոյէն դնաց երկու պարապ տակառներ բերաւ , ու վրանին տախտակներ շարելով նստարան ձևացուց , նոյնպէս քանի մը կոտորած աթոռներ ու-

նէր՝ անոնք ալ բերաւ կարգաւ դրաւ . մէկ խօսքով՝ խեղճ ողորմելի տնակին յարմար , ողորմելի ժողովարան մ'ալ ձեացաւ :

— Պարոն Յոննիկին գրավարժութիւնը շատ բաց է , յուսանք թէ կը կենայ մեզի այս իրիկուն ու քիչ մը հոգևոր կը կարգայ , ըսաւ Քլոյէ :

Յոննիկն ալ սիրով յանձն առաւ : Տղաք պատրաստ են յանձնառու ըլլալու ո՞ր բանին մէջ որ երես կրնան ձերմըկցընել :

Քիչ ատենէն մէյմ'ալ բոլոր խուցը սենրով լեցուեցաւ , ութսուն տարուան ծերերէն սկսեալ՝ ինչուան տասնըհինգ տարուան մանչ աղջիկ հոն թափեցան : Խօսակցութիւննին անմեղ նիւթերու վրայ էին , իւրաքանչիւրը իրենց տանը վերաբերեալ բաները կը պատմէին . մէկմէկու խօսակցութեանցն ալ այնպէս մտադրութեամբ ու համ առնելով մտիկ կ'ընէին՝ որ կարծես թէ աշխարհքիս քաղաքականացեալ ազգաց մէկ ժողովարանն ըլլար , ու ազգին կամ տէրութեան վերաբերեալ մեծամեծ խնդրոց վրայ խօսուէր :

Քիչ մը ատենէն վերջը սկսան ուրախական երգեր երգել : Սներուն երաժշտութիւնը ունգաձայն ներդաշնակութեամբ եղանակներ են , որ իրաւ՝ ձայնի բնական գեղեցկութիւնը բռնի կ'աւրեն , բայց այսուամենայնիւ՝ այնպիսի հոգւով ու զգացմամբ կ'երգեն որ մարդ չկրնար չզգացուիլ : Երգածներնէն մէկ քանին հոգևորական եր-

դեր էին, մէկքանին ալ իրաւ անո՞ճ՝ բայց
չատ խորհրդաւոր իմաստներով բանա-
ստեղծութիւններ: Յաջորդ պարերգութիւնը
իրենց երգածներէն մէկն էր,

Փափաքիմք հետամուտ
Սնկանեղ ի մարտի
Ո՛վ փառացի անկապուտ .

Ուրիշ երգ մ'ալ այսպէս կը սկսէր .

Յարարչիւ գիրկս անիրտանգ
Մանկանագոռոյ միւնչ հանգչիս ,
Զուարթունն յահեղ ժամուռն գանգք
Քեզ կարասկետ է յերկիւս .

Եւ որչ ևորափայլ պրճնելով զարդու
Մուտ յեղեմական դարունս շուսատու .

Երգերնուն մէջ ատէպ Յորդանանու ե-
ղերքները, Քանանու դաշտերը ու Նոր Ե-
րուսաղէմը կը յիշէին: Սներուն երևակայ-
ութիւնը միշտ բնական ու զեղազուարճ
տեսարաններ ու սրտաշարժ բացատրու-
թիւններ կը փնտռէ . ուստի երգելու ատեն-
նին ոմանք ուրախութենէն կու լային, ո-
մանք կը պոռային, ոմանք ծափ կը զար-
նէին, ոմանք ալ իրենց սրտին ուրախութե-
նէն մընջկատակով Խորայէլացւոց Յորդա-
նան գետէն անցնիլը կը ձևացընէին:

Երգերէն վերջը, այլևայլ հոգևորական
յորդորանքներ խօսուեցան. մէջերնին պա-
ռաւ մը կար մազերը բոլորովին ճերմըկած,

ու շատ ատենէ ՚ի վեր աշխատելու անկարող ըլլալով՝ օրերը հանդիստ կ'անցընէր, ամէնքը զինքը իբրև կենդանի ժամանակազիր մը կը պատուէին. ասիկայ ոտք ելաւ ու գաւազանին վրայ կոթնած այսպէս խօսեցաւ .

— Ով որդեակք իմ, շատ բարեբաղդ ինքզինքս կը սեպեմ որ զձեզ մէկ անգամ մըն ալ հոս մէկտեղ ժողոված տեսայ, վասն զի կը յուսամ որ քիչ ատենէն երկնային փառաց հրաւէրքը պիտի ընդունիմ. ես իմ ամէն պատրաստութիւններս տեսած եմ, ու կը սպասեմ կառքին որ գայ ու զիս իմ հայրենիքս տանի. երբեմն զիչերն ալ կարծես թէ կառքին անիւներուն ձայնը կը լսեմ, և ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընեմ՝ որ չըլլայ թէ իրացընէ հասած ըլլայ: Դուք ալ որդեակք պատրաստ կեցէք, ըսաւ, գաւազանը գետին դարնելով. նորէն կ'ըսեմ պատրաստ կեցէք՝ մեր հայրենիքը գերազանց աղուորութիւն մը ունի, իրացընէ աղուոր է. . . . Այլ չէ՛ր կրնար խեղճ պառաւը խօսքը առաջ տանիլ, վասն զի սիրտը ելաւ ու առատ արցունքներ աչուրներէն կը վազէին: Մէյմըն ալ պարերգակները նորէն միաձայն սկսան հետևեալ երգը երգել .

Քանևանոշ երկիր . . . տևեչաշիդ Քանևան,
 Ի՛բր ի քեզ աչկոշեքս և սիրտ հաշեցան,
 Իցիշ ընդ ծառոցդ հանգևայց հովանևաշ .

Իսկ Յոննիկ որ մինչև ան ատենը լուռ կեցած այս սրտաշարժ երգերը մտիկ կ'ընէր, ու երբեմն ինքն ալ իր ձայնը խեղճ գերիններուն հետ խառնելով կ'երգէր, ամէնուն խնդիրքովը Յայտնութեան զրքին վերջին դուխը կարգաց, որուն ամէնքն ալ ծափ դարնելով կ'ըսէին . — Ի՞նչ զարմանալի բան է, մտիկ ըրէք . . . մտածեցէք . . . ըստոյզ է որ ասոնք ամէնքն ալ պիտի կատարուին : Յոննիկ բնական խելացի, ու աղէկ կրթութիւն ալ առած ըլլալով մօրմէն՝ մանաւանդ հոգևոր բաներու մէջ, տեսնալով որ ամէնքը ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէին, երբեմն երբեմն ծանրութեամբ մը՝ կարգացած տուներուն մեկնութիւն կուտար, որուն վրայ ամէնքը կը զարմանային ու կ'օրհնէին զինքը, և ամէնքն ալ միաբերան, — Քարոզիչ մը ասկէ աղէկ կրնա՞ր խօսել, կ'ըսէին :

Իսկ մեր թովմասը բոլոր չրջակայ սենրուն պատգամախօս սեպուած էր . 'ի բնէ բարոյական առաքինութեամբ զարդարեալ, ու իր ընկերացը մէջ ամենէն աւելի կըրթուածն ըլլալով՝ ամենուն պատուելի էր, ու վրան մեծ համարմունք ունէին : Իրեն խօսած յորդորանքներուն պարզ ու բնական ոճը, ու միանդամայն անուշ զուրցուածքը՝ կիրթ մարդու մ'ալ մեծ ազդեցութիւն կ'ընէին . բայց ամէն բանէն աւելի գերազանց էր իր պարզ աղօթքները որ սուրբ Ղրոց ունովը ու իմաստներովը շինուած էին, և այն-

պէս բնական կերպով մը ու սրտանց կը զրուցէր՝ որ կարծես թէ բուն սիրտն էր խօսողը . և կամ ինչպէս ծերերուն մէկը կը սէր, — Իրեն աղօթքները շիփշիտակ երկինք կ'ելլային :

Թովմասին տնակին մէջ այս սրտաշարժ հանդէսն ըլլալու ատեն, իր տիրոջը տունը բոլորովին տարբեր տեսարան մը բացուած էր :

Շէլպին ու գերեվաճառը սեղանատան մէջ նստած խել մը թղթադրամներ կը համրէին . գերեվաճառը բոլորն ալ ժողվելէն վերջը, — Շատ աղէկ, ըսաւ Շէլպին, կը մնայ որ ստորագրութիւնդ տաս :

Շէլպի շուտ մը վաճառքի դաշնագիրը ստորագրեց, ու ակամայ ըրած ըլլալուն համար՝ նեղսրտութեամբ մը թղթադրամներուն հետ գերեվաճառին դիմացը նետեց, ու ոտք ելաւ :

— Ուրեմն, ըսաւ գերեվաճառն ալ ոտք ելլալով, բաներնիս լմընցուցինք :

— Հրամմեր ես, պատասխանեց Շէլպի տխրութեամբ, ու խորունկէն հառաչանք մը ըրաւ :

— Կ'երևայ թէ այնչափ զոհ չեղար, կըրկնեց Հէլի Պ . Շէլպին :

— Բարեկամ, պատասխանեց Շէլպին, յուսամ որ ինձի պատուոյդ վրայ ըրած խոստմունքդ կը յիշես, ու ամենեին Թովմասը չզիտցած մարդուդ ձեռքը չես մատներ :

— Բայց քու աս ըրածդ՝ հիմակուան ինձի ապսպրածիդ դէմ չէ՞ մի* :

— Բայց դուն գիտես, սրատասխանեց Շէլպին բարկութեամբ, թէ ինչպիսի ծանր հարկ մը ստիպեց զիս այդ ցաւալի բանը ընելու :

— Նոյնը ինձի ալ կրնայ հանդիպիլ, վըրայ բերաւ Շէլի. բայց ամենայն ջանքս կ'ընեմ, որ լաւ տեղ մը գտնեմ Թովմասին. մի վախնար, ես զինքը չեմ չարչըրկեր : Թէ որ բանի մը համար Աստուծոյ եւելօք չնորհակալ ըլլալու պարտք մը ունիմ նէ, այս է՝ որ մէկու մ'ալ անգթութիւն չեմ ըրած :

Շէլպին չէր հաւատար գերեվաճառին ըրած խոստմունքներուն, բայց պարագաներէն ստիպեալ ձայն չհանեց. գերեվաճառը դուրս ելլալէն վերջը՝ տրտում տխուր առանձին անկիւն մը քաշուեցաւ ու սկսաւ ծուխ քաշել :

* Կ'ուզէ ըսել. առանց զիս աղէկ ճանչնալու՝ ինչպէս Թովմասը ինձի ծախեցիր :

ԳԼՈՒԽ Ե .

Ի՞նչ զգացմունք կրնայ ունենալ կենդանի ապրանք մը որ ձևաքի ձևաք կը ծախառի .

Պարոն Շէլլին ու իր կնիկը խուցերնին քաշուեր էին . էրիկը բազմոցի մը վրայ երկընցած՝ իրիկուան թղթատարով հասած նամակները աչքէ կ'անցընէր . կնիկն ալ խուցին մէկալ անկիւնը հայլիին դիմացն անցած՝ ինքնիրեն զլխուն զարդարանքները կը հանէր . որովհետեւ նոյն իրիկուն Նլի-դային տժգոյն երեսը ու քնոտ աչուրները տեսնալով պառկելու խրկեր էր : Ան միջոցին կնկան միտքը ինկաւ առտուան աղախնոյն հետ ըրած խօսակցութիւնները , ու դարձաւ իր էրկանը կէս բերնով մը հարցուց .

— Խնդրեմ՝ Արթուր* , ո՞վ էր այս օրուան եկող մարդը , որ մեզի հետ կերակուր կերաւ :

— Անոր Հէլի կ'ըսեն , պատասխանեց Շէլլի , ու մէկ կողմանէ ալ այլայլած՝ բազմոցին վրայ մէյմը մէկ կողմը մէյմը մէկալ կողմը կը դառնար :

— Հէլի . . . ո՞վ է ատ Հէլին , ի՞նչ բան ունի հոս :

* Արթուր՝ Շէլլիին բուն անունն է , իսկ Շէլլի՝ մականունը :

— Աս ան մարդն է՝ որուն հետ վերջին անգամ որ Նէյչիզ գացի՝ հետը քանի մը գործք ունեցայ :

— Քայց հոս առանց հրաւերքի ինքնիրեն եկաւ սեղանի :

— Չէ, ես հրաւիրեմ էի զինքը, որ մնացած մէկ քանի թեթեւ հաշիւներս լմնցընեմ հետը :

— Չըլլայ թէ գերեվաճառ մը ըլլայ ատմարդը, վրայ բերաւ կնիկը էրկանը շփոթ կերպը տեսնալով :

— Ո՛հ . . . ուսկից ալ ատ քանը միտքդ ինկաւ . . . ո՛վ ըսաւ քեզի . . .

— Ոչ որ. միայն սեղանէն ետեւ եկաւ Նլիզան շփոթած, լալով ու խեղճ թափելով ըսաւ ինձի, թէ դուն գերեվաճառի մը հետ խօսակցութիւն ըրեր ես, և թէ անկէկայ Նլիզային ազատի սեուկը ուզեր է զընել . . . դեռ, ինչ գիտնամ, խել մը այսպիսի բաներ, որ անխելքի մը մտքէն ալ չանցնիր :

— Իրաւ կ'ըսես, կրկնեց Նէլպին, ու սկսաւ նորէն իբր թէ ուշադրութեամբ իր թղթերը կարդալ, առանց իմանալու որ թուղթը հակառակ կողմը բռներ էր. ինքնիրեն ալ կ'ըսէր. — Քիչ մը ուշ, քիչ մը կանուխ՝ պէտք է որ կնիկս ամէն բան գիտնայ, ուստի ալ լաւ է որ շուտ իմանայ :

— Ես, ըսաւ խաթունը, խենդի տեղ զընելով Նլիզան, ըսի իրեն որ այսպիսի փուճ բաներ միտքը գնելով անհանդիստ չըլլայ, ու ապահովուցուցի զինքը որ քու մտքէդ ոչ

երբէք անցեր է ծառաներէդ մէկն ալ ծախելու, մանաւանդ այնպիսի մարդու մը:

— Իրաւցընէ, Եմիլիա, ես քու ըսածիդ պէս միշտ մտածեր եմ, բայց այս անգամ իմ գործքերս զիս ստիպեցին ասանկ շարժելու, ուստի զիտնաս, սիրելի, որ պարտաւորուած եմ գերիներէս մէկ քանին ծախելու:

— Ատ մարդո՞ն ալիտի ծախես... կատանկ կ'ընես:

— Դժբաղդաբար ստոյգ է ըսածս, որոջեցի որ թովմասը ծախեմ...

— Թովմասը... պատասխանեց կնիկը նեղանալով մը, ան բարի ու հաւատարիմ ծառանիս՝ որ պղտիկուց ՚ի վեր մեզի այնպիսի հաւատարմութեամբ կը ծառայէր: Դուն իրեն չխոստացա՞ր որ զինքը ալիտի ազատես. ես ալ, դուն ալ այս բանիս վրայ քանի անգամ խօսեր ենք հետը: Հիմա Ելիզային ամէն կասկածներուն ալ կրնամ հաւատալ, անշուշտ խեղճին մէկհատիկ Հենրիկն ալ ծախելու միտք ունիս:

— Ի՞նչ ըսեմ... որովհետեւ ուզեմ չուզեմ՝ ամէն բան ալիտի իմանաս, ստոյգ զիտցիր որ Թովմասն ու Հենրիկը ծախեցի. զիտեմ որ աս բանիս համար զիս դուն հրէշ մը ալիտի սեպես, բայց հոգս չէ, իմ ըրածս նոր բան չէ, այսօրուան օրս ամէն մարդ նոյն բանը կ'ընէ:

— Բայց ինչո՞ւ այնչափ գերիներուն մէջէն՝ աս երկուքը ընտրեցիր ծախելու, հար-

ցուց կնիկը . ուրիշ մը չգտար անոնց տեղը
ծախելու :

— Վասն զի անոնք աւելի արժէք ունին .
Նլիզային համար ալ աղէկ զին մը տուաւ
ինձի գերեվաճառը , կ'ուզես նէ անոնց տե-
ղը Նլիզան ծախեմ :

— Այ թշուառական , գետինն անցնի ,
կանչեց կնիկը նեղանալով :

— Ի՛նչ . . . վրայ բերաւ էրիկը , զնա
չնորհակալ եղիր ինձի , որ զքեզ չվշտացը-
նելու համար , գերեվաճառին խոստմունք-
ներուն ականջ չկախեցի :

— Թողութիւն ըրէ , սիրելի , պատաս-
խանեց հանդարտութեամբ կնիկը , յանկար-
ծակիի դալով՝ հարցմունքիդ կրքով պա-
տասխան մը տուի . . . բայց կը յուսամ որ
աս խեղճերուն համար իմ միջնորդութիւնս
կ'ընդունիս . Թովմասը թէպէտ սև է , բայց
ազնիւ սիրտ ունի ու հաւատարիմ ծառայ
մ'է . թէ որ հարկ ըլլայ՝ քեզի համար իր
կեանքն ալ կու տայ :

— Ես ալ զիտեմ , որ այնպէս է . բայց
ի՛նչ ընեմ , բանը լմընցած է :

— Քու ստացուածքէդ քիչ մը զոնէ զոհ
չես կրնար ընել , ես իմ կողմանէս պա-
տրաստ եմ ամէն զոհ ընելու : Մինչև հիմա ,
ինչպէս քրիստոնեայ կնկան մը կը վայլէր՝
ամէն կերպով ջանացի՝ ձեռքէս եկած օ-
գնութիւնը ըրի աս խեղճ ու թշուառ գերի-
ներուս : Քանի որ քովս եկեր են՝ անպա-
կաս վրանին հոգ ունեցայ՝ որ քիչ մը կըր-

Թուին, հազուեցուցի, ու միշտ իրենց ուրախութեանը ուրախակից ու տրտմութեանն ալ տրտմակից էի: Ի՞նչ երեսով հիմա իրենց երևամ. ի՞նչ կ'ըսեն, երբ կը տեսնան որ մենք մեր ամենէն հաւատարիմը, պատուականն ու սրտակիցը կը ծախենք: Երկու տարուան աշխատութիւնս ու տուած կրթութիւնս և իրենց սորվեցուցածս՝ որ է յարգել ու սիրել իրենց տէրերը, մէկ վայրկենի մէջ կը կորսընցընեմ: Սորվեցուցի իրենց թէ՛ հօր կամ մօր ու հարսին ու փեսային իրարու ունեցած պարտքերն որոնք են. հիմա պիտի ըսեն՝ որ մեր դիմացը աւելի յարգի է արծաթը, քան թէ աս պարտուց կամ կապերուն պահպանութիւնը: Ելիղային այնչափ ջանացեր եմ սորվեցընելու՝ թէ ինչպէս պէտք է խնամք ունենայ իր պզտիկին վրայ, որ քրիստոնէաբար մեծցընէ, վրան արթուն կենայ, իր մայրական խնամքը տղուն վրայէն պակաս չընէ. հիմա ի՞նչ պիտի ըսեմ իրեն թէ որ դուն առնես քովէն իր տղան ու խեղճը հոգով մարմնով ատ անպիտան ու սկզբունք չունեցող մարդուն ծախես: Իրեն շատ անգամ զրուցեր եմ որ մեր հոգին անդին է, անոր բոլոր աշխարհքիս ոսկիովն ալ զին չկտրուիր, ինչպէս ինձի կրնայ հաւատալ, թէ որ մենք իր սիրական տղան ծախենք՝ ի վնաս մարմնոյ՝ թերևս նաև՝ ի կորուստ հոգւոյն:

— Քու այդ զգացած ցաւերդ զիս եւելօք կը տրտմեցընեն, պատասխանեց Շէլպի՛,

քու բարի զգացմունքներդ՝ թէպէտ ես եւ չունենամ՝ կը գովեմ. բայց նորէն կ'ըսեմ՝ քեզի, որ բանը բանէն անցած է, ալ ճար չկայ: Շտկէ շիտակ ըսեմ քեզի, կամ աս երկուքը պէտք է ծախեմ, կամ մնացած բոլոր գերիներս: Հէլի խել մը առնելիք ունի ինձմէ, գորոնք թէ որ շուտով չվճարեմ՝ ունեցածս ալ կը կորսընցընեմ: Ամէն խընայութիւն ըրի, փոխ ստակ առի, բաց 'ի մութացկանութենէ ամէն ձեռքէս եկածն ըրի, որպէս զի այս երկու գերիները չծախեմ, բայց ճար չեղաւ. այս երկուքին զընովը բոլոր պարտքերս կը սրբուին, ուստի պարտաւորեցայ ծախել զանոնք: Հէլի զարնուեցաւ սղուն, ու առանց անոր անկարելի եղաւ որ հաշիւնիս գոցենք. չէի կըրնար ալ չէ ըսել, վասն զի բոլորովին ձեռքը մատնուեր էի: Թէ որ այս երկու գերիներուն ծախուիլը այսպէս զքեզ սաստիկ տրամութեան մէջ կը ձղեն, հապա ինչ պիտի ընէիր՝ թէ որ ստիպուէի զամէնքն ալ նոյնպէս ծախելու:

Շէլպիին խաթունը Եմիլիա, քար կտրեցաւ, զնաց խուցին մէկ անկիւնը նստաւ, ու ձեռուրները զլխուն զարնելով սկսաւ հեծեծել զանգատանօք: — Ա՛հ. անիծեա՛լ ըլլայ գերութիւնը, ըսաւ հառաչելով, այս դառն ու ատելի ծառայութիւնը. անիծեա՛լ ըլլայ տէր եղողը, անիծեա՛լ ըլլայ գերին...: Ի՛նչ խենդութիւն էր ըրածս, կարծեցի թէ բարիք մը կրնայ ելլել այս մահացու չարի-

քէն: Մեր օրինաց տակը գերի ունենալը մեծ մեղք մըն է. տղայութենէս 'ի վեր նոյն կարծիքն ունէի: Յոյս ունէի որ դաստիարակութեամբ ու խնամքով այս խղճալի արարածոց վիճակը լաւցընեմ, ու ազատութենէ աւելի ընտրելի ընեմ իրենց... Ի՞նչ խենդութիւն էր որ ըրի:

— Դու ալ, ըսաւ Շէլլալի նեղսրտելով մը, օր օրուան վրայ բոլորովին գերեհանից* կարգը անցնելու հետ ես:

— Հրամմեր ես, և միշտ ալ անոնց կարծեացը պաշտպան պիտի ըլլամ, միշտ պարսաւեր եմ, ասկէց ետքն ալ միշտ պարսաւեմ պիտի գերեվաճառութիւնը. գերի ունենալուս վրայ շատ անգամ վշտացեր եմ, վասն զի գերի ունենալը ոչ երբէք օրինաւոր կըրնայ ըլլալ:

— Այս բանիս մէջ դու խելացի ու բարեպաշտ մարդկանցմէ տարբեր մտածմունք ունիս. կը յիշե՞ս անցած կիրակուան քարոզը:

— Ես այնպիսի քարոզներ մտիկ ընելու ամենակին կամք չունիմ, կրկնեց կնիկը, այնպիսի քարոզիչին երեսն ալ տեսնել չեմ ուզեր. իրաւ եկեղեցականք ալ մեզի պէս

* Abolitioniste որ բուն որ և իցէ Օրինաց Խափան-եւան էփեէ եղող ըսեւ է, բայց հիմա ընդհանրապէս այս բառը գերութեան օրինաց ջնջման ետեւէ եղողներուն սեպհականուած է, զորն որ մենք Գերեհան թարգմանեցինք:

դարման մը չեն կրնար ընել այս անդարմանելի չարեացս . բայց երբոր կը տեսնամ որ փոխանակ գերեվաճառութեան գէշութիւնը ցուցընելու կը պաշտպանեն զանիկայ , արիւնս զլուխս կը դարնէ . . . : Բայց ինչպէս որ միտքս կու գայ , այն ատենը դու ալ նոյն քարոզին չէիր հաւնած :

— Այնպէս է , պատասխանեց Շէլպի . իրաւ է որ երբեմն եկեղեցականք բուն իրին ճշմարտութիւնը չզիտնալով պէտք չեղած բանը կ'ըսեն . . . բայց հիմա ես ինչ ընեմ . . . դժբաղդութիւնը հեղեղի պէս վերաս թափեցաւ , ու հազիւ այս կերպով զիս ազատեցի :

— Ինչ կրնամ պատասխան տալ , վրայ բերաւ կնիկը , . . . արժէք ունեցող բան մ'ալ չունիմ որ ծախեմ . . . — քիչ մը մը տածելէն վերջը — բայց սա ժամացոյցը արդեօք բանի չիդար , ըսաւ ու ծոցէն ոսկի ժամացոյց մը հանեց . դնելու ժամանակ շատ սուղի նստաւ ինծի , թէ որ կարենայի դոնէ Նլիզային տղէկը ազատել , սիրով ամէն ունեցածս կու տայի :

— Շատ կը ցաւիմ Նմիլիա , պատասխանեց Շէլպին , այսչափ վշտանալուդ վրայ , բայց անօգուտ է , ամէն բան լրմընցած է . դաշնագիրները ստորագրուեցան ու Հէլիին ձեռքն են : Գնա դու Աստուծոյ շնորհակալ եղիր որ այսչափով ալ աժան խալըսեցանք , այդ մարդը կրնար աւելի մեծ վնասներ հասցընել մեզի . . . աղէկ որ դու ամէն բան չես զիտեր :

— Ուրեմն այդչափ անդուժ է այդ մարդը:

— Անդուժ այնչափ չէ, բայց կարգէ դուրս շահախնդիր մարդ մըն է, պաղարիւն, մահուան ու գերեզմանի պէս անկարեկիր. ուրիշներուն քաշած նեղութեանցը վրայ, բաւական է որ ինքը մէջը շահ մը ունենայ, ամենեին գուժը չշարժիր. շահուհամար թէ որ հարկ ըլլայ՝ իր մայրն ալ կը ծախէ, առանց ամենեին չարիք մը ուղելու անոր:

— Ուրեմն ատ թշուառական մարդուն ձեռքը պիտի անցնի սա մեր հաւատարիմ թո՛վմասը և Նլիզային խեղճ տղան:

— Ո՛հ սիրելի, ինձի ալ մեծ ցաւ է այս բանս, ու մտածելու ատենս ոսկորներս դող կ'ելլեն: Հէլին շուտ կ'ուզէ բանը լմընցընել, ու վաղը անոնց տէրն ըլլալ. ես վաղը առաւօտ կանուխ ձիս հեծած՝ զլուխս կ'առնում կը հեռանամ ասկէց, վասն զի սիրտս չտանիր մէյ մ'ալ զթո՛վմասը տեսնալու. շատ լաւ կ'ընէիր թէ որ դուն ալ մէկ տեղ մը քաշուէիր, ու Նլիզան ալ հետդ տանէիր, որպէս զի դոնէ մօրը աչքին առջև չըլլայ այս բանս:

— Չէ, չէ, պատասխանեց կնիկը, ես չեմ ուզեր ամենեին մասնակից դռնուիլ այս անդուժ բարբարոսութեանը. ես կ'երթամ նորէն խեղճ թո՛վմասը տեսնալու ու Աստուծմէ ալ կը խնդրեմ որ անոր վիշտերը մեղմացընէ. իրենք ալ իմանան գոնէ՛ որ իրենց տանտիկիները զիտէ ուրիշի

ցաւոցը ցաւակից ըլլալ : Իսկ Նւիդային . . .
խեղճ աղջիկ , ինչպէս երեսդ պիտի նայ-
խմ . . . Աստուծոյ ողորմութիւնը հասնի
մեզի . . . բայց ինչ է մեղքերնիս՝ որ այս
պիսի թշուառութեանց արժանացանք :

Նէլպին ու իր խաթունը մտքերնէն ալ
չէին անցըներ՝ որ իրենց այս խօսակցու-
թեանցը մտիկ ընող մը կայ : Ասոնց խցին
քով պզտիկ սենեակ մը կար . երբոր տան-
տիկինը զՆւիդան պառկելու խրկեր էր՝ ա-
նիկայ երեակայութիւնը տաքցած ու տակն
ու վրայ եղած՝ գնացեր ան սենեակը փա-
կուեր էր , ու դրան բանալիին ծակէն բո-
լոր այս խօսակցութեանը ամենայն ուշա-
դրութեամբ ականջ դրեր էր : Խօսակցու-
թիւնն որ զաղբեցուցին՝ խեղճը գեղնած
ու զողզալով կամացուկ մը ելաւ ու իր
տեղը քաշուեցաւ . ալ իր առաջին քաղ-
ցրութիւնն ու երկիւղածութիւնը չմնաց
վրան : Զգուշութեամբ սրահէն անցնելու
ժամանակ երբոր տանտիկնոջը սենեկին
դրանը զիմացն եկաւ , կանկ առաւ ու ձե-
ռուրները երկինք վերցընելով սրտանց
զԱստուած օգնութեան կանչեց ու իր խու-
ցը քաշուեցաւ :

Նւիդային պզտի , կոկ ու մաքուր խուցն ալ
տանտիկնոջը կարգին վրայ էր . պատու-
հանը դէպ ՚ի արևելք կը նայէր , որուն զի-
մաց նստած երգելով կար կը կարէր . մէկ
կողմն ալ պզտի գրքարան մը կար քանի մը
տղայական խաղալիքներով ու կաղանդչէք-

ներով զարդարած . մէկալ կողմն ալ իր լաթերուն դարանը . միով բանիւ ամէն ունեցածը այս խցին մէջն էին , ուր որ ինչուան այն ատեն բարեբաղդ կեանք մը անցուցեր էր : Նոյն ժամանակը տղան իր անկողնոյն մէջ խաղաղական անուշ քուն մը կը քաշէր , երկայն մազերը զեղեցիկ ու անմեղ երեսին վրայ իջած , վարդագոյն շրթունքները կիսաբաց , մանտրտիկ ու զիրուկ ձև ուռնները վերմակին վրայ դրած , արևուն ճառագայթներուն նման անուշ ծիծաղ մը սփռուած էին զողարիկ դիմացը վրայ :

— Խեղճ տղայ , հառաչեց Ելիզա , ծախներ են զքեզ . . . բայց քու մայրդ զիտէ թէ ինչպէս պիտի ազատէ զքեզ :

Եւ ոչ կաթիլ մը արցունք թափեց . . . այնպիսի տառապանաց մէջ մարդուս սիրտը ամուլ է արտասուաց , այլ արեան գետեր կը վաղցընէ . կապարեայ զրիչ մը առաւ ու շուտ մը հետևեալ տոմսակը զրեց .

« Ո՛վ տիրոշհիս . ո՛վ սիրելի տանտիկիկս . մի գիս ապերախտ սեպեր ոչ անգոռք դատաստան մի կտրեր վրաս . Այս իրիկոշն ինչ որ խօսեցաք հրամանքդ ոչ իմ տէրս՝ յոյրն ալ շեցի . Ես իմ տղաս ազատել կը ջանամ , յուսամ որ գիս չեք մեղադրեր . Աստուած զձեզ օրհնէ ոչ ձեր մեզի ըրած աղեկոշրեանցը փոխարեւը հատոշցանէ » .

Ելիզա .

Շուտ մը ծալլեց թուղթը , հասցէն ալ
 դրեց . ետքը դարանէն տղուն քանի մը հա-
 զուստը հանեց ու թաշկինակի մը մէջ սլլած
 ամուր մը դօտիին կապեց : Այնչափ մեծ
 էր իր մայրենի դուժը , որ այն տաղնապին
 ու վախին մէջ ալ իր տղուն համար քանի
 մը խաղալիք չմոռցաւ առնելու , թղթէ շի-
 նած գունաւոր թութակ մ'ալ դուրս թողուց
 որ տղան արթնցածին պէս ձեռքը տայ՝ որ
 խաղայ : Շատ աշխատեցաւ որ տղան իր
 խաղաղ քնէն արթնցընէ . բայց վերջը վեր-
 ջը աչուրները բացաւ , մայրն ալ թութակը
 ձեռքը տուաւ ու ինքը ճամբայ ելլելու պա-
 տրաստութիւն սկսաւ տեսնել :

— Ո՛ր պիտի երթանք մայրիկ , հարցուց
 տղան , տեսնելով որ մայրը արտորնօք
 զինքը կը հագուեցընէր . մօրը տխուր ու
 այլայլած կերպէն՝ կարծես թէ տղան ալ
 հասկըցաւ թէ արտաքոյ կարգի բան մը ե-
 դած պիտի ըլլայ :

— Չայն մի հաներ , Հենրիկս , կամացուկ
 խօսէ , պատասխանեց մայրը , հիմայ ձայ-
 ներնիս կը լսեն : Անպիտան մարդ մը պի-
 տի դայ ու իմ Հենրիկս քովէս պիտի առ-
 նէ ու մութ ու գէշ տեղ մը պիտի տանի .
 բայց մայրդ դքեզ թող պիտի չտայ . հիմայ
 կեցիր , այս զլխարկս դնեմ , թիկնոցս ալ
 կոնակս առնում՝ մէկէն քեզի հետ կը
 վախչինք , որպէս զի դքեզ այն անպիտան
 մարդուն ձեռքէն աղատեմ :

Այսպէս ըսելով մայրը տղուն պարզ հա-

դուստր կոճկեց ու դինքը դիրկն առաւ, ապա պարելով որ ձայն չհանէ, և զգուշութեամբ դաւթին դռնէն դուրս ելաւ: Յուրառու աստեղազարդ գեղեցիկ զիշեր մըն էր և հիւսիսային մեղմիկ քամիէն՝ պարտիզի ծառերուն քաղցրաձայն սօսաւիւնը կարծես թէ փախչողներուն ոտնաձայնը խափանել կ'ուզէր, որպէս զի փախուսանին չյայտնուի: Խեղճ մայրը ցփսեայ վերարկուին մէջ լաւ մը պլլեր էր զտղան որ չմսի, ան ալ վախէն երկու ձեռուրներով մօրը վիզը պլլուեր էր:

Գաւթին մէկ անկիւնը ծեր շուն մը պառկեր էր որ զիշերը տանը պահապանութիւն կ'ընէր. զասոնք տեսածին պէս սկսաւ խորէն մռմռալ, բայց Ալիզան փաղարշանքով մը անունը տալով քովը կանչեց, կենդանին ալ տեսնալով որ իր հին բարեկամն է սկսաւ պոչը շարժել, ու ետեէն երթալ. կարծես թէ խիստ զգածուեր էր այնպիսի զիշերային յանկարծական ճանապարհորդութիւնը տեսնելով. իբր թէ կը հասկընար այս բանիս անյարմարութիւնը, վասն զի երբեմն ճամբուն վրայ կանկ կ'առնէր, կը կենար, մինչդեռ Ալիզան աճապարելով կը փախչէր, մէյ մը դէպ 'ի տուն կը նայէր ու մէյ մըն ալ դէպ 'ի Ալիզան. բայց վերջը վերջը սկսաւ ինքն ալ Ալիզային ետեէն երթալ: Քանի մը վայրկենէն աղբար թովմասին տնակը հասան, Ալիզան կամացուկ մը տնակին պատուհանին ապակիներուն դարկաւ:

Միաբանական աղօթքը երգերուն պատճառաւ շատ երկրնցեր էր . բայց ժողովականները ցրուելէն վերջն ալ աղբար թուովմասը դեռ ինքնիրեն նոյն երգերը կը շարունակէր , անոր համար թէպէտ և կէս դիշերն անցեր էր , դեռ ինքը ու իր ընկերը արթուն էին :

— Տէր Աստուած , սիւ է , պոռայ Քլոյէն նատած տեղէն վեր ցատքելով , ու շուտ մը վարադոյրը բացաւ : Տէր ողորմեա , կարծես թէ Նլիզան է , ըսաւ . թուովմաս շուտ շուտ հագուէ , ծեր Պրիւնոյ շունն ալ դուռը կը ճանկուտէ . ի՛նչ եղեր է արդեօք . կայնէ հիմայ կը բանամ :

Ըսելն ու բանալը մէկ եղաւ . անդիէն թուովմասն ալ վաղեց ճրագը բերաւ ու անոր լուսովը տազնապեալ խեղճ փախստականին դէմքին և աչուրներուն այլայլութիւնը տեսան :

— Տէր Աստուած , ի՛նչպէս զիս վախցուցիր Նլիզա , կանչեց Քլոյէ , հիւանդ ես , ի՛նչ ունիս :

— Տղաս առած կը փախչիմ , բարեկամք , կը փախչիմ , պատասխանեց Նլիզա , տէրս զինքը ծախեց :

— Զինքը ծախեց , զոչեցին երկուքն ալ մէկտեղ , շփոթելով ու ձեռուրնին դէպ ՚ի երկինք վերցընելով :

— Հրամմեր ես ծախեց , կրկնեց Նլիզա դողդոջուն ձայնով մը : Տիրուհոյս սենեկին քովի խցիկը պահուրտեր էի այս իրիկուն ,

և լսեցի որ տէրս կը պատմէր թէ ինչպէս իմ Հենրիկս ու զքեզ, աղբար Թովմաս, գերեվաճառի մը ծախսեր է. ու վաղը առտու միտք ունի տնէն հեռանալու՝ որ զերեվաճառին գալն ու զքեզ տանիլը չտեսնէ:

Թովմաս աս լսելուն պէս փայտ կտրեցաւ, ու ձեռուրները վեր վերցուց ու խոշոր աչուրները բացած սկսաւ երկինք նայիլ, իբր թէ աչքին դիմաց նոր երևոյթ մը բացուած ըլլար. ու երբոր Նլիզան խօսքը լամբնցոց գլուխը ծռած իր հին աթոռին վրայ անշարժ ինկաւ մնաց:

— Տէր Աստուած, զթա, ողորմէ մեզի, հառաչեց Քլոյէ. իրան է Նլիզա այդ ըսածներդ, էրիկս ինչ ըրաւ որ տէրը զինքը պիտի ծախէ:

— Ինքը բան մ'ալ ըրած չէ, և ոչ տէրը կ'ուզէր զինքը ծախել, պատասխանեց Նլիզա, տիկինն ալ շատ դէմ կեցաւ իրեն, աղաչեց, պաղատեց. ես ականջովս լսեցի. բայց տէրը կը պնդէր թէ բանը լմբնցած է, ալ ճար չկայ, պարտքի տակ է. և թէ որ Թովմասը չծախէ՝ հարկ է որ տնէն տեղէն և ամէն ունեցածէն զրկուի, որ այն մարդուն պարտքը վճարէ: Տէրս կ'ըսէր թէ շատ կը ցաւի այս բանիս վրայ. իսկ տիկինս հրեշտակի պէս կնիկ մ'է, թէ որ անիկայ քրիստոնեայ չէ նէ, չեմ գիտեր ալ ո՞վ կըրնայ ըլլալ: Ար ցաւիմ քովէն այս կերպով փախչելուս վրայ, բայց ինչ ընեմ. ինքը չէր որ կ'ըսէր թէ հողի մը աւելի կ'արժէ

քան թէ բոլոր աշխարհքս : Այս սլզտի տը
դան ալ հոգի ունի . ես թէ որ հոգ չընեմ՝
ո՞ զիտէ ինչ կ'ըլլայ այս հոգւոյն . ես ան-
սլարտ եմ ամենեին , բայց թէ որ յանցանք
է ըրածս , Տէր Աստուած , դուն թողութիւն
տուր ինձի , վասն զի ալ ուրիշ ճար չմնաց :

— Խեղճ ծերուկ , դու ալ ինչո՞ւ չես փախ-
չիր երթար , ըսաւ Քլոյէ , պիտի կենաս ըս-
պասես որ գրեզ ալ գետին անդիի կողմը
տանին , ուր որ սները չարաչար աշխա-
տանքի տակ կը մեռնին , ուր անօթութենէ
հոգինին բերաննին կու գայ . . . ես հազար
անգամ կ'ընտրեմ մեռնիլ , քան թէ հոն
երթալ . գնա՛ դուն ալ Նլիզային հետ , ան-
ցազիրդ ունիս , ուր որ կ'ուզես կրնաս եր-
թալ : Նլիր ուրեմն գրեզ տեսնեմ , ես քու
բաներդ հիմայ կը պատրաստեմ :

Թովմաս գլուխը քիչ մը վեր վերցուց ,
ու աչուրները տխուր կերպով մը ասդիս
անդին պըտըտցնելով ըսաւ . — Չէ , ես
չեմ ուզեր տեղէս շարժիլ . թող Նլիզան եր-
թայ , ինքը իրաւունք ունի . և ոչ ալ իրեն
փախչիլը կը մեղադրեմ . բայց դու ալ լսե-
ցիր պատմածները մեր տիրոջը կարօտու-
թեանը վրայօք , թող ես միայն ծախուիմ ,
ու բոլոր մէկալ գերինները ծախու չելլեն .
միթէ այնչափ արիութիւն չունիմ , որ այս
գժբազգութեանս ալ համբերեմ :

Այս ըսելու ատենը այն ամէն բանի
համբերող ու ամենայն նեղութեանց մէջ
միշտ Աստուծոյ ասպաւինող անյուսահատ

լայն սրտէն խորունկ հառաչանք մը ելաւ ու աչուրները արցունքով լեցուեցան . . . :

— Իմ տէրս , կրկնեց , միշտ իմ պարտուցս մէջ զիս հաւատարիմ գտած է , ասկէց վերջն ալ միշտ այնպէս ճիշդ պիտի գտնէ : Իր իմ վրաս ունեցած վատահոթեամբը չեմ գեղծած , ոչ երբէք իրեն կամայրը դէմ ձեռքի անցազրովս ասկէ հոն դնացեր եմ , և ոչ ալ կ'երթամ . լաւագոյն է որ ինքզինքս զոհեմ ու զուրիշներն ազատեմ . մեր տէրը պէտք չէ անգութ սեպելով վար զարնել , շտապը աղէկ մարդ է , իմ ծախուելէս վերջը՝ հարկաւ , Քլոյէ , քու ու տղոցդ վրայ հոգ կ'ունենայ , երեսէ չձգեր :

Դարձուց մէյ մ'ալ աչքը աղքատին անկողնոյն վրայ ուր որդիքը անուշ քուն կ'ըլլային ու սիրտը ելաւ . աթոռին կոթընեցաւ ու լայն ձեռուրներովը երեսը գոցեց որ չտեսնէ . ու մէկ կողմանէ ալ սըրտին խորէն հառաչանքներ կ'արձակէր , և արտասուաց խոշոր խոշոր կաթիլներ դետին կը թափէին այն բարեսրտութեան ու առաքինութեան նախատիպ երեսէն . . . :

Այնպիսի արտասուք , ո՞ր ընթերցող հայր , որ թերեւս դու առջինեկ զաւկիդ զազաղին վրայ թափեր ես , այնպիսի ցաւալի հառաչանքներ , ո՞ր ընթերցող մայր , ձեր որդեկին վրայ ըրած ողբերնէդ վար չէին մնար . վասն զի թովմասն ալ դուք ալ հաւասարապէս մարդ էք , անոր սիրտն ալ ձեր սրտին պէս զգայուն է , թերեւս անորը

քիչ մ'ալ աւելի . մարդկութեան վիճակներնուդ մէջ՝ ձեր հազուատներովը միայն կը դանազանուիք թուվմասէն ու անոր նըմաններէն , բայց մեծամեծ թշուառութիւնները , կենաց սրտատոչոր վշտերը ամենուն համար նոյն դառնութիւնն ունին :

— Երէկ , վրայ բերաւ Ելիզան լալով դռնէն դուրս ելլելու ատենը , էրիկս տեսայ , բայց մտքէս ալ չէր անցներ այս գըլխիս դալիքը : Չինքն ալ այնչափ նեղը խօթեր են որ միտքը դրած է ինքն ալ փախչելու . կ'աղաչեմ որ զինքը գտնէք ու իմ փախուստս ըսէք իրեն . իմացուցէք ալ թէ ինչո՞ւ համար փախայ . ըսէք իրեն որ ես Գանատա կ'անցնիմ : Նա և մի մոռնաք ըսելու որ դեռ ես զինքը կը սիրեմ . . . և թէ որ աս աշխարհքիս մէջ մէյ մ'ալ զինքը չըտեսնեմ

Քիչ մը կանկ առաւ ու նորէն հեծեծանօք կրկնեց . — Ըսէք իրեն որ միշտ բարի ըլլայ , որպէս զի երկինքը մէկգմէկ գըտնենք . . . :

Վերջը շունն ալ ներս առնել ու դուռն ալ վրայէն գոցել տուաւ , որ խեղճ կենդանին ետեւէն չգայ , ու քանի մը սրտաշարժ խօսքեր արտասուալից աչօք իրարու գուրցելէն ետքը՝ մէկմէկէ բաժնուեցան : Ելիզան նորէն տղան տեղաւորեց , որ ահուդողի մէջ էր , ու լռիկ մնջիկ տնէն դուրս ելաւ :

ԳԼՈՒԽ Զ .

Ելիզային փախուչաւոր կ'իւնացուի .

Պարոն Շէլպին և իր կինը երկայն ու տաք տաք խօսակցութենէն մէկէն քուն չեղան . անոր համար ալ առաւօտը սովորականէն քիչ մը ուշ ելան :

— Ի՞նչ կ'ընէ Ելիզան , ըսաւ Շէլպին խաթունը , քանի մը անգամ սենեկին դանդակը քաշելէն վերջը :

Իսկ էրիկը հայլինն դիմացը անցած ածիլուելու կը պատրաստուէր . մէյ մ'ալ թըխազոյն մանկահասակ ծառայ մը ներս մըտաւ , տաք ջուրին ամանն ալ ձեռքը :

— Անդրէաս , ըսաւ խաթունը , զնա Ելիզային դուռը դարկ , ու ըսէ իրեն որ իրեք անգամ է դանդակը կը դարնեմ , ինչո՞ւ չըզար . . . : Խեղճ աղջիկ , ըսաւ ցած ձայնով մը ու հառաչեց :

Անդրէասը պնաց , ու շուտ մը այլայլած ետ դարձաւ .

— Ո՛հ , խաթուն , ըսաւ , Ելիզային դարանները բաց ամէն բան աս դիս անդին ձղձղած . կարծեմ թէ ելեր փախեր է :

Այս խօսքը կայծակի մը պէս Շէլպինն ու խաթունին սիրտը դարկաւ :

— Կասկած առնելով փախած պիտի ըլլայ , ըսաւ էրիկը :

— Օրհնեա՛լ է Աստուած , հառաչեց խա-

թունը . Աստուած տար՝ որ ըսածդ իրաւ
ըլլար :

— Խե՞նդ ես , զիտե՞ս զուրցածդ , պոռաց
Շէլպի , ահաւասիկ նոր փորձանք մ՛ալ
զլիսու բացուեցաւ . Հէլի տղուն ծախուե-
լուն դժուարիլս տեսնելով հիմա պիտի ըսէ
թէ ես Նլիզային հետ խօսքը մէկ ըրեր եմ ,
ու փախուցեր եմ : Այս բանս իմ պատուոյս
կը դաչի , ըսաւ , ու արտորալով խցէն
դուրս ելաւ :

Մէյ մ՛ալ տեսնես բոլոր տունը մեծ շփո-
թութիւն մ՛էր ինկաւ . մէկը կը սրուար , մէ-
կալը կը կանչէր , մէկը դուռ մը կը բանար ,
մէկալը դուռ մը կը դոցէր . բոլոր գերիները
մեծ ու պզտիկ տանը մէջ վեր վար Նլիզան
կը փնտռէին : Միայն խեղճ Քլոյէն որ ա-
մէն բանին տեղեակ էր՝ լռիկ կեցած էր .
ինքը որ գրեթէ միշտ ուրախ կ'ըլլար , նոյն
օրը տխուր ամալ մը երեսը պատեր էր , և
իբր թէ տանը իրարանցումն ալ չէր լսեր .
ու խոհակերոցին մէջ կամաց կամաց տի-
րոջը նախաճաշիկը կը պատրաստէր :

Եւ ահա անդիէն Հէլի տեսնուեցաւ .
չուտ մը տասուերկու սեուկներ ազուալի
պէս տանը դաւթին վանդակներէն մազըլ-
ցելով դուրս ելան , ու դիմացը վազեցին որ
մէկմէկէ առաջ այս չարագուշակ լուրը տան
իրեն :

— Ինչ որ կ'ուզէք կու տամ , հիմա սա
մարդը պիտի խենդենայ , կ'ըսէր մէկը :

— Արդեօք ի՞նչպէս պիտի հայհոյէ , վը-
րայ բերաւ ուրիշ մը :

— Անոր տարակոյս չկայ, կրկնեց պզտի աղջիկ մը, երէկ ես իրենց կերակուրին ժամանակը մատանը պահուրտեր էի ու խօսածնին բառ առ բառ բոլորն ալ լսեցի:

Երբոր Հէլի ներս մտաւ ոտուրները կօշկաւորած ու մտրակաւորած՝ ամէնքը վերան թափեցան այս դժբաղդ լուրը տալու իրեն: Անոր կիրք ելլելը, հայհոյելը, և այս սեռական ծիծաղը՝ կատարեալ կատակերգութիւն մըն էր. չորս կողմը առին, մէկը կը ցաթկէր, մէկալը դիմացն անցած ձևերը կ'ընէր, բայց այնչափ հեռուն որ ձեռքի խարաղանը իրենց չի հասնի. մէյ մ'ալ յանկարծ բարձրաձայն ծիծաղելով ձգեցին փախան ու դաւթին դիմացի մարդազետինը փռուեցան, և իրենց ձևերովն ու ծիծաղովը իրենց սրտին խնտումը կը ցուցընէին:

— Ա՛խ, սատանայի ձագեր, կ'ըսէր Հէլի քթին տակէն մումուալով, ո՛ւր էր թէ մէյ մը ձեռքս անցնէիր:

— Աղէկ որ ձեռքդ չենք, պատասխանեց Անդրէասը յաղթական կերպով մը, ու ետին անցած անոր շարժուածքը ձևացընելով կը ծաղրէր զինքը, միանգամայն նայելով որ խարաղանը իրեն չհասնի:

Հէլի տաքցած կոպտաբար սրահին դռնէն ներս մտաւ, ու — Այս ինչ նոր բան է, պարոն Շէլպի, ըսաւ բարկանալով, անշուշտ աղջիկը տղան առեր փախեր է:

— Պարոն Հէլի, չե՞ս տեսներ որ կինս նստեր է զիմացը, ըսաւ Շէլպի:

— Թողութիւն կ'ընես խաթուն, վրայ բերաւ Հէլի վեր 'ի վերոյ ու ակամայ և խոժոռ դիմօք մը ծռելով, . . . բայց շատ կարգէ գուրս բան է լսածս, իրան է :

— Պարոն, պատասխանեց Շէլպի, ամէն բանէ առաջ՝ պէտք է որ մեր մարդավարութեան պարտքերնիս կատարենք . . . Անդրէան եկուր սա պարոնին զխարկն ու խարազանը ձեռքէն ան, աթոռ մ'ալ բեր՝ որ հրամմէ նստի . . . : Յիրաւի իմս ալ շատ դժուարս բերաւ այս դիպուածը . անշուշտ մայրը կասկած մը առեր է, կամ խօսակցութիւննիս դադատուկ լսեր է, ու այս դիչեր տղան առած ձղեր փախեր է :

— Ես քու անկեղծութեանդ վրայ վրստահացեր էի, պատասխանեց Հէլի կռպիտ կերպով մը :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես պարոն, կրկնեց Շէլպի . իմ պատուոյս դաշտդին հետ՝ մէկ կերպով միայն կը խօսիմ, գիտես :

Այս սպառնալիքին վրայ՝ Հէլի մէկէն կերպը փոխեց, և հանդարտութեամբ ու անուշութեամբ մը դանդատիլ սկսաւ եղածին վրայ :

— Պարոն Հէլի, պատասխանեց Շէլպի, թէ որ դու իրաւամբ նեղանալու առիթ ունեցած չըլլայիր՝ այդ կոշտ ու կոպիտ կերպիդ համար, քեզի տունս և ոչ ոտք կռխել կու տայի . գիտնաս որ ես չեմ կրնար ներել անոր որ իմ հաւատարմութեանս վրայ կը տարակուսի . անոր համար ինձի

պարտք սեպեմ՝ ամենայն կերպով օգնելու քեզի որ քու ստացուածքդ գտնես. ահա քեզի իմ ձիերս, ծառաներս, ուր որ կ'ուզես՝ գնա փնտռէ դաիր:

Վերջը Շէլպի մէկէն առջի ցուրտ ու իշխանական կերպը փոխելով՝ իր սովորական անուշ եղանակաւ ըսաւ. — Պ. Հէլի, հիմայ նախաճաշիկնիս ընենք, վերջը ճար մը կը մտածենք:

Խաթունը ոտք ելաւ, ու իր դբաղմունքները պատճառելով խցէն դուրս ելաւ ու իր տեղը խառնածին աղախին մը խրկեց որ խահուէն հրամցընէ:

— Այս քու խաթունդ կ'երևայ թէ ինծմէ չախորժիր, ըսաւ Հէլի բռնի ընտանութիւն մը ցուցընելով:

— Իմ կնկանս վրայ այսպիսի խօսքեր չեմ ուզեր լսել, պատասխանեց Շէլպի նեղսրտութեամբ:

— Թողութիւն ըրէ պարոն, կատակի համար ըսի, կրկնեց Հէլի կէս ծիծաղով մը:

— Կատակներուն մէջ անհամներ ալ կը գտնուին, ինչպէս է նաև աս քու ըրածդ, վրայ բերաւ Շէլպի:

— Ի՛նչպէս փոխուեր է աս մարդս, ըսաւ ինքնիրեն Հէլի. դաշնադիրներուն իր ստորագրութիւնը դնելէն վերջը՝ ուրիշ մարդ եղեր է . . . :

Մեծ տէրութեան մը մէջ այնչափ մեծ ազդեցութիւն չընէր առաջին պաշտօնէի մը ինկնալը, որչափ որ Թովմասին ծախուի-

լը բոլոր իր ծառայակցացը վրայ տպաւորութիւն ըրաւ : Ամէնքը այս բանիս վրայ կը խօսէին . տունը , արտը ուրիշ խօսք չկար բայց եթէ Թովմասին ծախուիլը , ու անկէ զանազան հետեանքներ կը հանէին : Ասոր վրայ աւելցուր նաև Ելիզային փախուստն ալ , որ ամենուն վրայ մեծ տպաւորութիւն ըրեր էր . վասն զի այն տունը գերւոյ փախուստն ոչ երբէք լսուած բան էր :

Սև Սամուէլը , որ ուրիշներէն աւելի կարգէ դուրս թուխ գոյնին համար՝ վրան այս անունս ժառանգեր էր , շատ խորունկ անդրադարձութիւններ կ'ընէր այս դիպուածիս վրայ . — Գէշ հետեանքներու նախագուշակութիւն մընէ այս բանս , ըսաւ վճռաբար հազուատը կոճկելով : Բայց . . . կրկնեց ինքնիրեն , ալ հիմայ Թովմաս չկայ , Թովմասն ինկաւ , ուրիշի տեղ բացուեցաւ . . . ես ինչո՞ւ իրեն տեղը պիտի չմտնեմ : Թովմասը բոլոր մեր կալուածներուն մէջ ձիով կը պտըտէր , մաքուր կօշիկներ կը հագնէր , անցագիրն * ալ միշտ զրպանն էր . մէկ խօսքով սլարոնի կեանք մը կ'անցընէր . ես ինչո՞ւ այդպէս պիտի չըլլամ . . . արդեօք տեղը կրնամ մի անցնիլ :

* Երբոր գերիները արևը մտնէլէն վերջը քաղաքէն դուրս գանուին , և կամ տէրերնին զիրենք հեռու տեղ մը խրկէ՝ պէտք է որ ձեռքերնին անցագիր մը ունենան . չունեցողը ծանր պատժի տակ կ'իյնայ :

— Է՛յ, շուտ Սամուէլ, պոռաց անդիէն Անդրէասը, տէրերնուս հրամանն է, գնա շուտ ձիերը պատրաստէ:

— Ի՞նչ նոր բան կայ . . . :

— Ի՞նչ բան պիտի ըլլայ . . . դեռ չիմացար . . . այս զիչեր Ելիզան ձազը առած թողեր փախեր է:

— Գուն զիս ինչի՞ տեղ դրեր ես, պատասխանեց Սամուէլն արհամարհելով մը, ես քեզնէ առաջ իմացայ, հող մ՞ըներ:

— Աղէկ ուրեմն, կրկնեց Անդրէաս, հիմայ մեր տիրոջը հրամանն այս է՝ որ երթաս ձիերը պատրաստես. փասն զի դու ու ես Հէլիին հետ Ելիզան փնտռելու պիտի ելլենք:

— Աղէկ, աղէկ, պատասխանեց Սամուէլ, հիմայ սկսան իմ յարգս ձանձնալ. թէ որ ես անիկայ չբռնեմ՝ ի՞նչ կ'ուզես կուտամ. տէրս ալ թող տեսնէ, որ ես ալ բանի կու գամ եղեր:

— Բայց մտածելու բան մըն ալ կայ, կամացուկ մը ըսաւ Անդրէասը, տիկիներ շուղեր որ Ելիզան բռնենք . . . կ'իմանամ . . . ընելիքնիս աղէկ մտածելու ենք:

— Է՛յ, պատասխանեց Սամուէլ աչուրները պատուելով, դու ինչէ՞ն զիտես:

— Ես ահանջովս լսեցի աս առտու տիրոջս անհիշուելու համար տաք ջուրը տանելուս ատենը: Խաթունը զիս խրկեց որ երթամ Ելիզան կանչեմ որ գայ զինքն հագուեցրնէ. երբոր դարձայ ու ըսի՝ որ թըն-

չունը վանդակէն փախեր է, մէկէն՝ փառք տուա Աստուծոյ . իսկ տէրս՝ կարծես թէ խելքը թռուց . խենդեցեր ես, ըսաւ, կընկանը . բայց խաթունը անոր խօսք կրնայ հասկըցունել . ուստի աւելի աղէկ է որ խաթունին կողմը բռնենք :

Այս խօսակցութեանս ժամանակ Սև Սամուէլը տարակուսելով մը դուրսը կը քերէր, որ թէպէտ դարմանալի խելք մը չունէր, սակայն ամէն աշխարհի, ամէն երկրի այս վիճակի մարդկանց աղէկ յատկութիւններէն դուրի չէր . և շատ լաւ դիտէր թէ հացին որ կողմը կարագ քսուած է :

— Ո՛ր դիտէ . . . ճշմարիտ է արդեօք ըսածդ, այս աշխարհիս վրայ իրաւ բան չի կայ . կարծես թէ աս ըսելով կ'ուզէր ցըցընել թէ ինքը խել մը այլ և այլ աշխարհներ քալեր փորձեր է : Ես ընդհակառակն կը կարծեմ՝ կրկնեց մտածելով մը՝ որ խաթունը բոլոր աշխարհք տակն ու վրայ կ'ընէ որ Նիիզան դտնէ :

— Կրնայ ըլլալ . . . բայց չէս հասկընար խեղճ սևուկ, որ արևուն լուսոյն պէս յայտնի բան է . խաթունը չուզեր՝ որ Հէլի Նիզային տղան ձեռքէն առնու, կը հասկընաս . . . բոլոր բանն այս է :

— Կը հասկընամ, կը հասկընամ, ըսաւ Սև Սամուէլը :

— Ուրիշ բաներ ալ քեզի ըսելիք ունիմ . . . բայց հիմայ խօսքերնիս շատ երկընցաւ . առաջ դնա դուն ձիերը պա-

տրաստէ, ու շուտ ըրէ . . . : Տանտիկինը
զքեզ կը կանչէ :

Սև Սամուէլը շուտ մը գնաց, ու քիչ ա-
տենէն երկու ձիերը խաղցունելով առա-
եկաւ . կտրիճ ձիավարի մը պէս դեռ ձին
չկեցած վար ինջաւ ու Հէլիին ձիուն քովը
տարաւ կապելու . իսկ Հէլիի ձին խրտան
ըլլալով՝ սկսաւ կից նետել ու քիչ մնաց որ
չուանը փրցընէ :

— Շատ բան, ըսաւ Սամուէլ, այս ձին
ինչ խրտան բնութիւն ունի եղեր . բայց ես
զինքը կը հանդարտեցընեմ, ըսաւ ու սև
դէմքին վրայ չարութեան ծիծաղ մը ծաղե-
ցաւ :

Հոն տեղը մէկ մեծ փեկոնի ծառ մը կար,
ասոր խողակներէն մէկ հատ մը առաւ
Սամուէլ, ու ձիուն քով մօտեցաւ, սկսաւ
չոյել ու զգուել որ վախը անցնի . ու թամբը
չտկել ձեացընելով՝ կամացուկ մը թամբին
տակը խոթեց այն սուր ծայրերով խողա-
կը, որ ձիուն վրայ պզտի ծանրութիւն
մ'ալ զար՝ ձին պիտի խտղըտէր ու կատղե-
ցընէր :

— Ի՞նչպէս կը խելօքնաս, ըսաւ ու աչ-
քին ծայրովը ասդին անդին նայեցաւ :

Այն միջոցին Շէլպիին խաթունը պա-
տուհանն եկաւ ու Սամուէլին ձեռքով նշան
ըրաւ՝ որ մօտ դայ . Սամուէլ շուտ մը դի-
մացը վազեց :

— Ի՞նչ կ'ընես հոս, հարցուց խաթունը
Սամուէլին, ինչու կ'ուշանաս . Անդրէասը

քեզի բան մը չըսան որ շուտ մը ամէն բան պատրաստես :

— Օրհնած ըլլաս , պատասխանեց Սամուէլ . ձիերը անսանձ են , դժուար է դանոնք կառավարելը , դուրս դաշտը տարեր էի արծելու , Աստուած վկայ որ ասկէ շատ հեռու է :

— Սամուէլ , քեզի քանի անգամ ըսեր եմ որ Աստուծոյ անունը պարապ տեղը բերանդ մի առնուր . գէշ բան է , զիտես , զԱստուած վկայ կանչելը . . . :

— Աստուած վկայ , խաթուն , որ ալ մէյ մ'ալ չեմ ըսեր , մոռցեր էի :

— Բայց դարձեալ ըսիր . . . :

— Ըսի իրացընէ . . . Աստուած . . . ու շաղրութիւն չըրի , միտքս ան չէր :

— Ասկէ վերջը պէտք է զգուշանաս :

— Հրամմեր ես , շատ աղէկ :

— Հիմայ նայէ քեզի ինչ կ'ըսեմ . Պ . Հէլիին հետ կ'երթաս , որպէս զի ճամբայ ցըցընես , ու իրեն հետ մէկտեղ Ելիզան փնտռես . աղէկ նայէ ձիերուն , դուն ալ զիտես որ ձիուն մէկին օտքը անցեալ շաբթու վնասուեցաւ , շատ ջիւղցընես :

Խաթունը այս վերջին խօսքը ցած ձայնով ու մասնաւոր զիտմամբ մը ըսաւ :

— Ա՛լ ինձի թող , խաթուն , ամէն բան , պատասխանեց Սամուէլ ու աչքով նշան ըրաւ : Աստուած վկայ . . . ո՛հ ինչպէս նորէն սխալեցայ , ըսաւ անանկ ծիծաղական կերպով մը՝ որ վերէն խաթունն ալ խնտաւը չկրցաւ բռնել :

— Աղէկ աղէկ . կրկնեց Սամուէլ , ձիերը շաշ կը հոգամ : Վերջը տեսնալով Անդրէասը որ ծառին տակ ձիերուն մօտ գացեր էր , վազեց քովը դնաց , ու — Չեմ զարմանար , ըսաւ , թէ որ օտարական պարօնը ձին նստելու ժամանակը ձին քիչ մը վեր վեր ցատքէ . ձիերը երբեմն այսպիսի խաղեր կը սիրեն , դու ալ գիտես . այս ըսաւ ու կամացուկ մը ձիուն թամբին տակը դրածը ցուցուց :

— Հասկըցայ , հասկըցայ , ըսաւ Անդրէասը :

— Առջի ըսածդ իրաւ է եղեր , վրայ բերաւ Սամուէլ , խաթունը չուղեր որ փութանք , պէտք է ուզածը ընել : Քակէ սա ձիերը , թող որ դիմացի անտառը փախչին . և կարծեմ թէ պարօնը շուտ պիտի չկարենայ ճամբայ ելլալ :

Անդրէասն սկսաւ ծիծաղիլ :

— Երբոր , կրկնեց Սամուէլ , Հէլի հիմայ գայ ու իր ձիուն վրայ ցատքելու ըլլայ՝ ձին թամբին տակի խողակին պատաճառաւ վեր վեր պիտի նետուի , թէ որ զՀէլին վար ձգէ ու փախչի՝ մենք ալ անոր ետեւէն մեր ձիերը թողած իրեն օգնութեան կը վազենք . մէյ մը որ անոնք դաշտը մտնեն , ալ նորէն դանոնք բռնելը դժուար կ'ըլլայ , անով Հէլին ալ ճամբայ ելլելու կ'ուշանայ :

Ան միջոցին Հէլին երեցաւ . անուշ խահուէն ձեռնով քիչ մը ինքն ալ անուշցած

կ'երևար, սկսաւ առ երկուքին հետ կատա-
կով խօսիլ ու ծիծաղիլ : Անդրէասն ու Սա-
մուէլը արմաւենիի տերեւէ զլխարկներ շի-
նեցին ու զլուխնին դրին, վերջը վաղեցին
խրատրանշիւր իրենց ձիուն քով, որպէս զի
վերջէն Հէլիին օգնեն :

— Ծօ տղաք շուտ բրէք, պոռաց Հէլի,
ժամանակնիս կարճ է :

— Այրկեան մ'ալ չենք կորսընցըներ,
պատասխանեց Սամուէլ ձիուն սանձը Հէ-
լիին ձեռքը տալով ու ասպանդակն ալ շրտ-
կելով, մինչդեռ անդին Անդրէասը մէկալ
ձիերը կը քակէր :

Հաղիս թէ Հէլի ձիուն վրայ հեծաւ չհե-
ծաւ՝ ձին խողակէն խտղտելով վեր վեր
ցատքեց զինքը տասը քայլ անդին նետեց .
մէկէն Սամուէլ վրայ հասաւ պոռալով,
որպէս զի սանձը բռնէ . ձին անոր այլան-
դակ զլխարկէն աւելի խրտելով զինքն ալ
զետին պատկեցուց ու խխնջելով կատաղա-
բար սկսաւ վազվղել զխմացի դաշտին մէջ .
անդին Անդրէասն ալ ինչպէս որ խօսք դը-
րեր էին, իրեն ձիերը թողուց, անոնք ալ
զլուխնին առին շիտակ Հէլիին ձիուն ե-
տեւէն վաղեցին :

Մեծ շփոթութիւն մըն էր փրթաւ . Ան-
դրէասն ու Սամուէլը կանչուրուտելով աս-
դին անդին կը վազէին, շները վեր վար կը
հաչէին, բազմութիւն գերեաց, տղայ ու
ձեր դուրս թափեցան, սկսան պոռալ կան-
չել ուրախութեամբ ծափ զարնել :

Հէլիին ձիուն աշխուժութիւնը Անդրէասին ու Սամուէլին դիտմանը շատ յարմար եկաւ . դաշտը մզոն մը երկայն մզոն մը լայն էր , անկէ անդին անտառ էր . ձին երբեմն կը վազվուտէր , երբեմն ալ հանդարտ հանդարտ կը քալէր . բայց երբոր կը մօտենային որ զինքը բռնեն , կից մը կը նետէր ու խխնջելով կը փախչէր անտառը կը մտնէր . Սամուէլ ամէն ջանք կ'ընէր որ ձիերը շուաչբռնուին ու ատեն վաստըկին . երբոր կը տեսնէր որ ձիերէն մէկը բռնուելու վրտանդի մէջ ինկեր է՝ սուր ձայնով մը — Չեզ տեսնեմ , ձեզ տեսնեմ , ծօ բռնեցէք , ծօ բռնեցէք , կը պոռար , ու վրանին կը վազէր . այս ձայնէն և իր զլխարկէն ձիերը աւելի կը խրտէին ու հեռուները կը փախչէին :

Իսկ Հէլի տազնապը ո՛վ կրնայ պատմել , մէյ մը ասդին կը վազէր , մէյ մը անդին , կը հայհոյէր , կը պոռար , ոտուրները դետին կը զարնէր . Պ . Շէլպին ալ վերէն պարապ տեղը կ'աշխատէր , աս ըրէք ան ըրէք կը հրամայէր . խաթունն ալ իր խցին պատուհանը կեցած՝ քիչ շատ այս շփոթութեան պատճառը մակաբերելով՝ ծիծաղելէն կը մարէր :

Վերջապէս կէսօրուան մօտ՝ Սամուէլն երկցաւ յաղթանակաւ իր ձիուն վրայ հեցած , Հէլիին ձիուն ալ սանձէն բռնած , խեղճ կենդանին արին քրտինք մտեր էր , և աչուրներուն կրակէն ու քթէն դուրս

տուած գոլորշիէն կ'երևար թէ դեռ կատա-
ղութիւնն իջած չէ :

— Բռնուեցաւ ձին , պոռայ հեռուանց
Սամուէլ յաղթական կերպով մը , թէ որ
ես չըլլայի՝ անոնք բան մ'ալ չէին կրնար
ընել . ես բռնեցի :

— Դո՛ւ էիր հա . . . , ըսաւ Հէլի քթին
տակէն մոմաւորով , մանաւանդ թէ դու չըլ-
լայիր՝ այս բանս չէր հանդիպէր :

— Աստուած վկայ , պարոն , պատաս-
խանեց Սամուէլ ցաւելով մը , մինչև հիմայ
ետենէն ընկնողն ես էի . չես տեսներ ա-
րիւն քրտինք մտեր եմ :

— Գնա գնա բանդ , ինձի իրեք ժամ քու
խենդութիւններովդ կորսընցունել տուիր ,
հիմայ շուտ ճամբայ ելլենք , ալ կատակը
մէկդի թող :

— Բայց , պարոն , վրայ բերաւ Սամուէլ ,
հրամանքդ ձիերն ալ դմեզ ալ սպաննել կ'ու-
ղես . հողինիս բերաննիս եկաւ , յոգներ
ենք . ձիերը քրտնքի մէջ կը լողան . կէս-
օրուրնէ առաջ անկարելի է ճամբայ ելլելը .
ձիդ դարմանուելու կարօտութիւն ունի ,
տես վրան որչափ տիղմ կայ . իմ ձիս ալ
կը կաղայ , խաթունը չուզեր որ խեղճ ձին
չատ չարչարուի : Մէկալ կողմանէ ալ հան-
դիստ կեցիր , պարոն , վտանգ չկայ որ Ե-
լիզան ձեռքերնէս փախցընենք . Աստուած
վկայ կ'ըսեմ , որ ինձմէ գիտցիր՝ անիկայ
դարմանալի շուտ քալող մը չէ :

Շէլալին խաթունը որ մեծ հաճութեամբ

մտիկ կ'ընէր պատուհանէն գաւթին մէջի
 եղած այս խօսակցութիւնները՝ վար ինջաւ,
 որպէս զի ինքն ալ խօսքի բռնելով զՀէլին
 ուշացընէ : Քաղաքավարութեամբ մը ցա-
 ւակից եղաւ Հէլին այն դժբաղդ դիպուա-
 ծին վրայ, ու կէսօրուան կերակուրին ժա-
 մանակը մօտ է ըսելով բռնադատեց որ սե-
 ղանի ալ կենայ : Քիչ մը դժուարեցաւ Հէլի
 այնչափ ուշանալուն վրայ, բայց վերջա-
 պէս ահամայ կամօք սեղանի ալ կենալու
 յանձն առաւ, ուստի Սամուէլն ալ աչուր-
 ները շփշփելով Անդրէասին հետ հանդարտ
 հանդարտ ձիերը ախոռ քաշեցին . ներս որ
 մտան, — Տեսա՛ր Անդրէաս, ըսաւ Սա-
 մուէլը, տեսա՛ր թէ ինչպէս մենք մեր վախ-
 ճանին հասանք . այն անպիտանին ըրած-
 ները կատարեալ կատակերգութիւն մըն
 էր . այն ինչ հայհոյանքներ էին, այն ինչ
 կատաղաբար ոտուրները զետին զարնել-
 ներ էին, այն ինչ ասդիս անդին վազելներ
 էին . քանի որ կը հայհոյէր, կը բարկա-
 նար, ես ալ մտքէս կ'ըսէի « Հայհոյէ, ան-
 պիտան զքեզ . և սպասէ որ ձիդ բերեմ, բե-
 րանդ բաց կեցիր հոն », տէր Աստուած,
 կարծես թէ դեռ աչքիս դիմացն է :

Անդրէասն ու Սամուէլը կռնակներն պա-
 տին տուած խնտալէն կը մարէին :

— Դիտեցիր, կրկնեց Սամուէլ, երբոր
 ձին բերի, այն ինչ կատաղի նայուածքով
 մը երեսս նայեցաւ . թէ որ կարելի ըլլար
 հաւատա որ դիս կը սպաննէր . . . բայց ան

ատենը կը տեսնէր թէ ես ո՛վ եմ, ես ալ
զիմացը այնպէս հեղուկ կերպով չէի կե-
նար նայէր . . . :

— Տեսայ, տեսայ, կապիկ մըն ալ քեզնէ
տակի չէր կրնար ձեացընել, պատասխա-
նեց Անդրէաս :

— Իրաւ է, տեսա՛ր խաթունն ալ, վերը
պատուհանին քով կեցած ինչպէս կը ծի-
ծաղէր :

— Չէ, ես չտեսայ, ասդին անդին վա-
ղելով գլուխս այնպէս բռնկեր էր, որ և ոչ
վեր նայիլը մտքէս անցաւ :

— Տես Անդրէաս, ծանրութեամբ մը վը-
րայ բերաւ Սամուէլ Հէլիին ձին լուալով,
եւ դիտողորթիւն ընելու վարժութիւն ըրած
եմ, որ շատ հարկաւոր բան է, նայէ որ դու
ալ սորվիս քանի որ դեռ երիտասարդութիւ-
նը վրատ ունիս . Սենրը դիտողութեամբ
միայն առաջ կրնան գալ և անով մէկմէկէ
կը տարբերին . . . Նայէ մէյ մը, այս առա-
ւօտ չիմացայ ես ինքիրմէս քամիին ո՛ր կող-
մէն փչելը, խաթունին ուղածը շմակաբե-
րեցի մէկէն, առանց ամենեկին իրեն ինձի
բան մը ըսելուն, այս է ահա իմ ըսած դի-
տողորթիւն . իրաւ ամէն մարդու հաւասար
կարողութիւն տրուած չէ, բայց մարդ գա-
նոնք մշակելով շատ առաջ կրնայ գալ :

— Թէ որ ես ալ քու դիտողորթեանդ օգ-
նած չըլլայի աս առաւօտ, կարծեմ բանդ
այնչափ յաջող պիտի չերթար, ըսաւ Ան-
դրէաս :

— Անդրէաս, շատ աղէկ նշաններ կուտաս. վրադ մեծ համարմունք ունիմ, և չեմ ամբշնար քու կարծեացդ ալ հետևելու: Աշխարհքիս վրայ պէտք չէ զմարդ արհամարհել, Անդրէաս. վասն զի շատ անգամ ամենէն խորամանկ մարդն ալ իրմէ վարպետը կը գտնէ: Բայց հիմայ եկուր տուն դառնանք կերակուրնիս ուտենք, վասն զի մութը կոխելու ալ ըլլայ՝ Հէլի Ելիզային ետևէն երթալէն ետ պիտի չկենայ:

ԳԼՈՒԽ Է.

Մօր մը արհաւիրքք.

Ելիզային աղբար Թովմասին տնակէն բաժնուելէն ետքը, անոր թշուառ և անօգնական վիճակը անկարելի է երևակայելը. էրկանը վշտերն ու ցաւերը և զլխուն զալիք փորձանքները, իրեն ու իր խեղճ տղուն անստոյգ ու վտանգաւոր վիճակը քանի որ կը մտածէր, սիրտը տակնուվրայ կ'ըլլար. մէկալ կողմանէ ալ քանի որ կը յիշէր իր մէկ հատիկ պղտիկուց 'ի վեր ճանչցած ու վարժած բունիկը, ուր անմեղ թռչնոյ մը պէս մեծցեր էր ճշմարիտ ու սիրելի բարեկամի մը հովանաւորութեանը տակը, և հիմայ ստիպուեր էր ձգելու, և անձանօթ ու վշտերով թափառելու. ասոնք ամէնը յուսահատութեան մէջ կը ձգէին զինքը: Աչքին առջևը կու գային իր անմեղ ընտանի ա-

ուարկաները և քաղցր յիշատակները, իր սննդեան տեղը, այն ծառերը որոնց տակը պղտիկուց կը խաղար, այն ծառազարդ ճեմելիքները՝ ուր իր երջանկութեանը ժամանակ՝ կտրիճ էրկանը թեր մտած իրիկունները սառչալ պտըտելու կ'ելլէր . մէկ խօսքով՝ այն պարզ ու ցուրտ գիշերուան մէջ ամէն դիմացի առարկաները կարծես թէ լեզու առած իր սրտին հետ կը խօսէին, և իրնն փախուստը երեսը կը զարնէին :

Բայց մայրական սէրը ամէն բանի յաղթող է . իր տղուն մօտահաս վտանգը տեսնելով՝ այնպէս սիրտը արիացեր էր ու ինք իրմէ դուրս ելեր էր՝ որ այս ամէն բան և ինչ և իցէ նեղութիւն, վիշտ ու տառապանք աչքին չէին երևար : Տղան բաւական մեծ ըլլալով՝ կրնար ոտքով մօրը հետ քալել, և ուրիշ անգամներ Նլիզան տղուն ձեռքէն բռնած կը տանէր . բայց այս հեղու տղան կորսընցընելու վախը սրտին այնպէս տիրեր էր՝ որ զանիկայ գիրկը սխմած զուրգուրալով կը դողար, ու գետին չէր ուզեր դնել . մէկ կողմանէ ալ թռչնոյ պէս արագ արագ կը վազէր :

Ստրին տակի սառած գետինը քալելու ժամանակ ճաթըռտելով ձայն կը հանէր . աս ձայնէն խեղճը վեր վեր կը ցատքէր ու կը դողար . տերևներու պղտի շարժմունք մը և ո՞ր և իցէ շուքի մը ծածանմունքը արիւնը երակներուն մէջ կը պաղեցընէին . վախնալով որ չըլլայ թէ ետէն հասնին՝

ու զինքը բռնեն, անոր համար երթալով քալուածքը կ'երագէր: Ինքն իր վրայ կը դարմանար այսչափ ոյժ ունենալուն համար, և տղան զիրկը փետրոյ մը պէս թեթե կ'երևար իրեն. որչափ վախը կը շատնար՝ այնչափ կարծես թէ գերբնական զօրութիւն մը վրան կու դար, ու զինքը առաջ կը մղէր. մէկ զիէն ալ տժգոյն ու ցամաքեալ շրթունքներէն խորին հառաչանքներով այս ձայնը կ'արձակէր. — Տէր, օգնէ ինձի. Տէր, փրկէ զիս:

Ի՛նչ կ'ընէիր դու ալ ո՛վ որդեսէր մայր, թէ որ քու մէկ հատիկ սիրելի տղադ ալ անզուժ գերեւվաճառի մը ծախուած ըլլար, որ վաղը առաւօտ պիտի դայ գրկէդ պիտի յափշտակէ. ինչ կ'ընէիր երբ աչքովդ տեսնէիր այն մարդը և դաշնադրին կնքուիլը լսէիր, և կէս զիշերուրնէ ինչուան առաւօտ միայն ատեն ունենայիր փախչելու. ի՛նչ պէս կը ձգէիր ու կը փախչէիր. . . քանի՛ քանի մզոն քիչ ժամուան մէջ կը կտրէիր. երբ տղան զիրկդ իր հեզուկ գլուխը ուսիդ վրայ կռթնցուցած ու փափուկ ձեռուրններովն ալ վզիդ պըլլուած վախի ու քնոյ դէմ կը սպատերազմի. . . :

Ալիզային տղան իր մօրը վշտալից տառապանացը ժամանակ քուն կ'ըլլար. . . առջի բերան այս կարգէ դուրս զիպուածն ու վախը խեղճին քունը փախուցին. մայրը հաղիւ շունչ առնելու չափ թող կու տար որ ձայն հանէ. ու մէկ կողմանէ կ'ըսէր տը-

դուն , որ թէ որ հանդարտ կենալու ըլլայ՝
դինքը կ'ազատէ . իսկ տղան քունը տանե-
լէն առաջ հարցուց .

— Մայրիկ , կրնամ քնանալ , անանկ չէ :

— Հա տղաս , հա , կրնաս քնանալ երբ
որ ուզես :

— Բայց մայրիկ թէ որ քնանալու ըլ-
լամ՝ զիս չես թողուր որ առնեն տանին :

— Չէ , տղաս , չէ . քանի որ Աստուած
ինձի կ'օգնէ . սլատասխանեց մայրը դեղ-
նած երեսով ու կրակ կտրած սև աչուրնե-
րովը :

— Ապահով ես ըսածիդ մայրիկ , անանկ
չէ մի , կրկնեց տղեկը :

— Հա տղաս հա , ապահով եմ . . . այս
խօսքս կէս բերնով ըսած ժամանակ դող
ելաւ խեղճ մայրը . կարծես թէ իրմէ չէր
այն խօսքը , այլ աներևոյթ զօրութիւն մըն
էր որ իրեն ըսել կու տար : Տղան ալ
զլուխը մօրը ուսին վրայ կռթընցուց , ու
սկսաւ քնանալ : Ալիզա տղուն անուշիկ
չնչովը որ ուսը կը տաքցունէր՝ նոր զօրու-
թիւն մը կը զգենուր , այն փափուկ ձե-
ռուրները որ վիզը սխմած սլլուեր էին՝ ե-
լեքարական ուժ մը խեղճ մօրը վրայ կ'ազ-
դէին . . . որչափ զօրաւոր է հողոյն ուժը
մարդուս վրայ . . . զմարմինը կ'ուժովցընէ ,
ջղերը պողպատի պէս կ'ամրցընէ , ու տկա-
րաց գերբնական զօրութիւն մը , ուժ մը կու
տայ :

Տիրոջը երկիրներուն սահմանները , ծա-

աաստանը, անտառը՝ Ելիզային արագ քալուածքին զիմաց շուքի պէս շուտ շուտ կ'անցնէին. բոլոր զիշերը մէկ ընթացքով առանց կենալու քալելով հետզհետէ իրեն ընտանի տեղուանքներէն հեռացաւ, ու արշալուսին՝ ինքզինքը արքունի մեծ ճամբուն վրայ դտաւ: Օհիոյ գետին եզերքը գեղ մը կար, ուր Ելիզա Շէլպիին խաթունին հետ շատ անգամ ծանօթի մը այցելութեան գնացեր էր, ուստի միտքը դրաւ որ շիտակ հոն ինջնայ ու անկէ գետը անցնի, իսկ անկէ անդին ճամբայ չզիտնալով Աստուծոյ ապաւինի՝ որ իրեն ճամբայ ցըցընէ:

Երբոր լուսացաւ ու ճամբուն վրայ ձիեր ու կառքեր սկսան տեսնուիլ՝ մտքէն անցաւ որ չըլլայ թէ իր շուտափոյթ ու արտորանօք քալելը ու խռոված դէմքը անցնողներուն կասկած մը տան. ուստի տղան զրկէն վար առաւ ու վրան զլուխը շտկտելով այնպէս քալել սկսաւ որ ուրիշներուն աչքին չզարնէ: Փախչելու ատենը կապոցին մէջ քիչ մը խմորեղէն ու քանի մը խնձոր գրեր էր, սկսաւ խնձորները ճամբուն վրայ զլորտըկել որ տղան ետևնէն վազելով շուտ առաջ երթայ, աս կերպով խել մը մզոն տեղ քալցուց տղան:

Կէս օրուան մօտ թանձր անտառ մը մտան որուն մէջէն խոխոջածայն յստակ առուակ մը կ'անցնէր, ան ատեն տղան սկսաւ ուտելիք ու ջուր ուզել. մայրն ալ ցանկէն անդին անցաւ ու ժայռի մը ետեր

մտաւ՝ ուր անցուորները չէին կրնար զին-
քը տեսնել, հանեց կապոցին մէջէն ինչ
որ ունէր ու տղուն նախաճաշիկ մը ընել
տուաւ. տղան կը դարմանար ու կը ցաւէր
թէ ինչո՞ւ մայրը բան չէր ուտեր, ու զիրկը
ցատքելով և վզին սլուլուելով ուղեց բռնի
մօրը բերանը . քիչ մը բան դնել :

— Չէ, չէ, սիրելի տղաս, ըսաւ Ալիզան՝
չենրիկը պագնելով. քու մայրդ բերանը
բան չկրնար դնել, ինչուան որ դքեղ վը-
տանդէն չխալսէ. պէտք է որ դեռ երկայն
ատեն քալենք, ու դետէն անդին անցնինք :

Ճամբուն վրայ ելաւ նորէն, ու տղուն
ձեռքէն բռնելով սկսաւ առաջ երթալ .
զինքը ճանչցողներուն բնակութենէն մղոն-
ներով հեռացեր էր. և թէ որ յանկարծ
մէկու մ'ալ հանդիպելու ըլլար՝ կը յուսար
որ զինքը փախստական չեն կարծեր, զիտ-
նալով որ Շէլպիին ընտանիքը ինչպէս զին-
քը կը սիրէին. իր մէկ ակնկալութիւնն ալ
այն էր որ ինքը ու իր տղան բաւական
ձերմակ ըլլալով՝ դժուար էր որ հեռուէն
խառնածին ըլլալնին ճանչցուի, և քանի որ
կը հեռանար՝ ճանչցուելու վախը պակսե-
լով և ջղերուն զօրութիւնն ալ կամաց կա-
մաց տկարանալով յոգնածութիւն կը զգար.
անոր համար սիրտ ըրաւ, ու կալուածա-
տէրի մը տուն մտաւ որ քիչ մը հանդչի և
ուտելու բան գնէ : Այլուածատէրին կինը,
որ բարեսիրտ ու քիչ մը շատախօս էր,
այս մատաղ կնիկը խեղճ վիճակի մէջ

տեսնելով ապշեցաւ մնաց, ու շուտ մը ու՛
զածները տալով հարցուց թէ ո՞ւր կ'եր-
թայ: Իսկ Ելիզա չուզելով իր փախչիլն
խմացընել՝ պատճառանք բռնեց թէ շա-
բաթ մը իր բարեկամացը մէկուն քով կե-
նայու համար այս պղտի ճամբորդութիւնը
կ'ընէր. տանտիկնոջն ալ այն աստիճանի
գութը շարժեր էր Ելիզային վրայ՝ որ
ըսածներուն և ոչ իսկ տարակուսելով ա-
նոր պիտոյքը հոգաց ու ճամբայ դրաւ:

Արեւ մտնելէն ժամ մը առաջ Ելիզա
Օհիոյ գետին քովի պղտի գեղը հասաւ,
հողին բերանը եկած, ոտուրները վիրա-
ւորուած, վրան զլուխն աղտոտած, բայց
սիրտը դեռ աննկուն. իր առջի նայուածքը
գետին վրայ գնաց, որ Յորդանանու պէս
իրեն ու Քանանու ազատութեան երկրին
մէջ տեղէն՝ պղտոր կը վաղէր:

Քարնան սկիզբն ըլլալով գետը ուռած
ու զայրացած էր, և տղմուտ ալիքներուն
երեսը սառերու մեծամեծ կտորուանքներ
կը լողային: Օհիոյ գետին եզերքը Քէնդը-
քիի կողմանէ գէպ 'ի ներս գնացած է, ուր
սառերու կտորները այն նեղ անցքին վրայ
գետին ընթացքը կ'արգելուին, ու այնպէս
չարուեր էին որ շարժական կամուրջի մը
պէս գետին երկու եզերքը իրարու կապեր
էին:

Ելիզա գետեզերքը քիչ մը կանկ առաւ
ու տարակուսական աչքով այս տեսարանս
դիտեց, սիրտ չըրաւ մէջը մտնելու ու տա-

ուերուն վրայէն անցնելու . նաուակ մ'ալ
չզանելով որոշեց զետեղերքի օթեանը մը ա-
նել որ տեղեկութիւն մը առնու :

Պանդոկապետին կնիկը իրիկուան կերա-
կուր պատրաստելու վրայ էր , Ալիզային
անուշ ու ախրական ձայնը լսելով պատա-
ռաքաղը ձեռքը՝ ետին դարձաւ . — Ո՛վ ես ,
հարցուց :

— Հոս մէկալ կողմը անցնելու նաուակ
մը կամ լաստ չկայ արդեօք , պատասխանեց
Ալիզա :

— Չէ , ըսաւ կնիկը , հիմա նաուակները
սի չեն անցնիր : Բայց Ալիզային խոսովին
ու շփոթիկը տեսնելով . — Կ'ուզէիր անդին
անցնիլ , հարցուց . հիւանդ մը ունենալու
ես անդիի կողմը , վասն զի շատ խոսովեալ
կը տեսնեմ զքեզ :

— Տղայ մը ունիմ որ ծանր վտանդի մէջ
է , ըսաւ Ալիզա . երէկ իրիկուն լուրն առի ,
ու շատ հեռուներէն վազեցի եկայ յուսա-
լով որ նաուակ մը գտնեմ անդին անցնելու :

— Եատ կը ցաւիմ այս կերպով ուշա-
նալուզ վրայ , կրկնեց կնիկը՝ իր մայրա-
կան սէրն ալ արթըննալով , շատ մեծ ցաւ
է իմ սրտիս ալ . . . — Սողոմոն , կանչեց
պատուհանէն :

Մէյ մ'ալ դռնէն մէկը ներս մտաւ խո-
հարարի գոգնոցով ձեռքերն ալ ազտոտ :

— Սողոմոն , հարցուց կնիկը , այս իրի-
կուն կու գայ սա տակառները անցընողը :

— Չեմ գիտեր , պատասխանեց եկողը ,

բայց դուրցեր էր որ կը փորձէ, և թէ որ կարենայ անցնիլ՝ կու գայ:

— Հոս մէկը կայ, վրայ բերաւ կնիկը, որ աս զիշեր քանի մը վաճառք անդին անցնելու միտք ունի, աղէկ կ'ընես որ հոս սպասես մինչև որ գայ, որովհետև այս իրիկուն կերակուրն ալ հոս պիտի ուտէ: Այդ ինչ աղուոր տղայ ունիս, ըսաւ ու Հենրիկին խմորեղէն մը տուաւ:

Բայց տղան շատ յոգնած ըլլալով՝ կու լար:

— Խեղճ տղայ, ըսաւ Ելիզա, վարժած չէ քալելու, ես ալ շուտ շուտ վազցուցի:

— Աղէկ, աղէկ, պատասխանեց կնիկը, սա խուցը տար պառկեցուր խեղճը որ հանդչի:

Ելիզան տղուն ձեռքէն բռնած տարաւ անկողնին վրայ պառկեցուց, ու ինչուան որ քնացուց քովը կեցաւ, անոր ձեռուրնէրը իր ձեռացը մէջ բռնած: Իսկ ինքը չէր կրնար աչուրները դոցել. քանի որ կը մտածէր թէ իր ետեէն ինկնող կայ, անհամբերութենէն հիւժած մաշած՝ անկուշտ աչքով մը խռովեալ ջրերուն վրայ կը նայէր, որ խտրոց էին իրեն ու ազատութեան հողին:

Բայց մենք հոս թողունք զինքը ու դառնանք մէյ մ'ալ զինքը փնտռողներուն: Թէ պէտ Շէլպիին խաթունը խոստացեր էր որ շուտ մը կերակուրի նստին, բայց զանազան արգելքներով ուշացաւ սեղանը. խաթունը խստիւ հրաման տուած էր Հէլիին

առջև որ շուտ շարժին, ու ետեւէ ետեւ հինգ վեց հողի խրկուած էր խոհանոցը Քլոյէին՝ որ շուտ ընէ, բայց անիկայ գլուխը շարժելով քթին տակէն մռմռալով, իր սովորականէն դուրս՝ կամաց կամաց կը սլաւորատէր: Մառայք մտքերնին դրեր էին որ խաթունին խստիւ հրամանը երեսանց է, և սեղանին ուշանալը իրեն տհաճելի բան մը չէ. անոր համար ամենայն կերպով ջանք կ'ընէին որ ուշացրնեն ու ետ ձգեն. աման լուացողը համեմին պնակը ձգեց կտորեց ու մէջինը բոլոր դետին թափեց, ուստի հարկ եղաւ որ Քլոյէն նորէն աշխատի ամենայն զգուշութեամբ ու նորէն շինէ: Իսկ երբոր զՔլոյէն կը փութացրնէին որ շուտ լըմընցրնէ՝ ինքը « Ես ան եփողներէն չեմ, կ'ըսէր, որ տիրուրտոցս դիմացը չեփած կերակուր հանեմ. աղէկ բանը շուտ չըլլար, կը հասկընա՞ք: » Մէկ ուրիշ մը աղբիւրէն ջուր բերելու ատեն՝ ինկաւ ջուրը թափեց, ուստի նորէն պէտք եղաւ որ դառնայ ջուր բերելու երթայ, երրորդ մը հալած կարագը դետին թափեց, միով բանիւ ամենայն ճախորդութիւն վրայ հասաւ: Երբեմն երբեմն ալ երբոր մէկը մէկալը խոհակերոցը կը վազէին ու « Շուտ ըրէք շուտ ըրէք, կը պռռային, կ'երևնայ թէ Հէլի ձանձրացեր է կերակուրին այսչափ ուշանալուն վրայ, ու նստել չկրնալէն վեր վար սրահին մէջ կ'երթայ կու դայ », անոնք բարձր ձայնով կը սկսէին ծիծաղիլ ու կատակի կ'առնուին դանիկայ:

— Թող երթայ սորվի, հասաչեց Քլոյէ նեղանալով. թէ որ խելքը զուխը չժողվէ, ալ աւելի գէշ բաներու կը հանդիպի. որ մը զինքն ալ իր տէրը պիտի կանչէ, իր տէրը. . . տեսնենք թէ ի՞նչ երեսով զիմացը պիտի ելլէ :

— Անշուշտ դժոխք պիտի երթայ, պատասխանեց անգիէն պզտի սևուկներէն մէկը :

— Հազար դժոխոց ալ արժանի է այդ անդգամը, ըսաւ Քլոյէ բարկութեամբ. ի՞նչ սրտեր այրեր է, ի՞նչ սրտեր կոտրեր է : Այս խօսքս ըսելու ատեն պատառաքաղը ձեռքը ձեռուրները երկինք վերցուց, ու — Մտքերնիդ բերէք, ըսաւ մէկալ իրիկուն Յոննիկին կարգացած Յայտնութեան զըրքին կատորը. « Խորակնեքուզն վրայէն արդարոց հոգիքը կ'աղաղակեն ոչ յԱստուծակ վրեժխնդրոչիւն կը պահանջեն. Աստուած անոնց ճայնին պիտի լսէ, այո՛, քիչ ատենէն պիտի լսէ :

Քլոյէին վրայ բոլոր գերիները մեծ համարմունք ունենալով բերաննին բաց մտիկ կ'ընէին ըսածներուն, և որովհետև կերակուրները բոլոր պատրաստ էին՝ իրեն չորս կողմը շարուեցան ու անոր խօսակցութիւնը մտիկ դնել սկսան :

— Այս մարդիկը յաւիտեան պիտի այրին, ըսաւ Անդրէաս, անանկ չէ :

— Սըւոնց այրիլը շատ կ'ուզէի տեսնել, կրկնեց ուրիշ մը :

Այն միջոցին ներս մտաւ աղբար թու-
մասը , ու ասոնց խօսակցութիւնները լսե-
լով , — Տղաք , դուք ըսածնիդ ալ չէք գի-
տեր , ըսաւ , Միշտ ու Յաշիտեան բառերը
սոսկալի բառեր են , գիտէ՞ք միայն
մտածելը զմարդ կը սարսափեցընէ . ամէն
մարդիկ ալ հաւասարապէս Աստուծոյ ա-
րարածներն ըլլալով՝ այսպիսի բան մէկու
մ՝ալ պիտի չփափաքիք :

— Մենք ուրիշ մարդու այսպիսի բան
չենք մաղթեր , պատասխանեց Անդրէասը ,
բայց եթէ մարդավաճառներուն . այն թը-
շուառականները յաւիտենական պատժոց
արժանի են :

— Նոյն իսկ բնութիւնը անոնց դէմ չի
բողոքեր , ըսաւ Քլոյէ . ասոնք չեն որ պզտի
տղաքը մօրերնուն զրկէն կը յափշտակեն ու
ծախու կը հանեն . ասոնք չեն որ երբ խեղճ
տղաքը կու լան , կը կանչեն ու մօրերնուն
զգեստէն բռնած չեն ուզեր թողուլ , կը
քաշքըչեն ու կ'առնեն կը տանին . ասոնք
չեն որ զկիներ իր երկանէն կը բաժնեն . —
ու աս ըսելու ատեն Քլոյէին աչուրները լե-
ցուեցան . — Աւելի լաւ էր , կրկնեց , անոնց
կեանքը վերցընէին . իսկ իրենց և ոչ փոյ-
թերնին է , մէկ զգացմունք մ՝ալ վրանին
չերևար . ամէն մտքերնին դրած չարութիւ-
նը ՚ի գործ զնելէն վերջը՝ կը նստին ուրախ
դուարթ կ'ուտեն կը լամեն , կարծես թէ
չարիք մ՝ալ ըրած չըլլային : Սատանան
ինչ բանի կու գայ , թէ որ այսպիսիները

չառնէ չտանի. աս ըսաւ ու գոգնոցովը երեւոր գոցեց, ու սկսաւ հեծեծել:

— Աւետարանը՝ « Զձեզ հալածողաց համար աղօթք ըրէք, կ'ըսէ », վրայ բերաւ թովմաս:

— Ո՛վ Տէր, պատասխանեց Քլոյէ, այնպիսի չար մարդկանց համար աղօթք ընել՝ շատ դժուար բան է, իսկ ինձի՝ անկարելի:

— Իրաւ է, կրկնեց թովմաս, բնութիւնը թող չտար, բնութիւնը ուժով է. բայց Աստուծոյ շնորհքը ալ աւելի դօրաւորագոյն է, կարող է ամէն դժուարութեանց յաղթելու. մտածէ մէյմը գերեվաճառաց հոգւոյն թշուառ վիճակը, ու շնորհակալ եղիր Աստուծոյ որ այսպիսիներուն չես նմանած. բիւր անգամ կ'ընտրեմ ծախուիլ, քան թէ ատ թշուառ մարդուն պէս բոլոր ըրածներուս համար պատասխան տալ:

— Ես ալ նոյնպէս, ըսաւ սեուկներէն մէկը. իսկ դո՛ւ Անդրէաս...: Անդրէասն ալ ուսերը թոթուելով ու փափսալով հաւանութեան նշան տուաւ:

— Շատ ուրախ եմ, ըսաւ թովմաս, որ տէրս այս առաւօտ ամէն դուրս չելաւ, ինչպէս որ միտքը դրեր էր. ծախուելէս աւելի գէշ պիտի ըլլար ինձի՝ թէ որ երթալէս առաջ մէյ մըն ալ չտեսնէի զինքը. բընական է իրեն այսպիսի առթի մէջ փախչիլը որ չերևնայ. բայց ինձի համար դառն բան էր, ինձի՝ որ պզտիկուց օրորոցին մէջէն զիրկս մեծցուցեր եմ զինքը: Քիչ մը

առաջ տեսայ որ հոս էր, ու սիրտս հանգ-
 չեցաւ . Աստուծոյ կամքն ըլլայ . խեղճ տէրս
 վերջին կարօտութեան մէջ ըլլալով շատ
 աղէկ որ զիս ծախեց՝ քան թէ աւելի թշուա-
 ութեան մէջ ինկնար . միայն ասկէ կը
 վախեմ, որ երթալէս վերջը տանը բաները
 չըլլայ թէ աղէկ առաջ չերթան . որովհետեւ
 տէրս ինձի պէս բոլոր տանը վրայ արթ-
 նութիւն ընել չկրնար . ուրիշներն ալ իրաւ
 աղէկ սիրտ ունին ու աշխատասէր են,
 բայց քիչ մը ձգձգող են, այս մտածմունքն
 է միայն որ զիս կը տանջէ . . . :

Նոյն միջոցին դանդաղը զարնուելով
 թուվմասը վեր կանչուեցաւ :

— Թուվմաս, ըսաւ Շէլպին քաղցրու-
 թեամբ . զիտցած ըլլաս որ աս պարոնին
 հազար տողարի տուգանք վճարելու խօսք
 տուած եմ, թէ որ դայ ու գքեզ չգտնայ . հի-
 մա ուրիշ գբաղմունքներ ունի ձեռքը, ա-
 նոնք կարգի դնելէն վերջը՝ գքեզ առնելու
 պիտի դայ . ուստի այսօր բոլոր օրը ազատ
 ես . ուր որ ուզես կրնաս պտըտիլ :

— Շատ շնորհակալ եմ, պատասխանեց
 թուվմաս :

— Նայէ, ըսաւ վաճառականը թուվմա-
 սին . սներուն բնական խարդախութիւնը
 ձեռք չառնես տէրդ խաբելու համար . տի-
 րոջդ ինչուան վերջին դանկը կ'առնում, թէ
 որ նորէն տեղդ չդառնաս . ինքը թէ որ ու-
 զենար ինձի մտիկ ընել՝ պէտք չէր ոչ քեզի
 և ոչ ուրիշ գերիներու վստահիլ, դուք ա-

մէնքնիդ ալ օձաձուկի պէս լպրծուն էք, ձեռքէ կը սահիք :

— Տէր իմ, պատասխանեց Թովմաս Շէլպիին. ութը տարուան էի՝ երբոր իմ ողորմած հողի առջի տիկինս հրամանքիդ մայրը զքեզ իմ զիրկս տուաւ, որ զեռ հաղիւ տարուան մը չափ կայիք, և ըսաւ. « Թովմաս, սա աս քու սղտի տէրդ ու նայէ որ վրան աղէկ խնամք ունենաս » : Հիմայ ըսէք, տէր իմ, չպահեցի՞ ինձի դրուած պատուէրը, ինչ բանի մէջ հրամանքիդ կամացն հակառակեցայ, մանաւանդ քրիստոնեայ ըլլալէս վերջը . . . :

Շէլպիին սիրտն ելաւ և լալ սկսաւ, ու — Սիրելիդ իմ, պատասխանեց, ըսածներդ բոլորն ալ իրաւ են. թէ որ իմ ձեռքս ըլլար՝ աշխարհիս ոսկին ալ տային՝ զքեզ չէի ծախեր :

— Սուրբ Հաւատքիս վրայ կ'երդնում, ըսաւ անդիէն Շէլպիին խաթունը, որ եթէ քիչ մը վրայ դնենք՝ շուտ մը նորէն կը գընեմ զքեզ : Վերջը դարձաւ Հէլիին՝ Պարոն, ըսաւ, նայէ՛ որու որ կը ծախես զինքը՝ ան մարդուն անունն ու տեղը մեզի իմացընես :

— Շատ աղէկ, պատասխանեց Հէլի. բայց ես մէկ տարիէն՝ ինչպէս որ առի, այնպէս ողջ ու առողջ ձեր ձեռքը նորէն կը հասցընեմ զանիկայ :

— Շատ լաւ կ'ընես, վրայ բերաւ խաթունը, մենք ալ ան ատենը կարող ենք գընել, ու քեզի շահ ալ ընել կու տանք :

— Ասկէ աղէկ բան չէիր կրնար ըսել, խաթուն, պատասխանեց շէլի. ամենևին փոյթս չէ, ո՛վ որ կ'ուզէ թող գնէ իմ վաճառքս, բաւական է որ ես շահով ելլեմ. գոհ եմ ես որ իմ ապրուստս հանեմ. աշխարհիս մէջ ամէնուն ուղածն ալ աս է:

Պարոն Շէլպին ու իւր խաթունը շատ ձանձրացեր ու սրտերնին նեղացեր էր գերեվաճառին այս աստիճանի լիրբ ու աներես ընտանութեանը վրայ, բայց երկուքն ալ իրենք զիրենք բռնել կը ջանային: Խաթունը որչափ կը տեսնէր շէլիին անզգայ ու անտարբեր կերպը՝ այնչափ կ'ասկածը ու վախը կ'աւելնար որ չըլլայ թէ խեղճ Նլիզային ետևէն երթայ ու կարենայ զինքը բռնել ու տղան ձեռքէն առնուլ. ուստի ամէն կանացի հնարք ու խորագիտութիւն 'ի գործ դրաւ որ ժամանակ անցընել տայ. զիմացն անցաւ, սկսաւ հետը ընտանեբար խօսիլ, իրեն խօսքերուն իրաւունք տալ որ խօսելու զրգուռի, որպէս զի ժամանակ անցնիլը չիմանայ:

Ժամը երկուքին Սամուէլն ու Անդրէասը ձիերը բերին. որոնց վրայ առաւօտեան պատահարէն վերջը աւելի ուժ ու աշխուժութիւն եկեր էր: Շէլի երբոր վար իջաւ՝ երկուքը մէկտեղ զիմացն ելան ու ամենայն կերպ մեծ մեծ խօսքերով կը ջանային զինքը ապահովցընել որ կրնան զիւրութեամբ Նլիզային ետևէն հասնիլ:

— Չեր տէրը շուն կը պահէ, հարցուց շէլի մտմտալով մը:

— Հրամմեր ես, պատասխանեց Սամուէլ պարծենալով մը . տես սա շունը . . . զիտե՛ս ինչպէ՛ս կը հաջէ . մենք ալ զրեթէ ամենքնիս մէյ մէկ շուն ունինք :

— Ձեր տէրը անտարակոյս սները որ սալու շուն չպահեր :

Սամուէլ առջի հարցմունքէն ալ Հէլիին միտքը հասկըցեր էր . բայց չհասկընալ ձևացընելով իբր պարզմտութեամբ մը, — Մեր շները, պատասխանեց, շատ սուր հոտառութիւն ունին, շատ աղէկ տեսակ են և քու ըսած որսորդութեանդ շատ յարմար . թէպէտ և մինչև հիմայ դեռ փորձ մը ըրած չենք :

Հէլի ուզածը չգտնալով — Գետինն անցնիք, ըսաւ բարկանալով ու ձին հեծաւ . երկուքին ալ հրամմելով որ հեծնան :

Սամուէլ հնազանդեցաւ, բայց հեծնալու ատեն կերպով մը զԱնդրէասը խտղըտացուց, ան ալ բարձրաձայն խնտալ սկսաւ . Հէլի սրդողելով դարձաւ խարազան մը իջեցուց Անդրէասին :

— Կը զարմանամ վրադ Անդրէաս, ըսաւ Սամուէլ անխռով ծանրութեամբ մը . զիմացի ընելիքնիս ծանր բան է, կատակը մէկ դի ձգելու է :

Երբոր Շէլպիին կալուածներէն դուրս ելան՝ Հէլի ուղեց շիտակ 'դէպ'ի գետն իջնալ, — Վասն զի ամէնքն ալ այս ճամբով կ'երթան, ըսաւ :

— Իրաւ է ըսածդ պատասխանեց Սա-

մուէլ, բայց գետն իջնալու երկու ճամբայ
կայ, մէկն աղէկ, մէկալը գէշ. հրամանքդ
տեսնենք ո՞րը կ'ուզես բռնել:

Անդրէաս 'ի սկզբան Սամուէլին այս նոր
տեղեկութիւնները լսելով՝ դարձաւ զար-
մանալով մը անոր երեսը նայեցաւ. բայց
ետքը մէկէն ինքն ալ սկսաւ նոյնը հաս-
տատել:

— Ապահով գիտեմ, ըսաւ Սամուէլ, որ
Ելիզան գէշ ճամբէն գնացեր է, որովհետեւ
ան կողմէն քիչ անցուդարձ կայ:

Հէլի թէպէտ վարպետորդի և միանգա-
մայն կասկածոտ էր բնութեամբ, բայց Սա-
մուէլին ըսածին հաւնեցաւ. — Օօ, ըսաւ,
չըլլայ թէ երկուքնիդ ալ խարդախ ստախօ-
սութեամբ, ուզենաք զիս խարել:

Հէլիին այս խօսքին վրայ Անդրէասին
ծիծաղը շարժելով՝ ետ քաշուեցաւ ու սկը-
սաւ այնպէս մը խնտալ որ քիչ մնաց ձիէն
պիտի իյնար. իսկ Սամուէլ ծանրութեամբ
մը պատասխան տուաւ.

— Տէր ես, պարոն, ինչ որ կ'ուզես՝ ըրէ.
որ ճամբան կ'ուզես՝ ընտրէ. մեզի համար
երկուքն ալ նոյն է. բայց ինձի աւելի աղէկ
կ'երևայ որ շիտակ ճամբէն երթանք:

Իսկ Հէլի մտածման մէջ ընկղմած՝ ա-
ռանց Սամուէլին խօսքերուն մտիկ ընելու,
— Հաւանական է որ, ըսաւ, քիչ յաճա-
խեալ ճամբէն գնացած պիտի ըլլայ:

— Ըսածիդ խօսք չունիմ, պատասխա-
նեց Սամուէլ, կնիկ մարդիկ լսելքէ դուրս

բաներ կը մտածեն. շատ անգամ կարծա-
ծիդ հակառակը կ'ընեն. բնութեամբ հա-
կառակասէր են, անոր համար թէ որ միա-
քըղ դնես որ այս ճամբէն գնացեր են՝ լաւ
կ'ընես մէկալէն երթալ. և ստուգիւ կրնաս
ան ատենը զիրենք ձեռք ձգել. հիմայ իմ
կարծիքս ալ աս է, որ կողմնական ճամբէն
գնացած պիտի ըլլայ Նլիզա, անոր համար
լաւ կ'ըլլայ, որ մենք ալ շիտակ ճամբան
բռնենք:

Բայց Հէլի ասոր խորհրդին չուզեց հե-
տելի, ու ուզեց խոտոր ճամբան բռնել, ու
հարցուց Սամուէլին՝ թէ որչափ ատենէն
գետեզերքը կրնանք հասնիլ:

— Քիչ մը տեղ է, պատասխանեց Սա-
մուէլ, ու աչքին ծայրովն ալ Անդրէասին
նշան կ'ընէր: Բայց, կրկնեց, լաւ կ'ըլլայ որ
այս ճամբէն չերթանք, աղէկ չեմ գիտեր,
անցուղարձ ալ չկայ, կրնանք մոլորիլ, և
Աստուած գիտէ թէ ո՞ր կ'ելենք:

— Փոյթ չէ, ըսաւ Հէլի, ես այս ճամ-
բէն կ'ուղեմ երթալ:

— Հիմայ միտքս եկաւ. կարծեմ լսեր
եմ որ երկու կողմէն ցանկով պատած է,
այնպէս չէ՞ Անդրէաս:

Անդրէաս աղէկ չէր գիտեր, իրաւ շատ
անգամ ան ճամբուն վրայօքը լսեր էր ու-
րիշներէ, բայց ինքը անձամբ անկէ անցած
չըլլալով չէր կրնար որոշ կարծիքը ըսել:

Հէլի՛ որ վարժեր էր պղտի ու մեծ սու-
տերուն մէջ աւելի հաւանականը գտնել,

միտքը դրաւ որ Սամուէլ առաջուց առանց մտադրութեան այն պղտի ճամբուն անունը տուաւ, և թէ վերջը դէմ կենալուն պատճառը՝ զԵլիզան ազատել է, անոր համար այն խոտոր ճամբէն ուզեց երթալ :

Այս խոտոր ճամբայ ըսածնիս ատենօք ինչուան գետեղերքը կը հանէր, բայց խել մը ատեն էր որ արքունի ճամբան շինուելով՝ այն կողմէն անցուղարձ չկար. այս բանս շատ լաւ գիտէր Սամուէլ, բայց առանց նշան մը տալու Հէլիին ետեէն կ'երթար. իսկ Անդրէաս չէր գիտեր :

Ժամ մը այս իրերքը քալելէն վերջը կալուածատէրի մը տան բակը հասան, ուր մարդ մ'ալ չկար. անկէ անդին ճամբուն ծայրն ալ մեծ շէնք մը շինուած էր, որով ճամբան բոլորովին խափանուեր էր :

— Հրամանքիդ չըսի՞, պարոն, ըսաւ անգիէն Սամուէլ. ինչպէս կրնայ ըլլալ որ օտարական մը այս երկրիս բաները տեղացիէ մը աւելի աղէկ գիտնայ :

— Դու ուրեմն այն անզգամ, գիտէիր, հա՛... պոռաց բարկանալով Հէլի :

— Ես հրամանքիդ քանի՞ անգամ ըսի, կրկնեց Սամուէլ, բայց դուն ինձի չուզեցիր հաւտալ. կ'ըսէի հրամանքիդ որ աս ճամբան զոց է, չենք կրնար առաջ երթալ. ահա Անդրէասն ալ հոս է. ինքն ալ ըսածներս լսեց, կրնայ վկայել :

Հէլի ինչ ըսելիքը չէր գիտեր, ինքզինք բունեց որ կիրք չելլէ. ուստի իրերքը մէկէն

ճիերուն զլուխը դարձուցին ու դէպ 'ի հասարակաց ճամբան սկսան երթալ :

Այս զանազան դիպուածներն էին որ Եւլիզային քիչ մը շունչ առնել տուին . իրեք քառորդ հազիւ կար որ գետեղերքի զիւղին պանդոկին մէջ խեղճը իր տղան կը քնացընէր , երբ այս իրեքը ճիով նոյն զեղն հասան : Եւլիզան տղուն քնանալու ժամանակ ինքը հանդիստ չկարենալով կենալ՝ պատուհանէն միակերպ ասդիս անդին կը նայէր . մէյ մ'ալ հեռուանց զՍամուէլը տեսաւ , Սամուէլն ալ զինքը ճանչցաւ . Հէլին ու Անդրէասը աւելի ետև էին : Սամուէլ այս մերձաւոր վտանգը տեսնելով կամօք զլիսարկը հովին թողուց որ առաւ տարաւ , և իբր թէ ետևէն վազելով սարսափելի վայնասուն մը փրցուց . խեղճ փախըստականը տակնուվրայ եղաւ , պատուհանէն ներս քաշուեցաւ , մինչդեռ աս իրեք ճիւղորդները պատուհանին տակէն վազելով անցան ու դէպ 'ի պանդոկին մեծ դուռը դնացին :

Այս քանի մը վայրկեանը խեղճ Եւլիզային դար մը երեցաւ . կեցած խցէն դէպ 'ի գետը ելլալու դուռ մը կար . մէկէն զտըղան զիրկն առնելն ու սանդուխներէն վարցատքելը մէկ ըրաւ . և կայծակի պէս՝ Հէլիի դռնէն ներս մտնալու ժամանակ զիմացէն անցաւ զնաց : Հէլի զասիկայ տեսածին պէս մէկէն ճիէն վար իջաւ ու որչափ ձայն ունէր նէ՝ սկսաւ Անդրէասն ու Սա-

մուէլը օգնութեան կանչել ու ինքը կրակի պէս Ելիզային ետևէն վազեց :

Այս ահաւոր վայրկենին կարծես թէ Ելիզային ոտուրները գետին չէին դաչեր . աչքը գոցեց բացաւ ինքզինքը գետեզերքը դտաւ : Անոնք ալ մէկէն ետևէն հասան , ան ատեն Ելիզան ողորմուկ ճիչ մը հանեց , և այնպիսի ուժով մը որ Աստուած վտանգի մէջ եղող յուսահատելոց միայն կու տայ՝ գետեզերքէն ինքզինքը տղմուտ ջրին մէջի սառի կտորներուն մէկուն վրայ նետեց : Յուսահատական ցատքել մըն էր այս , որ մէկը ինչուան վերջին աստիճանի խելագարութեան ու յուսահատութեան մէջ չինկնայ՝ անկարելի բան է որ յանդգնի . Հէլին , Սամուէլն ու Անդրէասը ապշած պաղած կեցեր այս տեսարանս կը դիտէին :

Սառուցին ահագին կտորը , որուն վրայ որ ցատքեց , Ելիզային ծանրութենէն խորտակեցաւ ու սկսաւ ընկղմել . բայց ինքը շուտ մը յուսահատական նոր աղաղակով մը ու անլուր զօրութեամբ մը անկէ ուրիշ սառուցի մը վրայ ցատքեց , անկէ ալ ուրիշի մը վրայ նետուեցաւ . սայթաքելով , ցատքըտելով , սահելով՝ միշտ ճամբան առաջ տարաւ սառուցէ սառոյց անցնելով . ոտքի ամանները ելան ոտքէն , գուրպաները պատրուտեցան , ոտուրները արիւնլուայ եղան , սառերը խեղճին արիւնովը ներկուեցան , բայց իրեն աչքին բան մըն ալ չէր երևար , ինքը բան մըն ալ չէր զգար : Վեր-

Չապէս՝ իբր թէ երազի մը մէջ ըլլար՝ մթըն-
ցած աչքին դարկաւ Օհիոյ գետեղերքը,
ուր մարդ մը կեցած ձեռքը երկնցուց ու
օգնեց իրեն ցամաքը ելլելու :

— Ո՛վ որ ալ ըլլաս, ըսաւ այն մարդը,
արիասիրտ օրիորդ մը կ'երևաս դու իմ աչ-
քիս :

Ելիզան ձայնէն ու զծագրութենէն ճանչ-
ցաւ որ իր տիրոջը կալուածներուն մօտ ու-
րիշ կալուածատէր մըն էր. — Ո՛հ. հրա-
մանքդ ես Պ. Սայմիս, հառաչեց. ա՛հ, ա-
զատէ զիս, հողիդ սիրես, խալըսէ զիս,
ծակ մը խոթէ զիս . . . :

— Ի՞նչ է, ի՞նչ բան կայ, պատասխա-
նեց Սայմիս, դու Պ. Շէլպիին տունը չէիր :

— Հրամմեր ես, բայց այս պզտի տղաս,
սա տղաս ծախուեցաւ . . . ո՛հ ահա դիմացը
կեցեր է զնողը . . . ու ձեռքովը Քէնդըքիի
գետեղերքը կը ցուցընէր : Ո՛հ, հրամանքդ
ալ պզտի տղայ մ'ունիս . . . :

— Հասկըցայ. բայց այդ ի՞նչ արիութիւն
էր քու ըրածդ. ինչպիսի կտրծութեամբ առ-
դիս անցար, ըսաւ Սայմիս, ու Ելիզային
օգնեց որ գետին թումբին վրայ ելլէ :

Երբոր վեր ելան՝ մարդը — Ես զիս եր-
ջանիկ կը սեպեմ, ըսաւ, որ քեզի կրցայ
կերպով մը ծառայութիւն ընել. կը փա-
փաքէի հոս քովս պահել զքեզ, բայց տեղ
չունիմ. լաւ կ'ըլլայ որ քիչ մ'ալ վար եր-
թաս ու դիմացի սա ձերմակ տունը մտնես,
այն տանը անձինքը շատ լաւ մարդիկ են .

ալ վտանգ չկայ , մի վախճար , անոնք քեզի կ'օգնեն , մանաւանդ թէ ուրիշի բարիք ընել շատ կը սիրեն :

— Աստուած դքեզ օրհնէ , սրտանց մը ըսաւ Ելիզա :

— Բան չկայ , բան չկայ , պատասխանեց մարդը , ըրածս բան մը չէ :

— Ա՛հ , չըլլայ թէ , սպարոն , մատնես զիս մէկու մը :

— Ի՛նչ կ'ըսես աղջիկ , դուն զիս ի՛նչ կը կարծես , ինչո՞ւ պիտի մատնեմ . դնա դու հիմա ու նայէ որ կտրճութեամբ բաներդ յաջողցընես . ալ ազատ ես հիմա . ես ոչ երբէք քու ազատութեանդ մատնիչ կ'ուզեմ ըլլալ . քանի որ ես կենդանի եմ , դու միշտ ազատ պիտի ըլլաս :

Ելիզան դողան զիրկը առաւ դուրգուրալով ու շուտ մը դէպ'ի տունը վազեց . մարդն ալ կեցեր միակերպ ետեէն կը նայէր :

— Թերեւ Պ . Շէլպին , կ'ըսէր ինքնիրեն մարդը , զիս հաւատարիմ դրացի պիտի չսեպէ . բայց ես ի՛նչ կրնայի ընել . թէ որ իմ զերիներուս մէկն ալ իրեն ապաւինէր , ինքն ալ նոյն բանը պիտի չընէր . . . Իմ սիրտս չքաշեր այնպիսի սրտադողի մէջ տեսնել մէկը որ կը հալի ու կը մաշի , ու մէկ կողմանէ ալ շները ետեէն կը վազեն . ա՛հ , չէ , չէ սիրտըս չդիմանար այսպիսի թշուառութեան մէջ տեսնել մէկը ու չօգնել . . . դարձեալ ամենեին պատճառ մը չեմ տեսներ մէկու մը բարիք ընեմ ըսելով ուրիշի մեծ չարիք

մը հասցընեմ ու ազատութիւնը վերցընեմ թէ սև եղեր է, թէ ճերմակ :

Այսպէս կը մտածէր ինքնիրենը քենդըքեցի հեթանոս մարդը որ ամենեին քաղաքական օրէնք ու սահմանադրութիւն չէր գիտեր . և առանց գիտնալու՝ բնական բերմամբ՝ քրիստոնէի մը պէս կը մտածէր . անշուշտ թէ որ այն երկրին օրէնքները գիտնար՝ ուրիշ կերպով կը շարժէր . ան ատենը ինքն ալ մեծամեծ պաշտօններու հասնելու ու իմաստնոց կարգը անցնելու յոյս կրնար ունենալ

Իսկ Հէլի այս տեսարանիս ատենը արձան կտրած կեցեր էր . և երբոր Նլիզան աներևոյթ եղաւ՝ դարձաւ տարտամ ու շփոթած՝ Անդրէասին ու Սամուէլին նայիլ :

— Շատ կարգէ դուրս բան, ըսաւ Սամուէլ ժպտելով :

— Կարծես թէ, պատասխանեց Հէլի, այս աղջրկան փորը եօթը սատանայ մտեր էր . վայրի կատուի նման ատ ինչպէս կը ցատքէր :

— Յուսամ որ, պարոն, ըսաւ Սամուէլ զլուխը քերելով, մեզի թողութիւն կ'ընես, նոյն ճամբէն անոր ետևէն երթալ չուզելնուս համար . որովհետև այն ճամբան ընելու մեր քովը սիրտ չկար :

— Դեռ կը խնտաք ալ հա՛ . . . մումուաց Հէլի :

— Աստուած վկայ, պարոն, պատասխանեց Սամուէլ, ինքզինքս չեմ կրնար բռնել,

ու սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղիլ . հայ Ելիզա, հայ . . . այն ի՛նչ ցատքելներ էին, այն ի՛նչպէս սառերուն վրայ կը վազէր, այն ի՛նչպէս կը նետուէր . ո՛հ, ինչպէս ալ չէր վախեր :

Անդրէասն ու Սամուէլը ծիծաղելէն կը ձաթէին, այնպէս որ աչքերնէն արցունք կու գար :

— Ես հիմայ ուրիշ կերպով կը ծիծաղեցընեմ զձեզ թշուառականներ, պոռաց Հէլի, ու սկսաւ խարազանը շարժել :

Անոնք երկուքը մէկէն կծկուեցան որ խարազանը իրենց չհասնի, ու պոռալով խնտալով զետեղերքէն իրենց ձիերուն քով վազեցին, ու Հէլի դեռ թումբին վրայ չեւած՝ անոնք հեծան :

— Պարոն, մնաս բարով, ըսաւ Սամուէլ, յուսանք թէ ալ մեզի կարօտութիւն չունիս, մենք տուն կը դառնանք . խաթունը չուզեր որ խեղճ ձիերը գիշերանց դուրս մնան : Ու երկուքը մէկտեղ ձգեցին փախան, և հեռուանց դեռ կը լսուէր իրենց ծիծաղն ու կատակները :

ԳԼՈՒԽ Ը .

Որստորոք մարդկան .

Մութը բաւական կոխած էր՝ երբ Ալիգա յուսահատաբար Օհիոյ գետին վրայէն իր վտանգաւոր անցքը կատարեց : Արեւոյեան թանձր մշուշ մը գետին վրայէն կամաց կամաց բարձրանալով՝ բոլոր օդը սլատեց , ու անկարելի եղաւ Ալիգան ալ տեսնել : Գետին բարձրութիւնն ալ ու սառուցի մեծամեծ կտորներն և մութը՝ անյաղթելի արգելքներ եղան Հէլիի դիմաց Ալիգային ետեէն իյնալու . անոր համար ճարը հատած զլուխը կախեց ու նորէն պզտի պանդոկը դարձաւ որ ինչ ընելիքը մտածէ : Պանդոկապետին կինը զինքը խուց մը տարաւ ուր պատըռտած գորգ մը փռած էր , մէջտեղն սև փայլուն մումչորով ծածկած սեղան մը , չորս դին ալ քանի մը փայտէ կտարտած աթոռներ . խցին մէկ կողմը կրակարան մը կար կրակը կէս մարած , ու ծխնելուղին վրայ փայլուն գոյներով քանի մը դաճէ արձաններ շարած էին : Հէլի կրակին դիմաց կոշտ փայտէ բազմոցի մը վրայ նստաւ ու սկսաւ մարդկային գործոց անհաստատութեան վրայ մտածել . . . :

— Ի՞նչ խելք էր ըրածս , կ'ըսէր ինքնիրեն , որ ատ անիծած տղուն ետեէն ինկայ , հիմայ մկան պէս որոգայթի մէջ բըռ-

նուած՝ աշխարհքի դիմաց խաղք եղայ . ու սկսաւ ինքզինքը անիծել : Մէյ մ'ալ յանկարծ մարդու մը ձայն լսեց , որ պանդոկին դրան դիմաց խօսելով ձիէն վար կ'ինջնար :

— Փառք քեզ , ըսաւ տեղէն ցատքելով , ինչ մեծ նախախնամութիւն ինձի պատահեցաւ . թէ որ չեմ սխալիր աս եկողը Ղոբէրը պիտի ըլլայ , ու մէկէն պատահանէն նայելով , — Հա՛ իրաւցընէ ան է եղեր , ըսաւ , ու վար վազեց :

Պանդոկին բակը դինեվաճառի սեղանատախտակին քովը պղնձագոյն ու վիթխարի մարդ մը կեցեր էր , հասակը վեց ոտք բարձրութեամբ , անոր համեմատ ալ լայնութիւն ունէր . վայրի գոմէշի մորթէ ըզզեստ մը հազեր էր որուն մազերը դէպ 'ի դուրս ըլլալով՝ ահռելի տեսք մը առեր էր . երեսին գծազրութիւնը ու զլխուն ձեր՛ իր ներքին վայրենի ու կատաղի բնութեանը ճշգրիտ պատկերն էր . թէ որ մէկը կարենայ մակաբերել դամիւռ մը մարդու ձե առած , այս մարդս տեսնելով բաւական գաղափար կրնայ առած սեպուիլ : Ասոր հետ մէկը կար որ ամենեին իրեն չէր նմաներ . խեղճ , բարակուկ ու ճոզած , կատուի պէս արագաչարժ , սև ու սուր աչուրներով . անանկ երկայն քիթ մը ունէր , որ կարծես թէ ամէն տեղ խոթել կ'ուզէր . մազերն ալ սև ու ցանցառ ճակտին վրայ ժողվըւած : Առաջինը առանց բան մը խօսելու դաւաթ մը օղի խմեց , իսկ իր ընկերը զուխը աս-

դիս անդին դարձուց, պատին վրայ շարած շիշերը աղէկ մը զննելէն վերջը՝ ցած ձայնով մը հրամմեց որ անանուխի օշարակ բերեն, ու ախորժելով մը խմեց:

Իսկ Հէլի իրեն հին բարեկամը տեսնելով՝ դիմացը վազեց ու — Բարի եկար, Լոքէր, այս ի՛նչ բաղդ էր որ զքեզ տեսայ, ըսելով ձեռքը սխմեց:

— Ո՞ր սատանան զքեզ հոս բերաւ Հէլի, պատասխանեց Լոքէր:

Իսկ մէկալ մարդը որ Մարք կ'ըսուէր՝ օշարակին գաւաթը մէկդի դրաւ ու պրկունքները լզելով քովերնին մօտեցաւ ու զլուխը երկնցուցած՝ զՀէլին սկսաւ հետաքրքրաբար դիտել:

— Գիտնաս, Լոքէր, ըսաւ Հէլի, որ զքեզ տեսնալուս վրայ շատ ուրախացայ, դժբաղդութեան մը մէջ ինկայ, խնդրեմ օգնէ ինձի որ անվրաս ազատիմ:

— Հայ, հայ. կը հաւտամ, կը հաւտամ, մումուաց Լոքէր. հարկաւ մէկը տեսնալու ախորժ ունենալուդ պատճառը՝ անկէ մէկ օգուտ մը քաղելն է. ինչ կայ նայինք:

— Քովինդ բարեկամդ է, ո՞վ է, հարցուց Հէլի ահանջէն:

— Ի՛նչ ըսել է. . . . Պարոն Մարք, ահա այս պարոնն է Նէշիզի հին վաճառակիցս:

— Ուրախ եմ որ զհրամանքդ ճանչցայ, ըսաւ Մարք Հէլիին, կարծեմ հրամանքդ պարոն Հէլինն ես, և երկայն ու չոր ձեռքը անոր երկընցուց:

— Հրամմեր ես, պատասխանեց Հէլի, և որովհետև զձեզ այսպէս յանկարծ տեսնալու մեծ բաղդ ունեցայ, պէտք է որ պըզտիկ ուրախութիւն մը ընենք:

Հրամայեց ճրագները վառել, տաք ջուր, օղի ու ծխախոտ բերել տուաւ ու վառարանին կրակը քիչ մը արծարծելով զնացին սեղանին չորս կողմը նստան: Հէլի սրտաշարժ կերպով մը նոյն օրուան գլուխն եկածը սկսաւ պատմել, Լոքէր լուռ մտիկ կ'ընէր. իսկ Մարք բօնչ շինելու զբաղած ըլլալով երբեմն երբեմն միայն կը վերցընէր աչուրները ու Հէլիին կը նայէր:

— Վերջապէս ամէն կերպով պզտիկ ինկար... հա՛, հա՛, հա՛... ծիծաղելով ըսաւ Մարք Հէլիին:

— Պէտք է խոստովանիլ, որ քարն ազէկ տեղը դրուեր է, վրայ բերաւ Լոքէր:

— Ի՞նչ ընեմ... պատասխանեց Հէլի, տղոց առուտուրը միշտ այսպիսի նեղութիւններ հետը ունի:

— Թէ որ կարելի ըլլար, ըսաւ Մարք անանկ տեսակ մը կանայք գտնել որ այնչափ գութ ու խնամք չունենան իրենց տղոցը վրայ, այս բանս մեր քաղաքականացեալ դարուս մեծ ու երևելի գիւտերէն մէկը կ'ըլլար:

— Իրացընէ՛... պատասխանեց Հէլի, ես ալ դեռ չեմ կրցած հասկընալ մարց իրենց տղոցը վրայ այս աստիճանի սէր ունենալնուն պատճառը. տղաք իրենց մար-

ցը հոգ ու սրտմաշուք տալէն զատ ուրիշ բան չունին, ասով կարծես թէ աւելի զոհ պիտի ըլլային մայրերը որ զիրենք ան նեղութեանէն կ'ազատենք. բայց այնպէս չէ. որչափ որ տղայ մը անհանդարտ է ինչպէս են սովորաբար ամէն տղաք, այնչափ ալ աւելի մօրերնուն սիրելի կ'ըլլան:

— Պ. Հէլի սա տաք ջուրն հոս տուր, ըսաւ Մարք: Նոյն բանը իմ մօրէս ալ անցեր է, կրկնեց. երբոր առուտուրի մէջ էի, զեղեցիկ կերպարանքով ու խելացի օրիորդ մը գնեցի, որ հիւանդոտ և կուզ զաւակ մը ունէր. ողորմելին ստակ մ'ալ չէր արժեր. չէի գիտեր թէ ինչ ընեմ. առի իմ բարեկամիս մէկուն տուի որ մեծցընէ զանիկայ. մօրէս ալ չէր անցներ բնաւ որ այս բանիս համար մայրը ձայն հանէ. բայց սակայն հոն պէտք էիր ըլլալ ու տեսնել թէ ինչ վայնասուններ ըրաւ. իբրև թէ ամէն բան կորսընցուցած ըլլար՝ սկսաւ պոռալ ու աղաղակել, և գրեթէ խենդեցաւ. կարծես թէ հիւանդութեանը և զինքը նեղացընելուն համար աւելի կը սիրէր զանիկայ: Շիտակը շատ ծիծաղական բան է... ամէն կնիկ մարդիկ ալ այսպէս կը մտածեն արդեօք...: Հըմ խելքս չի հասնիր...:

— Մի և նոյն բանը իմ զլխէս ալ անցաւ, վրայ բերաւ Հէլի. անցեալ ամառ երբոր կարմիր* գետն իջայ՝ կին մը գնեցի որ ա-

* Միսիսիբի մեծ գետին ճիւղերէն մէկը՝ 2,400

դուորիկ տղան մ'ալ ունէր, որուն աչուըն-
ները հրամանքինիդ պէս կը փալփուէին,
բայց մօտէն քննեցի տեսայ՝ որ կոյր է ե-
ղեր, անոր համար տակառ մը օղիի հետ
փոխնորդ ըրի. բայց երբոր տղան մօրը
գրկէն բաժնել կ'ուզէին՝ տեսնես մայրը էգ
փազրի պէս կատղեցաւ: Դեռ ճամբայ չէինք
ելած, անոր համար գերիներն ալ շղթայի
չէի դարկած. մէյ մ'ալ նայիս մայրը ցատ-
քեց բամբակի բեռան մը վրայ ու նաւա-
փարի մը ձեռքէն դանակն յափշտակեց, և
մահ սպառնալով դամէնքը փախուց. բայց
վերջը տեսնելով որ ճար չկայ՝ տղան գիրկը
ինքզինքը գետը նետեց, մէյմ'ալ չերե-
ցաւ:

— Բարէ... սլատասխանեց Լորէր ար-
համարհանօք, դուն բան չես գիտեր եղեր,
իմ գերիներուս մէջ այդպիսի բաներ չեն
հանդիպիր:

— Իրան կ'ըսես. ուրեմն դու ինչպէս քու
գերիներուդ հետ կը վարուիս, հարցուց ան-
զիէն Մարք հետաքրքրութեամբ մը:

— Ինչպէս պիտի վարուիմ... երբոր
իմ գերի կանանցս մէկուն տղան կ'ուզեմ
ձախել՝ շիտակ իրեն կ'երթամ, ու զինքը
զիմացս կ'առնեմ և ձեռքս կղակին տակը
կը դնեմ ու կ'ըսեմ, « Սղէկ նայէ, եթէ ձայն
մը հանես, զլուխդ կը ջախջախեմ, ինչ որ

քիլոմէդը երկայնութեամբ, որ Միացեալ նա-
հանգաց Լուիզիանա նահանգէն կ'անցնի:

հիմայ ըսեմ քեզի մտիկ պիտի ընես ու ա մեննին ձայն պիտի չլսեմ» : — Ան ատեն կը դառնամ կ'ըսեմ իրեն . « Քու տղադ քուկդ չէ, հասպա իմս է, դուն՝ ալ անոր հետ բան չունիս, առաջին անգամ որ առիթ գրտնեմ՝ զանիկայ պիտի ծախեմ . ուստի շատ լալ պոռալ չեմ ուզեր, չէ նէ զքեզ անանկ կը տանջեմ՝ որ ծնած ըլլալուդ վրայ կը զղջաս » : Այս կերպով ահա կը հասկընան որ ինձի հետ զլուխ պիտի չկարենան ելլել, անոր համար ձայներնին կը քաշեն, կը սմբին կը մնան . կրնայ նէ անոնցմէ մէկը ձայն հանէ . . . : Այս խօսքիս Լորէր ձեռքը այնպէս մը սեղանին վրայ զարկաւ՝ որ վրայի բաները շարժ ելան :

— Ասոր կ'ըսեն գործ տեսնել, ըսաւ Մարք ծիծաղելով . այս պարոն Լորէրը ինչ կարգէ դուրս մարդ է . հէ՛, հէ՛, այդ կերպով իր ձեռքին տակը եղող սևերը որ չափ ալ յամառ ըլլան բռնի կարգի կու գան . շիտակը՝ Լորէր, դու սատանայ ալ չես նէ, անոր երկուորեակ եղբայրը կրնաս սեպուիլ . է՛, ասիկայ քեզի պարծանք մըն է :

Լորէր այս քաղաքավարական ու գովեստի խօսքերուն վրայ՝ համեստութեամբ մը շնորհակալ եղաւ : Հէլի որ այս միջոցին աղէկ խմելու զբաղած էր, սկսաւ թեթևութիւն մը զգալ, և անսովոր կերպով մը իր բարոյական կարողութիւնները սկսաւ դուրս տալ, ինչպէս որ յաճախ կը պատահի սոյնպիսի դիպուածոց մէջ ծանրագրոյի ու խոհեմ մարդկանց . . . :

— Շիտակը դրուցեմ Ղոբէր, ըսաւ, դու շատ խիստ բնութիւն մը ունիս, ինչպէս շատ անգամ ըսեր եմ քեզի. միտքդ կու գայ Նէյչիզ քեզի հետ այս բաներուս վրայ խօսածներս. քանի՞ անգամ ըսեր եմ քեզի որ անոնց հետ պէտք է անուշութեամբ վարուիլ, անով միայն կրնանք զանոնք մեզի շահաւոր ընել, և բազդերնիս ալ կը բանի երկնից թագաւորութիւնը մտնելու, երբոր այս աշխարհքիս վրայ ամէն բան լմընցընենք ու ալ վաստակ ընելու բան չգտնենք:

— Մենք սա բաներս շատոնցուրնէ գիտենք, պատասխանեց Ղոբէր. հոգիդ սիրես սա ափեզցրփեղ խօսքերդ մէկզի գիր. ստամոքսս արուեր է: Ս, ըսաւ, ու կէս գաւաթ օղի տնկեց:

— Ինձի մտիկ ըրէ, կրկնեց Հէլի երկըննալով աթոռին վրայ. նայէ ինչ կ'ըսեմ, ես այնպիսի առուտուրի ետեէ ըլլալ կ'ուզեմ որ շուտ ու շատ վաստըկցընէ, բայց ասկէ ալ ինչ կ'ելլէ, վերջապէս այս ալ կը լրմըննայ. սա մէյ մը հոգինիս նայինք՝ բանը հոն է. գիտեմ որ այս խօսքերուս վրայ պիտի խնտան լսողները, բայց փոյթս ալ չէ, զիս ոչ ոք կրնայ արգիլել որ իմ կարծիքներս չկարենամ համարձակ դուրցել: Ես կրօնքի վրայ հաւատք ունիմ, և այս օրերս երբոր բազդս շինեմ՝ միտք ունիմ որ քիչ մ'ալ իմ հոգիս հոգամ. ան ալ հարկաւոր բան մըն է: Ինչո՞ւ հարկ չեղած տեղը չարիք ընեմ. այս բանս ինձի խոհեմութիւն չերևար:

— Ի՞նչ, պատասխանեց Լորէր արհամարհանօք, դու հոգիդ մի պիտի հոգաս, պարապ տեղը մի աշխատիր. առաջ ան նայէ թէ արդեօք դու հոգի ունիս. սատանան դքեղ աղէկ մը մաղելու ալ ըլլայ, քու կաշիիդ տակը անանկ բան չգտներ:

— Սյուր ամէն բան դէշ մտքի կ'առնու, վրայ բերաւ Հէլի. ինչո՞ւ չես ուզեր որ քու աղէկութեանդ համար քանի մը խօսք խօսիմ:

— Բաւական է բաւական, քեզի ըլլան այդ մամածուկ ու անմիտ խրատները. դիս այսպիսի փուճուճուճ խօսքերով մի նեղացրներ: Դու ինձմէ ինչ տարբերութիւն ունիս. ինձմէ աւելի սիրտ ունիս, ինձմէ աւելի զգայուն խղճմտանք ունիս. սուտ է, բոլորն ալ պարզ կեղծաւորութիւն է, դու՛ քու շահուդ համար կարելի ըլլար՝ սատանան ալ խաբելու ետեւէ կ'ըլլայիր:

— Խօսք չգտար Լորէր, պոռաց անդիէն Մարք, հիմայ այդ բաները մէկդի թողուցէք. ատոնցմէ մեզի ի՞նչ շահ կայ. ամէն մարդ իր առանձին մտածմունքն ունի. Պ. Հէլին բարեսիրտ ու խղճմտանքաւոր մարդ է եղեր, շատ լաւ. դու ալ, Պ. Լորէր, քու առանձին մտածութիւնդ ունիս, ան ալ լաւ երկուքնիդ ալ իրաւունք ունիք. բայց այս վէճերէն օգուտ մը չելլեր. մենք սա մեր բանը նայինք. . . Ուրեմն Պ. Հէլի, ի՞նչ պիտի ընենք. . . կ'ուզես որ սա կնիկը ձեռք ձգելու համար քեզի օգնենք:

— Կնկան ետևէն իյնալն ինձի չվերաբերիր, վասն զի անիկայ Պ. Շէլպիին է, ես տղան միայն կ'ուզեմ ձեռք ձգել
 ո՛հ, ինչ խենդութիւն էր ըրածս որ աս չըլլալուն գնեցի :

— Աս առջինը չէ, մումուաց անդիէն Լոքէր քթին տակէն :

— Է՛յ, բաւական է Լոքէր, կրկնեց Մարք պուկունքները լզելով, մէկզմէկ նախատելէն ինչ կ'ելլէ. Պ. Հէլի, հոգ մի ըներ, այսպիսի բաները իմ ձեռքէս կու գան. աս ըսածդ ինչպէս կնիկ է, ո՛վ է տեսնենք :

— Ճերմակ, գեղեցիկ ու բարեկիրթ կին մըն է. Պ. Շէլպիին թէ որ ութ հարիւր կամ հազար տոլլարի ալ ինձի տալու ըլլար՝ մէկ ստըկի պէս կ'առնէի, ու վրան վաստակ ալ կրնայի ընել :

— Ճերմակ, գեղեցիկ, բարեկիրթ է եղեր. . . մումուաց Մարք, սրտէն մեծ փափաք մը անցընելով որ իրենն ըլլար ու ինքը ծախէր. նայէ, Լոքէր, նայէ ձեռքերնիս ինչ աղէկ առիթ ինկաւ վաստակ ընելու, պէտք չէ փախցընել, ետևէն իյնանք ու սրբիկայ ձեռք ձգենք. բնականաբար տղան Պ. Հէլիին է, իսկ մայրը մենք երկուքնիս Նոր-Օուլէան կը տանինք ու հոն մեր հաշուին կը ծախենք. ինչ կ'ըսես դու Պ. Լոքէր, աղէկ չէ :

Լոքէր այս խօսքերուն աղէկ ուշադրութիւն գնելէն վերջը՝ հաւանութեան նշան տուաւ :

— Ինձի մտիկ ըրէ, ըսաւ Մարք բօն-
 չին գաւաթը ձեռքէն վար դնելով. գետին
 մօտերը ամէն տեղ դիւրահաւատ ու բա-
 ներնուս յարմար դատաւորներ պակաս
 չեն, ամէն ուղածնիս ընել կու տանք ա-
 նոնց: Կոխ պէտք ըլլայ նէ՝ ահաւասիկ
 Պ. Լոքէրը կեցեր է. իսկ թէ որ երդումն
 ուղեն՝ ես կեցեր եմ. սպրկիկ հազուած,
 փայլուն կօշիկներով առջնին կ'ելլեմ,
 տեսնաք թէ ինչպէս ամէն բան կը յար-
 մարցընեմ: Հէ, աս առաջին անգամը չէ.
 օր մը Նոր-Պուլէանցի պարոն մըն եմ, ու-
 ըրիչ օր մը այս անուն գաւառին մեծ հողա-
 տէրներէն մէկն եմ, ուր եօթն հարիւր գերի
 ձեռքիս տակը կ'աշխատին. ալ ինչ ըսեմ:
 Ամէն կատարելութիւն ամէն մարդու տը-
 րուած չէ. Լոքէրը կոխ ընելու մէկ հա-
 տիկ է, բայց սուտ ըսելու ամենեկին յար-
 մարութիւն չունի. այս արուեստին մէջ
 բանի չգար: Թէ որ աշխարհիս վրայ ինձի
 պէս ուրիշ մըն ալ գտուի որ կարենայ ինչ
 բանի վրայ ալ որ ըլլայ, որուն դիմացն
 ալ որ ըլլայ՝ անայլայլակ կերպով երդուըն-
 նալ, ինչ որ կ'ուզէ կու տամ: Գատա-
 ւորաց ձեռքին մէջ օձաձուկի մը պէս կը
 սահիմ. բայց զուարճալին որն է գիտես...
 երբոր ես իրենց ուղածէն աւելի մանրա-
 մասնաբար տեղեկութիւն կու տամ...:

Լոքէր՝ որ ինչպէս տեսանք դանդաղ
 էր իր շարժմանցն ու մտածմանցը մէջ՝ յան-
 կարծ ձեռքը սեղանին վրայ դարնելով՝ —

Շատ լաւ , պոռայ ուրախութեամբ , յանձն
կ'առնում ես այդ առաջարկութիւնը :

— Է՛ , հասկըցանք , պատասխանեց
Մարք , զաւթներն ալ կոտրել ինչ պէտք
է , հարուածդ ուրիշ լաւագոյն առթի մը
պահէ :

— Բայց ինձի ալ պարոն , ըսաւ Հէլի ,
չահ մը չկայ մի ասկէ :

— Քեզի . . . դու տղան պիտի առնես ,
պատասխանեց Լորէր . բաւական չէ , ան-
կէ աւելի դեռ ինչ կ'ուզես :

— Բայց , վրայ բերաւ Հէլի , ձեր այս
չահուն պատճառը ես ըլլալով պէտք է
որ վաստակին հարիւրին տասը ինձի մասն
հանէք :

— Քեզի պէս . . . պոռայ Լորէր հայհոյա-
նօք ու ձեռքը սեղանին վրայ զարնելով .
միտքդ ինչ դրեր ես , միթէ քու շահո՞ւղ
համար միայն այն փախստական կնկան
ետեկն պիտի իյնանք հէ՞ . առ բանդ մտքէդ
հանէ՛ . մայրը ամբողջ մենք կ'առնենք ու
դուն մեզմէ բան մ'ալ պիտի չպահանջես .
ապա թէ ոչ՝ մայրն ալ տղան ալ մենք կ'առ-
նենք հա՛ . ո՞վ կրնայ դէմ դնել : Դու մեզի
որսը ցըցուցիր , ալ հիմայ մենք ազատ ենք ,
ուզածնիս կրնանք ընել , դու մեզմէ ինչ
աւելի իրաւունք ունիս . թէ որ դու կամ
Շէլպին ուզենաք դմեզ դատաստանի կան-
չել , բաներնիդ շատ լաւ է , տեսնենք թէ
ո՞վ կը յաղթէ . թէ որ կ'ուզէք՝ փորձեցէք :

— Աղէկ , աղէկ , պատասխանեց շփո-

Թելով Հէլի, ինչպէս որ ըսիր՝ միայն տղան տուր ինձի. չէ, բարեկամ, չէ. դու գիտեմ որ խօսքդ կը պահես, եկուր փուճ տեղը մէկմէկու հետ չարութիւնք:

— Դու ալ աղէկ գիտես, կրկնեց Առքէր, որ ես քեզի պէս խեղճ մարդ չեմ, բայց առուտուրի մէջ, սատանայի հետ ալ ըլլայ՝ խարդախութիւն չեմ ըներ, խօսքս խօսք է. բան մը որ խոստանամ՝ կը կատարեմ, դու ալ աղէկ գիտես, անանկ չէ...

— Գիտեմ, գիտեմ Առքէր, պատասխանեց Հէլի. Թէ որ ուզենաս ինձի խօսք տալ որ մէկ շաբաթուան մէջ դատան կարենաս ձեռքս հասցունել՝ ալ քեզնէ ուրիշ բան չեմ ուզեր:

— Բայց իմ օւզածս այս չէ միայն, կրկնեց Առքէր, ուրիշ բան մ'ալ կայ, միտքըդ կու գայ, Հէլի, Նէյչիզի մէջ քեզի համար կրած աշխատութիւններս. ինչ կարծես, անոնք ես ձրի մը կըլլեցի. ձեռքս ինկած օձաձուկը բռնելը ես գիտեմ. հիմայ այս առիթը չեմ փախցըներ. պէտք է որ ինձի յիսուն տոլլար տաս, Թէ որ կ'ուզես որ տղան ձեռքդ հասցընեմ, ապա Թէ ոչ զնա դու անոր խէրը տես. ես դքեզ աղէկ կը ձանջնամ:

— Ի՞նչ կ'ըսես, պոռաց Հէլի, ձեռքդ այնպիսի գործք մը ձգեցի որ քեզի հազար, հազար հինգ հարիւր տոլլարի վաստակ կը բերէ, գիտես... Շիտակը, Պ. Առքէր, ուղածդ շատ անիրաւ պահանջմունք է:

— Սմենեին անիրաւ չէ. ինչ կարծես այս բանս քանի՞ շարաթուան մէջ կը լմըննայ. ենթադրէ թէ ամէն բաներնիս թողուցած ասդին անդին այս տղան փնտռելու պիտի ելենք, և թէ որ վերջապէս չկարենանք զմայրը ձեռք ձգել, — որովհետեւ այդ թըշուառականները դժուարաւ կը բռնուին — ան ատենը ինչ պիտի ընենք. դու մեզի դանկ մ'ալ կու տաս . . . Սյնպէս բան չըլլար, դու հիմակուրնէ համրէ նայիմ ինձի սա յիսուն տողարը, թէ որ բաներնիս յաջողի՝ նորէն քեզի կը դարձընեմ զանոնք, թէ որ չյաջողի՝ աս ստակը մեր անօգուտ տեղը կրած աշխատութեանցը փոխարէն կը սեպենք. դու ինչ կ'ըսես Պ. Մարք:

— Անանկ է անանկ, պատասխանեց Մարք ժպտելով. ասիկայ ուրիշ բան չէ բայց եթէ կանխիկ վճարում մը. մենք օրէնսզէտ մարդիկ ենք այս բաներուս աղէկ տեղեկութիւն ունինք. Լորէր զտղան ուր որ կ'ուզես հոն կը տանի. անանկ չէ՞ Լորէր:

— Թէ որ տղան ձեռք բերեմ, պատասխանեց Լորէր, Չինչիննադի կը տանիմ, ու հոն կարաւանատեղւոյն մօտ մէկ բարեկամիս կը յանձնեմ:

Մարք գրպանէն եղոտած թղթապանակ (ձրգտակ) մը հանեց, ու մէջէն երկայն թուղթ մը դուրս քաշելով սկսաւ քթին տակէն կարդալ: — Նայինք, ըսաւ, ընել վիբներնուս ցանկը:

« Պոռնու — կոմսութիւն Շէլպեայ — ձէյմ

տղան ողջ կամ մեռած բռնողին 300 տու-
լար : Էտվրրտ — Տիք ու Լիւսի — այր և կին
600 տուլար : Բօլի կնիկը իր երկու տղոց-
մովը , ողջ կամ մեռած , 600 տուլար . . . »

Մեր գործողութեանց ցանկը աչքէ կ'ան-
ցունեմ , նայինք թէ քու բանդ ալ դիւրաւ
յանձն կրնանք առնուլ : — Վերջը դարձաւ
Պ . Լորէր , ըսաւ Էտրմոն ու Սբրինկէրը
այս ետքիններուս ետեէն խրկելու ենք :
Շատ ատեն է որ նշաներ ենք դանոնք :

— Բայց անոնք քիչ բանով գոհ չեն ըլ-
լար դիտես , պատասխանեց Լորէր :

— Դու հոգ մի ըներ , ես ամէն բան կը
յարմարեցնեմ . դեռ անոնք շատ բանի գոր-
ծի մէջ մտած չեն . յուսամ թէ ես դանոնք
քիչ բանով գոհ կ'ընեմ , ըսաւ ու սկսաւ
կարդալը շարունակել . այս վերջի իրեքին
բանը , կրկնեց , դիւրին է . վասն զի կամ
սպաննելու է դանոնք , և կամ սպաննուած
ըլլալնուն վրայ երդմունք ընելու է , ուրիշ
բան չուզեր . իսկ մէկալ մնացածներուն ե-
տեէն իյնալը , ըսաւ թուղթը ծալլելով ,
կրնանք քիչ մը ուշացունել . . . : Հիմայ
մենք մեր բանին գանք . . . Պ . Հէլի , երբոր
այդ կինը գետին մէկալ կողմն որ ելաւ , նո-
րէն զինքը տեսար :

— Ի՞նչ ըսել է , պատասխանեց Հէլի ,
այնպէս որոշ տեսայ , ինչպէս հիմայ գրեց
դիմացս տնկուած կը տեսնեմ :

— Մէկը իրեն օգնեց , որ ցամաքն ելլէ ,
հարցուց Լորէր :

— Հրամմեր ես :

— Շատ հաւանական է, վրայ բերաւ Մարք, որ զինքը մէկը իր տունը առած ըլլայ. բայց թէ ո՞ր, բանը հոն է գիտնալը. ինչ կ'ըսես, Պ. Լորէր :

— Ի՞նչ պիտի ըսեմ. պէտք է այս զիշեր գետէն անդին անցնիլ :

— Բայց նաւակ չկայ, ըսաւ Մարք, գետն ալ ահագին սառերով ծածկուած է, ուսկից անցնելը շատ վտանգաւոր բան է :

— Ես անանկ բան չեմ գիտեր, պէտք է որ անցնինք, պատասխանեց Լորէր հաստատ ձայնով ու դէմքով մը :

— Տեսնենք... վրայ բերաւ Մարք այլ-այլելով. բայց իրաւցընէ աս զիշերս ալ շատ մութ է, ըսելով զլուխը պատուհանէն դուրս երկընցուց :

— Իմացայ որ դու կը վախես, Մարք, բայց ճար չկայ, պէտք է երթալ, թերևս կ'ուզէիր որ մէկ երկու օր ալ սպասէինք, ինչուան որ ատ կնիկը ժամանակ գտնելով մեզմէ առաջ Սէնտըրսքիէն* կամ ուրիշ կողմանէ Գանատայի սահմանազլուխը անցնի հէ՞ :

— Օ՛, ես ամենևին վախ ըսած բանդ չունիմ, պատասխանեց Մարք, բայց...

— Բայց ինչ, հարցուց Լորէր :

— Նաւակ չկայ :

— Պանդոկապետին կնոջմէն լսեցի, որ

* Սահմանազլուխ Գանատայի :

այս զիշեր մարդ մը կայ աս զետէն անդին անցնող, ինչ որ ըլլայ ըլլայ, մենք պէտք է որ անոր հետ անցնինք:

— Լաւ շներ ունիք, հարցուց Հէլի:

— Հէ, հէ, սքանչելի շներ, պատասխանեց Մարք, բայց ինչ բանի կու գան, կնկանը մէկ հագուստը պէտք էր՝ որ հոտուրտալ տայինք անոնց:

— Հոս մէկերկու բան ձգեր է, պատասխանեց Հէլի ուրախութեամբ. արտորնօք փախչելու ժամանակ շալն ու գլխարկը անկողնին վրայ մտցեր է:

— Օ՛, այս աղէկ եղաւ, ըսաւ Լորէր, տուր ինձի տեսնեմ:

— Բայց շները չըլլայ թէ կատաղաբար խեղճ կնկան վրայ յարձակելով վնաս մը ընեն, վրայ բերաւ Հէլի:

— Հը՛մ... այս ալ մտածելու բան է, կրկնեց Մարք. անցեալները Մըպայլ ըսուած տեղը՝ մեր շները գերիններէն մէկը պատառ պատառ ըրին, ետենէն ալ չկըրցանք հասնիլ որ ողորմելին անոնց բերնէն խալըսէինք:

— Այս տեսակ վաճառքներուն՝ որ իրենց գեղեցկութեանը համար կը ծախուին, շները հարկաւոր չեն, ըսաւ Հէլի:

— Իրաւ է, վրայ բերաւ Մարք. թէ որ անիկայ տուն մը մտեր է նէ, շները ինչ բանի կրնան գալ. շները բաց դաշտերու մէջ աղէկ կը ծառայեն, ուր գերինները փախչելու ալ ըլլան՝ շները համարձակ ետենէն կրնան հասնիլ:

Լորէր նոյն ատենը վար ինջեր էր, որ գետին մէկալ կողմն անցնող մարդուն երբ դալը հարցընէ, մէյ մ'ալ վազելով վեր եկաւ. — Երթանք, երթանք, ըսաւ, գետը անցնողն եկեր է, շուտ ըրէ Մարք:

Պարոն Մարք այն հանդիստ ու տաքուկ խուցէն ելլելուն վրայ ցաւելով, տխուր կերպով մը չորս կողմը նայեցաւ, ու մեծ դժուարութեամբ դուրս ելաւ: Հէլի Լորէրին հետ ընելիքնին որոշելէն վերջը՝ 50 տուլարն ալ չուզելով համրեց, ու այս մեծարոյ ընկերութիւնը քակուեցաւ:

Եթէ մեր ազնիւ ու կիրթ ընթերցողներէն ոմանք տհաճութիւն մը զգան թէ ինչո՞ւ այս անպիտան ընկերութեան վրայ խօսքերնիս այսչափ երկընցուցինք, կը համարձակինք ըսելու՝ որ այս նախապաշարմունքս մէկդի թողուն. վասն զի փախչող գերեաց որսորդութիւնը, ներեն մեզի ըսելու, մեր մէջ հիմայ օրինաւոր ու ազգասիրական արուեստ մը դարձեր է: Քանի որ Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգաց երկիրը՝ Միսիսիբիէն սկսեալ մինչև Խաղաղական ուկիիանոսը՝ մարմնոց ու հողոց ընդարձակ վաճառանոց մը դարձած է, և մեր ԺԹ դարուն հսկայաքայլ յառաջադիմութեանցը պէս մարդկեղէն ստացուածքն ալ կ'ընդարձակի ու առաջ կ'երթայ, շատ տարի չանցնիր որ գերեվաճառները ու գերեաց որսորդները Ամերիկայի ազնուականաց կարգը պիտի սեպուին:

Մինչդեռ պանդոկին մէջ այս հանդէսները կը կատարուէին՝ Սամուէլն ու Անդրէասը իրենց ուղածը յաջողելուն վրայ ուրախ ու գոհ սրտիւ վազելով տուն կը դառնային :

Սամուէլն ուրախութենէն ճամբան ըրածը չէր գիտեր . երբոր տուն մօտեցան՝ իր ուրախական երգերովը պոռալներովը և սուլելովը բոլոր անտառը կը թնդացընէր . վերջապէս ժամը տասն անցած՝ տանը բա-կը մտան : Շէլպիին խաթունը որ միջև անատեն անհանգիստ կը սպասէր , ասոնց ձիերուն ոտքին ձայնը լսելով մէկէն պատուհանը վազեց , ու — Գո՛ւք էք , Սամուէլ , հարցուց , ինչպէս եղաւ :

— Պ . Հէլին , խաթուն , հոն պանդոկը մնաց , խեղճը շատ յոգնած է :

— Հապա Ելիզան . . . :

— Անիկայ Յորդանանէն անցաւ , ու ինչպէս որ կ'ըսեն , հիմայ ինքը Քանանու երկիրն է :

— Ի՞նչ կ'ուզես ըսել , Սամուէլ , պատասխանեց խաթունը այլայլած ու գոյնը նետած , կարծելով թէ դժբաղդութիւն մը պատահած ըլլայ * :

— Խաթուն , Աստուած իրենները կը պաշտպանէ . Ելիզան անանկ հրաշալի կեր-

* Վախնալով որ չըլլայ թէ մեռած ըլլայ . Յորդանանէն անցնելն ու Քանանու երկրը մտնելն՝ այս աշխարհքէն անդիլ աշխարհքը անցնիլ սեպելով :

պով Յհիոյ գետն անցաւ՝ որ կարծես թէ Աստուած հրեղէն կառքով զինքն յափշտակեց տարաւ :

Սամուէլ իր տանտիկնոջը դիմացը կրօնքի վրայ մեծ եռանդ մը կը կեղծէր, ու սուրբ Գրոց նկարագրական պատմութեանցը վրայ մեծ համարմունք մը կը ցուցընէր :

— Սամուէլ հոս եկուր, ըսաւ Պ. Շէլպի որ ինքն ալ պատուհանն ելեր էր, ու եղածները պատմէ խաթունիդ : Եկուր երթանք, Եմիլիա, ըսաւ կնոջն ալ, ու թեր մըտաւ, այս ի՞նչպէս մտեր ես ու կը դողաս, դու ալ ամէն բանէ մէկէն կ'այլայլիս :

— Ի՞նչպէս չայլայլիմ, պատասխանեց խաթունը. մայրական զգացմունք չունիմ... երկուքնիս ալ պատասխանատու ենք Աստուծոյ առջին այս աղջկան համար... Տէր Աստուած, մի յիշեր մեր այս մեղքը :

— Մեղք մի... մեղքը ո՞րն է, պատասխանեց Շէլպի, չտեսա՞ր ի՞նչ աստիճանի կարօտութեան մէջ ինկեր էինք :

— Քանի որ այս ըրածնիս կը մտածեմ՝ կը սարսափիմ. չեմ կրնար խիղճս հանդարտեցընել :

— Անդրէաս հոս եկուր. ծօ սև աղբարներ արթընցէք, կը պոռար Սամուէլ բակին մէջ. սա ձիերը ախոռ տարէք : Չլսեցի՞ք որ տէրս զիս կանչեց. ու մէկէն ներս մտաւ արմաւենիէ գլխարկն ալ ձեռքը :

— Սամուէլ, ըսաւ Շէլպի, սա եղածը

մէկիկ մէկիկ պատմէ ինձի նայիմ. հիմայ
Ելիզան ուր է գիտես :

— Տէր իմ, պատասխանեց Սամուէլ, ես
իմ աչքովս տեսայ որ սառոյցներուն վրայ
ցատքելով գետին անդիի կողմն անցաւ .
այսպիսի բան կենացս մէջ չէի տեսեր . ի-
րաւցընէ հրաշք էր : Գետին անդիի եղեր-
քը մարդ մ'ալ տեսայ որ օգնեց իրեն դուրս
ելլելու . բայց մշուշը վրայ հասնելով եր-
կուքն ալ աներևոյթ եղան , անոր համար
չկրցայ ո՛վ ըլլալը իմանալ :

— Սամուէլ, կրկնեց Շէլպի պատմածդ
չինծու բան մը կ'երևայ ինձի , սառոյց-
ներուն վրայէն ցատքելով գետէն անդին
անցնիլը դիւրին բան չէ , բայց . . . :

— Գիւրի՛ն . . . առանց Աստուծոյ յայտնի
օգնութեանը ո՛վ կրնայ այնպիսի բան ընել .
հիմայ պատմեմ հրամանքիդ թէ ինչպէս ե-
ղաւ : Պ . Շէլի, ես ու Անդրէասը գետեղեր-
քի պանդոկն հասանք . ես իրենցմէ քիչ
մը առաջ էի , այնչափ Ելիզան ձեռք ձը-
գելու փափաք ունէի որ՝ տեղս հանդարտ
չէի կրնար կենալ . երբոր պանդոկին մօ-
տեցանք՝ մէյ մ'ալ ինչ կը տեսնես . . . Ե-
լիզան պատուհանը կեցեր էր , Շէլին ու
Անդրէասն ալ ետեւէս հասեր էին . նոյն ա-
տեն չեմ գիտեր ինչպէս եղաւ զլիսարկս
զլիսէս վար ինկաւ , ես ալ այնպիսի պոռալ
մըն է փրցուցի՝ որ մեռելներն անգամ կրնա-
յին արթըննալ : Ելիզան ձայնս լսածին պէս
իմացաւ ու ներս քաշուեցաւ . նոյն ատենն

ալ Պ. Հէլի պանդոկին դէպ 'ի դուռը կ'երթար. Նլիզան ալ ուրիշ դռնէ մը կայծակի պէս դուրս ելաւ ու առջնէս շուտ մը անցաւ դէպ 'ի գետը վաղեց: Հէլի դանիկայ տեսածին պէս, սկսաւ պոռալ ու դմեղ կանչել, և մէկ տեղ անոր ետեէն ինկանք: Եղերքէն տասը ոտք հեռուն սառոյցի մեծամեծ կտորներ կը լողային ու մէկմէկու կը դարնուէին և մէյմէկ շարժական կողմեր կը ձևացունէին: Ետեէն հասանք չհասանք ու հա հիմա պիտի բռնենք ըսելու չմնաց, մէյ մ'ալ այնպիսի սարսափելի ձայն մը հանեց որ լսած չունէի, ու ինքզինքը սառոյցներուն վրայ նետեց, որոնք իրենց հաւասարակշռութիւնը կորսընցունելով՝ սկըսան իրարու դարնուիլ ու ջրին տակն երթալ. իսկ ինքը այծու պէս մէկէն մէկալը ցատքելով անդին անցաւ... առ կնկան ունեցած ուժը կարգէ դուրս բան մը կը կարծեմ ես:

Խաթունը որ Սամուէլին այն պատմութեանը ատեն այլայլած՝ բազմոցին վրայ փռուեր էր, — Փա՛ռք քեզ Սատուած, կանչեց, վերջապէս ողջ է մնացեր, չէ մեռած, այս ալ ինձի բաւական է, բայց խեղճը ո՛ր է արդեօք հիմայ...:

— Սատուած զինքը կը հողայ, խաթուն, պատասխանեց Սամուէլ աչուրները երկինք վերցընելով. ինչպէս միշտ ըսած եմ, ինչպէս հրամանքդ ալ, խաթուն, շատ անգամ կը դուրցես՝ Նախախնամութիւն մը

կայ, և Աստուած իր կամացը կատարուն-
լուն այլևայլ միջոցներ կը գտնէ. թէ որ այս-
օր ես չըլլայի՝ խեղճ Ելիզան հազար ան-
գամ բռնուած էր: Ես չէի՞ որ այս առաւօտ
կամօք ձիերը փախուցի, և թողուցի որ
մինչև կէսօր վազվրուտեն, ես չէի՞ որ ամե-
նայն կերպով ջանք ըրի որ այս իրիկուն
չէլի ճամբան հինգ վեց մղոն մոլորած քա-
լէ. ապա թէ ոչ անիկայ ինչուան հիմայ
խեղճ Ելիզան ձեռք ձգած էր, այս ամէն
բան Նախախնամութեան շնորհքն է:

— Այդ տեսակ Նախախնամութեան
շնորհքներուն վրայ լաւ կ'ըլլայ որ կարճ
կապես, վրայ բերաւ ծանրութեամբ մը Պ.
Շէլպին. ես չեմ ուզեր որ ինձի հետ գոր-
ծողութիւն ունեցողներուն այդպիսի խար-
դախութիւններ ՚ի գործ դրուին:

Ինչպէս որ տղու դիմաց՝ այսպէս ալ
սներուն հետ բարկութիւն կեղծելը շատ
դժուար բան է, տղաքն ալ, սներն ալ բա-
նին էութիւնը շուտով կ'իմանան. Սա-
մուէլն ալ աղէկ հասկըցաւ տիրոջը այս
կեղծեալ բարկութիւնը, անոր համար փոյ-
թը չեղաւ, բայց մէկէն ամփոփուեցաւ ու
սկսաւ առջևը նայիլ:

— Իրաւունք ունիք պարոն, ըսաւ, պէտք
չէր ինձի այնպէս ընել. բայց խեղճ սև մը,
շատ անգամ աւելի գէշ բան ընելու յար-
մար է քան թէ աղէկի. մանաւանդ երբոր
չէլիին պէս պարոն մը դիմացնին ելլէ. Վի-
տակը ատ մարդը ամենևին կրթութիւն վը-

րան չցուցրներ . և ինձի պէս խեղճ մարդն ալ կրնայ մէկէն հասկընալ անոր քանի ստակ արժելը իր անշնորհք կերպերէն :

— Աղէկ , աղէկ , վրայ բերաւ անդիէն խաթունը , որովհետև յանցանքդ կը ճանչնաս , գնա հիմայ Քլոյէին խմ կողմանէս ըսէ որ քեզի ու Անդրէասին կէսօրուրնէ աւելցած քիչ մը ուտելու բան տայ , կարծեմ փորերնիդ անօթի պիտի ըլլայ , որովհետև կէսօրն ալ հանդիստ կերակուր չկերաք :

— Շնորհակալ ենք , խաթուն , որ մեր վրայ այսչափ հոգ կը ցուցրնես , պատասխանեց Սամուէլ ու յարզանօք ծռելով դուրս ելաւ :

Սամուէլ , ինչպէս պատմութեան կարգէն ալ կը տեսնուի , բնական հանճար ունէր , և մանաւանդ իրեն այն վարպետ կերպովը , որով ամէն բանի տակէն կ'ելլէր , կրնար քաղաքական ընթացքի մը մէջ մեծ պաշտօնի հասնիլ :

Գոհ սրտով և ուրախութեամբ տիրոջը խուցէն դուրս ելածին պէս , արմաւենիէ գլխարկը գլուխը սըխմեց ու շիտակ խոհանոցը գնաց . — Հիմայ սա սևերուն ճառ մը խօսիմ , կ'ըսէր ինքիրեն , որ ամէնքն ալ դարմանքներնէն մատերնին խածնեն . ասկէ աղէկ առիթ չէի կրնար գտնել :

Հոս պէտք է այս ալ ըսել որ Սամուէլին մեծ փափաքներէն մէկն ալ քաղաքական ժողովքներու երթալն էր , ուստի Պ . Շէլպին երբոր կ'երթար ինքն ալ ամէն անգամ

անխափան հետը կ'երթար, վարպետութեամբ մը ներս կը մտնէր, ու բարձր տեղ մը կեցած՝ ատենախօսաց աղէկ մը խօսածնին մտիկ կ'ընէր, ու վերջը դուրս կ'ելլէր դուարձալի ու ծիծաղական կերպերով իրեն գերեկիցներուն առջև կը ձևացունէր: Թէպէտ իրեն ունկնդիրները իրեն պէս խափշիկներ էին, բայց շատ անգամ մեծաւ հաճութեամբ կը տեսնէր ունկնդրաց մէջ սալտակներ ալ, որ ծիծաղելով իրեն մտիկ կ'ընէին. ուստի այս կերպով ճարտասանի անուն հաներ էր իր նմանեացը մէջ, ու օր օրուան վրայ աւելի պատիւը կը մեծնար. ինքն ալ առիթ մը ձեռքէ չէր փախցունէր:

Քլոյէի ու Սամուէլին մէջ շատոնցուրնէ՛ի վեր հակառակութիւն մը կար, ու մէկ-մէկու հետ միշտ պաղութեամբ կը վարուէին, բայց նոյն օրը անօթութիւնը տիրած ըլլալով՝ Սամուէլ ուզեց կերպը փոխել. ուստի հանդարտ կերպով մը Քլոյէին առջևն ելաւ ու իր հալածեալ եղբօրը պաշտպանութեանը համար նեղութիւն քաշողի մը պէս սիրտը կոտրած նստաւ. ու Քլոյէին պատմեց խաթունին հրամանը. բայց միշտ զՔլոյէն խօհանոցին մէջ մեծ ճանչնալ ձևացրնելով՝ աւելի աղաչանքի կերպ բանեցուց: Ուզածը յաջողեցաւ. Քլոյէն Սամուէլին առ ինքն ցըցուցած յարգանքներէն թևերն ուռած՝ զինքը սեղանի մը դիմաց նստեցուց, ու ամէն ուզածը տալով՝ պէտք եղածին պէս զոհ ըրաւ զանիկայ:

Գերիները բոլոր խոհանոցը լեցուեր էին , որպէս զի եղածը լսեն . ալ Սամուէլը տեսնալու էր , յաղթանակին վայրկեանն հասեր էր . ամենայն ճարտասանութեամբ շատ հեղկրկնեց նոյն պատմութիւնը , ու միշտ նոր նոր կերպեր ու խորհրդածութիւններ աւելցընելով՝ իրականէն աւելի կերպարանք մը կու տար պատմութեանը : Սամուէլին պատմած ժամանակ սկերուն ունեցած ուրախութիւնը անկարելի է նկարագրել . երբոր անոնք բարձրաձայն կը ծիծաղէին , կը պռռային կը կանչուրուտէին՝ ինքը ծանր կեցած խոլոր մոլոր մէկուն մէկալին կը նայէր , և մեծ մեծ վճիռներ կ'որոտար :

— Ինձի նայեցէք , բարեկամք իմ . ո՞վ որ ուզենայ մեզմէ մէկու մը դպչիլ՝ ամենուս ալ կը դպչի , ըսաւ հնդկահաւի ազգը մը շողացնելով . սկզբունքը մէկ է մարդու որ վաճառականը կ'ուզէ զայ մեզմէ մէկը դնելու համար , ես ահա կեցեր եմ . . . ինձի եկէք , ես ան մարդուն խելքը դուխը կը բերեմ . . . : Ես ինքզինքս ձեզի համար կը զոհեմ , ձեր իրաւունքը , եղբարք իմ , պաշտպանելու համար , թէ որ հարկըլլայ՝ կեանքս ալ կը նուիրեմ . . . :

— Բայց , Սամուէլ , ըսաւ Անդրէասը որ մինչև ան ատեն լուռ կեցեր մտիկ կ'ընէր , քու հիմակուան խօսակցութիւնդ առաւօտուան ըրածիդ հետ չհամեմատիր . աս առտու կ'ըսէիր որ Ալիդան բռնելու համար Հէլին օգնելու պիտի երթաս :

— Դու լուռ կեցիր Անդրէաս, պատասխանեց Սամուէլ իշխանական կերպով մը. դու դեռ տղայ ես, ամէն բանի խելքը չհասնիր. տղաք մարդու մը գործոցը ներքին խորհրդոյն չեն կրնար թափանցել:

Անդրէաս այս խօսքին վրայ ձայնը կը արեց մէկդի քաշուեցաւ. — Ես, կրկնեց Սամուէլ, խղճմտանքով մտածեցի. կը կարծէի որ տէրս կ'ուզէ Նլիզային բռնուիլը, անոր համար որոշեցի որ ետեէն երթամ. բայց երբոր իմացայ՝ որ խաթունը չուզեր խղճմտանքս աւելի շարժեցաւ, վասն զի խաթունին կողմը բռնելը միշտ աւելի աղէկ ու ապահով է. հիմայ իմացար թէ ինչպէս ես միշտ իմ խղճիս ազդմանցը կը հետեւիմ. ես իմ սկզբանցս մէջ հաստատուն եմ. այժմ հաստատուն եմ, կրկնեց՝ հաւու վիզ մը խածնելով. ինչ բանի կու գայ սկզբունքը թէ որ մարդ հաստատուն չբռնէ զայն: Ա՛ն Անդրէաս, կրծէ սա ոսկորը, վրայէն դեռ միս կ'ելլէ:

Բոլոր գերիները Սամուէլին այս ճարտասանական դուրցուածքներուն բերանին բաց մտիկ կ'ընէին. սա որ տեսաւ նորէն սկսաւ խոշոր խոշոր ջարդել:

— Յարատևութիւնը, ըսաւ նրբախօս ճարտասանի մը պէս, յարատևութիւնը այն պիտի բան մըն է որ շատ մարդ աղէկ չէ ըմբռնած: Մէկը այսօր կ'ելլայ ջերմութեամբ բան մը կը հաստատէ, վաղը անոր հակառակը կը գործէ. ուամիկ մարդը հաստա-

տուն միտք մը չունի : Անգրէանս , սա կարկանդակին կտորն ինծի նետէ : Բայց օրինակով մը բացատրենք . յուսամ թէ պարոնայք և խաթունայք կը ներեն ընելի բաղդատութեանս : Ես կ'ուզեմ այս խոտի դէզին վրայ ելլել . սանդուղս այս կողմը կը դնեմ , ադէկ չէ . չեմ պնդեր՝ կ'առնում անդի կողմը կը դնեմ . վերջապէս դէզին վրայ կ'ելլեմ . յարատեութիւն չէ՞ ըրածս . որ կողմէն կ'ուզէ ըլլայ , վախճանն է այն դէզին վրայ ելլել . կը հասկընա՞ք :

— Իրաւ շատախօսութեան մէջ ալ յարատեութիւն ունիս , մումուաց քթին տակէն Ֆլոյէ , որ զլխուն գալիք դժբաղդութիւնը մտածելով տրտմութիւնը կ'աւելնար :

— Այո , ըսաւ Սամուէլ ոտք ելլելով , այս եղբարք իմ և քորք , ես սկզբանց տէր մարդ եմ . և այս բանիս վրայ շատ ուրախ եմ . սկզբունք ըսածդ ամէն ժամանակ հարկաւոր է . թէ հիմայ և թէ վերջը : Ես հատատուն եմ իմ սկզբանցս վրայ . և հազար անգամ յանձն կ'առնում կրակը մտնել այրիլ քան թէ անոնցմէ ետ կենալ . ճակատս բաց 'ի մահ կը դիմեմ , և բարձրաճայն կ'ազազակեմ թէ արիւնս կը թափեմ իմ սկզբանցս համար . իմ հայրենեացս համար , ընկերութեան ընդհանուր օգտին համար :

— Է՛ , բաւական է , բաւական , ըսաւ Ֆլոյէ . սկզբունքներէդ մէկն ալ պիտի ըլլայ երթալ պառկիլ , և ոչ թէ այսչափ հոգւոյ մինչև առաւօտ քունը փախցունել : Իսկ

դուք, տղաք, թէ որ չէք ուզեր խարաղանին ձայնը լսել՝ ելէք պառկելու գնացէք :

— Է՛յ, ա՛յ բաւական է սներ, ըսաւ Սա. մուէլ արմաւենիէ զլխարկը շարժելով, ես ձեզի իմ օրհնութիւնս կու տամ. գնացէք պառկեցէք, որ միշտ խելքով վարուիք :

Ս.յս սրտաշարժ օրհնութենէն ետև՝ գերինները ցրուեցան, ու ժողովքն ալ լուծուեցաւ :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Ատենակալն ալ վերջապէս մարդ է .

Զարդարուն խուցի մը մէջ, ուր կրակա. րանին բոցը երեկոյեան վերջաճաշիկի հա. մար պատրաստուած սեղանին վրայի գա. ւաթներէն ու մաքուր և փայլուն թէյամա. նէն կ'անդրադառնար՝ Պէրտ անունով ա. տենակալը կրակին քով նստած կօշիկնե. րը կը հանէր ու զոյգ մը զեղեցիկ մուճակ կը հագնէր, զորն որ իր կինը բաներ էր երբոր ինքը ատենակալաց ժողովոյն գնա. ցեր էր : Խաթունն ալ սեղանին հարկաւոր բաները կարգի կը դնէր, և երբեմն երբեմն կը դառնար ու զտղաքը կը շնխէր որ հան. դարտ կենան :

— Թոմիկ, դրան հետ մի խաղար. ամե. նեին հանդիստ պիտի չկենաս... Մարի. ցա... Մարիցա, կատուին պոչէն մի քա. շեր, թող ատ խեղճ կենդանին մի ճուաղը.

նէր. Յակոր, սեղանին վրայէն վար իջիր: —
Չես գիտեր, ըսաւ էրկանը՝ երբոր վայր-
կեան մը հանգիստ գտաւ, թէ ինչպէս յան-
կարծակիի եկանք, վասն զի ամենեկին յոյս
չունէինք որ այս իրիկուն տուն դառնաս:

— Հազիւ թէ քիչ մը ազատեցայ խոր-
հրդարանէն, ըսաւ ատենակալը, գոնէ այս
գիշեր հանգիստ քուն մը ըլլամ. . . հոգիս
բերանս եկեր է. զլուխս ալ կը ցաւի:

— Առդես քիչ մը օղի տամ, հարցուց
կնիկը:

— Չէ, չէ, Մարիամ. համով ու տաք
թէյ մը, ան բաւական է, ողելից ըմպելիք
չեմ ուզեր. . . : Ինչ աշխատութիւն է եղեր
օրէնսդրութեան պաշտօնն ալ:

Եւ քթին տակէն ծիծաղեցաւ, իբր թէ
հայրենեաց համար գոհ կ'ըլլայ:

— Նայինք խորհրդարանին մէջ ինչ նոր
բան հանգիստեցաւ, հարցուց կինը երբոր
սեղանի պատրաստութիւնները լմընցուց:

Պէտտին խաթունը սովորութիւն չունէր
տէրութեան բաներուն հետաքրքրութիւն
ընելու, վասն զի զբաղելու բաւական բան
ունէր. անոր համար զարմանալով մը

— Նոր բան չկայ, պատասխանեց ատե-
նակալը:

— Ասեցի որ նոր օրէնք մը զրուեր է, որ
կ'արգելու որ գետէն ասդին անցնող փա-
խստական գերիներուն օգնութիւն չըլլուի:
Իրաւ, լսեր էի որ խորհրդարանին մէջ այն-
պիսի խօսք մը եղեր է, բայց ոչ երբէք կըր-

ցայ ես զիս համոզել՝ որ քրիստոնեայ օրէնսդիր ժողով մը կարող ըլլայ այնպիսի օրէնք մը հաստատել :

— Բայց Մարիամ, կը տեսնեմ որ օր աւուր քաղաքադէտ ըլլալու վրայ ես :

— Իմ դիմացս ձեր քաղաքադիտութիւնը ստակ մ'ալ չարժեր. միայն այս կը մտածեմ՝ որ եթէ այդպիսի անիրաւ օրէնք մը հաստատեն՝ քրիստոնէութեան ու մարդկութեան դէմ ըրած կ'ըլլան . . . : Յուսամ թէ այսպիսի օրէնք չեն հաստատեր :

— Հիմայ քեզի պատմեմ խորհրդարանին մէջի եղած խօսքերը. ուղեցին օրէնք մը դնել, որ Քէնդըքիի հանքէն փախչող գերիներուն օգնութիւն չըլլուի : Գերեհանները այնչափ ըրին, որ վերջապէս Քէնդըքեցիները սկսան բողոքել, ուստի խաղաղութեան համար պէտք եղաւ որ՝ այս օրէնքը մեր նահանգին մէջ ալ հաստատենք :

— Ի՞նչ . . . պսով արգելուած է ուրեմն մեզի ապաւինող խեղճերը դոնէ զիչեր մը տուններնիս պահելու, քիչ մը կերակուր ու հազուատ տալու, և թողլու որ ճամբանին շարունակեն :

— Հրամմեր ես, սիրելի, ապա թէ ոչ իրենց գործակից եղած կը սեպուինք :

Մարիամ որ բնութեամբ վախկոտ ու ամչկոտ էր, այս խօսքերս լսածին պէս՝ կարծես թէ ինքիրմէ դուրս ելաւ, երեսը կարմրցաւ ու նեղանալով մը

— Ի՞նչ կը կարծես, սիրելի, ըսաւ իր էրկանը, այս օրէնքը արդար ու քրիստոնէավայել բան է:

— Կը յուսամ որ շատ չես սրդողիր, սլատասխանեց ատենակալը, երբոր լսես որ ես ալ նոյն օրէնքը հաստատողներէն մէկն էի:

— Ամօթ, կրկնեց կնիկը, ես այս բանս քեզմէ չէի կարծեր ամենեին... խեղճ ու դորմելի գերիներ, անոք և անօգնական...: Այս անիրաւ ամօթալից և ատելի օրէնքը չպահողներէն առջինը ես պիտի ըլլամ, և յուսամ թէ առիթ չպակսիր. ի՞նչ կարգէ դուրս հրաման է. աս ի՞նչ ժամանակներու հասանք, որ ես իմ տանս մէջ պիտի չկարենամ իմ ազատութեամբս խեղճ ու սովալըլուկ տառապեալ մը ընդունելու. միթէ գերի ըլլալովնին ու միշտ բռնութեան տակ ընկճուելովնին, մարդասիրութեան դուռը դո՞ց մի պիտի ըլլայ անոնց գէմ...:

— Բայց Մարիամ, մէյ մ'ալ ինձի մտիկ ըրէ. քու զգածմունքներդ շատ վսեմ ու մարդավայել են, անոր համար ինձի ալ ասկէց ետքը ալ աւելի սիրելի պիտի ըլլաս. բայց պէտք չէ որ մեր սրտին զգածմունքները մեր դատողութիւնը շփոթեն: Խօսքերնիս առանձնական մեր զգածմունքներուն վրայ չէ. հասարակաց ընդհանուր օգուտը մտածելու է, տարաձայնութիւնը այնչափ տիրեր է՝ որ խաղաղութեան համար առանձնական զգածմունքները պէտք է մէկդի դնել. ի՞նչ պիտի ընես:

— Ես քաղաքականութենէ ամենևին չեմ հասկընար, բայց սուրբ Ղիըքս կը պատուիրէ, որ քաղցելոց կերակուր տամ, մերկերուն զգեստ հոգամ, վշտացեալները մխիթարեմ, ուստի ես սուրբ Ղրոց խօսքին կ'ուզեմ հետեիլ:

— Իսկ թէ որ քու այս կերպ վարմունքդ հասարակաց ընդհանուր դժբաղդութեան մը պատճառ ըլլայ . . . :

— Աստուծոյ հնազանդ ըլլալը՝ ոչ երբէք հասարակաց չարիք մը կրնայ հասցընել, կարելի բան չէ, ամենէն ապահով ճամբան Աստուծոյ պատուիրանացը հնազանդելն է:

— Բայց նայէ, Մարիամ, ինչ կ'ըսեմ. քեզի հիմա . . . :

— Բաւական է բաւական, ինչ կ'ուզես ըսէ, բոլոր զիշերս ալ խօսիս՝ զիս չես կըրնար համոզել: Հիմայ ինձի ան ըսէ, եթէ յանկարծ մէկ խեղճ փախստական մը առնօթի, ծարաւ և ցրտէ փայտ դարձած քեզի ապաւինի, փախստական է ըսելով կը վռնատես զինքը. չէ նէ . . . :

Ատենակալը դժբաղդաբար* մարդասէր ու բարեսրտին մէկն էր, և ոչ երբէք սիրտ ըրած էր իրեն ապաւինող փախստական զերիները վռնատելու և կամ՝ մատնելու, կրնիկն ալ աղէկ զիտէր անոր սիրտը, ուստի

* Այս բառս դիտմամբ գրուած է իբրև Գերեհանից գէմ՝ օրէնք զնողները ծաղրելու համար:

անոր համար համարձակարար վրայ կուտար : Ատենակալը իր կնոջը հարցմունքին պատասխան չտալու համար սկսաւ զըրպանէն թաշկինակն հանելով՝ ակնոցին ապակիները մաքրել , ու մէկ կողմանէ ալ հաղալ կը ձեացընէր . կեփկը տեսնալով իր երկանը այսպէս անպատասխանի մնալը , վրայ բերաւ .

— Ես շատ կ'ուզէի որ մէյ մը վռնտէիր... օրինակի համար՝ ձեան ժամանակ փախստական կնիկ մը գար ու քեզմէ ապաւինու թեան տեղ ուզէր , դու ալ դուրս վռնտէիր կամ առնուիր բանտ դնել տայիր :

— Ծանր պարտք մըն էր , որ պէտք էր ընէի , պատասխանեց ատենակալը դաշն ձայնիւ :

— Պարտք մի... դոնէ ատ բառը մի գործածեր , այդպիսի անիրաւ հրամանը , դուն ալ դիտես , որ ոչ պարտք է և ոչ ալ պարտք պիտի կարենայ ըլլալ : Թէ որ գերի ունեցողները կ'ուզեն որ իրենց գերիները չըփախչին՝ թող հետերնին աղէկ վարուին . ահա այս է իմ ըսելիքս : Թէ որ գերի ունենայի , գորն որ Աստուած չընէ , հաստատութեամբ կրնամ ըսել՝ որ ոչ ինձմէ և ոչ ալ քեզմէ կը փախչէին . երբոր անոնք գոհ ըլլան՝ ոչ երբէք տեղերնէն կը շարժին . կամք ալ ունենան՝ սովէն , ցրտէն , ու վախէն որ չըլլայ թէ ձեռք ինկնան ու տանջուին , մինչև վերջին խեղճութիւն չհասնին ու սաստիկ բռնութեան տակ չհեծեն՝

փախչիլը և ոչ մտքերնէն կ'անցնի: Ի՛նչ օրէնք որ կ'ուզեն դնեն, ես գերիններուն ոչ երբէք դէմ պիտի դնեմ, և յուսամ որ Աստուած ալ ինձի կ'օգնէ:

— Կեցիր, Մարիամ մէյ մը ես ալ իմ պատճառներս ըսեմ...

— Ես քու պատճառներդ մտիկ ընելու կամք չունիմ, մանաւանդ այս նիւթիս վըրայ: Դուք որ քաղաքագէտ կ'ըսուիք՝ ամէն բան կը խառնափնդորէք, պարզ բանի մը մէջ ալ հազարումէկ շփոթութիւն կը ձգէք, անոր համար քաղաքագիտութիւն է ըսելով ձեր առանձնական զգացման դէմ ալ որոշմունք կու տաք: Ես դքեղ աղէկ կը ճանչնամ, սիրելի, դու ալ ինձի պէս այս օրէնքը արդար չես սեպած մտքէդ, և ինձ մէ աւելի ոչ երբէք պիտի հնազանդիս այն օրէնքին:

Նոյն միջոցին մէյ մ'ալ ծերուկ մը գլուխը դռնէն ներս խոթեց, ու — Խաթուն, ըսաւ, կրնաս մէյ մը շնորհք ընել խոհակերոցը հրամմել:

Ատենակալը քիչ մը հանգչած ըլլալով՝ դրասեղանին առջևն անցաւ ու սկսաւ լրագիրները խառնել:

Շատ չանցաւ կիներ վազեց դարձաւ ու արտորնօք զինքն ալ կանչեց, ու երկուքը միատեղ խոհակերոցը մտան:

Մանկահասակ ու վայելչադէմ կնիկ մը աթոռի մը վրայ կիսամեռ ինկած՝ հոն մարեր էր, պզտիկ տղայ մը զիրկը սխմած.

հազուստք աղտոտ ու պատրուտած, ոտուր-
ները բորիկ, վիրաւոր ու արիւնլուայ : Պը-
ծաղրութենէն կ'իմացուէր՝ որ այն արհա-
մարհեալ ցեղէն էր, այսու ամենայնիւ իր
դէմքին վրայ կ'երևար փափուկ ու տխուր
դեղեցկութիւն մը :

— Այն տառապեալ կերպարանքն ու
սառուցեալ անդամները տեսնելով, որոնց
վրայ կարծես թէ կամաց կամաց մահուան
ստուերները կը տարածուէին, այլայլու-
թենէն ատենակալին շունչը բռնուեցաւ .
իսկ խաթունն ու Գինա պառաւ աղա-
խինը խեղճ կնիկը արթնցընելու ետևէ-
կողան . սև ձերուկ ծառան ալ տղուն ոտ-
քի ամաններն ու դուլպաները կը հա-
նէր որ անոր սառած ոտուրները տաք-
ցընէ :

— Խեղճ կնիկ, կ'ըսէր Գինա, ինչպէս
ալ յանկարծ ինկաւ մարեցաւ, կ'երևայ թէ
կրակը գլխին զարկաւ, կամ զրսէն ցուրտ
ցուրտ գալով՝ յանկարծակի տաքութիւնը
այլայլութիւն վրան բերաւ . խեղճը երբ
ներս մտաւ բան չունէր, քիչ մը տաքնալ
ուզեց, ես ալ հազիւ թէ ուսկից կու դաս
ըսելու չմնաց, մէյ մ'ալ այսպէս ինկաւ
մարեցաւ : Խեղճ կնիկ, սա ձեռուրները
նայեցէք, այնպէս փափուկ են որ կարծես
թէ ամենեին չէ աշխատած :

— Խեղճ աղջիկ, ըսաւ խաթունը . մէյ
մ'ալ մարած կնիկը խոշոր ու սև աչուրնե-
րը բացած՝ իրեն նայեցաւ . ու յանկարծ ե-

րեսը պատ դարձած՝ ոտք ելաւ, — Ո՛ւր է Հենրիկս, տարին Հենրիկս, պոռայ :

Տղան անդիէն մօրը ձայնը լսելով ծառային գրկէն վար ցատքեց ու մօրը քով վազեց . մայրը դինքը դիրկն առաւ ու սխմելով, — Ո՛հ, հոս է, հոս է, հոս է, հառաչեց . ու վերջը խաթունին դառնալով, — Ա՛տղաչեմ խաթուն, ըսաւ հեծեծանօք, օգնէ մեզի, թող մի տար որ դան դմեզ գտնեն :

— Մարդ մըն ալ ձեզի հոս մնաս չկրնար ընել, պատասխանեց կնիկը, հոս ապահով է, բանէ մ՛ալ մի վախեր :

— Աստուած օրհնէ զձեզ, վրայ բերաւ խեղճը, ու երեսը ձեռուրներովը զոցելով՝ սկսաւ հառաչելով արցունք թափել : Իսկ տղան անսնելով որ մայրը կու լայ, կ՛ուզէր անոր ծնդացը վրայ ելլել :

Խաթունին անուշ խօսքերէն ու ցուցըցած խնամքէն խեղճ կնիկը կամաց կամաց հոգի առաւ . շուտ մը կրակին դիմաց անկողին մը պատրաստեցին ու կնիկը տղան դիրկը խորունկ քուն մտաւ . այնչափ ջանացին որ իր հանգստեանը համար տղան ուրիշ անկողնի մէջ դնեն՝ բայց կարելի չեղաւ, քնանալու ժամանակն անգամ տղան բազուկն առած կեցեր էր, սաստիկ երևակայութենէն՝ կարծելով որ ամէն վայրկեան դիմացը մէկը կեցած զտղան գրկէն յափշտակել կ՛ուզէ :

Ատենակալը և իր կնիկը խուցերնին դարձան . ամեննին նախընթաց խօսա-

կութեանցը նշան մը չտալով. պարոնը լրագիրը ձեռք առաւ, խաթունն ալ դիմացը նստած կար կ'ընէր:

— Շատ հետաքրքիր եմ սա կնկան ու՛րջըլլալը իմանալու, ըսաւ վերջապէս ատենակալը լրագիրը վար դնելով:

— Երբոր արթըննայ՝ ան ատենը կը հարցընենք կ'իմանանք, պատասխանեց խաթունը:

— Նայէ ինչ կ'ըսեմ. . . քիչ մը լուռ կենալէն վերջը վրայ բերաւ ատենակալը:

— Ի՞նչ:

— Սա քու հագուստներէդ մէկը չես կրնար ատ կնոջը տալ. . . քիչ մը վրան կը յարմարցընենք. . . վասն զի հասակը աչքիս քեզմէ քիչ մը աւելի երկայն երևցաւ:

— Տեսնենք, պատասխանեց խաթունը ծիծաղելով մը:

— Նայէ, ինչ կ'ըսեմ, կրկնեց ատենակալը. . . :

— Ի՞նչ պիտի ըսես նայինք:

— Աղէկ կ'ըլլար որ քու հին կրկնոցներէդ մէկն ալ տայիր, խեղճը վրայի հագուստ մ'ալ չունի:

Նոյն միջոցին Գինաներս մտաւ ու ըսաւ թէ օտարական կիներ արթընցեր է ու դխաթունը կը կանչէ: Պ. Պէրտ ու խաթունը ելան իրենց երկու մեծ տղաքը միատեղ խոհակերոցը գնացին. իսկ անոնցմէ պըղտիկները նոյն ատեն պառկելու խրկեր էին:

Փախստականը կրակին քով նստեր էր ու տխուր ու վհատեալ աչուրներով կրակին բոցը կը դիտէր :

— Ձիս կանչեր ես, ըսաւ խաթունը աչուչ կերպով մը յուսամ թէ քիչ մը հանգչեցար :

Խեղճը առանց պատասխան տալու երկայն հառաչանք մը ըրաւ, ու այնպէս խեղճ ու աղաչական աչուրներով խաթունին երեսը նայեցաւ, որ չկրցաւ զթասիրտ կնիկը արցունքը բռնել :

— Ա՛մեննին բանէ մըն ալ վախ մի ունենար հոս, ամէնքնիս ալ քեզի հետ ենք. հիմայ դու ինձի ան ըսէ, սիրելի, թէ ուսկից կու դաս, ու ի՞նչ բանի կարօտութիւն ունիս :

— Ես Ֆէնդըքիէն եկայ, պատասխանեց փախստականը :

— Ե՞րբ, հարցուց անդիէն ատենակալը :

— Այս իրիկուն :

— Ի՞նչպէս գետէն անցար :

— Սառոյցներուն վրայէն :

— Ի՞նչ . . . սառոյցներուն վրայէն, հարցուցին բոլոր հոն գտուողները զարմանալով :

— Հրամմեր ես, պատասխանեց օտարականը մեղմով. Աստուծոյ օգնութեամբը սառոյցներուն վրայէն ցատքելով անցայ. վասն զի ետեւէս հասեր՝ զիս բռնել կ'ուզէին. ուրիշ ճամբայ ալ չկար :

— Ի՞նչ կը լսեմ, ըսաւ անդիէն վերը

յիշուած սև ծերուկը որ Քուչոյ կ'ըսուէր ,
կտոր կտոր սառոյցներուն վրայէն ինչպէս
անցար . . . :

— Ո՛հ , զիտեմ , զիտեմ , պատասխանեց
փախստականը . բայց Աստուած օղնեց ին-
ձի ու վերահաս վտանգէն զիս խալըսեց . թէ
որ չանցնէի՝ պէտք էր որ հոն մեռնէի : Աս-
տուծոյ կարողութեան չափը մարդ չկրնար
զիտնալ մինչև որ փորձը առած չըլլայ : —
Այս խօսքերուս ատեն խեղճ կնկան աչուը-
ները լեցուեցան :

— Գերի՛ էիր դու , հարցուց Ալէրտ :

— Հրամմեր ես , ես Քենդըքիի հարուստ
հողատէրներէն մէկունն էի :

— Տէրդ քեզի հետ աղէկ չէ՞ր վարուեր ,
ի՞նչ , կը շարձարէ՞ր դքեզ :

— Չէ պարոն , չէ , տէրս շատ աղնիւ
մարդ էր :

— Հապա խաթո՞ւնդ խիստ էր :

— Ո՛հ , չէ , պարոն , չէ . իմ խաթունս
զիս իր զաւկին պէս կը սիրէր :

— Ի՞նչ եղաւ ուրեմն որ այնպիսի հան-
դիստ տեղը թողլով , այսպիսի վտանգնե-
րու մէջ ձգեցիր դու դքեզ :

Կնիկը այս խօսքիս վրայ զիտողութեամբ
խաթունին երեսը նայեցաւ , ու տեսնալով
որ սևեր հագած էր , — Խաթուն , ըսաւ
յանկարծ , կ'երևայ թէ զաւկըներէդ մէկը
մեռած պիտի ըլլայ :

Այս անակնկալ հարցմունքը խեղճ խա-
թունին միտքը տխուր յիշատակ մը նորո-

գեց . վասն զի հազիւ ամիս մը կար՝ որ իր զաւկըններէն մէկը գերեզմանն էր դրեր :

Պ . Պէրտ կոնակը դարձուց ու գէպ ՚ի պատուհանը գնաց . իսկ խաթունը լալով — Ինչո՞ւ ինձի այս հարցմունքս կ'ընես , հարցուց . սիրելի զաւակ մը կորսընցուցի : — Հիմա իմ վիճակս ալ կրնաս ըմբռնել , պատասխանեց կնիկը . ես ալ քիչ ատենուան մէջ ետեէ ետե երկու զաւակ կորսընցուցի . և ես ձեռքովս զանոնք գերեզման դրի . . . : Սսիկայ միայն մնացեր էր , զորն որ զիշեր ցորեկ քովէս չէի հեռացընէր , իմ մէկ հատիկ ուրախութիւնս ու մը խիթարութիւնս էր : Չինքն ալ , խաթուն , կ'ուղէին ձեռքէս յափշտակել ու ծախել . մէկ տղայ մը որ իր կենացը մէջ մօրը քովէն ոչ երբէք հեռացեր է , մինակուկ առնուլ հարաւային երկիրները խաւրել : Ա՛լ չկրցայ , խաթուն , դիմանալ . մանաւանդ երբոր խնացայ որ դաշինքն ալ հաստատուեր է ու տէրս ստորադրեր է՝ զիշերանց տղաս առի ու փախայ : Պնողը՝ տիրոջս գերիներէն երկու հողի հետը առած՝ ետեէս ինկաւ , և հասան ինձի ու այնչափ մօտեցան որ խօսակցութիւննին կը լսէի . ալ ճար մը չգտնելով ինքզինքս գետին մէջի սառոյցներուն վրայ նետեցի , ու ալ չեմ դիտեր թէ ինչպէս գետէն անցայ . այսչափը միայն միտքս է որ գետին աղիի եղերքը մարդ մը ձեռքէս բռնեց զիս վեր թումբին վրայ հանեց :

Այս բանս պատմելու ժամանակ խեղճ փախստական կնկան սիրտը այնպէս մորմոքեր ու բռնուեր էր՝ որ և ոչ կաթիլ մը արցունք աչքէն կը վազէր, իսկ մտիկ ընողները՝ սրտերնին ելած կու լային:

Պ. Պէրտին երկու տղաքը զուր տեղը զըրպաննին թաշկինակ փնտռելէն ետև՝ չզրտնելով՝ մօրերնուն հազուստովը երեսնին զոցեցին ու սկսան լալ և արտասուքնին սրբել: Խաթունն ալ երեսը թաշկինակովը զոցած կու լար. անդին պառաւ Քինան խոշոր արցունքներ թափելով — Տէր, ողորմէ մեզի կ'ըսէր. ինչպէս նաև Քուչոյ ծերուկն ալ շապկին թևովը աչուրները սրբելով՝ նոյնպիսի հառաչանքներ կ'արձըկէր:

Իսկ ատենակալը քաղաքական պաշտօնեայ ըլլալով պէտք չէր որ հասարակ մահկանացուի մը պէս ինքն ալ լար. ի վերայ այսր ամենայնի պատուհանին դարձած ակնոցին ապակիները կը մաքրէր, ու երբեմն երբեմն իր հեկեկալը շիմացընելու համար կը թքնէր ու քիթը կը սրբէր. . . տակայն աչուրները լեցուեր էին, բայց լալը կը ջանար բռնել. . . : Քիչ մը ատեն պատուհանին դիմացը այնպէս կենալէն վերջը՝ դարձաւ յանկարծ փախստականին քովը եկաւ, ու « Չըսիր որ, ըսաւ, աղէկ, բարեւ սիրտ տէր մը ունէիր »:

— Հրամմեր ես, պատասխանեց կնիկը, ոչ երբէք պիտի մոռնամ. խաթունս ալ ինձի ամէն բարիք կ'ուզէր. բայց երկուքին

ալ ձեռքէն բան չէր գար: Պարտքի տակ ընկեր, և այնպիսի մարդու մ'ալ ձեռք մատնուեր էին՝ որ բռնադատուած էին անոր ամէն ուղածը կատարել: Այս բաներս տէրս իր կնոջը պատմելու ժամանակ՝ ես ալ լսեցի. բարեսիրտ խաթունս իմ տղուս համար այնչափ աղաչեց, միջնորդութիւն ըրաւ, բայց տէրս պատասխան կու տար, որ անօգուտ է, վասն զի դաշինքը արդէն ստորագրուած է. ես ալ երբ այս լսեցի՝ տղաս առի ու տնէն փախայ. վասն զի այս է միայն իմ մէկհատիկ ակնկալութիւնս ու մխիթարութիւնս. թէ որ ասիկայ ալ ձեռքէս յափշտակեն՝ ինձի համար ամէն բան կը լմըննայ:

— Էրիկ ունիս:

— Հրամմեր ես, բայց այն ալ ուրիշ տիրոջ մը ձեռք է. տէրը այնպիսի խիստ մարդ է որ ոչ երբէք թող կու տար որ զայ մէջ մը ինձի հետ տեսնուի, և օր օրուան վրայ խստութիւնը կ'աւելցընէր, սպաննացեր էր ալ որ զինքը հարաւային կողմի գերեվաճառներուն կը ծախէ: Կարծեմ մէջ մ'ալ մէկզմէկ տեսնալիք չունինք այս աշխարհիս վրայ. . . :

Այս վերջի խօսքերս այնպիսի հանդարտ կերպով մը ըսաւ, որ լսողներուն կրնար մտքէն անցնիլ որ էրիկը կորսընցընելուն վրայ այնչափ փոյթ չէր ըներ, բայց իր խոշոր ու սևորակ աչուրներուն մէջ այնպիսի խորին տրամութիւն մը տպաւորուեր

էր, որ անկարելի էր ունեցած զգացմունքը չիմանալ:

— Հիմայ ո՛ր կ'ուզես երթալ, հարցուց խաթունը:

— Գանատա . . . բայց չեմ ալ զիտեր թէ ո՛ր է այդ երկիրը. շատ հեռու է ասկէց:

— Այնչափ՝ որչափ չես կարծեր, պատասխանեց խաթունը. բայց մենք ամէն ջանք կ'ընենք, ուզածդ կը կատարենք: Գինա՛, դնա խուցդ անկողին մ'ալ իրեն համար պատրաստէ, վաղը առաւօտ կը մտածենք ընելիքնիս. հիմկուհիմայ, սիրելի, վախնալու բան չունիս, յոյսդ Աստուծոյ վրայ դիր, ան գրեղ կը պաշտպանէ:

Խաթունը իր երկանը հետ նորէն խուցերնին քաշուեցան. խաթունը կրակին քով գնաց նստաւ, իսկ Պ. Պէրտ խուցին մէջ վեր վար խորունկ մտածման մէջ ընկղմած կը քալէր. մէյ մ'ալ կնոջը քով մօտեցաւ, ու — Մտիկ ըրէ ինձի, ըսաւ. նայէ ինչ կ'ըսեմ, պէտք է որ այս իրիկուն ատ կնիկը հեռանայ ասկէց. իր ետեւէն ինկնողը հարկաւ վաղը առաւօտ կանուխ այս կողմերը պիտի գայ, թէ որ կնիկը մինակ ըլլար զիւրին էր բանը. մարդը մինչև որ գայ ու երթայ՝ մէկ տեղ մը կը փակէինք զինքը, բայց տղան ինչ պիտի ընենք, բանակ մըն ալ ըլլայ՝ կարելի բան չէ որ լուռ կենայ. յանկարծ թէ որ ձայն մը հանէ կամ զլուխը պատուհանէ մը դուրս հանելով՝ բանը դուրս ելլէ՝ շատ գէշ կ'ըլլայ:

Մտածէ թէ ինչ կ'ըլլայ թէ որ զիրենք Պէրտ
ատենակալին տունը գտնեն . . . : Չէ, չէ,
պէտք է որ այս իրիկուրնէ հետանայ եր-
թայ տակէց :

— Այս իրիկուն , ո՛ւր կ'ուզես որ երթայ :

— Գուն ինձի թող , սլատասխանեց ա-
տենակալը ճակատը շփելով , ու սկսաւ կօ-
շիկները հաղնիլ ու մէկ կողմանէ ալ , շատ
դէշ բան է , շատ դէշ բան է , կ'ըսէր :

Խաթունը թէպէտ իր երկանը խորհրդ-
ոց մէջ չէր մտնար սովորաբար , բայց այս
անգամ ուզեց իր երկանը մտածմունքը ի-
մանալ :

— Ինձի մտիկ ըրէ , ըսաւ էրիկը , ես
երկրատէր մը կը ճանչնամ այս կողմերս ,
որ Վան-Գրոմը կը կոչուի , և ատեն մը ա-
տենանի մէջ իր մէկ դատաստանը պաշտ-
պաներ եմ . այս մարդս Քէնդըքիէն այս
կողմերս եկաւ ու իր բոլոր գերիները ազա-
տելով՝ դետածոցէն վեց եօթը միոն հետու
երկիր մը դնեց անտասին մէջ անձանօթ
տեղ մը ուր դժուարաւ մարդ կրնայ երթալ
գտնել . այդ կնիկը այս գիշեր հոն տանելու
է ուր ամէն վտանգէ ապահով կրնայ ըլ-
լալ . բայց եկուր նայէ որ գիշերանց ինձմէ
դատ ուրիշ մարդ չկրնար կատրքը քշել :

— Ի՛նչպէս . . . սլատասխանեց կնիկը ,
մեր Քուչոն չիկրնար մի կատր քշել :

— Այնպէս է , բայց դետածոցին եզեր-
քէն երկու դժուարին ճամբաներ կան ,
որոնցմէ մէկը շատ վտանգաւոր է , մանա-

անդ չդիտցողին . ես շատ անգամ ձիով անցեր եմ այն ճամբէն , անոր համար ինծմէ լաւ դիտցող չկայ . ուստի կը տեսնես որ ուրիշ կերպով չենք կրնար այս բանս ընել . թող Քուչոն կէս դիշերուան ատենները , կամացուկ մը ձիերը լծէ , ես անձամբ կը տանիմ ատ խեղճ կնիկը : Կասկած մը չտալու համար ալ՝ կնիկը Վան-Գրոմբին տունը ձգելէս վերջը կառքով սա մօտիկի իջևանը կ'երթամ , ու հոն Քոլոմպոյէն եկող ճեպընթացին կը սպասեմ . ճեպընթացը առաւօտեան դէմ կը հասնի , ասով կը կարծեն տեսնողները որ մինչև իջևանը երթալու համար կառքս մէկ տեղ առած եմ . իսկ ես շիտակ Քոլոմպոյ կ'իջնամ իմ քանի մը գործոցս համար : Գիտեմ որ իմ ձեռքովս հաստատած օրինաց դէմ բան կ'ընեմ , բայց ինչ ընեմ , թող ինչ կ'ուզէ ըլլայ , ես իմ մտքիս դրածէն ետ չեմ կենար :

— Ա՛հ , սիրտդ մտքէդ լաւ է , ըսաւ խաթունը երկանը ձեռքէն բռնելով . ինչպէս կըրնայի դքեղ սիրել թէ որ չճանչնայի քու սիրտդ . ու աչուրները լեցուեցան : Ստե՛նակալը շուտ մը վար ինջաւ որ կառքը ստորաստել տայ , ու վերջը նորէն վեր դալով , — Մարիամ , ըսաւ , մտքէս բան մըն ալ կ'անցնի , չեմ դիտեր թէ դու ինչ կը մըտածես . դարան մը լեցուն է . . . մեր . . . խեղճ Հենրիկոսին վերաբերեալ հաղուստներով . . . այս ըսաւ ու գուռը դոցեց զնաց :
 Խաթունը այս խօսքիս վրայ իր խցին քո-

վի պառկելու պղտի խուց մը մտաւ ու ձեռքի ճրագը սեղանի մը վրայ դնելով՝ զըրպանէն բանալի մը հանեց, ու տխուր աչուրներով դարան մը բացաւ, ու հառաչեց. նոյն միջոցին իր երկու աղաքն ալ ետնէն վազեցին, ու հետաքրքրաբար կը նայէին թէ մայրերնին ինչ կ'ընէ :

Ո՛վ մայր, որ աս գրածս կը կարդաս, տանդ մէջ դարան մը կամ սնտուկ մը չունիս որ բանալու ժամանակդ կարծես թէ պղտի գերեզման մը կը բանաս ... Երանելի ես թէ որ այս բանս քեզի ալ չէ պատահած :

Խաթունը կամաց մը դարանը բացաւ. ինչ տեսնես, մէջը այլ և այլ ձևերով հագուստներ կային, կրծկալներ, գուրպաններ. զոյգ մըն ալ պղտի մուծակ կար, որուն մաշած ծայրերը պլլուած թուղթէն գուրս ինկեր էին : Փայտէ ձի մըն ալ կար պղտի կառքի մը լծած, գնտակներ և ուրիշ խաղալիկներ : Քովընտի նստաւ ու զլուխը ձեռքին գրած սկսաւ գա՛ռն արցունք մը թափել . մէյ մըն ալ յանկարծ զլուխը վեր վերցուց ու սկսաւ քանի մը շապիկ, գուրպայ և ուրիշ բաներ մէկզի դնել, ու կապոց մը ըրաւ կապեց :

— Մայրիկ, հարցուց տղոցմէ մէկը քովը մօտենալով, այս կապոցը որո՞ւ պիտի տաս :

— Ա՛հ, որպեակ, պատասխանեց խաթունը արցունքը սրբելով, թէ որ հիմայ եր-

կրնքէն մեր սիրելի պղտի Հենրիկը տեսնէ շատ պիտի ուրախանայ որ իր աշխարհքիս վրայ ձգած յիշատակը բարեգործութեան համար կը դործածենք : Ամենևին սիրտս առաջ չէր երթար ասոնցմէ բաժնուելու . բայց այս խեղճ կնկէն աւելի ուրիշ յարմար մարդ մը չեմ տեսներ որ այս սիրելի յիշատակներս տամ . ան ինձմէ ալ աւելի թըշուառ մայր մընէ . Աստուած խեղճին վըրայ դժա ու օգնէ իրեն :

Շուտ մը ուրիշ դարան մըն ալ բացաւ , ու մէջէն քանի մը կանացի հագուստներ հանեց , ու երկանը ըսածին պէս շտկեց շտկրտեց ու պատրաստեց :

Կէս դիշերն անցած չանցած , ատենակալը կառքը դուրս հանել տուաւ ու խաթունին ալ ըսաւ որ երթայ փախստականն արթնցընէ : Խաթունը բոլոր պատրաստածները սնտուկի մը մէջ դրաւ կղպանքով ալ գոցեց ու երկանը աղաչեց որ կառքին մէջ դնել տայ : Մէկ քանի կտոր բան ալ փախստականին ու տղուն հագուեցելու համար դուրս ձգեր էր , ուստի շուտ մը գընաց զինքն արթընցուց ու հագուեցուց զիրենք և առաւ վար բերաւ : Ատենակալը մէկէն զանոնք կառքը խոթեց ու Քուչոյ ծառան մէկտեղ առած՝ ճամբայ ելաւ :

Ելիզան զուխը կառքէն դուրս հանեց և ձեռքը դէպ ՚ի անոր երկընցուց , ու խոշոր սև աչուրներովը սիրալիբ կերպով մը խաթունին երեսը կը նայէր , և կարծես թէ բան

մը կ'ուզէր ըսել : Երկու իրեք անգամ բերանը բացաւ որ բան մը ըսէ , բայց խեղճ կնկան՝ սրտին այլայլութենէն լեզուն կապուեր էր , շնորհակալութեան խօսք մ'ալ չկրցաւ ըսել իր բարերարին . ան ատեն ձեռուրները դէպ 'ի երկինք վերուց ու այնպիսի հառաչանք մըն էր հանեց՝ որ մարդ յաւիտեան չմոռնար , ու նստարանին վրայ իյնալով՝ ձեռուրներովը երեսը զոցեց : Ատաքին դուռը զոցուեցաւ , ու կառքը ճամբայ ելաւ :

Խեղճ հայրենասէր ատենակալ . . . Ինչ ողորմելի վիճակի մէջ ինկաւ . շաբաթ մը առաջ իր ամենայն ճարտասանութիւնը թափելով փախստական գերիներուն և անոնց օգնութիւն ընողներուն գէմ օրէնք հաստատել տուեր էր . առիւծի մը պէս կտրճութեամբ բոլոր ատեանին ունկնդիրները զարմացուցեր էր բայց հիմայ թշուառութեան ներկայ տեսարանը դինքը բոլորովին փոխեց . . . անշուշտ իր խօսելու ատեն մտքէն չէր անցած որ դիմացը թըշուառ մայր մը պիտի ելլէ իր տղովը , և այն տղան իր քանի մը շաբաթ առաջ վախճանած տղուն անունովը , և անոր հագուստներովը ծածկուած պիտի ըլլայ . . . : Եւ իրաւցընէ՛ ատենակալը զթասիրտ մարդ մըն էր բնութեամբ . . . :

Ինչ և իցէ եթէ մեր ատենակալը քաղաքական օրինաց դէմ յանցաւոր դանուեցաւ այս բարերարութեամբը , սակայն այն

ցուրտ զիչերուան ատեն իր յանցանքին պատիժը կը քաշէր :

Ասկէ առաջ անդադար անձրևներ եկեր էին . Օհիոյ անուշ ու հարուստ երկիրը դարմանալի է ցեխ պտղաբերելու : Ատենակալին կառքը սկսաւ ցեխերուն մէջ թաղուիլ ու ձիերը չէին կրնար քալել , ատենակալը ուղեց վար ինձնալ բայց հազիւ թէ մէկ ոտքը գետին դրաւ մինչև ծնկուրները ցեխին մէջ թաղուեցաւ , վեր ելլամ , ազատիմ՝ ըսելու չմնաց՝ մէյ մ'ալ խեղճը ցեխին վրայ ինկաւ , ուսկից հազիւ հանեց զինքը Քուչոն : Շատ աշխատանքով , և կամաց կամաց ձիերը քշելով՝ ցեխերուն մէջէն հազիւ դուրս ելաւ կառքը , կալուածատիրոջ մը տանը դիմաց հասաւ , կեցաւ . երկար ատեն դուռը դարնելէն ետև , վերջապէս կալուածատէրը վար ինձաւ ու դռները բացաւ :

Ասիկայ երկայնահասակ , թաւամազ մարդ մըն էր , և ասուեայ կարմրագոյն բաճկոն մը հագած , խարտեալ մազերը , քանի մը օրուան չաճիլած մօրուքը՝ առաջին անգամ տեսնողին վրայ շատ ախորժեկի տպաւորութիւն մը չէր ըներ : Դուռը բանալով աս ճամբորդները տեսածին պէս քիչ մը ատեն պաղ կեցաւ մնաց . և ճրագը անոնց մօտեցընելով՝ գլուխներնէն ինչուան ոտուրները ապշած զննեց զանոնք : Մեր ատենակալը չէր գիտեր թէ ինչպէս հասկըցունէ անոր իւր յանկարծական դալատեանը պատճառը , և մինչդեռ թողու-

Թիւն խնդրելով՝ կ'աշխատի պատմելու , մենք տեսնենք թէ ո՞վ է այս նոր մարդը :

Ազնուասիրտ ծերունին Յովհաննէս Ան-
Դրոմբ՝ ատենօք հարուստ կալուածատէր
մըն էր , և Քէնդըբի գաւառին զլխաւոր
գերի պահողներէն մէկն էր : Իր բնական
մեծասիրտ , ազնիւ ու արդար բնութեամբը
երկայն ատենէ՛ի վեր գերեվաճառութեան
գէշ հետեանքները տեսնելով՝ զղջացեր էր
գերի ունենալուն վրայ . վերջապէս միտքը
դրաւ որ բոլոր գերիներն ազատէ . ուստի
Օհիոյ նահանգին մէջ բարեբեր կալուած
մը գնեց , ու բոլոր ունեցած գերիներուն
օրինաւոր կերպով ազատադիրը տալով՝ իր
կալուածներուն մէջ տեղաւորեց զանոնք .
ինքն ալ գետածոցին մօտերը տուն մը շի-
նեց իրեն համար , ու հոն քաշուած խաղա-
ղական ու հանգիստ կեանք մը կ'անցընէր :

— Պարոն , կրնաս գերեաց որսորդնե-
րուն ձեռքէն փախչող խեղճ կնիկ մը իր
տղովը քու տունդ ընդունիլ , հարցուց վեր-
ջապէս ատենակալը :

— Կարծեմ թէ կրնամ , պատասխանեց
ազնուամիտ կալուածատէրը ծիծաղելով ու
անվախ կերպով մը :

— Ես ալ չէի տարակուսեր այս բանիս
վրայ , ըսաւ ատենակալը :

— Ուրիշ ո՞վ որ ալ գայ , կրկնեց Ան-
Դրոմբ , պատրաստ եմ զինքն ընդունելու .
եօթը զաւակ ունիմ , ամէնքն ալ վեց ոտք
հասակաւ բարձր , որոնք ինձի պէս պա-

տրաստ են . զնա բարե ըրէ իմ կողմանէս
 գերեաց որսորդներուն ու ըսէ որ թող
 հրամմեն երբ որ կ'ուզեն . իրենց վայլած
 պատուովը կ'ընդունինք զիրենք , ըսաւ մա-
 գերը շտկելով ու բարձրաձայն ծիծաղելով :

Նլիզան ճամբաներուն գէշութենէն ծե-
 ծուած ու յողնած՝ դռնէն ներս մտաւ տղան
 ալ զիրկը քուն եղած . կալուածատէրը ճը-
 բազը անոր մօտեցուց՝ մէյ մը երեսը նայե-
 ցաւ , և անոր խեղճ կերպը տեսնալով դու-
 թը շարժեցաւ . մէկէն խոհանոցին մօտ
 խուց մը բանալով՝ նշան ըրաւ որ ներս
 մտնէ . կանթեղ մըն ալ վառեց ու սեղանին
 վրայ դրաւ , և դարձաւ

— Ինձի նայէ , ըսաւ խեղճ կնկան , հիմայ
 դու այս տանս մէջ վախնալու բան մը չու-
 նիս , ո՛վ որ կ'ուզէ գայ . ես այս տեսակ զի-
 պուածներու վարժած եմ . սրւոնք կը տես-
 նես՝ ըսաւ , պատին վրայի քանի մը ատըր-
 ճանակները ցուցընելով , ով որ զիս ճանչ-
 ցեր է՝ աղէկ զիտէ որ իմ տնէս անկարե-
 լի է իմ կամացս զէմ՝ մարդ մը դուրս հա-
 նելը . ուստի զնա դու՝ ալ հանգիստ եղիր ,
 և հոգ մ'ըներ , ըսաւ ու դուռը վրայէն
 գոցեց :

— Այդ ի՞նչ գեղեցիկ կնիկ է , ըսաւ ա-
 տենակալին . . . , բայց այդպիսիները պէտք
 է որ փախչին . բաւական է թէ քիչ մը
 զգացմունք ունենան :

Ատենակալը համառօտ կերպով մը Նլի-
 զային պատմութիւնը պատմեց անոր :

— Կարելի բան է . . . այդ ինչ անիրաւութիւն է, կ'ըսէր բարեսիրտ կալուածատէրը: Խեղճ աղջիկ . ամէն կողմէն պաշարուած, եղջերուի պէս որսորդներէ հալածուած իր բնական զգացմանցը մտիկ ընելուն համար . ո՞վ կրնայ մայր մը մեղադրել իր տղան աղատելուն համար: Այս կ'ըսէր, ու մէկ կողմանէ ալ խոշոր ձեռուրներով աչուրները կը սրբէր:

— Աը հաւտամս բարեկամ, կրկնեց նորէն, տեսնելով որ սա մեր եկեղեցականները սուրբ Վրբէն վկայութիւններ բերելով կը պաշտպանէին գերեվաճառութեան անիրաւ օրէնքը, շտակը՝ կրօնքէ պաղերէի, եկեղեցի ալ ոտք չէի կոխեր . բայց մէկ օր մը գիտուն եկեղեցականի մը հանդիպեցայ որ բոլորովին դէմ էր ատ անիրաւ օրէնքին, շատ վկայութիւններով հակառակը հաստատեց ու իմ միտքս ալ շինեց:

Այս խօսքերս ըսելու ժամանակ՝ դարանէն Ախարոսի գինիի շիշ մը դուրս հանելով, — Աղէկ կ'ըլլայ, ըսաւ ատենակալին, որ մինչև առաւօտ հոս կենաս, հիմայ աղախինը կանչեմ որ հրամանքիդ համար անկողին մը պատրաստէ:

— Չէ՛, չէ՛. շնորհակալ եմ, պատասխանեց ատենակալը, պէտք է որ ճամբան շարունակեմ: Քոլոմպիա դացող ձեպընթացին հասնիլ կ'ուզեմ:

— Է՛, դու դիտես . երբոր հարկ է երթալդ, ես ալ հետդ կու գամ խել մը տեղ՝ որպէս

զի աղէկ ճամբայ մը ցուցընեմ. եկած ճամբադ շատ զէշ է :

Մէկէն զնաց պատրաստուեցաւ , ու լապտերը ձեռքը , ատենակալին կառքին ճամբայ ցուցընելու ինջաւ : Երբոր իր երկիրներէն դուրս ելան՝ ատենակալը Պ . Վան-Գրումբին ձեռքը տասը տոլլարի թուղթ մը դրաւ , ու այն կնկանն համար է ըսաւ , և շորհակալ ըլլալով վերջին բարեր տուաւ :

— Հրամմեր ես . երթաս բարով , երթաս բարով , ըսաւ կալուածատէրը , ու մէկմէկու ձեռքը սխմելով՝ բաժնուեցան :

ԳԼՈՒԽ Ժ .

Թովմասին ծախոշիլը .

Փետրուար ամսուն թաց ու անձրևոտ առաւօտ մը ծաղեր էր աղբար Թովմասին տնակին վրայ . և թշուառացեալ սրտերու տխուր զէմքերը կը լուսաւորէր : Պզտի սեղանատախտակը նորէն կրակարանին քովն էր , բայց այս անգամ ճերմակեղէնները յարդարելու համար փռոց մը կար վրան . կրակին քով աթոռի մը կոնակը մէկ երկու հաստ բայց մաքուր շապիկներ փռուած էին , որ քիչ ատեն էր որ արդուկէ (խըրիւէ) անցեր էին . և Ֆլոյէն ձեռքը ուրիշ մը ունէր : Մեծ խնամքով ամէն կտորտուածքներուն վրայէն կ'անցունէր երկաթը և ճրմուած կտորները կը տափկեցունէր . և

երբեմն երբեմն ձեռքն ալ աչքին կը տանէր ու արցունքները կը սրբէր :

Թովմասն ալ քովը նստած , Նոր կտակարանը ծնկանը վրայ բաց՝ գլուխը ձեռքին կռթնցուցեր էր : Նրկուքն ալ լռիկ կեցեր էին , իսկ տղաքը իրենց խեղճուկ անկողնոյն մէջ անուշ քուն կը քաշէին , վասն զի դեռ ատենը կանուխ էր :

Թովմաս , որուն սիրտը սիրով կը բորբոքէր , մանաւանդ ընտանեաց սիրով , որ իւր թշուառ ցեղին զլխաւոր յատկութիւններէն մէկն է , և պատճառ մեծամեծ թշուառութեանց , ոտք ելաւ ու կամաց կամաց տղոց անկողնոյն քով մօտենալով սկսաւ վրանին նայիլ :

— Այս վերջին անգամն է որ զձեզ կը տեսնեմ , ըսաւ հառաչելով :

Քչոյէ պատասխան չտուաւ , ու արդու կը ուժով հաստ շապկին վրայէն կ'անցընէր . քիչ մը ատենէն արդուկը կրակին քովը դրաւ ու եկաւ սեղանատախտակին քով նստաւ , ու լալով , — Պէտք է համակամութիւն ունենալ , ըսաւ . բայց , ո՛հ տէր , ինչպէս կարենամ ես զիս բռնել . գոնէ զիտնայի ուր երթալիքդ և թէ հետդ ինչպէս պիտի վարուին : Խաթունը կը խոստանայ որ ձեռքէն եկածը կ'ընէ ու տարիէ մը կ'ազատէ զքեզ . բայց , ո՛հ , Սատուած զիտէ թէ մինչև ան ատենը ինչ կ'ըլլայ . . . հարաւային կողմերը դացողներէն մարդ դարձած չէ . . . հոն կը սպաննուին խեղճերը :

Ես լսեր եմ որ ի՛նչպէս աշխատեցընել կուտան զանոնք հոն :

— Նոյն Աստուած է հոն ալ , Քլոյէ , որ Աստուածն հոս մեզի հետ է :

— Այնպէս է , ըսաւ Քլոյէ , բայց Աստուած թող կու տայ երբեմն որ մեծ թըշուառութիւններ մեր վրայ դան . քանի որ այս կը մտածեմ՝ չեմ կրնար ինքզինքս մըխիթարել :

— Ես Աստուծոյ ձեռքն եմ , պատասխանեց թովմաս , Աստուծոյ որոշածէն դուրս մարդիկ բան մըն ալ չեն կրնար ընել . ես Աստուծոյ աւելի շնորհակալ կ'ըլլամ , որ միայն ես ծախուեցայ , և ոչ դու ու տղաքդ . հոս դուք ապահով տեղ մըն էք . ի՛նչ որ ըլլայ՝ ինձի պիտի ըլլայ , բայց Աստուած կ'օգնէ ինձի ալ : Մեր տիրոջը մեզի ըրած բարիքները թէ որ մտածենք , ըսաւ աչուրները լեցուած , պէտք է Աստուծոյ կամացը ինքզինքնիս հպատակենք , ու մեր տէրերը չմեղադրենք :

— Մեր տիրոջը , հառաչեց Քլոյէ , մեզի որ ըրած բարիքները մտածենք , ես չեմ դիտեր . այս ըրածը անիրաւութիւն չէ՞ . ինքը պարտք ունենալով ծախեց զքեզ որ պարտատիրոջը ձեռքէն խալըսի . բայց միթէ դու իրեն քու դնոյդ կրկինը չես վաստըկցուցած . պէտք չէ՞ր որ զքեզ ազատէր և տարիներով առաջ ազատէր : Թող ի՛նչ որ կ'ուզեն ըսեն , ի՛նչ խոստմունք որ կ'ուզեն ընեն , աս ըրածը մեծ անիրաւութիւն է :

Ի՞նչ ըսել է հաւատարիմ ծառայ մը ծախել, որ իր տիրոջը վրայ աւելի սէր ունէր քան թէ իր կնոջն ու զաւակացը. այս բանիս օր մը Սատուած համար պիտի պահանջէ: Ի՞նչ ըսել է, նեղութենէ ազատելու համար ընտանեաց մը սէրն ու արիւնը այս կերպով ծախել:

— Քլոյէ, թէ որ զիս կը սիրես, այդպիսի խօսքեր մի ըսեր. զուցէ այս վերջին անգամն ըլլայ որ մէկզմէկ կը տեսնենք. . . Նայէ Քլոյէ, ես տիրոջս վրայ գէշ խօսք չեմ կրնար լսել. պզտիկուց 'ի վեր իմ ձեռքս մեծցած ըլլալով՝ բնական գութ մը, սէր մը ունիմ վրան. . . Ի՞նչ ընենք, տէր եղողները երբեմն այսպիսի բաներ կ'ընեն, պէտք է համբերել ու ամէն բանին վերջը նայիլ: Ուրիշ տիրուրտոնց հետ բազդատէ դիմըր, որ գերին ինձի պէս աղէկ նայուած ու խնամուած է. ապահով եմ որ եթէ տիրոջս ձեռքը ըլլար՝ այս իմ ծախուելուս ալ ճարը կը գտնէր, բայց կ'երևայ թէ ձեռքէն բան չգար:

— Դու ի՞նչ կ'ուզես ըսէ, պատասխանեց Քլոյէ, որ սրտին այլայլութենէն զլուսը դարձեր էր. այս բանիս մէջ գէշութիւն կայ, անիրաւութիւն կայ, ես աս զիտեմ:

— Մէյ մը երկինք նայէ, Քլոյէ. մտածէ մէյ մը որ առանց Վերինին կամացը մեր զլխէն և ոչ մէկ մազ մը կրնայ դետին ինկնալ:

— Այդ խօսքերովդ ես չեմ մխիթա-

րուիր բայց սակայն պէտք է ալ մխիթարուիլ : Բայց ինչ փուճ տեղը կեցեր կը խօսիմ . ելլեմ քեզի նախաճաշիկ մը պատրաստեմ . . . ո՞ր դիտէ մէյ մ'ալ այսպիսի նախաճաշիկ պիտի ընեն :

Հիւսիսային նահանգաց սկերուն հարաւային նահանգաց կալուածատէրներուն ծախուելու համար կրած վախերնին ու ցաւերնին աղէկ ըմբռնելու համար՝ պէտք է մարդ զիտնայ որ իրենց բնական զգացմունքնին շատ սաստիկ է : Բնակած տեղերնուն մեծ յարմունք ունին . բնութեամբ ոչ յանդուգն են և ոչ ալ նոր բանի ձեռք զարնող , այլ հանդարտ նստողական բնութիւն մը ունին : Բայց չզիտցած ու չճանչցած՝ մանաւանդ հարաւային կողմի կալուածատէրներու ծախուելու վախը այնպէս սաստիկ է՝ որ մէջերնին ամենէն մեծ պատիժը այն կը սեպեն :

Պանատա ճամբորդութիւն ընողներէն մէկը կը պատմէ թէ Քէնդըքիի գերիններուն Պանատա փախչելուն պատճառը աւելի հարաւային գերեվաճառներու ծախուելու վախն է քան թէ տէրերնուն իրենց հետ գէշ վարուիլը ու զիրենք չարչրկելը : Այս վախը սրոյ մը պէս իրենց ու իրենց կանանցն և տղոցը գլխուն վրայ կախուած է . և զիւցազնական քաջութիւն մը կ'ազդէ այս բնութեամբ վախկոտ և համբերող գերիններուն . ու աչուրնուն բան մը չեն երևար , ոչ սով , ոչ ծարաւ , ոչ ցուրտ ,

և որ աւելի սոսկալին է՝ և ոչ ձեռք իյնալուն հետեանք թշուառութիւնը :

Առաւօտեան աղքատիկ նախաճաշիկը սեղանին վրայ կը պաղէր . Շէլպիին խաթունը նոյն օրը աշխատութենէ ազատ թողուցեր էր զՔլոյէն . ուստի ան ալ ամենայն ջանքով իր ճամբորդ էրկանը վերջին նախաճաշիկ մը պատրաստելու հետ էր . զիրուկ հաւերէն մէկը մորթեց, խմորեղէններ բացաւ, ու տեսակ տեսակ կարկանդակներ պատրաստեց : — Նայէ, նայէ, Պետրոս, ի՞նչ նախաճաշիկ է, ըսաւ Մովսէս ու հաւու կտոր մը խլեց :

Քլոյէն ապտակ մը ինջեցուց, — Ատ ի՞նչ ծակաչք ես, պոռաց, խեղճ հօրդ վերջին նախաճաշիկին վրայ ալ աչք տնկեցիր :

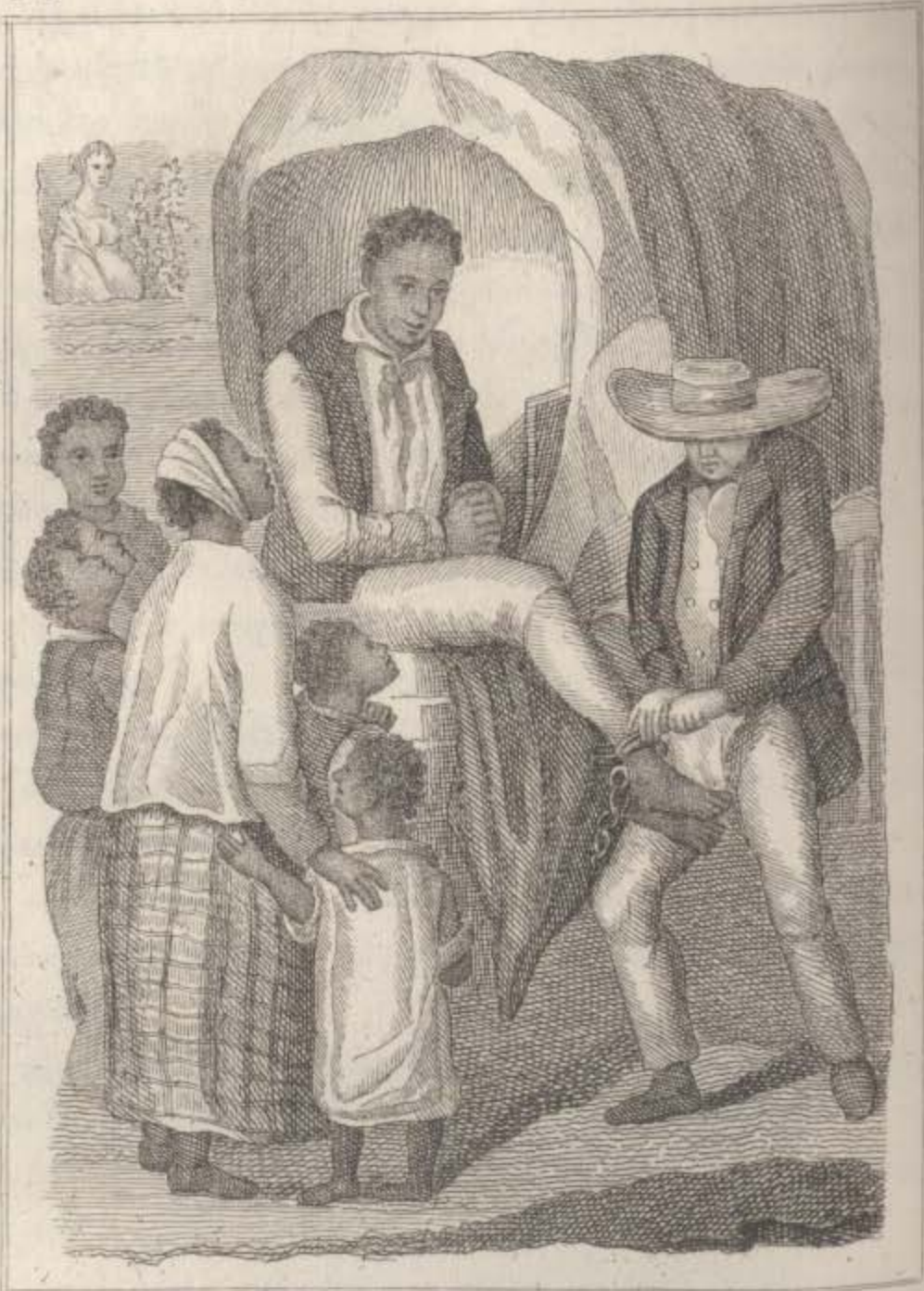
— Քլոյէ ի՞նչ կ'ըսես, ըսաւ Թովմաս քաղցրութեամբ :

— Հաւատա, չեմ կրնար ես զիս բռնել, պատասխանեց Քլոյէ ու զոգնոցով երեսը գոցեց :

Տղաքը լուր կեցեր էին, մէյմը հօրերնուն կը նայէին, մէյ մ'ալ մօրերնուն . իսկ պզտիկ աղջիկը մօրը հագուստէն քաշելով սկսաւ պոռալ կանչել :

— Եկուր զիրկս, ըսաւ Քլոյէ աչուրները սրբելով . խեղճ տղաք դուք ալ կտոր մը բան կերէք :

Այս որ լսեցին տղաքը մէկէն սեղանին վրայ թափեցան . աղէկ ըրին, ապա թէ ոչ բոլոր պիտի աւելնար :

Նախաճաշիկէն վերջը ելաւ Քլոյէ որ թովմասին հազուատները պատրաստէ :

— Ո՞ր դիտէ , ըսաւ , նոր տէրդ պիտի թողնու արդեօք որ ասոնք գործածես , ես լաւ դիտեմ . . . այդ մարդիկը սիրտ ըսած բանը չունին . . . Նայէ , սիրելի , երկու ասուէ բաճկոն կը դնեմ , նայէ որ պաղ չառնուս . ասոնք հին շապիկներդ են , ասոնք ալ նորերն են . նայէ որ աղէկ հոգ տանիս ասոնց , վասն զի մաշելու որ ըլլան՝ քեզի ո՞վ նորէն պիտի շինէ . այս գուրպաներն ալ երէկ իրիկուն առի ու քաշուածները բացի . . . ասկէ ետե ո՞վ զքեզ պիտի հոգայ :

Այս ըսաւ Քլոյէ ու սիրտը նորէն ելլելով՝ զլուխը սնտուկին կռթնցուց ու հեծե՛ծանօք սկսաւ լալ :

— Երբոր մտքէս կ'անցընեմ , կ'ըսէր , որ մարդ մը չունենաս պիտի քովդ՝ որ դոնէ հիւանդութեանդ ատեն հոգ ունենայ վրագ՝ խելքս զլխէս կ'երթայ . չեմ գիտեր ասկէ ետե ինչ մխիթարութիւն պիտի ունենամ այս աշխարհիս վրայ :

Տղաքը սեղանին վրայ մնացածները բռնորն ալ լափելէն վերջը՝ մօրերնուն քով շարուեցան . ու տեսնելով որ մայրերնին կուլայ , հայրերնին տրտում է՝ իրենք ալ սկըսան լալ , ու ձեռքերնին աչուրներնուն տանիլ : Պզտիկ աղջիկն ալ հօրը ծնդացը վրայ կը ցատքէր , մազերը կը քաշէր , երեսը կը ճանկէր ու ամենայն կերպով իր սրտին ուրախութիւնը կը յայտնէր :

— Զուարճացիր, զուարճացիր, ըսաւ անդիէն Քլոյէ, քանի որ դեռ պզտիկ ես, քու լացերուդ օրն ալ կը հասնի. տեսնես պիտի դու ալ օր մը էրկանդ ծախուիլը, քու իսկ ծախուիլդ: Այս տղաքս ալ... երբ քիչ մը բանի կարենան գալու՝ ասոնք ալ պիտի ծախուին: Ի՛նչ բանի կու գայ սներուն զաւկի տէր ըլլալը...:

Նոյն ատեն տղոցմէ մէկը, — Խաթունը եկաւ, խաթունը եկաւ, պոռաց:

— Երբոր բան մը չկրնար ընել ինչո՞ւ համար կու գայ, ըսաւ Քլոյէ:

Նայիս Շէլպի խաթունը ներս մտաւ: Քլոյէ պաղ կերպով աթոռ մը տուաւ անոր ու հրամցուց որ նստի. խաթունը ուշ շը դրաւ, գոյնը նետած ու այլայլած նստաւ:

— Թովմաս, ըսաւ, եկայ որ...:

Այս խօսքիս վրայ սիրտը ելաւ ու զանոնք հոն լուռ կեցած տեսնելով՝ աթոռին վրայ ինկաւ ու հեծեծանօք լալ սկսաւ:

— Ո՛հ, խաթուն, մի լար, մի լար այդպէս, ըսաւ Քլոյէ, ու ինքն ալ սկսաւ հեծել ու լալ:

Քիչ մը ատեն ամէնքն ալ լուռ կեցեր կու լային. այն երկու երջանիկ ու թշուառ վիճակի մարդկանց արցունքներն էին՝ որ մէկմէկու հետ խառնուելով ամենախիստ սրտերն ալ կը փղծկէին ու ատելութիւնն ու բարկութեան կրակները կը մարէին: Քլոյէ ու բոլոր այն ցաւալի տեսարանին ակա՛նատես գերիները խաթունին այս դառն

արցունքները տեսնալով՝ Թովմասին ծախսելուն համար սրտերնէն վառած ատելութեան բոցը բոլորովին մարեցաւ ու սկսան անոր ցաւոցը վշտակից ըլլալ :

— Սիրելի բարեկամս, ըսաւ Թովմասին Շէլպի խաթունը, առ այժմ քեզի՝ օգնելու ձեռքէս բան չգար . քեզի ստակ ալ տալու ըլլամ՝ ձեռքէդ կ'առնուն . . . : Բայց առաջի Աստուծոյ կը խոստանամ քեզի որ բաւական ստակ ունենալուս պէս՝ դքեզ փրկն տուել կու տամ ու կը գնեմ : Այս յուսով սիրտդ ամուր բռնէ ու յոյսդ Աստուծոյ վրայ դիր, ու անոր ապաւինէ :

— Պարոն Հէլին եկաւ, պոռացին մէկրեւրան տղաքը :

Նոյն միջոցին Հէլի կոսլիա կերպով մը ոտքով գուռը հրեց բացաւ ու տմարդաբար ներս մտաւ : Անցուցած գէշ գիշերը ու բոլոր իր միտքը դրածներուն չյաջողիլը շատ դառնացուցեր էին զինքը : — Երթանք, պատրաստ ես, պոռաց Թովմասին երեսէն վեր . վերջը խաթունը տեսնելով գլուխը բացաւ ու բարե տուաւ :

Քչոյէ մէկէն Թովմասին ձերմակեղէններուն սնտուկը գոցեց, չուանով մ'ալ պըլլեց ու ծուռ ծուռ գերեվաճառին երեսը մէյ մը նայեցաւ . կարծես թէ դառնութեան արցունքները շուտ մը մէյմէկ կրակէ կայծակներու փոխուեցան :

Թովմաս առանց ձայն մը հանելու, ոտք ելաւ ու սնտուկը ուսն առած իր նոր տի-

րոջը ետևէն գնաց : Քլոյէն պզտի աղջիկը գիրկը առած մինչև կառքը հետը գնաց , տանը գերիներն ալ հեծեծելով կու լային ու ետևէն կ'երթային :

Շէլպի խաթունը գերեվաճառը մէկդի առած տաք տաք կը խօսէր , նոյն ատենը բոլոր տնեցիքը մէկ տեղ կառքին քովը գացին : Բոլոր ան կողմի գերիները մեծ ու պզտիկ վազեր եկեր էին որ իրենց հին բարեկամին վերջին բարենին տան . Թովմասը չէ թէ միայն Շէլպիին ամենէն հաւատարիմ գերին կը սեպէին՝ հապա նաև բոլոր գերիներուն իբրև բարի օրինակ մը իբրև մխիթարիչ մը՝ մեծ վարկումն ունէին վըրան , ուստի անոր ծախուիլն ու տնէն հեռանալը ամենուն , մանաւանդ կանանց , մեծ ցաւ պատճառեց :

Կանանցմէ մէկը Քլոյէին վրայ տխրած հանդարտութիւն մը տեսնելով քովը մօտեցաւ , ու — Ամենէս աւելի դու զքեզ կտրիճ կ'ուզես ցուցընել , ըսաւ :

— Ես բոլոր արցունքս թափեցի մինչև հիմայ , պատասխանեց Քլոյէ , բայց . . . տեսնելով որ գերեվաճառը կը մօտենայ՝ ծուռ ծուռ երեսը նայեցաւ . բայց կրկնեց , սա անպիտանին դիմաց ինչ ալ ըլլայ՝ կաթիլ մ'ալ արցունք թափել չեմ ուզեր :

— Կառքը հեծիր , պոռաց շէլի Թովմասին՝ գերեաց բազմութեան մէջէն անցնելով՝ որոնք խոլոր մոլոր իրեն կը նայէին :

Թովմաս անմեղ դառնուկի մը պէս ա-

ուանց ուշանալու շուտ մը կառքը ցատքեց .
 Հէլի կառքին նստարաններուն տակէն
 խոշոր ու ծանր երկաթէ ոտնակապ մը հա-
 նեց ու սկսաւ Թովմասին ոտուրները կա-
 պել : Կատաղութեան մոմապ մը փրթաւ
 բոլոր հոն գտնուող գերիներուն մէջ . Շէլ-
 պի խաթունն ալ տանը դիմացը կեցած
 Հէլիին ըրածը տեսնելով — Փուճ տեղը այդ
 զգուշութիւնները կ'ընես , պոռաց :

— Ես չեմ գիտեր խաթուն , պատաս-
 խանեց Հէլի . 500 տոլլար կորսընցուցի ,
 ալ աւելին կորսընցընելու կամք չունիմ :

— Այդ անպիտան մարդէն ինչ աղէկ
 բան կրնայ յուսացուիլ , ըսաւ տրտմու-
 թեամբ Քլոյէ . իսկ երկու տղաքը որ մինչև
 այն ատենը բան մը չէին հասկըցած , հօ-
 րերնուն ոտքը շղթան տեսածնուն ալէս ի-
 մացան ըլլալիքը ու լաց մընէր փրցուցին :

— Շատ կը ցաւիմ , ըսաւ Թովմաս , որ
 Պ . Յոննիկը այսօր տունը չէ :

Յոննիկը քանի մը օրուան համար իր
 մէկ ընկերոջը հետ անոնց կալուածները
 դացեր էր . և նոյն օրը որ Թովմասին ծա-
 խուելու լուրը ելաւ՝ ինքը առաւօտը կա-
 նուխ ճամբայ ելլելով՝ բան մ'ալ չէր իմա-
 ցած :

— Պ . Յոննիկին իմ կողմանէս շատ բա-
 րև ըրէք , ըսաւ Թովմաս աչուրները լե-
 ցուած :

Հէլի ճիերուն զարկաւ ու ճամբայ ելաւ .
 Թովմաս ինչուան վերջը միակերպ իր խեղճ

տնակին վրայ կը նայէր, ուսկից այնպիսի անգութ կերպով զինքը կը հեռացընէին:

Պ. Շէլպին նոյն օրը տունը չէր. Թովմասը ծախսեր էր այն ճանճրացուցիչ պարտատիրոջը ձեռքէն ազատելու համար, ուստի դաշինքը ստորագրելէն վերջը՝ իբրև ծանր բեռէ մը ազատած կը կարծէր ինքզինք. բայց իր կնոջը առջի գիշերուան ըսած խօսքերը սրտին վէրք մը եղեր էին ու խիստ անհանգիստ էր: Չուր կը ջանար ինքը զինքը համոզել՝ ըսելով թէ ուրիշները նոյն բանը ընելով ես ալ իրաւունք մը ունիմ ընելու, և կ'ուզէր խիղճը հանգարտեցընել. բայց իր ներքին բնական զղացմունքը զինքը հանգարտ չէր թողուր. անոր համար գոնէ Թովմասին երթալը չտեսնելու մտքով նոյն օրը ուրիշ տեղ ելաւ դնաց:

Կառքը փոշելից ճամբաներէ վազելով կ'անցնէր. Թովմասին ընտանի առարկաները մէկիկ մէկիկ աչքէն հեռացան, և իւր այնչափ տարուան սննդեան տեղուանքը հեռոզհեռէ ծածկուեցան. քիչ ատենէն Շէլպին կալուածներէն դուրս ելան ու հասարակաց ճամբան մտան:

Հազիւ թէ մղոն մը կտրեր էին՝ Հէլի յան կարծ երկաթագործի մը խանութին դիմացը վար ինչաւ որ քովը ունեցած երկաթ ձեռնակապները նորոգել տայ:

— Ստոնք՝ սա մարդուս համար ինձի շատ սլզտիկ կ'երևան, ըսաւ երկաթագործին՝ զԹովմասը ցուցընելով:

— Տէր Աստուած , ինչ կը տեսնեմ . առտիկայ Շէլպիին թովմասը չէ . ինչ . . . ղինքը ծախեց , ըսաւ երկաթագործը :

— Հրամմեր ես , ծախեց , կրկնեց Հէլի :

— Ինձի անհաւատալի կ'երևայ . որո՞նք մտքէն կ'անցնէր որ թովմասը ծախեն , կրկնեց երկաթագործը : Հաւատա ինձի , այդ մարդը այսպէս կապկըպելու կարօտութիւն չկայ . շատ աղէկ , շատ սլատուականու շատ հաւատարիմ մարդ է :

— Այնպէս է , այնպէս , սլատասխանեց Հէլի արհամարհանօք , այդ քու հաւատարիմ ըսած մարդիկներէդ աւելի վախճարու է : Անհոգ , ապուշ ու զինով մարդիկներէն վախ չկայ . զանոնք լաթի մը պէս մէկ տեղէն մէկալ տեղը կրնաս քշել առանց դժուարութեան . բայց այս տեսակ գերինները՝ տէրերնին փոխելը մեղքէն աւելի կ'ատեն . ուստի զասոնք շղթայի զարնելէն ապահով ճամբայ չկայ . թէ որ մէյ մը ոտուրնին աղատ թողուս՝ ան ատենը կը տեսնես որ ուրիշի բարեմտութենէն ինչպէս անոնք իրենց օգուտը կը քաղեն :

— Ի հարկէ , վրայ բերաւ երկաթագործը գործիքները փնտռելով , հարաւային կողմերը շատ փափագելի չեն Քէնդըքեցի գերիներուն , ուր շատ շուտով մահերնին վրայ կը հասնի :

— Այնպէս է , սլատասխանեց Հէլի , այն կողմերը գերինները շատ չեն դիմանար . կլիմայէն է ինչէն է չեմ՝ զիտեր , շատ շու-

տով կը մեռնին հոն, և մեղի ալ առուտուրի աղէկ դուռ կը բացուի:

— Շիտակը շատ ցաւալի բան է տեսնելը, որ այս Թովմասին պէս կտրիճ, հաւատարիմ ու արդար մարդը այն կողմերը տարուի, և հոն շաքարի արտերուն մէջ աշխատութեան տակ իրեն վերջի շունչը տայ:

— Օ՛, սիրտդ հանգիստ բռնէ, Թովմասն երջանիկ վիճակ մը ունի. խոստացայ որ վրան աղէկ հոգ ընեմ: Բարի ընտանեաց քով կը դնեմ զինքը. և թէ որ կլիմային ուան կողմի սովորական ջերմին դիմանայ՝ կրնայ սեւի մը երեակայածին չափ երջանիկ կեանք մը ունենալ:

— Կնիկը ու տղաքը հոն ձգեց:

— Հրամաներ ես. բայց հոն ուրիշ մը կը դտնենք իրեն, փառք Աստուծոյ, աշխարհիս վրայ կնիկ պակաս չէ*:

Այս խօսակցութեանցս ատեն Թովմաս խանութին դուրսը կառքին մէջ տըխուր նստեր էր. մէյ մ'ալ յանկարծ ձիու ոտնաձայն մը լսեց ու ետեր դառնալն ու նայիլը չմնաց՝ մէկէն Պ. Յոննիկը ձիէն վար ցատքեց ու Թովմասին վիզը սլլուեցաւ լալով ու հեծեծելով. — Այս ի՞նչ անիրաւութիւն է, պոռաց, այս ի՞նչ մեծ ամօթ է մեր տանը. ի՞նչ կ'ուզեն թող ըսեն, վատութիւն մըն է այս բանս: Ա՛հ. թէ որ քիչ

* Ընթերցողը պատմութեանս Գ. գլուխը (երես 31) յիշելով այս խօսքերուս չգարմանար:

մ'ալ մեծ ըլլայի ու խօսքս անցնէր՝ այդպիսի բան թող չէի տար որ ընեն :

— Ո՛հ, Պ . Յոննիկ , որչափ ուրախացայ զքեզ այս վերջին անգամս ալ տեսնալուս . շատ ցաւեր էի որ զքեզ մէկ անգամ մ'ալ չկրցայ տեսնել , բայց հիմայ չես կրնար երևակայել թէ ի՛նչպէս ուրախացայ :

Այս խօսքերս ըսելու ատեն Թովմաս քիչ մը շարժեցաւ , մէյ մ'ալ Պ . Յոննիկ անոր ոտքին շղթաները տեսնելով ,

— Այս ի՛նչ բան է , հառաչեց ձեռուրները երկինք վերուցած , այս ի՛նչ անօրէնութիւն է . պէտք է որ ես սա անպիտան մարդուն հետ զարնուիմ :

— Չէ , չէ , Պ . Յոննիկ , այդպիսի բան մի ըներ . կ'աղաչեմ , քիչ մը կամաց խօսէ , չէ նէ ըսածներդ կը լսէ ու կը կատողի , անով ինձի հետ ալ զէշ կը սկսի վարուիլ :

— Աղէկ ուրեմն , քու սիրոյդ համար բան մը չեմ ըներ , բայց այս ի՛նչ անօրէնութիւն է , այս ի՛նչ անկարգ բան : Ինձի բան մ'ալ չըսին , բան մ'ալ չհարցուցին , և թէ որ Վինքոլն չըլլար՝ ես և ոչ հիմայ պիտի իմանայի : Անոր համար երբոր տուն դարձայ պէտք եկածին պէս նեղացայ :

— Ո՛հ , զէշ ըրեր ես , Պ . Յոննիկ :

— Ես զիս չկրցայ բռնել . ըսի թէ աս ըրածնիդ մեծ անիրաւութիւն է . . . : Բայց , վրայ բերաւ կամացուկ մը կռնակը խանութին դարձընելով , սա սաւիկայ , իմ տոյշարս է , քեզի քերի :

— Ո՛հ . շատ շնորհակալ եմ , բայց չեմ կրնար առնուլ , պատասխանեց Թովմաս սիրտը ելած :

— Պէտք է որ առնես . գալէս առաջ Քլոյէին իմացուցի որ այս տուլարը քեզի պիտի բերեմ , ան ալ խորհուրդ տուաւ որ ծակեմ ու ժապաւէն մը անցընեմ , որպէս զի կարենաս վիզէդ կախել ու պահել , չէնէ այդ անպիտան մարդը 'ի հարկէ ձեռքէդ կ'առնէ : Բայց ինչուան որ սա մարդուն հետ չնետուիմ՝ սիրտս պիտի չհանգչի :

— Զէ , չէ , Պ . Յոննիկ , մի ըներ , ինձի անով աղէկութիւն մը ըրած չես ըլլար :

— Լաւ անանկէնէ , միայն քու սիրոյդ համար ետ կը կենամ , կրկնեց Յոննիկ տուլարը Թովմասին վիզն անցընելով . հիմայ , բաճկոնդ ալ վրայէն կոճկէ որ չտեսնուի , ու քանի որ տեսնես զանիկայ՝ միտքդ բեր որ օր մը պիտի գամ զքեզ ազատեմ : Այս բանիս վրայ Քլոյէին հետ ալ խօսեցայ ու ապահովուցուցի զինքը որ սիրտը հանդիսաբանէ . ես իմ վրաս կ'առնեմ և այնչափ պիտի ըսեմ , որ ինչուան ձանձրացունեմ հայրս ու վերջապէս հարկադրուի զքեզ ազատելու :

— Փութ տեղ ինձի համար զհայրդ մի նեղեր :

— Զէ , զէչ բան մը ընելու համար չէ , այլ զքեզ ազատելու համար միշտ ետեւէն պիտի քալեմ :

— Հիմայ խոստացիր ինձի Պ . Յոննիկ ,

վրայ բերաւ Թովմաս , որ խելօք ու խելացի տղայ մը պիտի ըլլաս : Նայէ , սիրելի , տանը յոյսն ու ակնկալութիւնը բոլոր քու վրադ է . մօրդ խօսքէն դուրս չելլաս , չինմանիս ան տղոց , որոնք ինքզինքնին խելացի սեպելով՝ մօրերնուն հնազանդիլ չեն ուղեր , կնկան խօսքին մտիկ ընելը ամօթ է ըսելով : Աստուած որ և իցէ բարիք շատ անգամ կը շնորհէ , բայց մայր մը մէկ անգամ միայն կու տայ . հարիւր տարի ալ ապրիս՝ այս քու մօրդ պէս բարեպաշտ ու բարեսիրտ մայր մը չես կրնար դտնել , անոր համար վրան աղէկ սէր ունեցիր , զինքը մեծարէ միշտ ու նայէ որ իրեն մը խիթարութիւնն ըլլաս : Պիտի պահես ըսածներս , այնպէս չէ , սիրելի :

— Հա , հա , կ'ընեմ կ'ընեմ , պատասխանեց Յոննիկ :

— Խօսքերուդ աղէկ ուշ դիր . քու տարիքովդ տղաք երբեմն տաքզուխ կ'ըլլան , իրաւ բնութիւններնուն մէջն ալ կայ . բայց ճշմարիտ ազնուական մը , ինչպէս կը յուսամ որ դու ըլլաս , կը նայի միշտ որ բերնէն անանկ բառ մը չհանէ՝ որ կերպով մը ծնողացը նախատինք ըլլայ , և կամ իրենց դործոցը չհաւնիլ մը ցուցընէ : Ար յուսամ որ , Պ . Յոննիկ , այս խրատներս հրամանքիդ ծանր չեն դար :

— Չէ , Թովմաս , չէ . քու յորդորներդ միշտ ինձի սիրելի ու հաճելի եղած են :

— Նայէ սիրելի , պատասխանեց Թով-

մաս լայն ձեռուրներովը Յոննիկին երեսը շոյելով, նայէ ես քեզմէ ծեր եմ. դուն աղէկ մարդ մը ըլլալու ամէն ձիրք ու կատարելութիւն ունիս. կրնաս օր մը դիտուն, խելացի ու ազնուական մարդ մը ըլլալ. և քու ճնողացդ ուրախութիւնն ու սպարճանքը: Հօրդ պէս աղէկ տէր եղիր և մօրդ պէս բարեպաշտ քրիստոնեայ. յիշէ քու Ստեղծիչդ մանկութեանդ ժամանակը Պ. Յոննիկ:

— Ամէն ըսածներդ կը ջանամ կատարել, Թովմաս, և կը խոստանամ որ ըսածիդ պէս աղէկ մարդ մը ըլլամ. ամենեին մի տարակուսիր: Այս միտքդ պահէ որ քիչ ատենէն նորէն դու հոս պիտի դառնաս, նայէ, ես եմ ըսողը... ինչպէս այս առաւօտ ալ Քլոյէին կ'ըսէի, երբոր մեծնամ մարդու կարգ անցնիմ, տնակդ նորէն պիտի շինել տամ աւելի մեծ ու կարգաւորեալ. ու մէջը աղուոր գորգով փառաւոր սենեակ մը յատուկ քեզի համար պիտի պատրաստեմ: Ա՛հ, ան ատենը տեսնես թէ ի՛նչ ուրախ օրեր պիտի ունենաս:

Հէլի նոյն միջոցին երկաթէ ձեռնակապները առած խանութէն դուրս ելաւ:

Յոննիկ Հէլիին ձեռքի կապանքները տեսնելով կիրքը ելաւ. — Գիտնաս, սպարոն, ըսաւ, պիտի երթամ ճնողացս պատմեմ թէ Թովմասը ինչպէս կը չարչրկես:

— Գնա՛ բանդ. ինչ կ'ուզես ըսէ, պատասխանեց Հէլի:

— Պէտք է իր ամբողջնալ այդ ցած արուեստիդ վրայ, որ զմարդիկ անասուններու պէս շղթայի զարկած անղթաբար ծախուկը հանես :

— Քանի որ հարուստ ազնուականներ կը գտնուին որ զմարդիկ կը դնեն, ես աս առուտուրը անարգ բան մը չեմ սեպեր . ծախելուն ու դնելուն մէջ մէկ մեծ տարբերութիւն մը չեմ տեսներ :

— Երբոր ես մեծնամ, պատասխանեց Յոննիկ, ոչ գնող պիտի ըլլամ, ևս առաւել և ոչ ալ ծախող . մինչև հիմայ Քէնդըքի ծնելուս վրայ կը պարծէի, հիմայ ամբողջնալս կու գայ, ու ինծի նախատինք կը սեպեմ :

Յոննիկ մէկէն ձիուն վրայ ցատքելն ու նստիլը մէկ ըրաւ . ու դառնացած աչուրները չորս դին կը դարձընէր, կարծելով թէ իրեն այս մտածութիւնները մեծ բանի տեղ պիտի դնեն իւր հայրենակիցները :

— Մնաս բարով, ըսաւ Թովմասին, արիացիր ու մի յուսահատիր :

— Երթաս բարով Պ . Յոննիկ, պատասխանեց Թովմաս, վերջին անգամ աչուրները իր պզտի տիրոջը վրայ դարձընելով, Աստուած օրհնէ զքեզ . Քէնդըքի նահանգը քեզի պէս ազնիւ տղաք երանի թէ շատ ունենար :

Յոննիկ վազելով տուն դարձաւ, Թովմասն ալ անդադար ետեւէն կը նայէր ինչուան որ աներևութացաւ, և ձիուն ոտնա-

ձայնն ալ մարեցաւ : ասիկայ վերջին տեսն էր , վերջին ձայնն էր որ միտքը կը ձգէին իր քաղցր բնակարանը , իր սրտին սիրելիները . . . : Բայց կարծես թէ կրճոցը վերայ ուր որ Յոննիկին փափուկ ձեռուրները այն տողարը կախեցին՝ տաքութիւն մը կը զգար . մէկէն ձեռքը շապիկին տակը խոթեց , ու այն տողարը սրտին վրայ սխմեց :

Հէլի ձեռնակապները կառքին մէջ նետելով — Նայէ ինչ կ'ըսեմ , ըսաւ Թովմասին , քեզի հետ ալ աղէկ կ'ուզեմ սկսիլ , ինչպէս որ ուրիշ գերիներուս հետ միշտ սկսեր եմ . թէ որ դու խելքով վարուիս՝ ես ալ քեզի հետ աղէկ կը վարուիմ . ես իմ գերիներուս հետ խստութեամբ չեմ վարուած : Ուստի նայէ որ խելքդ զլուխդ ժողովես , ապա թէ ոչ ինձի հետ չես կրնար խաղալ հա՛ . ես սներուն ամէն հնարքները գիտեմ , ինձի աղէկ նայէ : Արբոր անոնք հանդարտ ու խելքով կը կենան ու փախչիլ չեն ուզեր , ես ալ անոնց հետ աղէկ կը վարուիմ , իսկ չէ՛ թէ որ ուղածիս պէս շերթան՝ յանցանքը իրենցն է , իմս չէ :

Թովմաս ապահովցուց զՀէլին որ փախչելու ամենեկին միտք չունի . արդէն չէր ալ կրնար , վասն զի երկու ոտուրները շրթաներով կապած մարդ ինչպէս կրնայ փախչիլ : Բայց Հէլի սովորութիւն ունէր իր շնչաւոր վաճառքներուն հետ ունեցած վերաբերութիւնը այսպիսի պզտի յորդո-

րանքներով սկսիլ , և կը կարծէր թէ այս կերպ խօսքերով գերիները ուրախ կ'ըլլան , իրեն վրայ վստահութիւն կ'ունենան , և չի հարկադրիր դանոնք դառն պատիժներու տակ ձգելու :

Ինչ և իցէ հիմայ թողունք զթովմասը , ու մեր պատմութեան մէկալ անձինքը նայինք թէ ինչ կ'ընեն :

ԳԼՈՒԽ ԺԱ .

Գերայ մը իւր տիրոջը քովէն փախչիլը .

Երեկոյեան մօտ էր , օրն ալ ամալոտ ու տխուր և բարակ անձրև մըն ալ կու գար . Քէնդըքիի Ա . Ա . գեղի մը պանդոկին դիմացը օտարական ճամբորդ մը ձիէն վար իջաւ : Անձրևի վախէն շատ մարդիկ ալ նոյն պանդոկը ապաւիններ էին . անոր համար ընդունելութեան մեծ սրահին մէջ ամէն աստիճանի մարդ կը գտուէր : Բարձրահասակ ու վատուժ Քէնդըքեցիներ որ սորդի հագուստով վեր վար թոյլ թոյլ կը պտըտէին . որսի հրացանները մէկ անկիւն մը ձգած , վառօղի քսակներն ուրիշ անկիւն մը . անդին որսի շներ , ասղիս պղտի սևուկներ խառնակութեան տեսարան մը կ'ընծայէին . չորս կողմն ալ երկայնասրունք պարոններ նստեր էին , աթոռնին երկու ոտքի վրայ դէպ 'ի ետև ծռած , զլխարկնին զլուխնին ու տղմաշաղախ ոտքի ամաններ .

նուն կրունկները փառաւորապէս կրակա-
րանին չորս դին կռթնցուցած՝ խորունկ մը
տածութիւններու մէջ ընկղմեր էին :

Պանդոկապետը , որ դրամասեղանին
քով կեցեր էր , իւր հայրենակցացը պէս
բարձր հասակ մը ունէր , դէմքը ըստ բա-
ւականին տղեղ , մազերը թաւ , գլուխն ալ
մեծ գլխարկ մը :

Ոչ միայն ինքը , այլ և հոն դառուող ամէն
մէկը մէյմէկ զրքով գլխարկնին դրեր էին .
ոմանց գլխարկը թաղիք էր , ոմանցը ջըր-
չան մորթէ , մէկունը արմաւենիի տերեւէ ,
մէկալինը հասարակ . և ամէնքն ալ այլևայլ
կերպով դրած , այնպէս որ իւրաքանչիւրին
գլխարկին դիրքէն իրեն բնաւորութիւնը
կ'իմացուէր : Ոմանք դէպ 'ի մէկ կողմը ծը-
ռած դրեր էին , որ ուրախ ու զուարթ բը-
նութեան նշան է . ոմանք ինչուան քթեր-
նէն վար քաշեր էին , որ մտածութեան տէր
եղող մարդուն նշան է . ոմանք ալ դէպ 'ի ետև
դրեր էին , որ սաստիկ արթնութեան նը-
շան է , վասն զի ամէն կողմն ազատ կ'ու-
զեն տեսնել . իսկ անհող մարդիկ որոնց
փոյթը չէ թէ գլխարկնին այսպէս դրեր են
կամ այնպէս , գլխունուն վրայ ամէն կողմ
կը տատանի :

Քանի մը լայնավարտիք սևեր մեծ գործու-
նէութեամբ կը մտնէին կ'ելլէին անդադար
առանց մասնաւոր բան մը ընելու , վասն
զի ընելու բան մըն ալ չունէին , բայց բոլոր
ջանքերնին ան էր որ իրենց տիրոջն ու հիւ-

րերուն աչքը մտնեն : Այս տեսարանիս վրայ աւելցուր նաև կրակարանին բազմաբոց և շառաչող կրակը . դուռն ու պատուհանները բաց էին , վարագոյրները ցուրտ ու թաց քամիէ մը ուռեր ու կը զարնէին :

Այս բազմամբոխ ու ազատածին ընկերութեան մէջ մտաւ մեր ճանապարհորդը . կարճահասակ ու գիրուկ , մաքուր հագուած ու կլորակ երեսով մարդ մըն էր , գուարթ ու համարձակ բնաւորութեամբ , ծիծաղկոտ ու նշանաւոր կերպ մը ունէր : Մասնաւոր խնամք մը կը ցուցընէր իր պարկին ու ձեռքի հովանոցին վրայ , վասն զի երբոր ծառաները դիմացն ելան որ իրեն օգնեն թող չտուաւ անոնց : Աչուրներն սկըսաւ սրահին չորս դին պտըտցունել , և ճամբու բեռներովը տաքուկ անկիւն մը քաշուելով աթոռ մը առաւ ու զանոնք դրաւ աթոռին տակը և ինքն ալ վրան նստաւ ու սկսաւ դիտելով մը կրունկները կրակարանին կռթընցունող պարոնին նայիլ , որ անխնայ աջ ահեակ ուժով ուժով կը թքնէր :

— Է՛յ , նայինք ինչպէս ես պարոն , նոր եկողին հարցուց , ու ՚ի պատիւ անոր՝ նոր խուխ մ'ալ արձակեց :

— Ինչպէս որ կը կարծեմ նէ աղէկ եմ , պատասխանեց օտարականը զգուշանալով առ ինքն եղած պատուէն՝ որ չըլլայ թէ խուխ մ'ալ իր վրան գայ :

— Ի՞նչ նոր լուր ունիս , ըսաւ առաջինը ու գրպանէն ծխախոտի տերև ու որսի դանակ մը հանեց :

— Նոր բան մը չկայ, պատասխան տրուաւ նորեկը:

— Ծխախոտ կը ծամեն, ըսաւ առաջինն ու եղբայրսիրաբար կտոր մը ծխախոտ հրամցուց:

— Չէ, շնորհակալ եմ. ինձի գէշ կ'ընէ, պատասխանեց ճամբորդը ետ ետ քաշուելով:

— Զարմա՛նք, ըսաւ ու հրամցուցած ծխախոտը իր բերանը նետեց. ինչու որ երթալով բերնի խուխը կը պակսէր, որպէս զի ետեւէ ետեւ նոր պաշար հասցունէ:

Ամէն անգամ որ գէպ 'ի նորեկ պարոնս կը թքնէր՝ անիկայ կը զգուէր, մինչև առաջինն անդրադառնալով քաղաքավարութեան համար գէպ 'ի ուրիշ կողմն դարձուց իւր թնդանօթը և սկսաւ փայտակալի մը վրայ արձակել այնպիսի ճշգութեամբ և այնպիսի զինուորական հանճարով որ եթէ բերդ մը եղած ըլլար քիչ մը ատենէն հիմնայատակ կը կործանէր կ'իյնար:

— Ի՞նչ բան է, ըսաւ նորեկը տեսնելով որ խել մը մարդ մէկտեղ ժողված պատին վրայ կպցուցած ծանուցում մը կը կարդան:

— Նշանաւոր սև մըն է, ըսաւ կարգացողներէն մէկը:

Օտարականը, որ Պ. Ռիլսըն կը կոչուէր, նստած տեղէն ելաւ ու ճամբու պարին ու հովանոցը աղէկ մը տեղաւորելէն ետեւ ակնոցն հանեց քիթը դրաւ և սկը-

սառ պատիւն վրայի ծանուցումը կարդալ ,
որ էր այս .

Ներքոյ գրելոյս քովէն Գեորգ անուշնով խառնածիւն գերիւն փախեր է . Այս Գեորգ վեց ուտք բարձրորակն ունի, գոյնը նոշագ բոշի, մագերը սև ու գանգրաւոր . սրբուն է բնաւորութեամբ . Լաւ կը խօսի, կարդալ գրել գիտէ . անտարաւորոյս ինքը գիւնքը ձերմակ պիտի կեղծէ . կըռնակն և ուսերուն վրայ խորունկ ապիւնը ունէր . սը ձեռքիւն վրայ ալ Հ տառը կոխուած է տաք կրկարով .

Ո՛վ որ գիւնքն ողջ բերէ, կամ թէ բաւական պատճառներով ցոցընէ թէ մեռած է՝ չորս հարիւր տողար * վարձք ունի .

ՀԱՐՐԻՍ

Պ . Ուիլսըն ծայրէ ծայր այս ծանուցումը կարդաց ցած ձայնով քանի մը անգամ , կարծես թէ բերնուց կ'ուզէր սորվիլ :

Յիսախոտ ծամող երկայնասրունք պարոնը , որ ինչպէս ըսինք անդադար փայտակալը խուխով կը կոծէր , ոտուրները վար առաւ շտկուեցաւ , և ելաւ ծանուցման քով գնաց ու բոլոր կոկորդը քամելով առատ խուխով մը ծեփեց զայն :

— Ահա այս է իմ կարծիքս ալ , ընելիքս ալ , ըսաւ անխոռով կերպով մը ու դարձաւ նորէն տեղը նստաւ :

* Որովհետև ստէպ կըյիշուի գրքիս մէջ այս ստաւ կը՝ ընթերցողաց լաւ կ'ըլլայ գիտնալը՝ որ տողարը Միացեալ Նահանգաց արծաթ ստակն է , որ 5 ԳԵ . 42 սանիթ կ'ընէ , կամ 23 Պ :

— Է՛, այդ ի՛նչ է ըրածդ, պոռաց անդիէն պանդոկապետը :

— Այդ ծանուցումը դրողն ալ եթէ հոս ըլլար՝ նոյն բանը պիտի ընէի, ըսաւ երկայնասրունք պարոնը և սկսաւ անայլայլակ կերպով ծխախոտ կտրել : Ա՛վ որ քովը այդպիսի մարդ ունի ու հետը աղէկ չը վարուիր՝ արժանի է որ կորսընցունէ զանիկայ : Այդպիսի ծանուցումներ Քէնդըքիի նախատիւնք է . իմացա՛ր հիմայ ըրածիս պատճառը :

— Ըսածիդ ես ալ իրաւունք կու տամ, ըսաւ պանդոկապետը ու մէկ կողմանէ իր պանդոկն եկողներուն անուանց ցանկը կը շինէր :

— Ես ալ խել մը գերի ունիմ, վրայ բերաւ երկայնասրունք պարոնը միշտ խուխարձակելով, և իրենց ըսեր եմ. ծօ տղաք, թէ որ կ'ուզէք թողուցէք քովէս փախէք . վախ ալ մի ունենաք որ ետևնէդ մարդ խըրկեմ զձեզ բռնելու համար : Ահաւասիկ իմ բռնած կերպս . ազատ թող գերիներն որ փախչին, անոնք կամք չեն ունենար փախչելու : Այս ալ բաւական չէ . ես անոնց ազատութեան զրերն ալ կարգի դրեր պատրաստեր եմ * , որ եթէ յանկարծ ոտուը-

* Գերի ունեցողներէն ոմանք կը գտնուին՝ որ կտակով կամ ողջութեան ատեննին իրենց գերիները ազատ ձգելու միտք կամ դիտաւորութիւն կ'ունենան : Բայց շատ անգամ այսպիսի գեղե-

ներս ալ տնկեմ՝ անոնց ազատութիւնն ապահով ըլլայ: Ուստի, պարոն օտարական, այս գաւառիս մէջ ուրիշ մըն ալ չկայ որ ինծի պէս աղէկ ու հաւատարիմ սներ ունենայ: Շատ ատեն չէ որ 400 տողար արժէք ունեցող վաճառքով Չինչինաղի խորրկեցի դիրենք, որ ամենայն հաւատարմութեամբ ստակը ճիշդ ձեռքս հասուցին. և աս բանիս վրայ ես ամենեին տարակոյս չունէի: Էջի տեղ դիր զանոնք ու խստութեամբ վարուէ հետերնին, անոնք ալ էջի մը պէս հետդ կը վարուին. մարդու տեղ դիր զանոնք ու հետերնին անուշութեամբ վարուէ, անոնք ալ մարդու պէս հետդ վարուին:

Ատենախօս վաճառականը մէկ կողմանէ այս բարոյական ճառախօսութիւնս կ'ընէր, մէկալ կողմանէ ալ կրակարանը խուխով կը լեցունէր:

— Բարեկամ, պատասխանեց Պ. Ուիլսըն, ըսածներուդ ես ալ բոլոր սրտով իրա-

ցիկ դիտաւորութիւնները 'ի գործ չեն գրուիր. յանկարծական թշուառութիւն մը, բացը ելլալ մը և կամ յանկարծական մահը կրնան այսպիսի բարեգործութեան մը գործադրութեանը արգելք ըլլալ: Այս ֆէնդըքեցին այսպիսի անակնունեի գիտուածոց դէմը առնելու համար՝ առաջուց ամէն բան հոգացեր ու բոլոր իր գերեացը ազատագրութեան թղթերուն ստորագրեր էր, որով յանկարծ մեռնելու ալ ըլլար՝ ժառանգը օրինաց դիմաց պարտական էր գերիները ազատ թողլու:

տունք կու տամ. և այդ ծանուցման մէջի յիշատակուած մարդը նշանաւոր անձն մըն է, ես ալ կը ճանչնամ զինքը. շատ մը տարի իմ գործարանիս մէջ աշխատեցաւ, և իմ գործաւորացս մէջ ամենէն ճարտարն էր: Հնարագէտ մարդ մըն է ասիկայ. վուչ ծեծելու նոր մեքենայ մը հնարեց, որ շատ գործարանաց մէջ ալ կը գործածուի հիմայ, և իր տէրը այն մեքենային համար տէրութենէ արտօնութիւն ալ առեր է:

— Հասկըցայ, հասկըցայ, պատասխանեց վաճառականը, այդ մարդը նորահնար մեքենային տէր եղաւ, և առած արտօնութեամբը աղէկ ստակ կոտորեց. իսկ խեղճ հնարողին աջ ձեռքին վրայ տաք երկաթով նշան դրեր է: Թշուառականը թէ որ ձեռքս ըլլար՝ անոր ճակտին վրայ այնպիսի նշան մը կը դնէի որ յաւիտեան չկարենար մոռնալ:

— Այսպիսի աչքաբաց ու ճարտար դերիները անհնազանդ կ'ըլլան, ու դժուարին է զանոնք բռնել, ըսաւ անդիէն մարդուն մէկը. անոր համար է որ այսպիսի նշաններ ունին ու ծեծի վէրքեր ու սպիներ կը կրեն վրանին. թէ որ հանդարտ կենալու ըլլային, տիրուրտանքն ալ հետերնին այնպէս չէին վարուէր:

— Այսինքն է՝ Աստուած զանոնք մարդ ստեղծեց, և տէրերը զանոնք անբանի տեղ կ'ուղեն դնել, պատասխան տուաւ նեղսրտութեամբ վաճառականը:

— Աղէկ որ քննենք, կրկնեց նորէն նոյն մարդը որ իր անկրթութեամբը չիմացաւ տաաջնոյն զինքն արհամարհելը, այդպիսի բանի եկող գերիները իրենց տերանցը մեծ շահ մը չունին: Ի՞նչ բանի կու գայ անոնց ճարտարութիւնն ու հնարագիտութիւնը երբոր իրենց տերանցը շահուն չեն ծառայեր. ուրիշ բան չէ ըրածնին բայց եթէ աչք խաբել: Ես ալ այդպիսի մէկ երկու գերի ունէի, շուտ մը զանոնք հարաւային կողմի գերեզմաններուն ծախսեցի, աղէկ զիտէի որ կանուխ ուշ՝ օր մը զանոնք ձեռքէս պիտի փախցունէի թէ որ այսպէս չընէի:

— Արեմն դու գնա Աստուծոյ աղօթք ըրէ որ ասկէ ետեւ անհող ու անմտածող արարածներ ստեղծէ քեզի համար, պատասխանեց վաճառականը:

Նոյն միջոցին մէյմըն ալ նայիս պանդուկին զիմացը մէկ ձիով պզտի փառաւոր կառք մը կանկ առաւ. մէջը ազնիւ ու հագուած պարոն մը նստեր էր. կառավարն ալ սե ծառայ մըն էր:

Ներս մտածին պէս ամէնքը սկսան զիտել թէ ով է այս պարոնը, ինչպէս որ սովորութիւն է անձրեի օր մը մէկ տեղ ժողոված պարապորդ մարդկանց՝ հետաքրքրութիւն ընելու ամէն եկող գնացողին: Ասիկայ բարձրահասակ մարդ մըն էր, պղնձագոյն սպանիացւոյ մը նման, վառվառուն գեղեցիկ աչուրներով ու սե փայլուն

զանդրահեր մաղերով . քիթն արծուունդն , բարակ ու շիտակ չրթունքներով , կերպարանքն ու վարմունքը վայելուչ , այնպէս որ ամէնքն սկսան ըսել թէ ասիկայ հասարակ մարդ մը պիտի չըլլայ : Համարձակ կերպով մը ներս մտաւ , նշանացի հրաման տուաւ ծառային որ սնտուկը վար դնէ և քաղաքավարութեամբ բարենց բոլոր հոն եղողները . ետքէն գլխարկը ձեռքը դէպ'ի դրամասեղանը գնաց ու պանդոկապետին զրել տուաւ անունը Հենրիկոս Պըալէր , Օբլէնտըս քաղաքէն Շէլպիի կոմսութեան մէջ , ետքը անտարբեր կերպով դարձաւ պատին վրայ կալցուցած ծանուցումը ծայրէ ծայր կարդաց :

— Յակոբ , ըսաւ ծառային , կարծեմ թէ Պէռնանի քով տեսածնիս այս տեղը նկարագրուած մարդուս քիչ մը կը նմանի , այնպէս չէ :

— Հրամմեր ես , տէր իմ , պատասխանեց Յակոբը , միայն ձեռքին վրայի նշանը որոշ չեմ գիտեր :

— Եւ ոչ մտքէս ալ կ'անցնէր այդ բանդ , պատասխանեց օտարականը գլուխը շարժելով . ետքը դէպ'ի պանդոկապետն երթալով աղաչեց որ իրեն համար մասնաւոր խուց մը պատրաստէ , վասն զի քանի մը զրելու բան ունիմ , ըսաւ :

Պանդոկապետը մէկէն ցատքեց , հետը մէկտեղ վեց եօթը սևեր ալ՝ ծեր և տղայ , մանչ աղջիկ , պզտիկ ու մեծ սկսան բզզալ ,

վեր վար վազել, ելլել մտնել, մէկմէկու զարնուիլ, ինչ է՝ նորեկ պարոնին խուց պիտի պատրաստեն. իսկ պարոնը առանց մէկէ մը քաշուելու համարձակութեամբ մը աթոռ մ'առած սրահին մէկ անկիւնը նստաւ ու սկսաւ քովը նստողին հետ ասդիէն անդիէն խօսակցիլ :

Արուեստաւորը, Պ . Ուիլսըն, օտարականը ներս մտաւ չմտաւ սկսաւ զանիկայ դիտել հետաքրքիր ու անհանդարտ նայուածքով մը . իրեն այնպէս կու գար թէ զանիկայ տեղ մը տեսած պիտի ըլլայ, ճանչնայ պիտի, բայց թէ ո՛ր՝ ամեննին միտքը չէր կրնար բերել : Ամէն անգամ որ օտարականը կը խօսէր, շարժումնք մը կ'ընէր, կը ծիծաղէր, Պ . Ուիլսընին տարակոյսն ալ կը շատնար . աչքը վրան տնկերէր, բայց երբոր անոր վառվռուն ու սև աչուրները կը տեսնէր որ դէպ 'ի իրեն կը դառնային՝ առջևը կը նայէր : Մէյ մ'ալ յանկարծ միտքը լոյս մը ծագեցաւ, և այնպիսի խռոված և ասլած կերպով մը օտարականին երեսը նայեցաւ՝ որ անիկայ անդրադարձաւ ու ոտք ելլելով քովն եկաւ :

— Կարծեմ, ըսաւ, հրամանքդ Պ . Ուիլսըն ես, թէ որ չեմ սխալիր . ու ձեռք տրուաւ : Թողութիւն կ'ընես մէկէն չկրցայ զհրամանքդ ճանչնալ . կարծեմ միտքդ կու գայ Պ . Պըսլէր Սքլէնտո քաղաքէն, Շէլպիի կոմսութեան մէջ :

— Հրամաներ ես . . . հրամաներ ես, հրամ

մեր ես, պարոն, պատասխանեց Պ. Ռիլսըն, կարծես թէ երազին մէջ կը խօսէր:

Նոյն միջոցին սևուկ մը եկաւ ու ըսաւ թէ պարոնին խուցը պատրաստ է:

— Յակօր, ըսաւ օտարականը ծառային կէս բերնով, սնտուկին ուշադրութիւն դիր: Ետքէն Ռիլսընին դառնալով — Կը փափաղէի, կրկնեց, հրամանքիդ հետ առանձին քանի մը հարկաւոր բան խօսիլ. թէ որ կ'ուզես հրամանէ խուցս երթանք:

Պ. Ռիլսըն ոտք ելաւ ու երազաչրջիկի մը պէս օտարականին ետեէն կ'երթար. վերին յարկը մեծ խուց մը մտան, ուր կրակն ալ փառած փայտերը կը ճարճատէր ու բոց կ'արձըկէր. ծառաներն ալ ամէն բան լմընցուցած աթոռներն ու սեղանատախտակները կը սրբէին:

Երբոր ամէն բան լմընցաւ ու ծառաներն ալ դուրս ելան, օտարականը ներսէն դուռը կղպեց ու բանալիքն ալ առաւ դրպանը դրաւ, և ձեռուրները կուրծքին վրայ ծալլած դարձաւ Պ. Ռիլսընին երեսն սկսաւ նայիլ:

— Գէորդ, կանչեց դարմանքով Ռիլսըն:

— Հրամաներ ես . . . ես Գէորդն եմ, պատասխանեց օտարականը:

— Ամեննին մտքէս ալ չէր անցնէր:

— Կարծեմ աղէկ ծպտեր եմ, ըսաւ երիտասարդը ծիծաղելով. ընկուզի կեղևով պղնձագոյն մարմինս թխացուցի, և մաղերս ալ սև ներկեցի. անոր համար ծա-

նուցման մէջ նշանակուածին ամենեկին չեմ նմանիր :

— Քէորդ, Քէորդ, զիտես որ դժուարին բանի մը ձեռք զարկեր ես. ես քեզի այդպիսի խորհուրդ չէի տար :

— Ի՛նչ կ'ուզէ ըլլայ, ամէն բանի պատասխանատու ես եմ, պատասխանեց Քէորդ նորէն ծիծաղելով :

Պէտք է հոս հարեանցի մը զիտել որ Քէորդ հօր կողմանէ սպիտակացեղ էր. իրեն մայրն ալ այն թշուառներէն մէկն էր՝ որ իրենց զեղեցկութեանը համար դատապարտուած են տէրերնուն ցանկութեանը զոհ ըլլալու, և մայր ըլլալու որդւոց՝ որոնք իրենց հայր ոչ ոք կը ճանչնան : Քէնդլքիի փարթամ ընտանիքներէն մէկէն ժառանգած էր եւրոպական զեղեցիկ գծադրութեանը հետ արի ու աննուաճելի ողի մը : Մօր կողմանէ զեղնորակ թեթև գոյն մը առեր էր զեղեցիկ ու վառվռուն սև աչուրներով. ուստի մարմնոյն ու մազերուն գոյնը քիչ մը փոխուելով՝ սպանիացիի մը կերպարանք առած էր. և որովհետև շարժմունքն ու կերպը համարձակ ու բնական էր, անոր համար ամենեկին դժուարութիւն չէր քաշեր այս յանդուզն ձեռնարկութիւնն առաջ տանելու. այսինքն իւր ծառայովը ճամբորդութիւն ընող պարոն մը ինքըզինքը կեղծելու :

Պ. Ուիլսըն, որ բարեմիտ ու ազնիւ ծերունի մըն էր, բայց վերջի աստիճանի

վախկոտ ու զգուշաւոր, խուցին մէջ վեր վար կը պտըտէր սրտին անհանդարտութենէն, և չէր գիտեր ընելիքը. մէյ մը կ'ուզէր օգնել Վէորդին մէյմըն ալ կը փախազէր հայրենեացը կարգն ու օրէնքները պահպանել. ուստի դարձաւ.

— Շատ աղէկ, ըսաւ, Վէորդ. կ'ենթադրեմ թէ քու օրինաւոր տէրդ թողուցեր փախեր ես. չեմ զարմանար, բայց գիտցած ըլլաւ, Վէորդ, որ շատ կը ցաւիմ, իրաւցընէ շատ կը ցաւիմ. և ինձի պարտք կը սեպեմ այս բանս քեզի ըսելու. պէտք է որ ըսեմ:

— Ի՞նչ բանի վրայ կը ցաւիս, պարոն, հարցուց Վէորդ հանդարտութեամբ:

— Ի՞նչ բանի վրայ... վասն զի կը տեսնեմ որ այդ կերպով քու հայրենեացդ օրինացը յայտնի դէմ կը գործես:

— Իմ հայրենեացս... պատասխանեց Վէորդ դառնութեամբ. ես բաց ՚ի դերեզմանէն ուրիշ հայրենիք չունիմ. և երանի՜ թէ ինչուան հիմայ հոն պառկած ըլլայի...:

— Ա՛հ. չէ, չէ Վէորդ. այդ բանդ մի ըսեր. մահացու մեղք է այդ խօսքդ, սուրբ Պրոց դէմ է: Իրաւ է, Վէորդ, քու տէրդ խիստ մարդ մըն է, քեզի հետ շատ զէշ կերպով վարուեցաւ, չեմ կրնար գինքը պաշտպանել. բայց դու գիտես՝ հրեշտակը Աղարին հրամայեց որ դառնայ նորէն իր խաթունին քով և անոր հնազանդի. և թէ Պօղոս ա.

աաքեալն ալ Ոնեսիմոսը նորէն իրեն տիրոջը քով խրկեց :

— Այդ կերպով Ս. Գրոց խօսքերը ինծի օրինակ մի բերեր Պ. Ուիլսըն, ըսաւ Գէորգ հրացայտ աչուրներով . վասն զի կնիկս քրիստոնեայ է, ես ալ միտք ունիմ քրիստոնեայ ըլլալու, թէ որ կարենամ այնպիսի տեղ մը երթալ ուր կարող ըլլամ համարձակ քրիստոնէութիւնը սլաշտելու : Բայց հիմակուան իմ գտնուած պարագայիս մէջ ինձի Ս. Գրքէն օրինակ բերելն ուրիշ բան ըսել չէ, բայց եթէ բոլորովին միտքս փոխել : Առ ամենակալն Աստուած կը բողոքեմ, ու զինքը դատաւոր կը կանչեմ իմ իրաւանցս, և կը հարցունեմ իրեն թէ ազատութիւնս փնտռելը ինձի մեծ յանցանք է :

— Այդ քու զգածմունքդ բնական է մարդուս ս՛վ Գէորգ, պատասխանեց ազնիւ ծերունին քիթը խնչելով . այս բնական են մարդուս . բայց իմ պարտքս է զքեզ այս բաներուս չյորդորելու : Այո, որդեակ, շատ կը ցաւիմ վրայդ, շատ զէշ վիճակի մէջ ես . անոր խօսք չունիմ . բայց նայէ Առաքեալը ինչ կ'ըսէ . « Ամէն մարդ ինչ կոչմունք որ ունեցեր է՝ պէտք է որ անոր մէջ հաստատուն կենայ » : Պէտք է ամէնքնիս ալ Աստուծոյ նախասխնամութեանը կարգադրութեանցը զլուխնիս ծռենք, սիրելի, ու կամակար հնազանդինք :

Գէորգ ստքի վրայ կեցեր էր զլուխը դէպ

ի ետև ծռած, ու ձեռուրները կուրծքին վրայ ծալլած արհամարհանօք կը ժպտէր:

— Պ. Ուիլսըն, պատասխանեց Քէորդ, թէ որ Հնդիկները դքեզ դերի բռնէին ու կը նոջդ և տղոցդ պրկէն դքեզ յափշտակէին, ու մինչև ցմահ իրենց համար դետին բանելու չարաչար դատապարտէին դքեզ, կ'ուզեմ դիտնալ՝ արդեօք մտքէդ կ'անցընէիր որ այս նոր ու անակնկալ դառնալից վիճակիդ վրայ գոհ ըլլաս, ու ինչ կոչմունք որ ունեցար անոր մէջ հաստատուն մնաս: Ես կարծեմ թէ առաջին անգամ դիմացդ ելած ձիուն վրայ հեծնալդ ու փախչիլդ մէկ կ'ընէիր, Նախախնամութեան կամքն այս է ըսելով. այնպէս չէ:

Ծերուկը այս խօսքիս պատասխան չկրցաւ տալ, վասն զի տալու պատասխան ալ չունէր. և սկսաւ վար նայիլ ու հովանոցը ձեռքին մէջ խաղցընելով կոտորտուածքները կը շտկէր, և միայն այս ընդհանուր յորդորանքս տուաւ. — Ար տեսնես Քէորդ, դիտես, որ ես միշտ քու բարեկամդ եղեր եմ. և ինչ որ ալ ըսի՝ միայն քու աղէկութեանդ համար ըսի: Հիմայ ինծի այնպէս կ'երևայ, սիրելի, որ փախչելովդ ինքզինքդ մեծամեծ վտանգներու մէջ պիտի ձգես, որոնցմէ շատ դժուար է որ դքեզ կարենաս ազատել: Թէ որ յանկարծ ձեռք ինկնալու ըլլաս՝ առջինէն չարագոյն պիտի ըլլայ վիճակդ. ամէնքը վրադ պիտի ծիծաղին, աւելի խստութեամբ հետդ պիտի վարուին, ու

հողիդ բերանդ բերելէն ետև՝ դքեզ հարաւային կողմի գերեզմաններուն պիտի ծախեն :

— Պ. Ուիլսըն, բոլոր այդ ըսածներդ զիտեմ, պատասխանեց Վէորդ. մեծ վտանգներու մէջ ինքզինքս կը ձգեմ, բայց . . . աս ըսելով հազուստը բացաւ ու երկու ատրճանակ ու մէկ դաշոյն մը ցրցուց :

— Կը տեսնես ասոնք, կրկնեց. ես ամենայն բան աչքս առած եմ. ես հարաւային կողմերը յաւիտեան ինջնալիք չունիմ. չէ . . . Թէ որ այն վայրկենին հասնինք՝ ես զիտեմ իմ ընելիքս . . . : Գոնէ վեց ոտնաչափ ազատ հայրենիք մը կրնամ գտնել ինծի, և այն կ'ըլլայ Քէնդըքիին մէջ ունեցած առաջին և վերջին ստացուածքս . . . :

— Վէորդ, Վէորդ, այդ միտքդ դրածներդ զիս կը սոսկացընեն. ինքզինքդ յուսահատութեան տուեր ես . . . : Շատ կը ցաւիմ վրագ. հայրենեացդ օրէնքները ոտքի տակ կ'առնուս :

— Հայրենիք . . . Էհ, Պ. Ուիլսըն, դու հայրենիք ունիս, բայց ես և ինծի պէս գերի ծնած թշուառները ինչ հայրենիք կրնան ունենալ . . . Մեզի համար ինչ օրէնքներ կան . . . ո՞ր օրէնքները մենք դրած ենք, ո՞ր օրէնքներուն մեր հաւանութիւնը տուեր ենք, որ պահելու ալ պարտաւորուինք. մենք ձեր օրէնքներուն հետ բան չունինք, ձեր օրէնքները ուրիշ բանի համար չեն՝ բայց եթէ հարստահարելու և

տարի տակ առնելու : Միթէ չլսեցի՞ ես Յուլիսի կին ձեր խօսած ճառերը * . դուք չէք որ ամէն տարի կը կրկնէք , թէ կառավարիչներուն իշխանութիւնը կառավարեալներէն կու գայ . ինչ կը կարծէք , միթէ մենք այդ խօսքերն որ կը լսենք , չենք կրնար անոնց վրայ խորհրդածել . միթէ չենք կրնար ձեր քարոզած բաները՝ գործերնուդ հետ բազդատել :

Պ . Ուիլսընին միտքը , առանց իրեն սլատուոյն դաչելու կրնանք ըսել , որ ունեցուցած փափուկ՝ բայց մէջը սլարապ՝ բամպակի կը նմանէր որ ամէն բանի տեղիք կու տար : Սրտէն կը ցաւէր Գէորգին վերայ , բայց ամենեկին չէր կրնար ըմբռնել տառապեալ գերիի մը ունեցած զգացմունքները ու իրեն սլարտք ու խեղացիտքիւն կը սեպէր ցուցընել անոր որ փախչիլը յանցանք է , և անով զղջումի բերէ զանիկայ :

Ուստի — Գէորգ , ըսաւ վար նայելով ու մտածելով մը , ըրածդ աղէկ բան չէ . անոր համար ինձի սլարտք կը սեպեմ ըսել , և բարեկամաբար , որ այդպիսի կարծիքները մէկդի դիր : Վասն զի քու վիճակիդ մարդկանց

* Յուլիսի կին Միացեալ նահանգաց ազատութեան տարեգարձին յիշատակն է : Նոյն օրը բոլոր Ժողովուրդը ասդիս անդին կը Ժողովին , նախ եկեղեցիներու , վերջն ալ առանձնական խումբերու մէջ , ու ազատութեան զանազան ճառեր ու Միացեալ նահանգաց ընդհանուր կառավարութեան որոշմունքները կը կարդացուին :

համար, ո՛վ Քէորդ, վտանգաւոր ու շատ վըտանգաւոր բաներ են . . . ու զնաց խուցին մէկ անկիւնը նստաւ ու սրտին այլայլութեանէն ալ սկսաւ հովանոցին կոթը խածնել :

— Նայէ , Պ . Ուիլսըն , ինչ կ'ըսեմ , վըրայ բերաւ Քէորդ զիմացը նստելով . ինձի նայէ որ զիմացդ նստեր եմ , ես ալ քեզի պէս մարդ չեմ . երեսս նայէ , ձեռուրներս նայէ , վրաս նայէ . — այս խօսքիս՝ կտըրծութեամբ մը նորէն ոտք ելաւ . — ես ալ որ և իցէ մարդու հաւասար մարդ մը չեմ : Մտիկ ըրէ , Պ . Ուիլսըն , բան մը պատմեմ . իմ հայրս ձեր Քէնդըքեցի ազնուականներէն մէկն էր , արժանի չսեպեց — թէ պէտ պարտքն էր — առաջուց այնպիսի հնարք մը ընելու , որ իր մեռնելէն վերջը իր ժառանգները զիս ալ շներուն ու ձիերուն հետ մէկտեղ չծախեն :

Մայրս իր եօթը տղոցմովը աճուրդի հանեցին , խեղճ կնկան աչքին առջին ամէնքն ալ մէկիկ մէկիկ դանազան տէրերու ծախուեցան : Ես եղբարցս մէջէն ամենէն պզտիկն էի . մայրս եկաւ զիս զնողին ոտքն ինկաւ ու կ'աղաչէր կը պաղատէր որ զինքն ալ ինձի հետ մէկտեղ զնէ , որպէս զի տըղոցմէ մէկը զոնէ քովը գտնուի . անիկայ ոտքովը կից մը զարկաւ ու անդին հրեց զինքը : Գետին փռուած տեսայ մայրս , անոր լացն ու աղաղակը լսեցի՝ երբոր տեսաւ որ զիս ձիուն վրայ կը կապեն ու նոր տիրոջս տունը կը տանին :

— Վերջը . . . :

— Ձիս զնողը գերեվաճառներէն իմ մեծ քոյրս ալ զնեց . ասիկայ բարեպաշտ ու ազնիւ աղջիկ մըն էր , և խեղճ մօրս պէս գեղեցիկ ու վայելուչ դէմքով , աղէկ կրթութիւն առած և ամենայն աղէկ ձիրքերով դարդարուած . սկզբան շատ ուրախացայ տեսնալով որ զոնէ քովս սրտակից մը ունիմ . բայց քիչ ատենէն ուրախութիւնս դառնութեան ու կատաղութեան փոխուիլ սկսաւ :

Օր մը դրան ետեւէն տեսայ՝ որ զինքը կը ծեծէին . այս ականջներովս լսեցի խարազանին բախմունքը որ խեղճին փափուկ մարմնոյն վրայ կը շառաչէին . խարազանին ամէն մէկ հարուածը կարծես թէ սըրտիս վրայ կ'ինջնային , և ձեռքէս բան մ'ալ չէր գար որ անոր օգնութեան հասնիմ : Եւ զիտե՞ս , պարոն , ինչո՞ւ համար զինքը կը ծեծէին վասն զի չէր ուզած որ իր քրիստոնէավայել պարկեշտ մաքրութեանը արատ մը բերեն ու իր համեստութեան դպչին . այն համեստութեանը՝ զորն որ ձեր օրէնքը կ'արգելուն մէկ գերի օրիորդի մը . . . : Վերջապէս տեսայ օր մը որ խեղճը շղթաներով կապած՝ Նոր-Օուլէան զնացող գերեվաճառի մը ծախեցին , — և միայն պատճառն այս էր — . ալ անկէ ետքը ինչ եղաւ չեմ զիտեր . . . : Երկայն և շատ երկայն տարիներ անցան վրայէս , ես ալ մեծցայ առանց հօր , առանց մօր , առանց

քրոջ, առանց մէկու մը որ վրաս պզտի գութ մը ունենայ, շան պէս ծեծով, անարգանօք, սովով ու ծարաւով անցուցեր եմ բոլոր կեանքս: Այո՛, պարոն, քանի՛ քանի անգամ այնպիսի սով քաշեր եմ, որ չներու առջև նետած ոսկորներուն ալ կարօտեր եմ և այն ալ չեմ կրցած գտնել...: Քանի որ պզտիկ էի՝ ամբողջ զիշերներ լացով ու առանց քնոյ անցուցեր եմ. ոչ եթէ անօթութենէս, և ոչ ալ կերած ծեծերուս համար կու լայի: Չէ, պարոն, չէ, հապախմ մայրս կու լայի, իմ քուրերս կու լայի. այս աշխարհքիս վրայ ինծի սրտակից մը չունենալս կու լայի, զիս սիրող մը չզըռնելս կ'ողբայի: Խաղաղութիւն ինչ ըսել է, երջանկութիւն ինչ ըսել է չեմ զիտցած. անուշ խօսք մը ինչ ըսել է լսած չունէի, մինչև որ քու գործարանդ եկայ բանելու: Հրամանքդ միայն, Պ. Ուիլսըն, ինծի հետ աղէկ վարուեցար, գուն ինծի սիրտ տուիր բանի մը ետևէ ըլլալ, զրել ու կարգալ սորվիլ, և մարդ ըլլալ ու մարդկանց կարգն անցնիլ. Աստուած զիտէ թէ որչափ երախտազէտ եմ հրամանքիդ ինծի ըրած բարերարութեանցդ համար:

Այն ատենն էր, պարոն, որ կինս զիմացս ելաւ. հրամանքդ ալ տեսեր ես զինքը, հրամանքդ ալ զիտես թէ ինչպէս զեղեցիկ ու աղնիւ է: Երբոր իմացայ որ անիկայ զիս կը սիրէ, երբոր հետը կարողըւեցայ՝ ալ աշխարհք ինծի եղաւ. այնչափ

Հանդստութեան հասեր էի որ զիս այս կե-
նացս մէջ չէի կարծեր . և իրաւամբ , պա-
րոն . վասն զի կինս որչափ ալ գեղեցիկ էր
այնչափ ալ բարի սիրտ մը ունէր . . : Բայց
ինչ օգուտ . . . տէրս զիս քու գործարանէդ
հանեց , աշխատութենէ զրկեց , ինչպէս զի-
տեսս , զիս բոլոր՝ բարեկամներէս ու սիրելի-
ներէս բաժնեց ու խեղճութեան մէջ ոտնա-
կոխ ըրաւ : Եւ ինչո՞ւ համար . վասն զի ես
իմ ինչ ու ո՞վ ըլլալս մոռցայ . որպէս զի
ցուցընէ ինձի որ սե մըն եմ , զերի մըն եմ :
Եւ պսակ այսչափ վշտաց . ու տառապա-
նաց՝ զիս կնոջմէս բաժնեց . ու հրամայեց որ
ուրիշի մը հետ կարգուիմ . . . :

Եւ ձեր օրէնքը՝ ընդդէմ Աստուծոյ ու
խղճմտանաց , այդ անիրաւութիւնները թոյլ
կու տան կատարելու . . . : Արդ , պարոն ,
կը տեսնես որ այդ անիրաւ գործքերէն մէ-
կը չկայ որ ձեր օրէնքներն արդելուն . այդ
անիրաւ գործքերը՝ որ մօրս , քրոջս , կրն-
կանս և իմ սիրտս ճմլեցին . . : Մանաւանդ
թէ Քէնդըքիի մէջ իշխանութիւն կայ ամե-
նուն այս ամէն բանս ընելու , և մարդ չը-
կրնար անոնց դէմ դնել :

Ասոնք հրամանքդ իմ հայրենեացս օրէնք-
ները մի կը համարիս : Չէ , պարոն , չէ . ես
հայրենիք չունիմ , ինչպէս որ հայր չու-
նիմ . . . սակայն ետեէ եմ հայրենիք մը ու-
նենալու . ձեր հայրենիքէն բան չեմ ուզեր .
միայն թողու զիս որ խաղաղութեամբ իրմէ
դուրս ելլամ . ու երբոր Գանատա հասնիմ ,

ուր որ օրէնքները զիս կը ճանչնան , զիս կը պաշտպանեն՝ ան ատենը Գանատա իմ հայրենիքս կ'ըլլայ ու ես ալ անոր օրինացը կը հնազանդիմ : Բայց եթէ մէկը զիս բռնելու ետևէ ըլլայ , աղէկ զիտնայ որ ես ամէն բան աչք առեր եմ . ազատութեանս համար արեանս վերջին կաթիլն ալ պիտի թափեմ : Ձեր նախնիքը իրենց ազատութեանը համար արիւննին թափեր են , ինչպէս դու ալ կը պատմես , թէ որ ըրածնին իրաւունք ու արդարութիւն էր՝ իմս անոնցմէ վեր է և շատ վեր :

Գէորդ այս խօսակցութիւնս ընելու ժամանակ՝ խուցին մէջ ուժով ուժով վեր վար կը քալէր : Թափած դառն արցունքները , յուսահատական ձևերը ու կրակոտ աչուրները խեղճ ծերուն սիրտը շարժեցին ու միտքը բոլորովին փոխեցին . իր զգայուն բնութեամբը կ'երևակայէր տառապեալ դերեաց ընդհանուր թշուառութիւնը , և մասնաւորապէս իր զիմացինին խեղճ կեանքը , որուն մտաւոր ու անձնական կատարելութիւնները ինքը անձամբ փորձեր էր ու զիտէր , և կը տեսնէր ցաւով սրտի որ բոլոր մարդկութեան առջև մեծ համբաւոյ և յարգութեան արժանաւորութիւն ունեցող այսպիսի պատուական անձն մը շահասէր ցածազգոյ մը ձեռքը խաղալիկ եղած էր . անոր համար սրտին այլայլութենէն քրտինք կը թափէր , և դեղին մետաքսէ մեծ թաշկինակ մը հանած ուժով երեսը կը սրբէր : Քիչ մը ատեն լուռ կենալէն ետև ,

— Անիծեալ ըլլան, յանկարծ կանչեց, գերեվաճառներն ալ, գերի գնողներն ալ. դժոխքն ընդունի գիրենք այս անպիտան շահասիրութեանը համար... Յուսամ թէ յիշոցք չեն ըսածներս...: Աղէկ ուրեմն, ճամբադ առաջ տար Քէորդ, ճամբադ առաջ տար. բայց խոհեմութիւնը ձեռքէ մի ձգեր, որդեակ. մարդ մի սպաններ, զոնէ գրեզ պաշտպանելու վտանգէն դուրս՝ մարդու արիւն մի մտներ, մանաւանդ թէ ամենինն ուրիշի կենացը մի դպչիր: Ո՛ւր է հիմայ կինդ, Քէորդ, ըսաւ ու զողզողալով ոտք ելաւ և սկսաւ վեր վար պտըտիլ:

— Ա՛ն ալ փախեր է, պարտն, ան ալ տըղան գիրկը փախեր է. Աստուած գիտէ թէ ո՛ւր թափառական կը պտըտի. փախեր է հիւսիսային աստղը գտնելու, փրկութեան գաւառն հասնելու: Ո՞ գիտէ թէ մէյմ՝ ալ մէկմէկու երբ ու ո՛ւր պիտի հանդիպինք... մէկզմէկ պիտի գտնենք արդեօք այս աշխարհքիս վրայ:

— Ի՛նչ կ'ըսես... ան ալ փախեր է, կարելի՞ բան է... այնպիսի աղէկ ընտանիք մը ի՛նչպէս թողուց փախաւ:

— Աղէկ ընտանիքներն ալ պարտքի տակ կ'իյնան, ու մեր հայրենեաց օրէնքները թոյլ կու տան որ մօր մը գրկէն իր տղան յափշտակեն ու ծախու հանեն պարտքերնին վճարելու համար, ըսաւ Քէորդ դառնագին կերպով մը հեզնելով:

— Լաւ, լաւ, վրայ բերաւ բարի ծերու-

կը, զրպանը խառնելով, ակ չեմ ուզեր
զքեզ զրգուել: Կրնայ ըլլալ արդեօք
Խղճմտանքին ձեռք կու տայ Խնչ կ'ու-
զէ ըլլայ: Ա՛ն Քէորդ, ըսաւ, ու խել մը
թղթեայ դրամներ դուրս հանեց:

— Չէ, չէ, ազնիւ պարօն, պատասխա-
նեց Քէորդ, դու ինձի շատ բարիք ըրեր
ես, շնորհակալ եմ. չըլլայ թէ այս առա-
տաձեռնութեամբդ նեղութեան մէջ իյնաս:
Ես բաւական ստակ ունիմ, յուսամ թէ
կարենամ ինձի բաւեցընել:

— Չէ, Քէորդ, պէտք է որ ընդունիս .
ստակը ամէն տեղ հարկաւոր կ'ըլլայ. և որ-
չափ ալ վաստըկիս՝ բաւական է թէ օրի-
նաւոր ճամբով ըլլայ՝ շատ ունիմ չես կրնար
ըսել: Ա՛ն, տղաս, կ'աղաչեմ չէ մ'ըսեր:

— Շատ աղէկ, կ'առնում, պարօն. բայց
այս պայմանով որ վերջը վճարեմ, ըսաւ
Քէորդ ու առաւ:

— Հիմայ ըսէ ինձի, Քէորդ, որչափ ա-
տեն այս կերպով ճամբորդութիւն ընելու
միտք ունիս. յուսամ երկայն շտներ, և
շատ հեռու չես երթար, ինչ կ'ըսես: Բայց
չիտակը աղէկ ծպտեր ես, աղէկ ալ կը
կեղծես. թէպէտ և ինձի յանդղնութիւն
կ'երևայ: Իսկ այդ քովի սև ծառան ո՞վ է:

— Ապահով մարդուն մէկն է. տարի մըն
է որ Քանատա փախեր ազատեր է: Հոն
լսեր է որ տէրը իր փախստեանը վրայ նե-
ղանալով՝ խեղճ պառաւ մայրը կը ծեծէ ու
կը տանջէ եղեր, ուստի զանիկայ մխիթա-

րելու և ազատելու համար ելեր այս կողմերս եկեր է :

— Գոնէ բան մը կրցա՞ւ ընել :

— Չէ . դեռ չէ . շատ անգամ իր մօրը գտնուած կողմերը պտըտեցաւ , բայց միտքը դրածը կատարելու յարմար առիթը չգտաւ : Հիմայ մինչև Յհիոյ ինձի հետ պիտի գայ ու զիս իր փախստեանը օգնող բարեկամաց ձեռքը պիտի յանձնէ , և ինքը նորէն ետ պիտի դառնայ մայրը փնտռելու :

— Շատ վտանգաւոր բան , շատ վտանգաւոր բան , ըսաւ ծերունին :

Գէորգ ոտք ելաւ և արհամարհական կերպով մը ծիծաղեցաւ :

Ծերունին Գէորգին գլխէն ինչուան ոտքը դարմացմամբ մը դիտելէն ու նայելէն վերջը ,

— Գէորգ , ըսաւ , ի՞նչպէս դարմանալի կերպով բոլորովին փոխուեր ես . կարծես թէ ալ առջի Գէորգը չես : Գլուխդ բարձր բռներ ես և խօսուածքդ ու շարժուածքդ քուկդ չէ ուրիշ մարդու է :

— Վասն զի հիմայ ես ազատ եմ , պատասխանեց Գէորգ պարծենալով մը : Այո՛ , պարոն , այս վերջին անգամն էր որ մարդու մը համար տէր անուներ բերնէս լսեցիր : Ա՛լ ես ազատ եմ .

— Աղէկ նայէ , ապահով չես . նորէն ձեռք կրնաս ինկնալ :

— Այն ժամանակը պարոն , պատասխանեց Գէորգ , գերեզմանիկ մէջ ամէն մարդ ազատ ու հաւասար է :

— Այդ քու յանդգնութեանդ վրայ իրաւ-
ցընէ շատ դարմացեր եմ, Քէորդ, վրայ
բերաւ Ուիլսըն, ինչպէս ալ այս մօտի պան-
դոկն ինջար :

— Պ . Ուիլսըն, այս ըրածս այնպիսի յան-
դուզն ու կարգէ դուրս բան մըն է՝ որ մէ-
կու մըն ալ մտքէն չանցնիր որ ես այս մօ-
տի պանդոկն ըլլամ : Զիս աւելի հեռուները
փնտռել կու տան . հրամանքիդ մտքէն ալ
չէր անցներ որ ես Քէորդն ըլլամ : Յակո-
բին տէրն ալ այս կողմերս չբնակիր, ու
ղինքը հոս ճանչցող չկայ : Զինքը գտնելու
յոյսերնին կտրեցին, ոչ որ ալ զինքը կը
փնտռէ . և ծանուցման տուած նշաններովն
զիս ալ գտնող չկրնար ըլլալ :

— Հապա ձեռքիդ նշանը ինչ կ'ընես :

Քէորդ ձեռնոցները հանեց ու ձեռքին
վրայ բարակ սպի մը ցըցուց որ հազիւ թէ
գոցուեր էր :

— Աս ալ, ըսաւ Քէորդ արհամարհանօք,
Հարրիսին իմ վրաս ունեցած սիրոյն ու
գթոյն վերջին նշանն էր որ դրաւ : Տասնը-
հինգ օր առաջ, խելքը փչեց որ իր անուան
սկզբնատառովը ձեռքիս վրայ նշան մը
դնէ, որովհետեւ, կ'ըսէր թէ՛ կը կասկածիմ
որ այս օրերս քովէս փախչելու միտք ու-
նիս : Ինչպէս, աղէկ չեմ հանած, ըսաւ
ձեռնոցն հագնելով :

— Շիտակը, քանի որ կը մտածեմ վի-
ճակդ և զլխուդ գալիք վտանգները՝ արիւնս
երակներուս մէջ կը պաղի :

— Իմ արիւնս երկայն տարիներէ 'ի վեր սառեր ու պաղեր գացեր էր, պարոն Ռւիլսըն, բայց հիմայ տաքցեր է ու կ'եռայ, ըսաւ Գէորգ:

— Սիրելի պարոն, վրայ բերաւ Գէորգ քիչ մը լուռ կենալէն ետեւ, երբոր տեսայ որ զիս ճանչցար, վախցայ որ քու զարմացած կերպերէդ չմատնուիմ, անոր համար մտածեցի՝ որ ինքզինքս քեզի յայտնեմ: Վաղը առաւօտ չլուսցած ճամբայ պիտի ելլեմ. վաղը իրիկուն յուսամ թէ Օհիոյ նահանգը հանգիստ քուն մը կարենամ ըլլալ: Ամենայն համարձակութեամբ ու հանգստութեամբ ճամբայ պիտի ընեմ, հասած տեղերուս ամենէն աղէկ պանդոկները պիտի ինջնամ. ու մեծամեծաց սեղանը պիտի նստիմ: Ուստի մնաս բարով, պարոն, թէ որ լսես՝ թէ ձեռք ինկեր եմ, ապահով եղիր որ մեռեր եմ:

Գէորգ շիտակ ոտքի վրայ կեցած իշխանական կերպով ձեռք տուաւ: Բարեսիրտ ծերուկը սիրով ձեռքը սխմեց, ու նորէն քանի մը յորդորանքներ տալէն վերջը՝ հովանոցն առաւ ու դուրս ելաւ:

Գէորգ քիչ մը ատեն ոտքի վրայ լուռ կեցաւ ու դէպ 'ի դուռը կը նայէր. յանկարծ միտքը բան մը գալով՝ վազեց դուռը բացաւ:

— Պ. Ռւիլսըն ներս հրամմէ, ըսաւ, բան մ'ալ ունիմ ըսելիք:

Ռւիլսըն ներս մտածին պէս՝ Գէորգ նո-

րէն դուռը կղպեց ետեւէն ու քիչ մը ատեն
գետին նայելով մտածելէն վերջը ,

— Պ . Ուիլսըն , ըսաւ , միշտ քրիստոնէակայել մարդասիրութեամբ վարուեցար հետս , հիմայ նորէն քրիստոնէական առաքինութեան ու բարերարութեան վերջին դործ մը կը խնդրեմ հրամանքէդ :

— Ի՞նչ է , Վէորգ :

— Ըսածդ իրաւ է , պարոն , որ ես մեծ վտանգներու մէջ ինքզինքս ձգեր եմ : Աշխարհքիս վրայ մարդ մը չունիմ որ իմ մահուանս վրայ լայ ու ցաւի , ըսաւ հեկեկալով : Կրնայ ըլլալ որ զիս սպաննեն , ու շան պէս պիտի թաղեն , և երկրորդ օրը մէկն ալ իմ վրաս պիտի չմտածէ , մէկն ալ զիս մտքէն պիտի չանցընէ՝ բայց եթէ իմ խեղձ կիւս : Ո՛հ թշուա՛ռ աղջիկ , դու միայն պիտի ցաւիս , դու միայն իմ վրաս պիտի լաս . . . : Պ . Ուիլսըն յանձն կ'առնուս սա պզտի զնդասեղը իրեն ձեռքը հասցընելու խեղձը նոր տարիին ինքը ինձի ընծայ ըրաւ . տուր ասիկայ իրեն և ըսէ՛ որ զինքը սիրեր եմ և պիտի սիրեմ կենացս մինչև վերջին շունչը : Խօսք կու տան պարոն , խնդիրքս կատարելու :

— Աղէկ , աղէկ տղաս , ինչո՛ւ չէ , պատասխանեց Ուիլսըն աչուրները լեցուած և դողդոջուն ձայնով , ու զնդասեղն առաւ :

— Ըսէ իրեն , կրկնեց Վէորգ , որ իմ վերջին կամքս աս է որ Վանատա երթայ , թէ որ կրնայ . փոյթ չընէ թէ խաթունը

զինքը կը սիրէր, փոյթ չընէ թէ ինքն ալ իր ծնած տունը կը սիրէ. ապապրէ իրեն որ չըլլայ թէ ետ դառնայ, վասն զի գերութիւնը միշտ թշուառութիւն է մարդու: Ըսէ իրեն որ մեր Հենրիկը իբրև ազատ մարդ կրթէ մեծցունէ, որպէս զի ան ալ իմ քաջածներս չքաշէ: Աս բոլոր ըսածներս ըսէ իրեն Պ. Ուիլսըն. յուսամ որ զանց չես ըներ:

— Հա, Գէորգ, հա, խօսք կու տամ որ ըսեմ, դու հոգ մի ըներ, բայց վստահ եմ որ չես մեռնիր: Արիացիր, կտրիճ ես դուն. Աստուծոյ ապաւինէ Գէորգ, օր մը առաջ ազատ երկիր մը հասնելուդ լուրը կը փափաքիմ առնել, ու բոլոր սրտովս կը մաղթեմ քեզի. Աստուած հետդ ըլլայ:

— Աստուած... ինձի համար ալ կայ Աստուած մը, որուն կարենամ ապաւինիլ, պատասխանեց Գէորգ այնպիսի դառնութեամբ՝ որ խեղճ ծերուն լեզուն կապուեցաւ: Ո՛հ... կենացս մէջ այնպիսի բաներ տեսայ, այնպիսի բաներ քաշեցի, որ մտքէս ալ չէր անցներ որ կրնայ Աստուած մը ըլլալ. այն բաները քրիստոնէից վրայ այնչափ տալաւորութիւն չեն ըներ, ինչպէս մեր վրայ կ'ընեն: Հրամանքիդ համար Աստուած մը կայ. բայց ինձի համար ալ կայ արդեօք * . . . :

* Ընթերցողը ներէ Գէորգին այս յուսահատական խօսքերուն: Նոյնպէս, Գէորգին ուրիշ խոր-

— Ո՛հ որդեակ . այդպիսի մտածութիւններ մտքէդ ալ պէտք չէ որ անցընես . վերայ բերաւ ձերուկը լալով ու հեկեկալով . կայ մէկ Աստուած մը , որուն կարգաւորութեանցը խելքերնիս չհասնիր ու չկըրնար ալ հասնիլ , բայց իր ակտուր ճշմարտութեան ու արդարութեան վրայ դրած է . կայ Աստուած մը , Վէորդ հաւատա՛ խօսքիս , յոյսդ անոր վրայ դիր , և ինքը քեզի կ'օգնէ , ապահով կեցիր : Արդարութիւնը տեղը պիտի երթայ , թէ որ այս աշխարհիս մէջ ալ չէ նէ՛ անդիի աշխարհքը :

Կրօնն ու զթասիրութիւնը այն բարեւիրտ ձերուն խօսքերուն վրայ այնպիսի ոյժ մը տպաւորութիւն մը տուին՝ որ Վէորդ յանկարծ կանկ առաւ ու քիչ մը ատեն մը տածելէն վերջը՝ դարձաւ հանդարտութեամբ մը պատասխանեց :

— Ենորհակալ եմ հրամանքիդ յորդորական խօսքերուն , ապահով եղիր որ պիտի չմոռնամ դանոնք :

Հրգածութիւններն ալ այն երկիրներուն համար են՝ ուր խօսքով ազատութիւն կը քարոզուի , իսկ օրէնքի ուժով՝ գերութիւն՝ ի գործ կը դրուի . և այնպիսի գերութիւն՝ որ մինչև օրինաւոր կը սեպուի այն խելճ գերիներուն խղճմտանքն ալ ըստիպել բռնադատել Աստուծոյ ու բնութեան օրինացը գէ՛մ գործելու՝ պարզ տէրերնուն շահուն համար :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ .

Օրինաւոր առուտոտորի մը այլևայլ
պարագաները .

Չայն գուժեաց 'ի Հռա-
մաց , ողբումն և լալումն և
աշխարումն յոյժ . Հռա-
քէլ լայր զորդիս իւր , և ոչ
կամէր մսիթարիլ :

ՄԱՏԹ . Բ .

Հէլի ու Թովմաս կառքին մէջ ծեծուե-
լով ծեծուելով ճամբանին առաջ կը տա-
նէին . երկուքն ալ իրարմէ տարբեր խոր-
հուրդներու մէջ ընկղմեր էին : Հետաքրք-
քրական բան մըն է այս քովէ քով երկու
նստողներուն մտքերնէն անցուցած խոր-
հուրդները զիտնայլը : Մի և նոյն նստարա-
նին վրայ նստած , արտաքուստ իրարմէ
ուրիշ տարբերութիւն չունին՝ բայց եթէ
մէկը քիչ մը աւելի սև է . երկուքն ալ նոյն
աչուրներն ունին , երկուքն ալ նոյն ականջ-
ներն ունին , երկուքն ալ նոյն ձեռքերն ու-
նին , մէկ խօսքով երկուքն ալ մի և նոյն
զործարաններն ունին , մի և նոյն բանը կը
տեսնեն . բայց իրենց մտքէն անցուցած
խորհուրդները ո՛րչափ իրարմէ տարբեր են .
ի՛նչպէս տարբեր են իրարմէ այն երկու
սրտերը որ թէպէտ մի և նոյն նախնական

չնորհքը ընդունած են Աստուծմէ, բայց մէկը 'ի բարին և միւսն 'ի չարը դործածած ըլլալով՝ իրարմէ այսչափ տարբեր է իրենց ունեցած զգացմունքը :

Հէլի Թովմասին հասակին երկայնութեանը, կրծոցը լայնութեանը վրայ կը մտածէր . և մտքէն՝ թէ որ, կ'ըսէր, սրբկայ առողջ ու զիրցած վաճառքի հանելու ըլլամնէ՝ անշուշտ աղէկ վաստակ մը կըրնամ ընել : Միանգամայն կարդի կը դընէր մտքին մէջ թէ ինչ կերպով իր վաճառքները այր, կին, ծեր ու տղայ ծախու հանէ . և անոնց հաւանական գիներն ալ կը կտրէր և հաշիւն ալ կ'ընէր : Ետքը ինքն իր վրայ կը դառնար և իր մարգասիրութեանը վրայ կը դարմանար . . . : Ուրիշ գերեվաճառից սովորութիւնը կը պախարակէր, որ խեղճ գերիներուն ոտքն ու ձեռքը ծանր շղթաներով կը կապեն . իսկ ինքը Թովմասին միայն ոտուրները կապեր էր, ձեռուրներն ազատ թողուցեր էր, ինչուան որ այս շնորհքովս չգեղծանի . և ապերախտ կը կոչէր զանոնք՝ որ այս եղած շնորհքը չեն ճանչնար : Եւ քանի՛ քանի անգամ խաբուեր էր իր դերիներէն, որոնց հետ այնչափ աղէկ վարուեր էր . . . և 'ի վերայ այսր ամենայնի ես դարձեալ մարդասէր դանուեր եմ, սիրտս բուխ է, կ'ըսէր . . . :

Իսկ ընդհակառակն Թովմաս սրբազան Գրքի մը այս խօսքերս կ'որոճար մտքէն անդադար . Քանզի ոչ կրէ ունիմք քաղար

որ աստե՛ն մնալոց է, այլ զհանդերձեայնս
խնորհեմք* :

Սուրբ Գրոց այս խօսքերը զոր զլիսառ-
րապէս անուս ու տգետ մարդիկ գրեր են,
ամէն ժամանակ Թովմասին պէս բարև
սիրտ ու պարզամիտ մարդկանց վրայ մեծ
ազգեցութիւն մը ըրեր են** : Այս խօսքերը
մարդուս սիրտը հիմունքէն կը շարժեն, և
փողի մը պէս արիութիւնը, ոգւոյն ոյժը և
եռանդը կը զարթուցանեն, ուր առաջ յու-
սահատութեան խաւարը կը տիրէր :

Հէլի գրպանէն քանի մը լրագիր դուրս
հանեց ու սկսաւ հետաքրքրութեամբ մէջի
ծանուցումները աչքէ անցընել . թէպէտ
կարդալու շատ վարժ չէր, և սովորութիւն
ունէր քիչ մը ամուրկեկ ձայնով կարդալ,
իրբև թէ աչքով տեսածները ահանջովն ալ
լսէ . ուստի սկսաւ հատիկ հատիկ հետևեալ
ծանուցումը կարդալ :

* Եբր . ԺԳ . 14 :

** Նորազանգից սկզբունքն է որ Սուրբ Գիրքը
ամէն մարդ պէտք է կարդայ կ'ըսեն, ու ինչ որ
հոգին ազգեցութիւն ընէ իրեն՝ այնպէս պէտք
է իմանայ . որով իւրաքանչիւր մարդ ըստ իւր
խելաց կը մեկնէ սուրբ Գրոց խօսքերը . իսկ զանոնք
որ ըստ մեկնութեան Սուրբ Եկեղեցւոյ կը հասկը-
նան սուրբ Գիրքը՝ պարզամտի ու բարեսրտի տեղ
կը դնեն : Բայց թէ իրենց այս ենթադրութիւնը
որչափ ծուռ է ու պահանջմունքնին ալ անատը՛ն
աւելորդ է հոս յիշատակելը :

Վ.Ս.ՃՍ.ՈՒՔԻ ԿՏՍ.ԿՍ.ԿՍ.ՏՍ.ՏԻ

ՍԵՒԵՏ . Ըստ վճռոյ դատաւորաց , երեքշաբթի , փետրոսար 20 . Ոռոշինկղըն քաղաքին (Նահանգ Քէնդըքի) Արդարոչքեանս ատենին պրանը պիտաց՝ ծախոչ պիտի հանուչին հետեւեալ Սկերք .

Աշար	60	տարոշան
Յոյհաննէս	30	„
Բեկիւսի	20	„
Սաւոնդ	23	„
Աշպերտ	14	„

Ատեց զիւնը հանգոչցեալ Պ . Ճ . Պըճֆորդ ապետին պարտաւորեւորոչն ոչ ժաշանգագը մէջ պիտի բաժնուչին :

ՍԵՄՈՒԷԼ ՄԵՐՐԻՍ } Կտակաւորարք .
ԹՈՎՄԵՍ ՅԼԵՅԵԴ }

— Պէտք է որ երթամ տեսնեմ սա ապրանքները , ըսաւ Հէլի Թովմասին՝ քովը խօսելու ուրիշ ընկեր ու նիւթ չունենալուն : Այս հեղու ալ կ'ուզեմ ընտիր ապրանքներով վաճառականութեանս դուռը բանալ : Դու ալ կ'ախորժիս Թովմաս . վասն զի ազէկ ընկերութիւն մը կը գտնես , զիտես : Հիմայ շիտակ Ոռոշինկղըն պիտի երթանք , և մինչև որ գործքս լրմընցընեմ ապահովութեան համար զքեզ բանտը կը պահեմ :

Թուլմաս այս բանտ մտնելու նոր լուրն ալ քաղցրութեամբ ընդունեցաւ . Հէլիի նոր գերիներ գնելը լսելով՝ կը մտածէր անոնց խեղճութեանը վրայ . անոնք ալ իրենն պէս իրենց կնիկն ու տղաքը ձգելով նոյն ցաւն ու վիշտը պիտի քաշէին : Մէկալ կողմանէ ալ բանտ մտնելու լուրը իր ականջին ծանր եկաւ . վասն զի իր պատուոյն նախատինք կը սեպէր այս բանս : Այո՛, իրեն նախատինք կը սեպէր, ինչու որ հաւատարմութիւնն իրեն պարծանք կը համարէր . ուրիշ ինչ բանի վրայ կրնար պարծիլ արդեօք : Թէ որ մարդկային ընկերութեան քիչ մը աւելի բարձր դասէն ըլլար, պարծելու գուցէ միայն այս բանս չունենար :

Ի՛նչ և իցէ իրիկուան դէմ՝ Ուոչինկըն հասան, ու զիշերը Հէլի պանդոկը, Թուլմասն ալ բանտին մէջ անցուցին :

Երկրորդ օրը կէսօրուան մօտ Արդարութեան ատենին բակը խուռն բաղմութիւն մը ժողովեր էր . ոմանք կը ծխէին, ոմանք ծխատերև կը ծամէին, ոմանք կը թքնէին, ոմանք կը յօրանջէին, և մէկմէկու հետ կը խօսակցէին, իւրաքանչիւրն իրեն բնութեանն ու ախորժակին յարմար, և աճուրդի սկսելուն կը սպասէին : Մախուելիք գերիներն ալ այր և կին անկիւն մը ժողոված՝ իրարու հետ ցած ձայնով կը փափսային :

Մանուցման մէջ յիշուած Ազար պառաւր՝ դէմքով ու գծագրութեամբ կատարեալ

ափրիկեցի մըն էր . վաթսուն տարուան մը կար , բայց հիւանդութեամբք ու ծանր աշխատութեանց տակ՝ ժամանակէն առաջ պառուեր էր . աչուրները զրեթէ կուրցեր էին , ու սաստիկ ջղացաւէն մարմինը կըծկեր էր : Քովը կեցեր էր իր մէկհատիկ Ալպերտ անունով որդին , որ տասներչորս տարեկան գեղեցիկ տղայ մըն էր : Շատ տղաք ունեցեր էր խեղճ պառաւր , բայց ամէնքն ալ մէկիկ մէկիկ ձեռքէն յափշտակեր ծախեր էին , և այս միայն մնացեր էր իր քովը , անոր համար խեղճը դողդոջուն ձեռուրներով դողան զրկեր էր , և յուսահատաբար անցնող դարձողին երեսը կը նայէր :

— Մի վախեր Ս.դար , ըսաւ տարուօք մարդուն մէկը , ես Պ . Թովմաս Ֆլայնդին հետ խօսեցայ , ինքը ջանք կ'ընէ որ դձեզ երկուքնիդ մէկտեղ ծախու հանէ :

— Ըսէք որ գեւ ձեռքէս բան կու գայ , պատասխանեց պառաւր դողդոջուն ձեռուրները վեր վերցընելով . կրնամ կերակուր եփել , խոհանոցը աւելի , պնակները մաքրել . պարապ տեղ հաց չեմ ուտեր , և դինս ալ շատ սուղ չէ . ըսէք , կ'աղաչեմ , ըսէք . . . գանց մի ընէք , ըսաւ խեղճ պառաւր պաղատելով :

Հէլի ասոնց մէջ մտնելով մէկուն մօտեցաւ . բերանը բանալ տուաւ ու մէջը նայեցաւ . ակռանները քննեց , շիտակ ոտքի վրայ կայնել տուաւ , ետքը երեսի վրայ ծռեցուց ,

և ջիզերու ամբութիւնը խմանալու համար քանի մը շարժմունքներ ընել տուաւ . վերջէն ուրիշի մը անցաւ, ու նոյն փորձերը անոր վրայ ալ կատարեց: Երբոր տղուն եկաւ կարգը՝ թները զննեց, ձեռքերն երկրնցունել տուաւ, մատուրները նայեցաւ, ու արագաշարժութիւնը խմանալու համար քանի մը անգամ վեր ցատքել տուաւ:

— Առանց ինձի ասիկայ չճախուիր, ըսաւ պառաւը տակն ու վրայ եղած . մենք երկուքնիս մէկտեղ պիտի ծախուինք, ես զեռ բաւական ուժ ունիմ, պարոն, կրնամ շատ տեսակ աշխատութեանց զխմանալ:

— Ո՛ր . կալուածներու մէջ . . . չեմ կարծեր, պատասխանեց Հէլի արհամարհական կերպով մը խեղճին վրայ նայելով:

Զուարճալի անյարմարութիւն: Այս քրննութիւնը լմրնցունելէն ետեւ Հէլի ետ քաշուեցաւ, ու գլխարկը ծուռ դրած, ձեռուրները զրպանը, բերանն ալ ծխախոտը՝ կը սպասէր որ աճուրդը սկսի:

— Ի՞նչ կ'ըսես հրամանքդ ալ, հարցուց մարդուն մէկը որ Հէլիի ետեւէն ինքն ալ քններ էր դերիները . ինչպէս երևցան քեզի:

— Փէհ, պատասխանեց Հէլի խուխ մը արձակելով . այն երկու երխտասարդներն ու սա աղան զնելու միտք ունիմ:

— Բայց զիտես որ պառաւն ալ այն տրդուն հետ կ'ուզեն ծախել, վրայ բերաւ մարդը:

— Աղէկ մտածութիւն . որդնտտած կը մախք մը և ոչ կերած աղին գինը կ'արժէ :

— Ուրեմն դանիկայ ալ գնելու միտք չունիս :

— Խենդ պիտի ըլլամ որ գնեմ . աչքը կոյր , ջղացաւէն կարկամած , ապշութեան ալ նշան կ'երևայ վրան :

— Կան մարդիկ որ այդպիսի պառաւներն ալ գնելով չկարծածնէն աւելի շահ կը հանեն , պատասխանեց մարդը :

— Հըմ . կարելի է . բայց ինձի ճրի ալ տան չեմ առներ . հազիւ վրան նայելու սիրտ ըրի :

— Բայց մեղք է խեղճը իր տղուն հետ չգնելը , ողորմելին առանց անոր չկրնար ապրիլ . կարծեմ գինն ալ շատ սուղ պիտի չըլլայ :

— Ո՛վ որ կ'ուզէ ստակը ծով նետել՝ թող գնէ . ինձի տղան պէտք է կալուածի մը համար . պառաւն ինչ ընեմ . առանց ստակի ալ տան չեմ առներ :

— Բայց շատ պիտի ցաւի խեղճը , ու յուսահատութեան մէջ պիտի իյնայ :

— Է՛հ , բնական է , պատասխանեց Հէլի ցրտութեամբ . տղան ձեռքէն կորսընցընելուն 'ի հարկէ պիտի ցաւի :

Երբոր ասոնք կը խօսէին՝ ամբոխին մէջ շնկոց մը ինկաւ . կարճահասակ ու եռանդուն մարդ մը երևցաւ որ մունետիկն էր , ու բազմութեան մէջէն ճամբայ բանալով առաջ կու գար :

Խեղճ պառաւը հազիւ թէ շունչ կրնար առնուլ ու տղուն պըլլուած կեցեր էր :

— Քովս կեցիր Ալպերտ , ինձմէ մի բաւնուիր , կ'ըսէր որդւոյն , վասն զի երկուշնիս մէկ տեղ պիտի ծախեն :

— Ո՛հ , մայրիկ , վախեմ թէ չէ , պատասխանեց տղան :

— Պէտք է որ զմեզ մէկտեղ ծախեն , կրկնեց պառաւը դողդոջուն ձայնով , ապա թէ ոչ քեզմէ բաժնուելու ըլլամ շուտով գերեզման կը մտնամ :

Մունետիկը ճանկ մը ձեռքը՝ բարձր ձայնով — Մէկդի կեցէք , կը պոռար ամբոխին , աճուրդն սկսաւ :

Յուցակին վրայ եղած երիտասարդները միջակ գնով շուտ մը ծախուեցան , որոնցմէ երկուքը Հէլին ինկան :

— Է՛յ , հիմայ կարգը քեզի եկաւ , ըսաւ մունետիկը խեղճ պառաւին տղուն , ու ճանկովը մէջ տեղ քաշեց բերաւ . եկուր ցուցուր հանդիսականաց քու կատարելութիւններդ :

— Զիս ալ մէկտեղ դրէք , պարոն , կ'աղաչեմ , զիս ալ իրեն հետ ծախեցէք , կը ճըւար խեղճ պառաւը տղէն չբաժնուելով :

— Անդին կորսուէ , ձայնդ քաշէ , պոռաց պառաւին երեսէն վեր մունետիկը , ու ձեռքովը մէկդի հրեց . դեռ քու կարող չեկաւ : Քեզ տեսնեմ սևուկ , ցատքէ նայիմ , ու այս ըսելով՝ զինքը բարձրաւանդակի մը վրայ հանեց . խեղճ մայրը ետեէն կու լար

ու կը հեկեկար: Տղան կանկ առաւ, ուղեց մէյ մը ետեւը նայիլ բայց չկրցաւ, և իր խոչոր վառվառն աչուրներուն արցունքները սրբելով բարձրաւանդակին վրայ ցատքեց:

Տղուն աշխոյժ կերպը, անդամներուն ձկունութիւնը, դէմքին դժագրութիւնը շատերուն աչքին դարկաւ. ու շատ մը մարդիկ զանիկայ ձեռք ձգելու առաջ նետունցան: Իսկ ինքը խռոված շփոթած չորս դին կը նայէր, և դինքը գնել ուզողներուն խառնաձայն աղաղակը մտիկ կ'ընէր: Ա՛ երջապէս ճանկը երկընցաւ, Հէլին էր գնողը:

Խեղճ տղան երբոր իր այս նոր տէրը տեսաւ, կանկ առաւ ու աչքը մօրը վրայ դարձուց, իսկ մայրն ալ լալով դողալով ձեռքերը բացած, — Զիս ալ մէկ տեղ գնէ, պարոն, կ'ըսէր, Աստուծոյ սիրոյն համար ըլլայ. ապա թէ ոչ կը մեռնիմ երբոր տղէս դիս բաժնես:

— Ան իմ զիտնալու բանս չէ, պատասխանեց Հէլի անտարբեր պաղովթեամբ մը ու կռնակը դարձուց անդին գնաց:

Խեղճ պառաւն ալ շուտ մը ծախուեցաւ. այն մարդը որ Հէլիին հետ վերը խօսեցաւ, կ'երևնայ թէ սրտին մէջ դեռ գթութեան կաթիլ մը մնացեր է եղեր. ոչինչ գնով գնեց զանիկայ. և աճուրդն ալ լրամընցած ըլլալով՝ ժողովուրդը ցրուեցաւ:

Այս խեղճ շնչաւոր ապրանքները՝ որ տարիներով մի և նոյն տիրոջ ձեռքին տակ մէկտեղ ապրեր էին, և հիմայ իրարմէ բաժ-

նուելով՝ ալ զիրար պիտի չկարենային տեսնել, վշտալից պառաւին չորս կողմն առին որ յուսահատութենէն մեռնելու դուռն էր հասեր, ու սկսան մխիթարել ու ցաւակից ըլլալ իր թշուառութեանը :

— Գոնէ մէկ հատը միայն քովս ձգէին... տէրս շատ անգամ ինձի խոստացեր էր, որ այս վերջինս քովէս չհեռացընէ... ինքն ինձի խոստմունք տուեր էր, կ'ըսէր պառաւը լալով ու հեկեկանօք :

— Աստուծոյ ապաւինէ Ագար մայրիկ, ըսաւ ցաւազին կերպով գերիներէն մէկը :

— Անկէ ինձի ինչ մխիթարութիւն կայ, պատասխանեց խեղճ պառաւը կողկողաղին :

— Մայրիկ, մայրիկ մի լար այդպէս, կը պոռար անդիէն տղան. կ'ըսեն թէ՛ աղէկ տէր մը գտեր ես :

— Ալպերտ, ի՛նչ բանի կու գայ... ո՛վ սիրելի ու ցանկալի տղաս... ա՛հ ինչպէս պիտի կենամ առանց քեզի... :

— Անդին տարէք սըւիկայ, պոռաց Հելլի. ծօ ի՛նչ կը վաստըկիք այդպէս զինքը ողբալ տալէն :

Պառաւին ճանչուորներէն քանի մը հողի մօտեցան խեղճին, ու կէս մը համողմամբ ու կէս մը բռնութեամբ վերուցին զինքը ու տիրոջը կառքը դրին, մէկ կողմանէ ալ կը ջանային մխիթարել զինքը :

— Երթանք, պոռաց Հելլի՛ իրեք նոր զընած գերիները առաջ մղելով, ու զրպանէն

քանի մը ձեռնակապ հանեց ու անոնց ձեռքն անցուց և ամէնքն ալ երկայն շղթայի մը կապելով՝ առջևը ձգեց ու շիտակ բանտ տարաւ : Քանի մը օրէն ալ Յիւոյ գետին վրայ եկող դացող շողենաւը գրաւ իր ապրանքները ու ճամբայ ելաւ : Ասիկայ ըսկիզբն էր իր այս անգամուան վաճառականութեանը . ու որչափ որ շողենաւը առաջ երթար՝ միտք ունէր ապրանքները չատցընելու . վասն զի գետեղերաց այլևայլ տեղուանք իր գործակցին ձեռքովը այս ապրանքներէն խել մը ժողովել տուեր էր :

Շողենաւը , որ Գեղեցիկ-Գետ կ'ըսուէր գեղեցկութեանն ու արագութեանը համար՝ հանդարտաքայլ գետին ջուրը կը պատըռատէր , ու գեղեցիկ և պայծառ երկնից տակ՝ ազատ Ամերիկոյ աստեղքն ու դրօշակը կը ծփային : Շողենաւուն վրայ բազմութիւն ազնուական տիկնանց ու պարոնայց խոներ էին . ու վեր վար կ'երթային կու գային , ու այն գեղեցիկ օրը կը վայելէին : Ամէնքն ալ կենդանութիւն մը , գուարթութիւն մը և ուրախութիւն մը կը շնչէին , բաց 'ի Հէլի գերիններէն , որ ուրիշ ապրանքներու հետ մէկ տեղ՝ զիրենք ալ վարը դիզեր էին , որոնք բնութեան հասարակաց վայելմունքէն զրկուած՝ մէկտեղ եկած կամացուկ ձայնով կը խօսակցէին :

— Մօ տղաք , ըսաւ Հէլի յանկարծ անոնց քով զալով , է 'ինչպէս . յուսամ ուրախ գուարթ էք . ամենեին մի տրամիք ու մի

զանգատիք . թէ որ խելքով կենաք՝ ես ալ ձեզի հետ աղէկ կը վարուիմ, զիտնաք :

Խեղճերը անտարբեր կերպով մը « Հրամաներ ես, պարտե » ըսին, որ դարերէ ՚ի վեր խեղճ խափշիկ գերիներուն ասխրակաև ու միանգամայն պարտաշորեալ տալիք պատասխանն է . բայց ասով ինչպէս կարելի էր՝ որ մխիթարուէին . . . : Ամէն մէկը իրենց սրտին մէջ խորունկ վերքեր ունէին . ինչպէս կրնային մոռնալ շուտ մը իրենց ամուսինը, իրենց մայրը, իրենց որդիքը, իրենց եղբարքը ու քրուրտանքը, որոնցմէ քիչ մը առաջ բաժնուեր էին, ու մէյ մ'ալ զանոնք տեսնալու յոյս չունէին . . . :

— Աինս, ըսաւ Յովհաննէս անունով ասլրանքը, երեսուն տարուան է, ու չըթայակապ ձեռուրները Թովմասին ծնկանք վրայ դրաւ ու, խեղճը, կրկնեց, զլխուս եկածը ամենևին չզիտեր :

— Ո՛ր կը բնակի, հարցուց Թովմաս :

— Այս տեղուանքի մօտ պանդոկ մը, պատասխանեց Յովհաննէս . . . : Ա՛հ, ո՛ր էր թէ մէյ մ'ալ կարենայի աշխարհքիս վրայ տեսնել զինքը :

Խեղճ Յովհաննէս . . . մարդկային բնութեան բնական զգացմունք մ'էր ասիկայ . . . արցունքը աղբիւրի մը պէս աչքէն այնպէս կը վազէր, ինչպէս որ կը վազէ ձերմակի մը աչքէն : Թովմաս իր բազմախոց սրտէն խորունկ հառաչանք մը հանեց, ու ձեռքէն եկածին չափ զանիկայ մխիթարել ջանաց . . . :

Իսկ անոնց զլխուն վրայ բազմութիւն արանց և կանանց, հարց և մարց, ժողովեր էին, և քանի մը հատ ալ սիրուն տղաքներ գեղեցիկ թիթեռնիկներու պէս իրենց ծնողացը չորս կողմը կը կայտուէին, կը թռչըրէին : Այնպիսի ուրախ ու գուարթ ընկերութեան մը մէջ ինչպէս քաղցր ու անուշ կ'երևայ մարդուս իր կեանքը . . . :

— Ո՛հ, մայրիկ, ըսաւ տղոցմէ մէկը, նաւուն մէջ գերեզման մը կայ, հետն ալ հինգ վեց գերի ունի վարը :

— Խեղճ մարդիկ, պատասխանեց մայրը ցաւագին ու սրտմտութեամբ :

— Ի՞նչ եղեր է որ, հարցուց խաթուններէն մէկը :

— Վարը քանի մը խեղճ գերիներ կան, պատասխանեց մայրը :

— Խեղճերը շղթայով ալ կապուած են, վրայ բերաւ տղան :

— Ի՞նչ մեծ նախատինք է այս բանս մեր հայրենեացը, ըսաւ ուրիշ խաթուն մը :

— Ա՛հ, շատ բան պէտք է այս բանիս աղէկ կամ գէշ ըլլալը ցուցնելու համար . վրայ բերաւ անդիէն մաքուր հագուած աղնիս խաթուն մը, որ նստած մանր մունր կարեր ընելու զբաղեր էր . ես հարաւային կողմերը գնացեր պտըտեր եմ . և շիտակը ըսելով այն կողմի գերիներուն վիճակը աւելի աղէկ է իրենց գերութեանը մէջ, քան թէ ազատ ըլլային :

— Կրնայ ըլլալ, կրկնեց առաջին խա-

Թունը, որ այն գերիներուն մէջ գտնուին մէկ քանին, որ այլևայլ պատճառներու համար՝ իրենց գերութեանը մէջ երջանիկ ըլլան. բայց ինձի համար գերութեան ա. մենէն դառն բանն է բնութեան զգացմունքն արհամարհել, ու բնական և օրինաւոր սիրոյ կապակցութիւնները քակել. ինչպէս՝ ընտանիք մը իրարմէ բաժնել ու դատ դատ ծախել ու ցրուել:

— Ըսածդ իրաւ դառն բան է, պատասխանեց կար կարող խաթունը՝ որ գոհ սրբտով ձեռքի լըմընցուցած տղու հագուստին կարուածքները կը զննէր. բայց կարծեմ թէ այդպիսի բան չպատահիր:

— Ո՛հ, մանաւանդ թէ շատ անգամ վըրայ բերաւ առջի խաթունը: Ես շատ տարիներ Քէնդըքիի ու Վ իրճինիոյ դաւառները բնակեր եմ, և այնպիսի բաներ տեսեր եմ որ մարդուն սիրտը կտոր կտոր կ'ըլլայ: Մտածէ, խաթուն, երևակայէ որ զանհրամանքիդ երկու տղաքը զրկէդ բռնութեամբ խլեն ու տանին ծախեն. հրամանքդ ինչ կ'ըլլայիր:

— Ստոնք մեր զգացմունքը չունին, պատասխանեց դիմացիներ ծնկանը վրայ թել ոլորելով, ուստի չենք կրնար դանոնք մեզմէ չափել:

— Յիրաւի կը սխալիս, խաթուն, պատասխանեց առջիներ, կ'երևայ թէ՛ բան չես տեսեր, չես լսեր. ես անոնց մէջ ծներ ու անոնց մէջ մեծցեր եմ. անոնք անանկ ըզ-

դայուն են , թերևս մեզմէ ալ աւելի՝ որ չես կրնար երևակայել :

— Իրաւ կ'ըսես , կրկնեց խաթունը . ետքը սկսաւ յօրանջնել ու քաշկռտուիլ , ու խօսակցութեանը դառնալով՝ իր առջի ըսածը կը հաստատէր . — Ես , ըսաւ , այս դիտեմ , որ գերութեան մէջ աւելի երջանիկ են քան թէ ազատ ըլլային :

— Անոր տարակոյս չկայ , ըսաւ անդիէն հազուած ու ծանրակայ բողոքակրօն չքահանայ մը , որ խաթունայց խօսակցութիւնը մտիկ կ'ընէր . Աստուծոյ նախախնամութեան կամքը այս է որ Ափրիկեցի սենրը միշտ գերի ըլլան ու իրենց ցած վիճակին մէջ մնան : « Անիծեալ Քանան մանուկ , »
» կ'ըսէ սուրբ Գիրքը , և եղիցի ծառայ եղ-
» բարց իւրոց * » :

— Այս ինձի ըսէ բարեկամ , վրայ բերաւ բարձրահասակ պարոն մը որ քովը կեցեր էր , այդ քու բերած վկայութիւնդ արդեօք սուրբ Գիրքն ալ նոյն մտքով կը հասկընայ :

— Օ՛ , ատոր վրայ տարակոյս չկայ , պատասխանեց չքահանան . Աստուած իր նախախնամութեամբը 'ի յաւիտենից որոշեր է որ այդ ցեղը գերութեան մէջ ծնանի ու գերութեան մէջ մեռնի , պատճառը պէտք չէ ետեւէ ըլլանք քննելու . ուստի մենք չենք կրնար Աստուծոյ կամացը դէմ ելլել :

* Ծննդ . ԳԼ . Թ . 25 :

— Ատանկ է նէ՛ մենք գերեվաճառութիւնը ձեռքէ չձղենք, վասն զի այս է Նախախնամութեան կամքը, վրայ բերաւ պարոնը, ու դարձաւ

— Հրամանքդ ինչ կ'ըսես, նայինք, ըսաւ Հէլիին, որ հոն ոտքի վրայ կեցած, ձեռքերը գրպանը՝ ուշադրութեամբ խօսակցութիւննին մտիկ կ'ընէր:

— Շատ աղէկ ուրեմն, կրկնեց նորէն բարձրահասակ պարոնը, պէտք է որ մենք Նախախնամութեան որոշմանցը հնազանդինք, պէտք է որ գերի գնենք, ծախենք, փոխնորդ ընենք, աճուրդի հանենք, մեզի ծառայեցրնենք, ասոնք ասոր համար եղեր են: Երբոր այսպէս է քու խղճմտանքդ հանգիստ է, անանկ չէ՞ պարոն օտարական, հարցուց նորէն Հէլիին:

— Այդ բանդ և ոչ ալ մտքէս անցեր էր, պատասխանեց Հէլի. ես բաւական ուսմունք ըրած չեմ որ ինքնիրենս կարենամ այսպիսի բաներ մտածել: Ես ապրուստ գտնելու համար միայն գերեվաճառութեան ձեռք զարկեր եմ, միշտ մտքէս աս ալ անցրնելով որ եթէ ըրածս գէշ է նէ՛ բաներս կարդի զնելէն վերջը՝ կը զղջամ ու ետ կը կենամ, ու ալ մէյ մ'ալ այսպիսի արուեստի ձեռք չեմ զարներ:

— Աւրեմն ասկէց ետեւ զղջալու ու ետ կենալու կարօտութիւն չունիս, անանկ չէ՞, կրկնեց բարձրահասակ մարդը, սուրբ Պիրքը հասկընալը կը տեսնես ինչ աղէկ բան

է եղեր* . . . : Թէ որ դուն ալ այս կտրիճ քարոզչին պէս սուրբ Գիւրբը հասկըցած ըլլայիր՝ շատոնց այս բաներուս խելքդ կը հասնէր ու խիղճդ երբեմն չէր տանջեր դքեզ : Գու ալ կ'ըսէիր « Անիծեալ » ըմ . . . անունը միտքս չմնաց , ու խաղաղութեամբ քու առուտուրդ առաջ կը տանէիր :

Եւ այս օտարականս՝ որ այն բարեսիրտ վաճառականն էր՝ դորն որ Քէնդըքիի պանդոկին մէջ կրակին քով նստած տեսանք , այս խօսակցութենէս վերջը քաշուեցաւ մէկ անկիւն մը նստաւ ու ծուխ քաշելով մէկ կողմանէ քթին տակէն արհամարհական կերպով կը ծիծաղէր :

Երկայնահասակ ու բարակուկ երիտասարդ մը , որուն երեսէն կ'երևար դգայուն և ուշիմ բնաւորութեան տէր ըլլալը , ասոնց քով մօտեցաւ և այս խօսքերս կրկնեց .
Չա՛մ նկատե՞ս որ միակգամ կամ իջիք թե արասցին ձեզ մարդիկ՝ այնպէս և դուք արարեք նոցա . այս ալ կարծեմ սուրբ Գրոց խօսքն է , ըսաւ :

— Ասոր տարակոյս չկայ , պատասխանեց Քէնդըքեցի վաճառականը . այս խօսքըս այնպէս պարզ է՝ որ մեզի պէս խեղճ մարդիկն ալ կը հասկընան . ու բերնէն հրաբուխի պէս ծխախոտի ամպ մը արձակեց :

* Այս խօսակցութիւնները իւրաքանչիւր մարդ սուրբ Գիւրբը ըստ իւր մտացը հասկընալ ուղղուները ծաղրելու համար խմանալու է :

Երիտասարդը պատասխան տալու վրայ էր, մէյ մ'ալ յանկարծ զանգակը զարնըւեցաւ, շողենաւը կեցաւ. ամէնքը վազեցին իմանալ ուր հասած ըլլալնին:

— Ասոնք երկուքն ալ եկեղեցական են արդեօք, հարցուց վաճառականը քովին. ներէն մէկուն, առջի երկու իրեն հետ խօսողները ցուցընելով:

Մարդը զլխով հա, ըսաւ:

Մէյ մ'ալ տեսնես շողենաւուն մօտեցող նաւակներէն մէկ սև գերի կնիկ մը վեր նաւուն մէջ ցատքեց, ու ամբոխը պատուեց վար ինջաւ, ու վազեց վերը յիշուած Յովհաննէս երեսուն տարուան ապրանքին վիզը պըլլուեցաւ ու սկսաւ լալ ու ողբալ: Այս այն խեղճ գերի կնիկն էր, որ էրկանը թըշուառութիւնը իմանալով վազեր եկեր էր զինքը գտնելու...:

Բայց ինչո՞ւ այս խեղճ պատմութիւնները ու ցաւալի դիպումները յաճախ կը կրկնենք...: Օր չըլլար որ ընտանեկան սուրբ կապերը չխզուին, սրտեր իրարմէ չբաժնուին, տկարներ ու խեղճեր զօրաւորին շահուն ու կրիցը զոհ չըլլան: Հարկ չէ որ պատմենք այս թշուառութիւններն ու խեղճութիւնները որ ամէն օր վրէժխնդրութիւն կը պահանջեն Անկէց՝ որ խուլ չէ թէպէտ երկար ժամանակ լուռ կը կենայ:

Երիտասարդ պարոնը, որուն խօսքը բերանը մնաց, ձեռուրները կուրծքին վրայ ծալլած՝ այս տխուր ու սրտաշարժ տեսա-

րանք կը դիտէր: Քիչ մը ետին դառնալով քովը Հէլին տեսաւ, ու

— Բարեկամ, ըսաւ սիրտը ելած, այդ պիտի առուտուր ինչպէս, ի՞նչ սրտով կըրնաս ընել. տես սա երկու խեղճերը, մինչդեռ քիչ ատենէն իմ կնիկս ու տղաս տեսնալուս վրայ հիմակուրնէ կ'ուրախանամ, մինչդեռ նոյն զանգակը որ ինձի՛ իմ ընտանեացս մօտենալուս նշանը կու տայ, նոյն զանգակը այս խեղճերուն ալ իրարմէ յաւիտեան բաժնուելուն նշանը կու տայ: Աղէկ զիտցիր որ այս բաներու համար Աստուծոյ պատասխան պիտի տաս:

Գերեզմաւոր լութեամբ սկսաւ վար նայիլ:

— Չայն հանէ նայինք, կրկնեց անդիէն Քէնդըքեցի վաճառականը. եկեղեցականաց մէջ ալ ի՞նչ տարբերութիւն կայ... կ'երևայ որ այս օտարականիս ծանր կուգայ՝ Անիժեալ... ի՞նչպէս ալ անունը մըտքէս կ'ելլէ:

Հէլի քթին տակէն մումուալ սկսաւ:

— Այս բռնած ճամբադ դէշ է, վրայ բերաւ նորէն Քէնդըքեցին, թէ որ յանկարծ այս օրերս Աստուծոյ զիմացն ելլես, ինչպէս օր մը ամէնքնիս ալ պիտի ելլենք, ի՞նչ պատասխան պիտի տաս:

Հէլի մտածելով շողենաւուն մէկալ կողմը դնաց: — Թէ որ, կ'ըսէր ինքիրենը զերիներու մէկ երկու խումբ ալ ծախեմ այս տարի, ետ կը քաշուիմ այս արուեստէն,

վասն զի ես ալ կը տեսնամ որ ծայրը սի-
տի չելլէ :

Ետքը գրականէն թղթապանակ մը հա-
նեց , ու սկսաւ հաշիւները աչքէ անցընել .
և ասիկայ մէկ հնարք մըն է որ Հէլիի նման
մարդիկը 'ի գործ կը դնեն իրենց խռովեալ
խղճմտանքը հանդարտեցունելու համար :

Շողենաւը նորէն ցամաքէն հեռացաւ ու
ճամբան սկսաւ առաջ տանիլ . ճամբորդ-
ները նորէն իրենց տեղերնին դարձան .
էրիկ մարդիկ սկսան խօսիլ , կարդալ , ծուխ
քաշել , կնիկները կար կարել . տղաքները
վեր վար կը վազվռտէին , ու նաև ալ սաս-
տիկ արագութեամբ իրեն ճամբան կը շա-
րունակէր :

Երկրորդ օրը շողենաւը Քէնդըքիի պզտի
քաղաքի մը դիմաց քիչ մը կեցաւ , Հէլին
ալ իր քանի մը գործոցն համար դուրս ելաւ :

Թովմաս , թէպէտ ոտքն ու ձեռքը շղթա-
ներով կապուած՝ կրնար ռանսիոխ առնուլ ,
ուստի շողենաւուն վրայ ելաւ ու սկսաւ
քաղաքը դիտել : Ետ չանցաւ տեսաւ որ
Հէլին արտորնօք կու դար հետը սև ման-
կահասակ կնիկ մը , որուն զիրկը պզտի
տղայ մը կար : Բաւական մաքուր հագուեր
էր կինը . ետևէն ալ սև գերի մը ուսը
պզտի սնտուկ մը շալկած : Աինը այս գե-
րիին հետ դուարթութեամբ խօսելով նաւը
մտաւ . զանգակը դարկաւ , շողենաւը ճամ-
բայ ելլալու նշան տուաւ ու մեքենան սկը-
սաւ բանիլ : Այս կինը գնաց նաւուն մէջ

տեղը դիզուած ապրանքներուն վրայ նըստաւ ու տղուն հետ սկսաւ խաղալով զանկայ գրազեցընել :

Հէլի երկու իրեք անգամ շողենաւուն մէջ վեր վար պտըտելէն ետեւ, եկաւ այս սև կնկան քով նստաւ, ու անտարբեր կերպով մը մէկ երկու խօսք ըսաւ անոր :

Թովմաս տեսաւ որ կնոջ ճակտին վրայ սև ամպ մը պատեց . և այլայլած ու խիստ կերպով պատասխան տուաւ :

— Չէ, ըսաւ, չեմ կրնար հաւատալ, հրամանքդ կատակ կ'ուզես ընել ինձի հետ :

— Թէ որ չես հաւատար, սա թուղթը նայէ, պատասխանեց Հէլի ծոցէն թուղթ մը հանելով . ասիկայ քու ծախուելուդ դաշնադիրն է տիրոջ ստորագրութեամբը . զիտնաս որ սուղի նստար ինձի աղէկ ըստակ տուեր եմ քեզի համար :

— Չեմ կրնար հաւատալ, որ տէրս զիս այսպէս խաբած ըլլայ, պատասխանեց կինը ալ աւելի այլայլելով :

— Որովհետեւ կը տարակուսիս, ըսածիս չես հաւտար, որու կ'ուզես կարգացուր այս թուղթը : Պարոն, ըսաւ Հէլի անկէ անցնողներէն մէկուն, շնորհք ըրէ սա դաշնադիրը կարգաւ, վասն զի այս կնիկը չուզեր հաւտալ իմ խօսքիս . նայէ ինչ կ'ըսէ :

— Այս թուղթս, պատասխանեց մարդը, դաշնադիր մըն է ձոն Ֆատայք անունով պարոնէն ստորագրուած, որով հրաման-

քիզ կը թողու Վուչիան իր տղովը . ինչպէս որ թղթէն ալ կ'երևայ՝ առուտուրը եղեր լըմընցեր է . ասիկայ տարակոյս չվերցուներ :

Խեղճ կնոջ փրցուցած աղաղակէն ու կռծին ձայնէն ճամբորդները բոլոր վրան թափեցան . Հէլի ալ այս աղաղակին պատճառը համառօտիւ մը մեկնեց անոնց :

— Իմ տէրս ըսաւ ինձի , կը կրկնէր խեղճ կնիկը , որ զիս Վուիզվիլ վարձքի տուեր է խոհարար ըլլալու պանդոկի մը ուր էրիկս ալ կը ծառայէ * : Իմ տէրս ինձի այսպէս ըսաւ , ուստի չեմ կրնար կարծել որ սուտ ըսած ըլլայ :

— Բայց ինքը ծախեր է դքեղ , խեղճ կրնիկ , այս բանս տարակոյս չվերցուներ , ըսաւ կարեկցութեամբ բազմութեան մէջէն ուրիշ մ'ալ դաշնադրին թուղթը կարգալով . անիկայ դքեղ ծախեր է :

— Ան ատեն ինչ փուճ տեղը կը խօսիմ , պատասխանեց կնիկը ու մէկէն հանդարտեցաւ . և տղան զիրկը՝ սնտուկին վրայ նստաւ ու կռնակը անցաւորաց դարձուցած տրաում տխուր գետին վրայ կը նայէր :

— Վերջապէս հանդարտեցաւ , ըսաւ

* Գերի ունեցողները շատ անգամ գործ չունենալով իրենց գերիները սւրիշի վարձքի կուտան . և ինչպէս ձի , եղ , կով , էշ վարձողներ կան՝ այսպէս ալ ան կողմերը մարդիկ կան որ գերիները վարձելը իրենց արհեստ ու բաղք շինելու ճամբայ մը ըրած են :

դերեւածառք, կ'երևայ թէ բառական աւրիութիւն ունի:

Շողենաւք շուտ շուտ առաջ կ'երթար, բարակ ու ամառուան անուշ քամի մը կը փչէր, որ խեղճ կնկան ճակտին զարնելով զլխուն տաքութիւնը կամաց կամաց ինջեցուց. բարերար քամի, որ ամենևին չես հարցուներ թէ զովացուցած ճակատդ ինչ գոյն ունի: Խեղճ կիներ դետին ալիքներուն վրայ կը նայէր որ արևուն ոսկեգոյն ճառագայթները կը ցոլացընէին. ամէն կողմանէ ականջները կը թնդային շողենաւուն մէջ գտնուող երջանիկ մարդկանց ուրախ գուարթ խօսակցութիւններէն, բայց իր սրտին վրայ մեծ բեռ մը ծանրացեր էր: Տղան ծնկանը վրայ ոտք ելած՝ սլզաթի ձեռուորներովը մօրը երեսը կը շոյէր, կը ցատքէր, ու դեռ նոր լեզու ելած ըլլալով կը ջանար կակաղելով մը խօսիլ. կարծես թէ զմայրը մխիթարել կ'ուզէր: Յանկարծ մայրը զինքը կուրծքին վրայ սխմեց, իր արցունքներովը անոր կլորիկ երեսները կը թրջէր, որ զարմացած մօրը կը նայէր: Քիչ մը ատենէն կարծես թէ հանդարտեցաւ, ու սկսաւ տղուն կաթ տալ:

Տղան տասը ամսուան էր, հասակէն վեր ուժով ու կայտառ. վայրկեան մը հանդարտ չէր կենար, ու մայրն ալ հանգիստ չէր թողուր:

— Ի՞նչ աղուոր տղայ ունիս, ըսաւ ճամբորդներէն մէկը ձեռուորները զրպանը

դրած կնկան քովէն անցնելով . քանի՞ ամսուան է :

— Տասնուկէս ամսուան է , սլատասխանեց մայրը :

Օտարականը տղուն սուլեց , ու կտոր մը շաքար ձեռքը տուաւ , տղան մէկէն առնելն ու բերանը դնելը մէկ ըրաւ :

— Ի՞նչ աշխոյժ ալ է , կրկնեց օտարականը , ու սուլելով հեռացաւ քովերնէն : Նաւուն մէկալ կողմն երթալով Հէլլին մօտեցաւ՝ որ ապրանքներուն կռթընած ծուխը քաշէր : Օտարականն ալ ծխախոտը վառեց ու — Բարեկամ , ըսաւ Հէլլին , գեղեցիկ կին մը ձեռք ձգեր ես :

— Կարծեմ անկէ տեսքովն ալ կրնայ ըլլալ , սլատասխանեց Հէլլի ամպի պէս ծրխախոտին մուխը բերնէն դուրս փչելով :

— Դէպ ՚ի հարաւային կողմերը պիտի տանիս դանիկայ : — Հէլլի ծուխը բերանը զվստովը հա ըսաւ :

— Կալուածներո՞ւ համար :

— Հրամմեր ես , կալուածի մը համար դերիներու յանձնարարութիւն մը ունիմ , յուսամ թէ ատ կնիկն ալ հոն կարենամ դնել : Ինծի ըսին թէ աղէկ կերակուր եփել զիտէ . թէ որ կ'ուզեն թող խոհարար ընեն զինքը , թէ չէ բամբակի դաշտերուն մէջ թող աշխատցընեն : Մատուրները շատ յարմար են այն տեսակ աշխատութեանց , ես ալ քննեցի տեսայ : Ի՞նչ ալ ըլլայ՝ յուսամ թէ ծախքս հանեմ ու վրան վաստակ ալ ընել կարենամ :

— Հապա տղան կալուածի մէջ ի՞նչ բանի պիտի դայ :

— Իրաւ է, առիթ մը գտնելու ըլլամ կը ծախսեմ :

— Հարկաւ աժան դնով պիտի ծախես, պատասխանեց օտարականը ապրանքներուն վրայ երկնցած նստելով :

— Ան չեմ գիտեր, ըսաւ Հէլի. կը տեսնես որ ի՞նչ աղուոր է, աշխոյժ, գիրուկ, ուժով տղայ է և քարի պէս պինդ մարմին ունի :

— Իրաւ է, բայց գնողը որչափ ատեն անպտուղ կերցունէ խմցունէ պիտի, մինչև որ մեծնայ :

— Է՛հ, շան ձագի մը պէս շուտ կը մեծնայ. ամսէ մը տեսնես թէ ի՞նչպէս ոտք կ'ելլէ ու համարձակ վեր վար կը վազէ :

— Ես յարմար տեղ մը ունիմ և ետևէ եմ քանի մը պզտի տղաք ձեռք ձգելու : Խոհարար աղախնոյս տղան մէկալ օր լուացքի խալկիինն մէջ ինկաւ խղղուեցաւ մինչդեռ մայրը լուացքները կը փռէր. ուստի կը մտածեմ որ ուրիշ տղայ մը տամ իրեն մեծցունելու :

Հէլի ու օտարականը քիչ մը ատեն լուռ կեցած ծուխ կը քաշէին, և երկուքն ալ մէկմէկու կը սպասէին որ խօսք բանան. վերջապէս օտարականը դարձաւ ըսաւ.

— Ի՞նչ ալ ըլլայ մարդ մըն ալ չես կըրնար գտնել որ ատ տղուն տասը տոլլարէն աւելի ուզենայ տալ :

Հէլի գլուխ թօթուեց խուխ մը արձակելով ,

— Աւելորդ ապրանք չունիմ, ըսաւ ու սկսաւ նորէն ծխել :

— Ուրեմն նայինք դուն ի՞նչ կ'ուզես :

— Ես ալ կրնամ, ըսաւ Հէլի, սնուցանել աս տղան և կամ ուրիշի մը սնուցանել տալ. ասկէ վեց ամսէն հարիւր տողար կ'արժէ. մէկ երկու տարիէն երկու հարիւր տողար, ուր որ ըլլայ. ուստի հիմայ յիսուն տողարէն ստակ մը վար չեմ տար :

— Պարոն, այդ ըսածդ ծաղրական բան է. ո՞վ կու տայ քեզի 50 տողար :

— Ստակ մ'ալ վար չեմ ինջնար, պատասխանեց Հէլի :

— Ես ալ շատ շատ երեսունէն վեր դանկ մ'ալ աւելի չեմ տար :

— Մտիկ ըրէ, կրկնեց Հէլի խուխ մը արձակելով. երեսունին վրայ կէս երեսուն մըն ալ աւելցուր, քառսունըհինգ տողարէն վար չեմ կրնար տալ :

Օտարականը քիչ մը մտածելէն վերջը, հաւանեցաւ :

— Կու տամ, ըսաւ :

— Շատ աղէկ, կրկնեց Հէլի, ո՞ր պիտի ելլես :

— Լուիզովիլ :

— Լուիզովիլ. ըսաւ Հէլի, լաւ. այսօր իրիկուան դէմ կը հասնինք. տղան քնացած կ'ըլլայ. մի միայն ատենն է, կամացուկ մը կ'առնուս, որպէս զի ձայն չհա-

նէ նաւէն զուրս կ'ելլես : Ես ամէն բան խաղաղութեամբ լմընցունել կ'ուզեմ . ամենին աղաղակ չեմ սիրեր : Գաշնազիրները ստորագրեցին ու նորէն ծխել սկսան :

Պարզ ու գեղեցիկ իրիկուն մ'էր , քիչ ատենէն ետև շոգենաւը Լուիզվիլի գիմաց կեցաւ : Տղան մօրը դիրկը կը քնանար , երբոր քաղքին անունը լսեց՝ մէկէն տղան վերարկուին մէջ պլլեց և շուտ մը ապրանքի կապոցներուն վրայ դրաւ , ու շոգենաւուն եղերքը վազեց , որ տեսնէ թէ պանդոկի ծառաներուն բազմութեան մէջ իր էրիկն ալ կը տեսնուի :

— Ահա հիմայ ժամանակն է , ըսաւ Հէլի օտարականին ու քնացած տղան անոր ձեռքը տուաւ . նայէ որ չարթնցընես . թէ որ տղուն ձայնը լսէ մայրը՝ աշխարհք տակնուվրայ կ'ընէ :

Գնողը զգուշութեամբ մը տղան առած զուրս ելաւ ու ամբոխին մէջ կորսուեցաւ զնաց : Երբոր շոգենաւը նորէն նշան տալով ձամբայ ելաւ՝ կնիկը իր էրիկը տեսնելէն յուսահատած իր տղուն քովը վազեց , բայց ինչպէս մեծ եղաւ զարմանքն ու ցաւը երբոր տղան իր դրած տեղը չգտաւ . — Ո՞ր է տղաս պոռաց , խելքը զլխէն դացած :

— Լուչիա , պատասխանեց Հէլի , տղադ զնաց , աւելի աղէկ է որ շուտ իմանաս քան թէ ուշ : Գիտէի որ պիտի չկարենաս դուն դանիկայ հարաւային կողմերը տանիլ , անոր համար աղէկ առիթ մը գտնելով պատ-

չաճ սեպեցի որ հարուստ ընտանեաց մը ծախեմ, ուր զինքը քեզմէ աւելի աղէկ կը նային :

Հէլի քանի մը հիւսիսային նորելուկ քարոզչաց ու քաղաքագիտաց քարոզած քաղաքական ու քրիստոնէական կեղծու պատիր կատարելութեան ծայրն էր հասեր . մարդկային բնութեան ամէն տկարութեանցն ու ամէն անմիտ նախապաշարմանցն յաղթեր էր . աչքը՝ այնչափ անդամ տեսած էր այսպիսի թշուառ տեսարաններ՝ որ խեղճ կնոջը ողորմելի ու յուսահատական կերպարանքը և ոչ տպաւորութիւն ըրաւ սրտին . անտարբեր կերպով մը յորդորել սկսաւ զինքը որ փուճ տեղը չլայ չի պոռայ ու բոլոր ճամբորդները չնչին քանի մը հաւար տակնուվրայ չընէ : Իսկ ողորմելի կնիկը սրտին այլայլութենէն ու յուսահատութենէն և ոչ շունչ կրնար առնուլ . հարուածոյն սաստկութենէն սրտին հառաչանքները լուեր էին , և արցունքը աչուրնեւրուն մէջ պաղեր էին . ջիղերը բռնուեցան , աչուրները մթընցան ու խեղճը անշունչ ինկաւ մնաց :

Հէլի ջանաց մխիթարել զինքը . — Գիտէի , կ'ըսէր , որ առջի անգամ լսելուդ պէս այլայլիս պիտի , բայց քեզի պէս խելացի ու կտրիճ կնիկ մը , Վուչիա , պէտք չէ որ վհատի . ձեռքէդ բան մը չգար , այս բանս պէտք էր որ օր մը չէ նէ օր մը հանդիպէր ճար չկայ :

— Ո՛հ, պարոն, ո՛հ պարոն... պատասխանեց կնիկը խզզուկ ձայնով մը, շնորհակալ եմ, շնորհակալ... :

— Գու խելացի կնիկ մըն ես Նուշիա՛, ես դքեզ աղէկ տեղ մը կը տեղաւորեմ. և հոն շուտով ուրիշ էրիկ մը քեզի կը դառնես. քեզի պէս գեղեցիկ ու տեսքով կին մը... :

— Ա՛հ, պարոն ինծի շնորհք մը ընէիր ու չխօսէիր. կրկնեց կինը, անանկ վըշտացեալ ու յուսահատ ձայնով մը, որ Հէլի ալ իմացաւ որ կարող չէր իր զօրաւոր խօսքերովը զանիկայ մխիթարելու, ուստի ոտք ելաւ ու գնաց. կնիկն ալ երեսը մէկ դի դարձուց և դուխը կրկնոցովը ծածկեց :

Հէլի նաւուն վրայ վեր վար սկսաւ պտըտիլ և երբեմն քովը կը մօտենար կը նայէր :

— Շատ վշտացաւ, կ'ըսէր ինքիրեն, բայց սակայն հանդարտ է. թող քիչ մը ատեն իր ցաւոցը մէջ ընկղմի, կամաց կամաց 'ի հարկէ կը վարժի :

Թովմաս այս ամէն եղածները աչքովը տեսեր էր ու հետեանքն ալ ինքիրեն կը զուշակէր. խեղճ տղէտ սևուկը որ մեր հիմակուան յռատաւորեալ քաղաքականութենէն չէր հասկընար, Հէլիի անգթութիւնը մտքէն չարաչար կը պախարակէր, թէ որ ինքն ալ քանի մը քաղաքագէտ ու կրօնագէտ մարդիկներու պէս դիւանար ու ըմբռնէր որ այս հանդիպածները ուրիշ բան չէին բայց եթէ օրինաւոր առոշտոշի ակտևօրիկերի հետեանքները, անշուշտ շատ աւելի տարբեր կերպով պիտի մտածէր :

Բայց Թովմաս իր տգիտութեամբը Աւետարանի խօսքերէն զատ ուրիշ բան սորված կամ միտքը պահած չէր. խեղճին սրբտէն արին կ'անցնէր, երբոր կը տեսնէր ողորմելի ու թշուառ կնոջը դէմ եղած անիրաւութիւնը, որ թարշամեալ բուսոյ մը պէս զլուխը ծռած կեցեր էր:

Այն հոգի ունեցող, զգայուն ու մտածող անձը՝ Ամերիկայի օրէնքները չեն ամբշնար բամբակի, շաքարի ու խահուէի տակառներուն ու կապոցներուն հաւասար ապրանքի մը պէս ծախել ու գնել:

Մտեցաւ խեղճին քովը և ուղեց մէկ երկու խօսքով մը զանիկայ մխիթարել, բայց կնիկը հառաչանքէ զատ ուրիշ պատասխան չտուաւ: Թովմաս աչուրները արցունքով լեցուած ջանաց սիրտ տալ անոր, կը յիշեցընէր իրեն մեր Փրկիչը որ մեզի համար ամենայն նեղութեանց համբերեց, կը յիշեցընէր յաւիտենական կեանքը՝ որուն սահմաններէն ներս ցաւք ու տրտմութիւնք չեն կրնար մտնել. բայց խեղճ կնոջ սրբտին մէջ վիշտն ու տրտմութիւնը շատ խորունկը թափանցեր էին և Թովմասին տուած մխիթարութիւնները չկրցան մինչև այն խորերը հասնիլ:

Խաղաղ ու հանդարտ գիշերը վրայ հասաւ. անթիւ աստղերը երկնքի կապուտակ կամարին վրայ սովորականէն աւելի կը փայլփլէին. կարծես թէ հրեշտակաց աչուրներն էին որ երկրիս վրայ իրենց նայ-

ուածքը դարձուցեր էին . բայց այն հեռաւոր երկնքէն ոչ մխիթարութեան ձայն մը կը լսուէր և ոչ օգնական ձեռք մը կ'իջնէր : Հետզհետէ նաւուն մէջ լռութիւնը պատեց . ամէնքն 'ի քուն մտեր էին . և միայն ալիքներուն ձայնը կը լսուէր զորոնք շողենաւր կը պատըռուէր կ'անցնէր : Թովմաս սնտուկի մը վրայ երկնցաւ , ու անկէ հեռուէն խեղճ կնոջը խորին հառաչանաց ձայները մտիկ կ'ընէր :

— Ո՛հ, Տէր Աստուած , ի՞նչ պիտի ընեմ , դու ինձի օգնէ ու դժա վրաս :

Այս խօսքերս երկայն ատեն կրկնուեցան , վերջէն խորին լռութիւն մը պատեց : Կէս զիչերն անցած էր Թովմաս պառկած տեղէն յանկարծ վեր ցատքեց . քովէն թըռչունի մը պէս սև շուք մը անցաւ ու դէպ 'ի նաւուն եղերքը մօտեցաւ . քիչ մը ատենէն ծանր մարմնոյ մը ջուրը ինկնալուն ձայնը լսուեցաւ . . . ու ալ ոչ ձայն մը ելաւ և ոչ շուք տեսնուեցաւ : Թովմաս զլուխը վեր վերցուց խեղճ կնկան նստած տեղը պարապ էր Տեղէն ելաւ ու կամացուկ մը չորս կողմը նայեցաւ , բայց մէկն ալ չտեսաւ : Այն թշուառ ու յուսահատ սիրտը ալ դադրեր էր բարախելէն և գետին ջրերը որ զինքը կլլեր էին՝ առջինին պէս խաղաղ ու հանդարտ իրենց ընթացքը առաջ կը վարէին :

Համբերութիւն համբերութիւն պէտք է , ո՛վ ընթերցող , որ այս ողորմ և սրտա-

տոչոր տեսարանները կը կարդաս ու սիրտը դառնութեամբ կը լեցուի: Բայց միութարիչն Աստուած չէ մոռցած ու չկրնար ալ մոռնալ այն հարստահարելոց ցաւը ու հառաչանքները . . . ինքն իր մարդասէր զթութեամբը կը տեսնէ այս մեծեղեռն անօրէնութիւնները ու կը համբերէ . . . համբերէ դու ալ ո՛վ ընկճեալդ, իրեն պէս համբերէ ու սիրով աշխատէ, վասն զի որչափ որ աներկբայելի ճշմարտութիւն մ'է Աստուծոյ էութիւնը, նոյնպէս ալ անտարակուսելի է որ պիտի դայ օր մը ուր ըստ իւրաքանչիւր գործոց հատուցումն պիտի ըլլայ մարդկանց:

Հէլի առաւօտը ուրախ գուարթ ելաւ ու առջի գործը իր կենդանի ապրանքները աչքէ անցնելն եղաւ:

— Կինն ո՛ր է, հարցուց Թովմասին:

Թովմաս, խոհեմութեան ինչ հարկաւոր բան ըլլալը աղէկ գիտնալով, պատշաճ չսեպեց իր վրայ եղած տպաւորութիւններն ու կասկածները տիրոջը հաղորդելու, և միայն — Այս առաւօտ զինքը չտեսայ, պատասխանեց:

— Հըմ. չկրնար ըլլալ որ գիշերուան միջոց գուրս ելած ըլլայ, վասն զի շողենաւուն կեցած ամէն տեղուանքը ուրիշի վրատահիլ չկրնալովս՝ կ'ելլէի ես անձամբ պահպանութիւն կ'ընէի:

Հէլի մտերմական կերպով մը ըսաւ Թովմասին այս խօսքերս, բայց անիկայ պա-

տասխան մ'ալ չտուաւ . Հէլի նաւուն մէջ
ամէն կողմը ստորտեցաւ , տակառներուն ,
կապոցներուն տակն ու վրան , մէջն ու
գուրսը նայեցաւ , մեքենաներուն , ծխա-
հանին քով փնտուեց , բայց անօգուտ :

Բոլոր աշխատութիւնը սլարապ ելած ,
եկաւ Թովմասին քով :

— Շիտակ ըսէ , ըսաւ Թովմասին , սուտ
մի ըսեր , դու պիտի զիտնաս , կի՛նն ի՛նչ ե-
ղաւ . ես երէկ երիկուն ժամը տասնին տե-
սայ որ հոս պառկեր էր . կէս զիշերուան
ատեններն ալ նոյն տեղն էր , բայց առա-
ւօտեան ժամը չորսին ալ չտեսայ զինքը .
իսկ դու միշտ հոն պառկեր էիր , ՚ի հարկէ
բան մը պիտի զիտնաս :

— Ուրեմն , պարոն , պատասխանեց Թով-
մաս , զիտցած ըլլաս որ առաւօտեան դէմ
քովէս մէկ սե ստուեր մը անցաւ . կէս
քուն կէս արթուն՝ ականջիս ջուր ինկնա-
լու ձայն մը եկաւ , այս ձայնէն արթընցայ
բոլորովին , ու տեսայ որ կի՛նը իր տեղը
չէր . զիտցածս այսչափ է :

Գերեվաճառը ոչ զարմացաւ և ոչ ալ
ցաւեցաւ . . . ասկէ ալ աւելի սոսկալի զի-
պուածներ լսեր ու տեսեր էր , անոր հա-
մար վարժեր էր իր գրած սիրտը : Մահուան
ներկայութիւնն անգամ իրեն վրայ սար-
սափ մ'ալ չէին բերած , և իրեն կենացը
մէջ այսպիսի բաներ շատ եկեր էին զըլ-
խուն : Սկսաւ հայհոյել ու բարկանալ և
մէկ կողմանէ ալ ափսոսալ , որ եթէ մէկ

քանի այսպիսի դիպուածներ ալ զլխուն դա-
լու ըլլան՝ բացը պիտի ելլէ :

Ուրիշ հնարք ու ճար չունէր . վասն զի
Լուչիան այնպիսի երկիր մը անցեր էր որ
յաւիտեան փախստականները ետ չտար ,
որչափ ալ իրեն դէմ բողոքեն :

Ասով գերեվաճառն յուսահատած հա-
շուեղիրքը բացաւ ու կորուստներուն մէջ
զրեց նաև այս հոգեդէն ու մարմնեդէն ա-
պրանքին կորսուիլն ալ :

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Գոշաքեր Գաղրակիանի մը տունը .

Հիմայ խաղաղական տեսարան մը կը
բացուի առջևնիս : Եկէք մտնենք մեծկակ
խոհանոց մը , որուն մաքրութեանը խօսք
չկայ . պատերը վայելուչ նկարած , գետինն
ալ դեղնորակ աղիւսէ՝ հատ մը փոշի չկայ
վրան : Արակարանները մաքուր ու երկաթ-
ները փայլեցուցած , պատին վրայ ալ դա-
նազան մեծութեամբ պղնձեդէն անօթներ
չարած , որոնց փայլունութիւնը՝ մարդուս
ախորժակը կը բանայ . խոհանոցին չորս
անկիւնն ալ քանի մը հին բայց հաստա-
տուն մեծ ու պզտիկ աթոռներ դրած էին ,
որոնցմէ մէկուն վրայ լուիկ մնջիկ նստած՝
կար կ'ընէր Ելիզա մեր հին բարեկամուհին :

Խեղճը հալած մաշած՝ Քէնդըքիէն ելլա-
լէն վերջը երթալով աւելի նիհարացեր էր .

երեսին վրայ ալ խոր արամութիւն մը կը տեսնուէր: Բազմազիւսի վիշտերու մէջ ինկնալով ու ծեծուելով՝ աւելի արիացեր ու նեղութեանց համբերելու վարժեր էր: Արբեմն երբեմն աչուրները վեր կը վերցունէր իր պղտի Հենրիկին խաղերը կը դիտէր, որ թիթեռնիկի պէս մօրը չորս դին կը թռչրտէր:

Ալիզային քուլն ալ յիսունըհինգ վաթսուն տարեկան խաթուն մը նստեր մաքուր պղնձէ ամանի մը մէջ չորցուցած դեղձեր կը շարէր: Պլխի ճերմակ գտակը, կուրծքը դրած բամբակէ սպիտակ թաշկինակը, և վրայի հագուստը բաւականապէս կը ցուցընէին թէ ինչ դաւանանքի կը վերաբերէր: Ասիկայ Գուաքերուհի մըն էր. դէմքը կը որ ու կարմրորակ, սե ու տեղ տեղ ճերմակ ինկած մաղերը ճակտին վրայէն ժողոված, ուր պարզութեան հետ մէկտեղ խաղաղութիւն ու մարդասիրութիւն մը նկարուած էին:

Այս խաթունս կ'ըսուէր Հոաքէլ Հէլիտէյ:

— Վերջապէս ուրեմն, Ալիզա, ըսաւ, կը մտածես Պանատա անցնելու հէ:

— Հրամմեր ես, խաթուն, պատասխանեց Ալիզա, պէտք է որ ճամբաս առաջ տանիմ, հոս կենալու սիրտ չեմ ըներ:

— Հոն երթալու ըլլաս, ինչ պիտի ընես. աս ալ պէտք է մտածել, աղջիկս:

Ալիզային ձեռուրները կը դողդողային,

աշուրներէն ալ վաղած արցունքը ձեռքի կարը կը թրջէր, բայց պատասխան տրուաւ . — Չեռքէս եկածը կ'ընեմ, յուսամ թէ պարապ չեմ մնար :

— Հոս, աղջիկս, քու տանդ պէս՝ ուղածիդ չափ կրնաս կենալ, ըսաւ Հռաքէլ :

— Շնորհակալ եմ խաթուն, բայց գիշերը քունս չտանիր, կրկնեց Ալիզա զՀենրիկը ցուցնելով, կարելի բան չէ որ սիրտըս հանգիստ ըլլայ հոս . մէկալ գիշեր երազիս մէջ նորէն այն մարդը տեսայ որ տղաս կ'ուզէր տանիլ, ըսաւ սարսելով :

— Խեղճ աղջիկ, ըսաւ Հռաքէլ արցունքը սրբելով, պէտք չէ որ այդչափ վախնաս . Աստուած ուզեր է՝ որ մեր գեղին մէջէն գերի մ'ալ ձեռք չինկնայ, յուսանք թէ դու ալ ձեռք չես իյնար :

Նոյն միջոցին դուռը բացուեցաւ և կարճահասակ ու զիրուկ կնիկ մը ներս մտաւ, որ բոլորովին Հռաքէլին պէս հագուեր էր :

— Հռո՛ւթ Ստէգմէն, կանչեց Հռաքէլ եկողին զիմացը վազելով ու ձեռքը սխմելով, ինչպէս ես, բարի՛ եկար :

— Բարի տեսանք, պատասխանեց կնիկը, շատ աղէկ եմ շնորհակալ եմ, ու զլիսի պզտի զլխարկը հանեց ու նստաւ :

— Հռո՛ւթ, կրկնեց Հռաքէլ, ասիկայ Ալիզա Հարրիսն է, ան ալ իրեն տղան է, որոնց համար որ հետդ խօսեցայ :

— Շատ ուրախ եմ զքեզ տեսնալուս վերայ՝ պատասխանեց կնիկը Ալիզային ձեռ-

քը սխմելով . աս է տղադ . ես անոր կտոր մը կարկանդակ բերի , ըսաւ ու Հենրիկին ձեռքը քանի մը կտոր կարկանդակ դրաւ :

— Քու տղադ ո՛ւր է Հոութ , հարցուց Հոաքէլ :

— Քիչ մը ատենէն կու գայ , պատասխանեց Հոութ . աղջիկդ Մարիամը՝ ներս մտնելու ատենս գրկէս առաւ վեր տարաւ :

Այս խօսքիս Մարիամ տղան զիրկը ներս մտաւ : Հոաքէլ մէկէն վազեց Մարիամին գրկէն առաւ տղան ու — Այս ի՛նչ աշխոյժ ու կայտառ է՝ ըսելով կը պագնէր ոսկը զգուէր . այս ս՛րչափ մեծցեր է , կ'ըսէր :

— Իրաւ շատ մեծցեր է , ըսաւ Հոութ , ու տղուն զլխարկն ու վրայի վերարկուն հանելով գետին դրաւ զանիկայ , ու ինքն ալ աթոռի մը վրայ նստած՝ սկսաւ շուտ շուտ դուրսայ հիւսել :

— Խալկինը կրակին վրայ դիր , ըսաւ Հոաքէլ աղջկանը :

Մարիամ խալկինին մէջ քիչ մը ջուր լեցուց ու կրակին վրայ դրաւ : Պղնձէ անօթին մէջը շարած չոր դեղձերն ալ դնել տուաւ Հոաքէլ , ուր քիչ մը ատենէն սկըսան եփիլ ու՛ի պատիւ հիւրերուն ախորժահամ անուշահոտութիւն մը արձակել : Հոաքէլ դիմացը զոգնոց մը կապեց ու սկսաւ պաքսիմատ շինել :

— Աբիզիա Բեդէրս խաթունն ի՛նչպէս է , հարցուց Հոաքէլ :

— Աղէկ է , ըսաւ Հոութ , գեռ այս ա-

ուսուտ այցելութեան դացի իրեն, անկողինը շտկեցի ու խուցն ալ քիչ մը կարգի դրի: Լիա Հայլն ալ այս կէսօր անոր քովը դնաց քանի մը օրուան համար հաց ու կերակուր եփեց: Այս իրիկուն նորէն պիտի երթամ:

— Ես վաղը պիտի երթամ, ըսաւ Հոաքէլ. ձերմակեղէններն ալ կը նայիմ:

— Լաւ կ'ընես, ըսաւ Հոութ: Կարծեմ Աննա Սդէնփուտն ալ հիւանդ է. էրիկս Յովհաննէսն այս գիշեր քովն էր. վաղը ես ալ պիտի երթամ:

— Թէ որ դու շատ դբաղած ես՝ Յովհաննէսը կերակուրն հոս կրնայ ուտել:

— Ծնորհակալ եմ, Հոաքէլ, տեսնենք: Ահաւասիկ Սիմէոնն ալ եկաւ:

Մէյ մ'ալ յանկարծ Հոաքելի էրիկը Սիմէոն Հէլիտէյ ներս մտաւ. ասիկայ բարձրահասակ ուժով մարդ մըն էր. հաստ չուխայէ հազուստ մը հագեր էր, գլուխն ալ լայն եզերքներով գլխարկ մը:

— Ի՞նչպէս ես Հոութ, ըսաւ ու անոր փափուկ ձեռուրները սխմեց. Յովհաննէսն ի՞նչպէս է:

— Ամէնքն ալ աղէկ են, պատասխանեց Հոութ զուարթութեամբ մը:

— Ի՞նչ նոր լուր ունիս հայր. հարցուց անդիէն Հոաքէլ պաքսիմատները փուռը դնելով:

— Բան չկայ, պատասխանեց Սիմէոն ձեռքերը լուալով. միայն դրացինիս Պե-

տրոս Ստելպինարն ըսաւ ինձի որ այս իրիկուն քանի մը բարեկամներովը հոս պիտի գայ :

— Իրա՞ն կ'ըսես, պատասխանեց Հոաքէլ զարմանալով մը, ու աչքին ծայրովը Ելիզային երեսը նայեցաւ :

— Չըսիր դու ինձի, ներս դալով հարցուց Սիմէոն Ելիզային, որ դուն Հարրիս կ'ըսուիս :

Սիմէոն ու Հոաքէլ մէկմէկու աչք ըրին, իսկ Ելիզան այս յանկարծական հարցմունքին վրայ զարմանալով մը ու այլայլած՝ կէս բերնով — Հրամմեր ես, ըսաւ : Վասն զի կը վախէր որ չըլլայ թէ իր փախստեանը համար ծանուցում մը հանուած ըլլայ :

— Մայրիկ, եկուր քեզի երկու խօսք ունիմ ըսելիք, ըսաւ Սիմէոն Հոաքէլին, որ ալիւրոտած ձեռուրները կը մաքրէր, ու երկուքը մէկէն խոհանոցէն դուրս ելան :

— Ի՞նչ բան կայ, հայր, հարցուց դուրս ելլելէն վերջը Հոաքէլ :

— Այդ կնկան էրիկը այս կողմերս է, պատասխանեց Սիմէոն. այս իրիկուն հոս պիտի գայ :

— Ստոյգ զիտե՞ս, հայր, ըսաւ Հոաքէլ ուրախանալով :

— Սմենաստոյգ զիտեմ. երէկ Պետրոս կառքով քալելու ելած ըլլալով՝ ձեպընթացին կայարանին դիմաց պառաւ մը ու երկու հատ ալ երիտասարդ տեսեր է, որոնցմէ մէկուն անունը Քէորդ Հարրիս է եղեր .

և ինչ որ վրան կը պատմէ՝ ատոր էրիկը պիտի ըլլայ, աչքաբաց ու զեղեցիկ մարդ մըն է կ'ըսէ . հիմայ մէկէն իրեն ըսենք արդեօք :

— Չէ, պատասխանեց Հոաքէլ, առաջ Հոութին ըսենք . աս ըսելով մէկէն Հոութը գուրս կանչեց :

— Կը հաւատաս, ըսաւ Հոաքէլ Հոութին, հայր Սիմէոնը կ'ըսէ թէ այս իրիկուան եկողներուն հետ մէկտեղ Նւիզային էրիկն ալ կայ եղեր :

Ս'լ Հոութին ուրախութիւնը ո՞վ կրնայ պատմել . սրտին խնդութենէն ձեռուրները վերցընելով անանկ մը ցատքեց որ զլսանոցէն երկու զանգուր գուրս վզի ձերմակ թաշկինակին վրայ ինկան :

— Կամաց, սիրելի, ըսաւ Հոաքէլ . ինչ կ'ըսես հիմայ մէկէն իմացընենք մի իրեն :

— Ի հարկէ հիմայ մէկէն իմացընելու է պատասխանեց Հոութ . երևակայէ թէ ես իրեն տեղն ըլլայի, ինչպէս չէի ուրախանար :

— Հոութ, խելքդ միտքդ ուրիշի բարիք ընել է, ըսաւ Սիմէոն խանդաղանօք :

— Ինչո՞ւ համար աշխարհք եկեր ենք . թէ որ ես էրիկս ու տղաքս չսիրէի՝ չէի կրնար Նւիզային զգացմունքն երևակայել : Քնա իմացուր իրեն, ըսաւ Հոութ՝ Հոաքէլին ձեռքէն բռնելով . պառկելու խուցդ տար զինքը . ես իրիկուան կերակուրը կը պատրաստեմ :

Հոաքէլ խոհանոցը մտաւ ու Նւիզային

— Հետս եկուր, ըսաւ. քեզի ըսելու բան մը ունիմ:

Ելիզային գոյնը նետեց ու դողալով տըղուն վրայ սկսաւ նայիլ:

— Մի վախեր, բան չկայ, սիրտդ հանդարտ բռնէ, պատասխանեց Հոութ քովը վազելով ու ձեռքը սխմելով. ուրախական լուրեր պիտի տանք քեզի. ներս մտիր Ելիզա, մի վախեր, ըսաւ ու խեղճը խոհանոցին քովը խուց մը խոթեց:

Երբոր Ելիզան խուցը մտաւ ու դուռը վրայէն գոցուեցաւ. Հոութ Հենրիկին քով վազեց, զիրկն առաւ ու սկսաւ պաղնել.

— Գիտես, ըսաւ, այսօր հայրդ պիտի տեսնես. կը ճանչնաս զինքը, հիմայ կու գայ հայրդ: Տղան աչուրները պատըռտելով զարմացած երեսը կը նայէր:

Նոյն միջոցին անդին Հոաքէլ Հէլիտէյ Ելիզային ձեռքէն բռնած — Աստուած ուղորմեցաւ քեզի, Ելիզա, կ'ըսէր, էրիկդ ստրկութեան տնէն փախեր է:

Այս յանկարծական լուրին վրայ Ելիզային արիւնը գլուխը զարկաւ ու դէպ 'ի սիրտը վազեց. գոյնը նետեց այլայլած՝ ու վրան ինկաւ:

— Սիրտդ ամուր բռնէ, աղջիկս, կրկնեց Հոաքէլ ձեռքը անոր գլխուն վրայ դնելով, իր բարեկամներուն հետն է, ու այս իրիկուն հոս պիտի դան:

— Այս իրիկուն... այս իրիկուն, հառաչեց խռոված Ելիզա. սրտին այլայ-

լուծենէն ըսածը չէր. զիտեր, ինքզինքը
կորսընցուց ու մարեցաւ ինկաւ: Երբոր ար-
թընցաւ ինքըզինքը անկողնոյ մէջ պառ-
կած գտաւ, ու Հոութն ալ քովը կեցած
քափրախառն օղիով ձեռուրները կը շփէր:

Իրեն այնպէս կու գար թէ երկայն ատեն
ծանր բեռ մը վերուցեր է, ու հիմայ անկէ
թեթեցած՝ ախորժական յոգնածութիւն մը
կը զգար: Զղերը, որ փախչելու օրէն ՚ի
վեր կարգէ դուրս պրկուեր էին, քիչ մը
հանգչեցան ու վրան հանդստութիւն մը ու
դուարթութիւն մը եկեր էր: Թէպէտե ա-
չուրները բաց էին, բայց խաղաղական ա-
նըրջոյ մը պէս կը տեսնէր քովը եկող գնա-
ցողներուն շարժմունքները. դռնէն կը տես-
նէր որ քովի խուցը սեզան են դրեր վրան
ձերմակ ծածկոց մը. թէյամանին դուար-
թազին եռացումը կը լսէր, կը տեսնէր որ
Հոութ կ'երթար կու գար ձեռքը կարկան-
դակներու և շաքարեղէններու պնակնե-
րով, և ամէն երթալուն դառնալուն Հեն-
րիկին ձեռքն ալ կարկանդակ մը շաքարե-
ղէն մը կու տար, կամ թէ աղուն երեսը
կը շոյէր ու մազերը կը շտկէր: Երբեմն եր-
բեմն ալ Հոաքէլ անկողնոյն քով կու գար,
բարձր կը շտկէր, վերմակը կը յարդարէր,
և մայրենի գլխով Ալիգային վրայ կը նայէր:
Մէկ միջոցին Հոութին էրիկը Յովհաննէս
Ստէղմէն ալ եկաւ. Հոութ գիմացը վազեց
կամացուկ ձայնով հետը խօսեցաւ, մատու-
վը Ալիգային խուցը ցուցընելով: Սեզան

նստան ամէնքը թէյ խմելու . Հենրիկն ալ
 Հռաքէլին մայրենի խնամոցը տակ՝ բարձր
 աթոռի մը վրայ քովը նստեր էր : Խառ-
 նածայն ականջը կը հասնէին անոնց փսր-
 տալով խօսակցութիւնը , թէյի դաւաթնե-
 րուն ձայնը . ետքէն անուշ քուն մը մտաւ .
 խեղճը տղան զիրկը առած աստղերու լու-
 սով փախած սոսկալի զիշերէն ետե այս-
 պէս հանդիստ քուն չէր եղած :

Երազին մէջ գեղեցիկ երկիր մը կը տես-
 նէր , ծաղկալից դաշտերով , վազուկ ջրե-
 րով , հովանաւոր կղզեկներով . հոն տուն
 մը կար , դոր բերկրապատար սրտիւ խմ-
 է կ'ըսէր . տղան երջանկութեան ու ազա-
 տութեան հասած կը խաղար . էրկանը գա-
 ւը կը լսէր . իրեն մօտենալը , իրեն պլլուի-
 ւը ու արցունքներով երեսը թրջելը կ'իմա-
 նար , մէյմընալ արթընցաւ . . . : Տեսածնե-
 րը անցողական երազներ չէին . . . : Գի-
 շերուան ժամերը առաջ գնացեր էին . տը-
 դան քովը անուշ քուն կ'ըլլար , կանթե-
 դին լոյսը հազիւ կը պըլպլար , իսկ Գէորգ
 ամուսնոյն անկողնոյն քովը նստած՝ ու-
 րախութեան արցունքներ թափելով՝ զլու-
 խը բարձին դրած անշարժ կեցեր էր . . . :

Երկրորդ առաւօտ տանը մէջ կարծես
 թէ հարսնիքի ուրախութիւն կար . Հռաքէլ
 մայրը առաւօտանց կանուխ ելած բոլոր
 տղաքն ու աղջիկները քովը ժողոված , դո-
 րոնք երէկ ատեն շունեցանք ամէնքն ալ մեր

սիրելի ընթերցողաց ներկայացընելու, թեւերը սոթթած նախաճաշիկ պատրաստելու գրադեր էր: Գիտնալու է որ այս կողմերը նախաճաշիկ պատրաստելը թեթեւ բան մը չէ, անոր համար շատ հոգւոյ ձեռնտուութեանը կարօտ է: Յովհաննէսը շուտ մը աղբիւրը վազեց պաղ ջուր բերաւ. կարողոս անուշեղէնի համար ալիւր կը մաղէր, Մարիամը խահուէ կ'աղար, Հռաքէլն ալ կ'երթար կու դար ամէն բան կարգի կը դնէր: Նոյն ատենը անկիւն մը քաշուած Սիմէոն հայրերնին ալ շապկանց հայլիի մը դիմաց մօրուքը կ'ածիլէր: Խաղաղութիւնն ու միաբանութիւնը մեծ խոհանոցին մէջ տիրեր էին. դանակներն ու պատառաքաղներն մաքուր սեղանին վրայ շարուած, կերակրեղէնները եփուած պատրաստած՝ հրաւիրեալները միայն կը պակսէին, անոնք ալ մէկիկ մէկիկ խաղաղութեամբ իրարու հետ սիրալիր խօսակցութիւններ ընելով եկան ժողովեցան: Երբոր Գէորգը, Ելիզան ու պղտի Հենրիկն ալ պառկելու խուցէն ելան՝ ամէնքը սիրով վրանին թափեցան և չէին զիտեր ինչ ընդունելութիւն ընելնին:

Ամէնքը մէկտեղ նախաճաշիկի նստան, բաց 'ի Մարիամէն, որ ոտքի վրայ կեցած եփուած կերակուրներն հետզհետէ սեղանին վրայ կը դնէր: Հռաքէլ այսպիսի երջանիկ օր չէր ունեցած իր կենացը մէջ. անչափ ամէն մանր բանի ալ հոգ, այնչափ

խնամք վրան չէր տեսնուած . խահուէի պնակներն անգամ տալու ժամանակը մայրական գութ մը կը ցուցընէր :

Աս առաջին անգամն էր որ Գէորգ ճերմակներու հետ իբրև հաւասարակից անոնց սեղանը նստեր էր . անոր համար սկզբան քիչ մը քաշուեցաւ ու շփոթեցաւ . բայց հիւրընկալուաց ցուցըցած մտադրութիւնը տեսնելով շուտ մը փարատեցաւ իրեն շրփոթութիւնը . ան ատեն սկսաւ տան մը ու ընտանեաց զաղափարը մտքին մէջ տըպաւորուիլ , ու Աստուծոյ նախախնամութիւնը ու հաւատոյ սկզբունքները նոյն ատեն սրտին մէջ բուսնիլ սկսան , իրեն անմարդասէր բնաւորութիւնը կակղցաւ , մտքին տարակոյսները ցրուեցան , յուսահատութիւնն անցաւ , և տեսնելով այս աւետարանական սէրն ու խաղաղութիւնը՝ փարատեցաւ մտքէն հեթանոսական տըզիտութեան խաւարը :

— Հայր , ըսաւ Կարոլոս Միմէոնին պըղտի տղան , թէ որ վրագ դատաստան բանան ինչ պիտի ընես :

— Պահանջուած տուգանքը կը վճարեմ , պատասխանեց Միմէոն հայրը հանդարտութեամբ :

— Թէ որ բանտ ալ ուզենան գրեզ զնել :

— Դու մօրդ հետ չես կրնար տունը դարձընել :

— Մօրս ձեռքէն ամէն բան կու գայ . բայց ամօթ չէ որ մեր երկրին մէջ այնպիսի օրէնքներ գտնուին :

— Մեր վրայ դրուած օրէնքներուն վրայ գէշ պէտք չէ խօսինք Աարուլոս , պատասխանեց Սիմէոն հայրը ծանրութեամբ մը : Աստուած մեզի ամէն երկրաւոր բարիք կը պարգևէ , որպէս զի արդարութեան ու ոգորմութեան զործքերը պակաս չընենք , բայց թէ որ տէրութիւնը այս մեր ըրած բարեգործութեանը համար վրանիս տուգանք դնէ , պէտք է որ սիրով համբերենք :

— Բայց ես , վրայ բերաւ Աարուլոս տղան , կ'ատեմ բոլորովին զերի ունեցողները :

— Զիս կը զարմացընես տղաս , պատասխանեց Սիմէոն հայրը . մայրդ այդպիսի բաներ չսորվեցուց քեզի : Թէ որ Աստուած դրանս զիմաց վշտացեալ զերի ունեցող մ'ալ խրկէ՝ զերեաց ըրած բարիքս անոր ալ կ'ընես :

Աարուլոս կարմրեցաւ քիչ մը , բայց մայրը ծիծաղելով ,

— Բան չկայ Աարուլոս , բան չկայ , ըսաւ . թէ որ դու ալ մեծնաս մարդ ըլլաս՝ հօրդ պէս կը մտածես :

— Զըլլայ թէ , ըսաւ անդիէն Գէորգ Սիմէոնին , մեր պատճառաւ վտանգի մէջ ինկնաք :

— Մի վախեր Գէորգ , պատասխանեց ծերը , մենք մեր պարտքը կը կատարենք որ ունինք այս աշխարհիս վրայ . թէ որ բարեգործութիւն մը ընելու համար զմեզ վըտանգի մէջ ալ չդնէինք՝ մենք մեր անուանը արժանի չէինք ըլլար :

— Բայց ինձի համար չեմ ուզեր որ դուք վնաս մը քաշէք :

— Մի վախեր , բարեկամ , վասն զի այս մեր ըրածը քեզի համար չէ՝ հապա Աստուծոյ ու բոլոր մարդկութեան համար է . բոլոր օրը այսօր հանդիստ հոս կեցիր , այս իրիկուն մեր կառքը դքեզ ու քեզի հետ եղողները ապահով տեղ մը կը տանի կը ձգէ : Պէտք չէ տնտընալ , ետեկզ ինկնողները հարկաւ քիչ ատենէն հոս ալ կը հասնին :

— Թէ որ այսպիսի վտանգ կայ՝ հիմա կուրնէ կանուխը չկայ . ինչո՞ւ համար ինչուան իրիկուն սպասենք :

— Հոս օրուանս մէջ ձեզի վտանգ մը հասնելու վախ չկայ . բոլոր այս գաղթականները քեզի բարեկամ կը գտնեն սիրելի , ամէնքն ալ վրաց աչք կ'ունենան . իսկ զիչերանց ճամբայ ընելը աւելի ապահով ու հանդիստ կ'ըլլայ :

ԳԼՈՒԽ ԺԴ .

Վարդուհի .

Միսիսիբի . Շաղոպրիանի նկարագրած բնութեան ծածկեալ դարմանալեացն ու անկոխ միայնութեան եղերքները ինչպէս փոխուեր են հիմայ , ու նոր կերպարանք մը առեր են . . . :

Այն հրաշալի ափունքները , այն անբը-

նակ անապատները, ինչպէս շուտ մը բազմամարդ աշխարհք մը դարձեր են, ոչ ինչ ընդհատ հիանալի և վսեմ քան դառաջինը: Չկայ ուրիշ գետ մըն ալ որ իրեն պէս այնչափ ճոխութիւն թափէ Ուկրաինոսին մէջ, վասն զի արևադարձներէն սկսեալ ինչուան բեռները եղած բերքերը առատաբար կը բաշխէ այն երկիրներուն որոնց մէջէն կ'անցնի: Այն պղտոր, սրընթաց, փրփրադէզ ջրերը այն կողմի բնակչաց գործունէութեանն ու աչքաբացութեանը հատարիմ պատկեր են: Երանի՛ թէ այսպիսի մէկ բարերար գետ մը իր ալեացը վրայ չկրէր մարդկեղէն ապրանքներով բեռնաւորած նաւերը, որոնց մէջէն հարստահարելոց և ընկճելոց հառաչանքներն ու դառն գանգատները յերկինս՝ ի վեր առ անձանօթ* Աստուած մը կը վերանան... անձանօթ անտեսանելի Աստուած մը որ պիտի դայօր մը իր արդարութեամբը վերջ տալու այս աշխարհիս վրայի թշուառութեանցը:

Արեւը մտնալու վրայ էր. իր շառագոյն ճառագայթները ծովանման գետին վրայ կը ծածանէին. շաքարի դողդոջուն եղէգները և տխրազգեստ նոճիի ծառերուն գազաթները երեկոյեան մեղմիկ հողմէն տատանելով կարծես թէ վերջին բարև կուտային մարը մտնող արևուն:

Այս խաղաղ ջրին վրայէն բեռնաւորեալ

* Այսինքն՝ Մ 407 անըմբռնելի:

չողենաւ մը վերջին աստիճանի արագութեամբ սահելով, ջրերը փրփրացընելով՝ կ'անցնէր կ'երթար :

Հէլի Թովմասին հեղ ու հանդարտ կերպերէն՝ կամաց կամաց իր առջի խստութիւններէն սկսաւ ետ կենալ, առաջ որ բոլոր օրը աչքը վրան էր ու զիշերն ալ ապահով ըլլալու համար անոր ձեռքն ու ոտքը շղթաներով կը կապէր, սկսաւ անկէ վերջը ազատ թողուլ որ առանց շղթաներու նաւուն մէջ ասդիս անդին քալէ : Թովմասն ալ պարապ չէր կենար, ամէնուն պիտոյիցը կը հասնէր, նաւաստիններուն կ'օգնէր, այնպէս որ բոլոր նաւուն մէջիները վրան մեծ համարումն ստացան ու նաւաստիններն ալ զինքը մատով կը ցուցընէին : Իսկ երբոր աշխատութիւն չըլտնէր՝ կ'երթար ապրանքներուն մէջ մէկ անկիւն մը կը քաշուէր ու ծնկանը վրայ Սւետարանը բացած՝ կամաց կամաց կը կարդար :

Գեռ Նոր-Օռլէան չհասած քանի մը հարիւր մղոն միջոց Միսիսիբիին յատակը չբռնակայ երկիրներէն զգալի կերպով բարձր է, անոր համար ափանցը վրայ քսան ոտք բարձրութեամբ հասաւ թումբեր շինուած են, որպէս զի ջուրը քովի երկիրները չըկոխէ :

Գետին մէջէն շողենաւով անցնելու ատեն զետեղերքը հրաշալի տեսարան մըն է, շողենաւը աշտարակի մը պէս բարձրա-

ցած՝ վրայէն * բոլոր քովի երկիրները աչքին տակը կ'իյնան. թողմասն ալ կը տեսնէր այն դաղթականութեան երկիրները՝ ուր քիչ ատենէն ծանր աշխատութեանց տակը պիտի հեծէր. հեռուէն կը տեսնէր որ դերինները կը հերկէին, կ'աշխատէին ու անոնց տնակները նշմարելով որ իրենց ախրոջը փառաւոր տուներուն քովերը կարգաւ մէկ շարքի վրայ շինուած էին՝ միտքը եկաւ Քէնդըքի մէջ Շէլպիին տունն ու կալուածները, իր վարդապատ տնակը, ու խորին հառաչանք մը հանեց սրտէն . . . :

Մտքովը աչքին դիմացը կու գային իր տղայութեան հասակին ընկերակիցները, իր կնիկը որ մեծ դործունէութեամբ մը երեկոյեան կերակուրը պատրաստելու դբադեր էր. իր տղոցը անմեղ ու դուարձալի խաղերը, և պղտիկ աղջկանը իրեն ծնկանը վրայ նստած մանկական հտպտանքները : Մէյ մ'ալ յանկարծ աչուրները գետեղերքը դարձընելով շաքարի եղէգներուն ու դոր-

* Մարդ մինչև աչքով չտեսնայ՝ չիրնար մտքով երեակայել Միսիսիբի գետին վրայ ճամբորդութիւն ընող շոգենաւներուն մեծ ութիւնը որ մէյ մէկ շարժուն բերդեր կը նմանին : Այս ահագին մեծ ութեամբ շոգենաւները իրէք չորս կարգ ունին, մէջը ընդարձակ սրահներով ու բազմաթիւ խցերով. նաւուն վրայ շաա անգամ բամպակի չորս հինգ հազար կապոց կը տանին. ու երբոր այսպէս բեռնաւորած ճամբայ կ'ընեն՝ հեռուէն մէյմէկ լեռան պէս կ'երևան :

ծիքներուն ճայնը կարծես թէ կը կրկնէին
սկանջին թէ՛ Անցան անդառնալի կերպով
այն երջանիկ օրերը . . . :

Թէ որ քիչ մը կարդալ ու դրել զիտցող
մը Թովմասին վիճակը ունենար , գոնէ
թուղթ գրելով իր սրտին դառնութիւնը
կը զովացունէր . եկուր նայէ որ Թովմաս
դրել չէր զիտեր . չէր կրնար իրեն վիճակն
ընտանեացը իմացընել . անոր համար իրեն
և անոնց մէջ եղած բաժանման վիհը կեր-
պով մը զոցելու յոյս ու ճար ալ չկար :
Կարդալ ալ մեծուստ սորված ըլլալով՝ հա-
ղիւ թէ դժուարութեամբ կը հանէր կար-
դացածը . Աւետարան մը ունէր որ միշտ
հետը կը պտըտցընէր ու հաւնած կտորնե-
րուն եղերքը գրչով նշաններ գրեր էր , այն
կերպով ուզած տեղը դիւրութեամբ կը
գտնէր , ու գանոնք կարդալով ու առատ
արցունքներ թափելով կը ջանար ինքզինք
բռնել ու Աստուծով մխիթարուելով՝ սրտին
խորունկ վէրքերուն դառն ցաւերը մեղմա-
ցընել :

Շողենաւուն մէջ ճամբորդներուն հետը
Նոր-Օւլէանցի հարուստ ու ազնուական
պարոն մ'ալ կար , որ հինգ վեց տարուան
չնորհալի աղջիկ մը ունէր , ու իր ազգա-
կաններէն խաթուն մ'ալ հետը , իբրև աղ-
ջկանը գայեակ՝ միատեղ ճամբորդութիւն
կ'ընէր : Թովմաս շատ անգամ այս պղտի
աղջկանը դիտելով մը կը նայէր ու անոր
աշխոյժ բայց միանգամայն այն տարիքին

մէջ ցուցրցած ծանր ու ազնուական կերպերը կ'ապշեցրնէին զինքը :

Աղջիկն ալ իր վառվրոտն ու ազնիւ վարմունքովը մանկական զեղեցկութեան նախատիպ մ'էր . կլորիկ զլխին վրայէն աղւոր ու ոսկեգոյն մազերը ուսերուն վրայէն կախուած՝ շնորհալի դէմքին զեղեցկութիւնը կ'աւելցունէին, կապուտակաչուրններուն անուշ նայուածքը ու ծիծաղկոտ կերպը ամենուն սիրտը կը յափշտակէր : Ամենեին հանդարտ չէր կենար, միակերպ նաւուն մէջ ծայրէ 'ի ծայր կը պտըտէր, ամէն խեղճ ու ողորմելի մարդկանց քով կ'երթար, ամէն տեղ կը մտնէր ու կ'ելլէր . հայրը ու հետի դայեկն ալ չէին կրնար զինքը քիչ մը ատեն քովերնին բռնել, հազիւ թէ քովերնին կ'երթար ու մէյ մ'ալ յանկարծ թռչնոյ մը պէս կը ձգէր կը հեռանար :

Թովմաս իր բնական դիւրազգաց ու փափուկ երևակայութեամբը՝ օր օրուան վրայ այս սղտի աղջկան վրայ իր սէրը կը շատնար . աչքին երկնային բան մը կ'երևար ու երբոր կը տեսնար զանիկայ իր ճերմակ հագուստովը բամբակի կապոցներուն վրայ ելած՝ հրեշտակ մը կը կարծէր որ երկինք թռչիլ կ'ուզէ :

Միակերպ այս աղջիկը Հէլին գերիններուն քովերը կը պտըտէր, վշտացեալ կերպով կ'երթար ծանր շղթանին վեր կը վերցրնէր կը նայէր ու մէյմ'ալ յանկարծ հառաչանք մը ընելով աներևոյթ կ'ըլլար . շատ

անգամ կ'երթար պտուղ , անուշեղէններ
կը բերէր ու այն խեղճերուն կը բաժնէր :

Թովմաս շատ կը փափաքէր մէյ մը խօսիլ այս աղջկանս հետ , բայց չէր համարձակէր . տղաք չահելու ու ինքզինքը անոնց սիրցընելու աղէկ կերպեր ունէր . պզտի մզտի տղայական խաղալիքներ ալ չինել զիտէր , ասոնք սկսաւ ցուցընել աղջկանը որ հետը ընտանենայ , բայց անիկայ սաստիկ ամօթղածութեամբը սիրտ չէր ըներ ու կը քաշուէր Թովմասէն : Բայց վերջապէս իր մանկական հետաքրքրութեանը չղիմացաւ , սկսաւ Թովմասին քովը մօտենալ նայիլ ու անկէ քանի մը շինած խաղալիքներէն ընծաներ առնել , ասով մէջերնին շուտ մը բարեկամական կապ մը հաստատուեցաւ :

Օր մը Թովմաս ալ սիրտ ընելով հարցուց աղջկանը . — Անունդ ի՞նչ է , խաթունիկ :

— Վարդուհի Սէն-Քլէր , պատասխանեց աղջիկը , բայց հայրս ու ամէնքը Վարդիկ կը կանչեն ինձի . հապա դուն ի՞նչ անուն ունիս :

— Իմ անունս Թովմաս է , բայց ինձի ալ Քէնդըքի նահանգին մէջ տղաք Աղբար Թովմաս կըսէին :

— Աղէկ ես ալ ուրեմն քեզի ասկէ ետեւ Աղբար Թովմաս պիտի կանչեմ , վասն զի կը սիրեմ դքեզ . իսկ հիմայ ո՞ր պիտի երթաս ուրեմն , Աղբար Թովմաս :

— Չեմ գիտեր, խաթունիկ :

— Չես գիտեր :

— Չէ . մէկու մը պիտի ծախուիմ, բայց չեմ գիտեր որո՞ւ :

— Հայրս կրնայ զքեզ գնել . թէ որ ըզքեզ գնելու ըլլայ, գիտնաս որ մեր քովը շատ երջանիկ կ'ըլլաս . այսօր կ'երթամ կ'ազաչեմ հօրս :

— Շնորհակալ եմ ազնիւ խաթունիկ :

Նոյն միջոցին մէյ մ'ալ շողենաւը կեցաւ որ փայտ առնէ . Վարդուհին հօրը ձայնը լսեց որ զինքը կը կանչէր ու մէկէն գիմացը վազեց . Թովմասն ալ ելաւ փայտ կրողներուն օգնելու դնաց :

Աղջիկը հօրը հետ միատեղ շողենաւուն եղերքին կռթնած՝ կեցեր նաւուն ափունքէն հեռանալը կը գիտէին . հազիւ թէ անիւները շարժիլ սկսեր էին, մէյ մ'ալ խեղճը սաստիկ վար կախուելով հաւասարակչութիւնը կորսընցուց ու գետն ինկաւ : Հօրը խելքը զվսէն գնացած, ինքզինք աղջկանը ետեէն գետը նետելու վրայ էր, մէյ մ'ալ ետեէն հասան զինքը բռնեցին, վասն զի իր տեղը արդէն ուրիշ մը կտրծութեամբ ինքզինքը ջուրը նետեր էր :

Թովմաս շողենաւուն ստորին յարկը նոյն տեղւոյն տակը կեցեր էր, ուր էր Վարդիկը . գետն ինկնալը տեսնալով՝ մէկէն կտրծութեամբ ինքզինքը ջուրը նետեց ու երբոր աղջիկը ջրին վրայ ելաւ՝ բռնել գրկելը ու լողալով նաւուն վրայ հանելը մէկ ըրաւ :

Հայրը ու բոլոր նաւուն մէջի մարդիկը աղջկան վրայ հասան, առին մարած վարը կանանց սրահը տարին ու հոն ամէն խը նամքով և դանադան հնարքներով արթընցուցին զինքը ու խելքը զլուխը բերին :

Երկրորդ օրը շողենաւը Նոր-Ցուլէանի դէմն հասաւ, ճամբորդները մեծ շարժման մէջ էին. ամէնքը պատրաստուելու հետ էին. ոմանք իրենց սնտուկը կը կղպէին, ոմանք իրենց բեռները կը ժողովէին, ուրիշներն ալ կը դարդարուէին որ շուտ մը դուրս ելլեն : Մառանապետը, ծառայք ու նաւաստիները բոլոր նաւը կը մաքրէին, երկաթները կը վայլեցունէին, որպէս զի յաղթանակաւ քաղաք մտնէ : Թովմաս ալ նաւուն մէկ ծայրը թևերը կուրծքին վրայ ծալած կեցեր էր ու աչքին ծայրովը երբեմն երբեմն նաւուն մէկալ անկիւնը ժողուած մարդկանց բազմութիւն մը կը դիտէր : Վարդուհին ալ հոն առջի օրուան հանդիպած դժբաղդ դէպքին համար երեսին գոյնը նետած՝ բայց առողջութիւնը տեղը, հօրը քովը կեցեր էր : Հայրն ալ բամբակի կապոցի մը կռթնած՝ ձեռքն ալ թղթապանակ մը ունէր. ազնիւ ու շնորհալի կերպ մը կը ցուցընէր. դէմքը, կապոյտ աչուրները, ոսկեխառն մազերը՝ իր աղջկանը դէմքին, աչուրներուն ու մազերուն կը նըմանէին, բայց առանց աղջկան գծազրութեան ուժն ու դօրութիւնը ունենալու : Հոն կեցեր արհամարհանօք Հէլիին մտիկ կը-

նէր, որ ծախու հանած ապրանքին զեղեցիկ յատկութիւնները ճարտասանութեամբ մէկիկ մէկիկ անոր կը համրէր:

— Մէկ խօսքով, ըսաւ Սէն-Քլէր, ամէն քրիստոնէական ու բարոյական առաքինութիւններով զարդարուած կ'երևայ այդ քու ապրանքդ. ի՞նչ կ'ուզես նայինք:

— Շիտակը, պատասխանեց Հէլի, հազար իրեք հարիւր տոլլարով հազիւ կրնամ տալ հրամանքիդ. պատուոյս վրայ կ'երդուրննամ որ հազիւ ծախքս կը հանեմ, ու բան մ'ալ վրան չեմ վաստըկիր:

— Խեղճ մարդ, կրկնեց Սէն-Քլէր հեղնաբար, ուրեմն ինձի շնորհք մը ընելու համար այդ գնով կ'ուզես տալ:

— Հրամմեր ես, տեսայ որ աղջիկդ վերան շատ սէր կապեր է:

— Այնպէս է, իրաւունք ունիս, աղջիկս շատ սէր կապեր է այդ գերւոյդ վրայ. տեսնենք ուրեմն այս շնորհալի աղջկան սիրոյն համար, քրիստոնէաբար որչափ վար կրնաս իջնալ պահանջածէդ:

— Բայց քննէ մէյ մը ի՞նչ անդամներ ունի, ծիու պէս ուժով է, ի՞նչ լայն կուրծք, ի՞նչ գլուխ է, սեի մը համար այդ գլուխը մեծ հանճարի նշան է. այդ մարդը ամէն տեսակ բանի կու գայ: Թէ որ ըսածիս չափ ալ խելացի չըլլար՝ միայն մարմնոյն կազմուածքին համար աղէկ զին մը կ'արժէ. ուր թողունք որ խելացի ու հնարաղէտ մարդ է, ինքը մինակ բոլոր իր տիրոջը տունը կը

դարձընէր, իր յաջողութեանն ու ճարպիկութեանը խօսք չկայ :

— Ա՛լ գէշ, ա՛լ գէշ, պատասխանեց Սէն-Քլէր հեղնաբար, իր շատ յաջողակութեանը համար աւելի քիչ կ'արժէ, որովհետեւ այդպիսիներուն աչքը՝ տէրերնին կողոպտելու ու փախչելու վրայ կ'ըլլայ. ուստի այս իր ճարպիկութեանը համար դոնէ երկու հարիւր տողար վար պէտք է ինջնաս :

— Ընդհանրապէս իրաւ է, պարոն, ըսածդ, բայց մէյ մ'ալ այդ մարդուն բարուցը նայելու է. թէ որ կ'ուզես՝ իր կրօնասիրութեանն ու առաքինի վարուց բարի վկայութիւնները հրամանքիդ ցուցընեմ. այնպէս որ իր երկրին մէջ բոլոր ընկերները ղինքը իբրեւ քարոզիչ կը սլաշտէին :

— Օ՛, չըսե՛ս, ղինքը դրաներէցս կրնամ ընել, պատասխանեց Սէն-Քլէր ծիծաղելով. նոր մտածութիւն մ'ալ այս է, եկուր նայէ որ ես տանս մէջ կրօնք շատ չեմ բանեցուներ :

— Կատակ կ'ընես, հրամանքդ, պարոն :

— Ինչէ՛ն ղիտես, կատակը ո՛րն է. չըսիր ինձի թէ քարոզիչ մ'է, կ'ուզէի ղիտնալ թէ արդեօք ո՛ր ժողովքին կամ ո՛ր ատեանին ղիմացը քննուեր է. բայց վկայականները մէյ մը տեսնեմ :

Գերեվաճառին համբերութիւնը ալ հատեր էր այս երկայն բարակ խօսակցութեանէս, բայց Սէն-Քլէրին կատակներէն քիչ մը սիրտ կ'առնուր թէ քսակը քիչ մը պի-

տի ցնծայ : Հանդարտութեամբ մը եզոտ
թղթապանակը հանեց դրպանէն , ու բամբակի
կապոցներուն վրայ փռեց , ե թովմասին
վկայութիւնները սկսաւ փնտռել .
Սէն-Ֆլէրն ալ դիմացը կեցած հեղնօրէն
անոր ըրածները կը դիտէր :

Վարդուհին կապոցի մը վրայ ելաւ ու
հօրը վիզը պլլուեցաւ ըսելով .

— Ի՛նչ զին ուզէ՝ տուր ու գնէ հայրիկ ,
դիտեմ որ թովմասը գնելու համար բաւա-
կան ստակ ունիս քովդ :

— Ի՛նչ պիտի ընես , հոգիս , պատաս-
խանեց հայրը , քեզի ի՛նչ բանի կու գայ .
խաղալիք չէ որ անով դուարձանաս :

— Երջանիկ կ'ուզեմ ընել զինքը :

— Է՛, ատոր խօսք չունիմ , հոս իրա-
ւունք ունիս , ըսաւ հայրը ծիծաղելով :

Հէլի Պ . Շէլպիին տուած վկայականը
Սէն-Ֆլէրի ձեռքը տուաւ , ան ալ մատուր-
ներուն ծայրովը բռնելով՝ անտարբեր կեր-
պով մը մէյ մը աչքէ անցուց ու ըսաւ .

— Սղէկ գրուած է , կ'իմացուի որ կըր-
թուած պարօն մը գրեր է , բայց ատ մար-
դուն կրօնասիրութիւնը ինձի ի՛նչ բանի կու
գայ : Հիմայ աշխարհքս կրօնասէր մար-
դիկներով լեցուեր է , այնչափ ալ կրօնք
կայ որ մարդ չդիտեր թէ որո՞ւ վստահի .
վասն զի ամէն մարդ իր ուզածը կրօնասի-
րութեան ծածկութով կը գոցէ . քանի մը օր
է լրագիր չկարդալէս՝ չեմ դիտեր թէ կրօն-
քը քանի՞ ելեր է , զինն ի՛նչ է . բայց հի-

մայ նայինք սա քու սևիդ կրօնքը քանի տուլար կ'արժէ * :

— Հրամանքդ , պարոն , թողութիւն կ'ընես , դիս կը կատակես , բայց իմ ըսածս ճշմարտութիւն է : Իրաւ է որ հիմայ կրօնասիրութեան պատրուակաւ շատ բաներ կ'ըլլան կրօնքի դէմ , ու հիմակուան կրօնասիրութիւնը պարզ աշխարհային քաղաքավարութիւն մը դարձեր է որ կեղծարութենէ տարբերութիւն չունի . անոր համար այնպիսի կրօնքը թէ ճերմակ մարդու մը վրայ ըլլայ թէ սևի՛ արժէք մը չունի , բայց այս թուովմասինը անոնց ճմանիր , ասոր կրօնասիրութիւնը կարգէ դուրս բան մըն է . այս տեսակ հողեսիրութիւնը գերիներուն հեղութիւն մը ու հանդարտութիւն մը կու տայ , ինչպէս որ այս թուովմասին վերայ կը տեսնես , և ինչպէս առջի տէրն ալ կը վկայէ :

Ինչ և իցէ Սէն-Քլէր գրպանէն խել մը թղթէ ստակ հանեց ու Հէլիի դիմացը համրեց գրաւ ըսելով . — Արովհետեւ դու այսչափ դովեստ խօսեցար , ես ալ կը հարկադրիմ քիչ մը սուղ դինով առնուլ այդ քու կրօնասէր ապրանքդ . ի՞նչ կ'ըսես :

— Ի՞նչ ըսեմ , պատասխանեց Հէլի :

* Բոլոր այդ խօսքերը գերեվաճառը ծիծաղ ընելու մտքով ըսուած է , հեգնելով միանգամայն հիւսիսային Ամերիկացւոց օր օրուան վրայ նոր նոր կրօնքներ հնարելը , որոնց թիւ չկայ :

կարծեմ՝ Աստուծոյ զխնաց ամէն մարդ իր գործոցը միայն պատասխանատու է, և ուրիշի աղէկութենէն իրեն օգուտ մը չկայ:

— Ափսո՛ս որ զերւոյ մը կրօնասիրութեանը այսչափ վճարելէն վերջը, մարդ չկրնար անկէ օգուտ մը քաղել անդիի աշխարհքը: Ինչ որ է. հիմա դուն համրէ սա ստակը, նայէ գո՛հ ես:

— Շատ աղէկ է, ըսաւ ուրախութեամբ Հէլի, ու գրպանէն եղջիւրէ հին կաղամար մը հանեց ու դաշնագիրը ստորագրելով՝ Սէն-Ֆլէրի ձեռքը տուաւ:

— Շատ կ'ուզէի, ըսաւ ծիծաղելով Սէն-Ֆլէր, որ իմ վրաս ալ զին մը կտրէիր նայէ դէմքս, նայէ թևերս, նայէ ձեռուրներս ու ճակուրներս, նայէ հասակս, կուրծքս, որչափի՞ զիս կ'արժեցընես... ունեցած կրթութիւնս, գիտութիւնս, հանձարս, մարդավարութիւնս ու կրօնքս քանի՞ կը կարծես որ արժէ. վերջինը կարծեմ շատ տարբերութիւն պիտի չընէ գնոյս, վասն զի... բայց Վարդիկ եկուր երթանք, ըսաւ, առանց պատասխանին սպասելու, և երբոր Թովմասին քովէն կ'անցնէին, կը դակը բռնեց. — Թովմաս, ըսաւ, մէյ մը երեսս նայէ, տես թէ նոր տիրոջդ կը հանին:

Թովմաս զլուխը վեր վերցուց ու մէյ մը երեսը նայեցաւ. և այն աշխոյժ ու ազնիւ կերպէն զմայլած՝ արցունքով աչուրները լեցուած՝ — Աստուած օրհնէ զքեզ, տէր իմ, ըսաւ:

— Աստուած տայ , պատասխանեց Սէն-Քլէր , չեմ տարակուսիր որ քու աղօթքովդ Աստուած կ'ողորմի ինձի . թովմաս , հիմայ աս ըսէ ինձի , կառք քչել գիտես :

— Իմ պաշտօնս , տէր իմ , Պարոն Շէլպիին տունը կառավարութիւն էր :

— Շատ աղէկ ուրեմն , դուն իմ կառապանս պիտի ըլլաս , բայց այս դաշինքով որ շարաթը մէկ անգամ պիտի զինովնաս :

Թովմաս այս խօսքիս վրայ դարմանալով , մանաւանդ թէ իրեն նախատինք համարելով . — Ես ամենեին չեմ զինովնար , պատասխանեց :

— Ուրիշներն ալ այդպէս կ'ըսեն , բայց դործդ տեսնենք . թէ որ զինի քիչ խմեա՝ ինձի ալ , քեզի ալ շահ է , ինչ և իցէ յուսամ թէ ինձի աղէկ կը ծառայես :

— Մի տարակուսիր , տէր իմ , պատասխանեց թովմաս :

— Կը տեսնես որ , վրայ բերաւ Վարդիկ թովմասին , հօրմէս շատ դոհ կ'ըլլաս : Հայրս ամէնուն հետ անուշութեամբ կը վարուի , ամէնուն բարիքը կ'ուզէ , բայց քիչ մը կատակ ընել կ'ախորժի :

— Շնորհակալ եմ այս քու հօրդ վրայ տուած գովութեանը , պատասխանեց խընտալով Սէն-Քլէր , ու կամայ կամաց պատրաստուեցաւ ցամաք ելլելու :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ .

Թույլմասին նոր տերը .

Հիմա որ մեր այս խոնարհ զիւցաղին կենցաղավարութիւնը Սէն-Քլէրի կենցաղին հետ շատ վերաբերութիւն պիտի սկսի ունենալ , անոր համար պէտք է որ երկու խօսքով Սէն-Քլէրի ո՞վ ըլլալը պատմենք ընթերցողաց :

Օգոստինոս Սէն-Քլէրի ընտանիքը բուն Պանատացի էին , բայց ինքը Ղուիզիանա նահանգը ծնած էր . հայրը այն կողմի հարուստ կալուածատէրներէն մէկն էր , հօր եղբայրը , որ բարուք հօրը շատ նման էր , Ուէրմընդ նահանգը հաստատուած էր . իսկ հայրը՝ Ղուիզիանա : Օգոստինոսի մայրը ազգաւ գաղղիացի բողոքարկուներէն կ'իջնար , որ գաղթականութեան առջի տարիները Պաղղիայէն եկեր այն կողմերը բռնակեր էին : Օգոստինոս ուրիշ եղբայր մըն ալ ունեցաւ , բայց ինքը բնութեամբ մօրը ելած ըլլալով՝ անոր պէս ալ փափուկ կաղմուածք մը ունէր . այն պատճառաւ հայրը զինքը պղտիկուց Ուէրմընդ նահանգը հօր եղբօրը քով խրկեց , որ օգափոխութեամբ հոն տեղի ցուրտ ու առողջարար կլիմայէն քիչ մը բնութիւնը ուժովնայ :

Օգոստինոս Սէն-Քլէր պղտիկուց կարողէ գուրս զգայուն բնութիւն ունէր , որ աւելի

կանանց կը վայլէ , քան էրիկ մարդկանց . սակայն ժամանակը վրայ գալով՝ քիչ շատ բնութեանը ոյժ տուաւ , առանց կարող ըլլալու փոխել դայն : Առաջին կարգի հանճար մը ունենալուն՝ միտքը գաղափարաց աշխարհին մէջ կը թափառէր , անոր համար ալ սրազ աչքով կը նայէր այս աշխարհիս բաներուն վրայ : Հազիւ թէ ուսմունքը լրմընցուցեր , դպրոցէն ելեր էր՝ աշխարհքիս մէջ ընդհանուր եղած երիտասարդաց անփորձ ու վառվռուն երեակայութեանցը մէջ ինքն ալ բռնուեցաւ : Իրեն ալ ժամանակը հասեր էր . — այն ժամանակը որ իւրաքանչիւրին համար մէյմէկ անդամ կը հնչուի . իրեն աստղն ալ հորիզոնին վրայ բարձրացեր էր . — այն աստղը որ շատ անդամ ընդունայն տեղը կը ծագի , բայց իրեն յիշատակը յաւիտեան մարդուս մտքէն չջնջուիր . իրեն համար ալ այս աստղը ընդունայն տեղը ծագեր էր : Պարզ խօսելով՝ հիւսիսային նահանգներուն մէկուն մէջ մէկ տեսքով ու միանդամայն ազնիւ սրտով օրիորդի մը հետ ճանչորեցաւ ու անոր վրայ սէր կապեց ու մինչև հարսնախօսութիւնն ալ եղաւ . ուստի այսպիսի ուրախական յուսերով ելաւ հարաւային կողմերը հօրը տունը եկաւ որ հարսանեաց հարկաւոր պատրաստութիւնները տեսնէ . բայց անկարելի է իրեն սրբտին ցաւը պատմել երբոր հազիւ թէ հօրը տունը հասեր էր՝ մէյ մ'ալ յանկարծ ետեւէն

բոլոր իրեն առ նշանածը գրած թղթերը ետ եկան հարսնացուին խնամակալուին մէկ թղթովը մէկ տեղ, որով կ'իմացընէր թէ քիչ ատենէն այն օրիորդը ուրիշի մը հետ պիտի կարգուի :

Սրտին դառնութենէն Սէն-Քլէր և ոչ պատասխան տուաւ թղթին, կամ մէկ կերպով մը պատճառը ուզեց հարցընել, մանաւանդ թէ այդպիսի բան հարցընելը իրեն անձնական նախատինք կը սեպէր. ուստի, ինչպէս աշխարհքիս մէջ շատերուն հանդիպած է ու կը հանդիպի, ջանաց իր մըտքէն դուրս հանել անոր սէրը. և ինքը զինքը աշխարհքիս յորձանացը մէջ նետեց. և վրան հաղիւ թէ տասնըհինգ օր անցաւ ուրիշ մը հետ ճանչւորեցաւ, և քիչ ատենէն ամէն բան կարգի դնելով հետը կարգուեցաւ : Այս իրեն նոր հարսը շատ տեսքով էր, և վառվռուն սև աչուրներ ունէր. հետն ալ հարիւր հազար տոլլար օժիտ բերեր էր. որով բնականաբար ամէնքը երանի կու տային իրեն :

Սէն-Քլէր կարգուածին պէս ելաւ Բոնշարդրէն լճին քովի գեղեցիկ ամարաստունը գնաց ու բարեկամներով մէկտեղ հոն բնակեցաւ : Օր մը իրեն նամակ մը եկաւ որուն երեսագրէն ճանչցաւ ոռսկից գայր : Ուրախ զուարթ ընկերութեան մը մէջ խաղալու ու խնտալու հետ եղած ատենը ձեռքը հասաւ այս նամակը, որով մէկէն Սէն-Քլէր այլայլեցաւ, երեսին գոյնը նետեց .

և քանի մը վայրկենէն դուրս ելաւ խուցն առանձնացաւ և բացաւ թուղթն ու կարգաց , դորն որ երանի՛ թէ ձեռքն ալ հասած չլլար :

Իր առաջին հարսնացուն այս թղթիս մէջ բոլոր իր վիշտերը կը նկարագրէր : Խնամակալուն իր տղուն հետ ուղելով զինքը կարգել՝ սկսեր էր սկզբան առ Սէն-Քլէր գրած թղթերը արգելուլ ու պահել , և ա՛նոր թղթերն ալ իրեն չէր տար , որով մեծ տարակուսի մէջ ընկեր էր և սրտին ցաւէն հիւանդացեր էր . բայց վերջապէս իմանալով խնամակալուին խարդախութիւնը՝ ծածուկ կերպով այս թուղթս կը խրկէր , որուն մէջ կ'աղաչէր ու կը պաղատէր և մեծ յուսով Սէն-Քլէրի մէկ պատասխանին կը սպասէր : Սէն-Քլէր այս թուղթս կարդացածին պէս տակն ու վրայ եղաւ մանաւանդ տեսնելով անոր իր վրայ ցուցըցած երախտագիտութիւնը , անչէ՛ջ սէրը և շնորհակալութիւնները , բայց բանը բանէն անցած ըլլալով նստեցաւ յետազայ տոմսակը գրեց :

Հասաւ անքս քոչորդ , բայց շատ ուշ . ինչ որ ինծի գրուեցաւ ամեկունէ հաշտացի և զքեզ ամեհաշտարիւն կարծեցի խուտմանդ ոչ քոչորոյիւն քեզմէ յոյսս կտրեցի . սի հիմալ տա կարգուած եւ և ամեկ բաւ լլըրեցած է . Մոռեանք մեկզմեկ . այս բաւս միայն կրեանք ընել .

ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ

Այսպէսով անցաւ Օգոստինոսի երևակայական ու խաբուսիկ կեանքը և դիմացը միայն իր էական կենաց վիճակը մնաց : Համբորդի մը կը նմանէր որ ծովեղերքը կեցած՝ արծաթափայլ կապուտակ ալիքը կը դիտէ, որոնց վրայ ճերմակ առազաստներով նաւակները կը ծփին . բայց քանի մը վայրկենէն ալիքները կ'իջնան, ջուրը կը քաշուի, թիակներուն դաշնակաւոր ձայնը կը լռէ, առազաստները կ'ամփոփուին և դիմացը ուրիշ բան չմնար՝ բայց եթէ տըխուր, անդարդ ու հոտած մակոյկ մը . որ մարդու մտքէն այն առջի երևակայեալ գեղեցկութիւնները կը ջնջէ կը տանի :

Ընդհանրապէս վիպասանական պատմութեանց մէջ վշտահար սիրահարներու վախճանը մահուամբ կը լրմըննայ . բայց իրական կենաց մէջ չենք կրնար մեռնիլ երբոր մեր սիրոյ առարկան սրտերնուս մէջ կը մեռնի : Պէտք է ուտել, խմել, հագուիլ, ժուռ դալ, այցելութեան երթալ, դնել, վաճառել, կարդալ, խօսիլ, և կենաց ուրիշ հարկաւոր պիտոյքները կատարել . թէ և մեր բարոյական կեանքը բաղմապատիկ վիշտերով ալ լեցուի՝ սակայն արտաքին կեանքը իր պիտոյքը կը պահանջէ : Օգոստինոսին ալ նոյն բանը պատահեցաւ . թէ որ իր նոր հարսը կնոջ մը վայելուչ ազնիւ յատկութիւններն ունենար՝ տարակոյս չկար որ վշտադնեալ կենաց վերքերը շուտով կը գոցուէին . բայց եկուր

տես որ էրկանը ցաւերուն և ոչ հետքն ան-
գամ կրցեր էր նշմարել . Մարիամ Սէն-
Քլէր բաց 'ի արտաքին տեսքէն , զոյդ մը
վառվառուն սև աչուրներէն և հարիւր հա-
զար տողարէ 'ի դատ՝ ուրիշ բան չունէր . ա-
մենեկին հիւանդագին սիրտ մը առողջացու-
նելու դեղթափը չունէր :

Շատ անգամ Սէն-Քլէր մահազոյն դէմ-
քով բացմոցին վրայ կ'երկննար զլխուցաւ
պատճառելով , անգամ մըն ալ Մարիամ
իրեն չնշին դեղ մը չըսաւ : Անդունութիւնն
ու զլխու ցաւը շատ օրեր ու շատ շաբաթներ
տևեցին . միայն օր մը Մարիամ ըսաւ ,
թէ ամենեկին դքեղ այսպէս վատառողջ չէի
կարծեր , կ'երևայ թէ զլխուցաւ ունիա . և
թէ ինչ դժուար բան է իրեն համար մինակ
ընկերութեանց մէջ երևնալ , և ամսուան
մը հարս այսպէս առանց էրկանը այցելու-
թեան երթալ :

Օգոստինոս սկզբան տեսնելով կնոջը
այս անկասկած կերպը՝ մտքէն կ'ուրախա-
նար , բայց երբոր առջի ամիսն անցաւ՝ սկը-
սաւ իր հաճոյիքը փայփայելով ու շոյելով
մեծցած մանկամարդու մը դառն ծանրու-
թիւններն իմանալ : Մարիամ 'ի բնէ սիրոյ
կայծ մըն ալ չունէր իր սրտին մէջ , և ոչ
ալ զգածմունք . և թէ որ քիչ մըն ալ ունէր՝
չափազանց ու անընտրող ինքնահաւա-
նութեամբը ուրիշի յարգ չէր ճանչնար :
Պզտիկուց 'ի վեր շողողորթներու ձեռք
մեծցեր էր . իր կամբը միշտ առաջ տանիլ

սորվեր էր, բայց թէ ուղածն իրաւացի է արդեօք, և ոչ կասկած մը մտքէն կ'անցունէր: Հօրը մէկ հատիկն ըլլալով՝ բան չկար որ ուղէ ու հայրը իրեն ժխտէ, ծառաներն ալ տիրոջը աչքը մտնելու համար այս աղջկան չորս կողմն առած, ամէն գովեստ ամէն պատիւ չէր մնար որ իրեն չտային. ուստի այսպիսի սնասլարծութեամբ մեծցած՝ երբոր աշխարհքիս մէջ երևալ սկսաւ՝ իր զեղեցկութեանն ու հարստութեանը համար կարծէր թէ բոլոր աշխարհք ետեւն պիտի երթայ, Սէն-Քլէրին հետ կարգուիլն ալ իբրև անոր շնորհք մը ըրած կը սեպէր մտքէն: Մեծ սխալ է կարծել թէ անսիրող կին մը սիրուելու ալ փոյթ չըներ. մանաւանդ թէ չափէն ալ աւելի ուրիշներէն սէր կը պահանջէ. որչափ անսիրելի է՝ այնչափ սիրուիլ կ'ուզէ, և որչափ ինքնահաւան է՝ այնչափ ալ նախանձոտ է: Այս պատճառաւ երբոր Սէն-Քլէր կամաց կամաց աւելի յայտնի ըրաւ իր կնոջ մէն պաղիլը՝ Մարիամ քար չմնաց որ չըչարթէ. սկսաւ էրկանը դիմաց լալ, հառաչել, մեղադրել, բարկանալ, սպառնալ: Չանաց Սէն-Քլէր իր անուշ ու ներողամիտ բնութեամբը՝ հանդարտեցընել զինքը և ընծաներով ու շողովանքներով սիրտը առնել, ու երբոր Մարիամ զեղեցիկ աղջիկ դառակ մ'ալ բերաւ՝ Սէն-Քլէր քիչ մը աւելի վրան զղածմունք ու գուրթ սկսաւ աւնենալ:

Սէն-Քլէրի մայրը իր աղնուական ու բարեկիրթ բնաւորութեամբը և խելքովը մեծ համարումն թողեր էր իր վրան . Սէն-Քլէր ալ կարգէ դուրս զինքը կը սիրէր , ուստի անոր յիշատակին համար աղջկան իր մօրը անունը դրաւ : Մարիամ տեսնելով իր էրկանը աղջկանը վրայ ցցուցած հոգն ու խնամքը՝ սաստիկ նախանձ մը սկսաւ զղալ , ու չէր կրնար քաշել , կարծելով թէ իր վրայ ունենալիք խնամքը աղջկանը վրայ կը ցուցնէր : Աղջկանը ծննդենէն վերջը՝ Մարիամ առողջութիւնը կորսընցուց . բնական և մտաւորական անգործ կեանքը , ձանձրոյթն ու տժգոհութիւնը , և տղաբերքէն սլատճառած տկարութիւնները՝ այն մանկահասակ գեղեցկութիւնը թառամեցուցին , և զՄարիամը դեղնած ու չորցած կնիկ մը դարձուցին . խել մըն ալ երևակայեալ հիւանդութիւններ զլուխը ժողվելով աշխարհքիս վրայ ամենէն թշուառն ու ուղորմելին կը կարծէր ինքզինքը :

Իրեն ըսածին նայելով՝ ամէն տեսակ հիւանդութիւն վրան կը գտնուէր , բայց զըլխաւորը զլխի ցաւն էր , որ շաբաթն իրեք անգամ կը բռնէր , և օրերով խցէն դուրս չէր ելլար . անով տանը բոլոր հոգը ծառայից ձեռքը մնաց : Սէն-Քլէր ալ մեծ խնամք ունէր իր մէկհատիկ մատաղ աղջկանը վրայ . տեսնալով անոր փափուկ ու խընամոց կարօտ կազմուածքը և մօրն ալ անխնամողութիւնն ու անկարողութիւնը :

Ելաւ աղջկանը հետ մէկտեղ Ուէրմընդ նա-
հանդը զնաց ու իր Օֆէլիա հօրեղբօր աղ-
ջիկը հետն առած իր տունը բերաւ , որ
գոնէ աղջկանն ու տանը վրայ հոգ ու աչք
ունենայ : Ահա այս կնիկն էր որ տեսանք
չոզենաւուն մէջ Սէն-Քլէրի ու Վարդու-
հիին հետ որ Ուէրմընդէն Նոր-Օուլէան կը
դառնային :

Եւ որովհետև դեռ Նոր-Օուլէանի բարձր
չէնքերուն ու դանդաղատուններուն ծայ-
րերը հաղիւ թէ կ'երևան , ուստի քանի որ
ժամանակ ունինք՝ ընթերցողաց ծանօթա-
ցունենք զՕֆէլիան :

Ով որ Նոր-Սնդղիոյ կողմերը պտըտեր
է տեսած պիտի ըլլայ այն կողմի գեղերուն
մեծ տները , որոնց բակին մէջ խոտը կը
բարձրանայ , և շաքարի ծառն ալ իր խիտ
տերևներովը թանձր ստուեր մը կը թողու :
Տեսած պիտի ըլլայ նաև ան տեղի խաղա-
ղութիւնն ու հանդարտութիւնը և ամէն
բանի կարգաւորութիւնը . ցանկապատէն
ցից մըն ալ կոտրած կամ ելած չէ , և կա-
նաչաղեղ դաւթին մէջ և ոչ յարդի մը շիւղ
կը տեսնուի . պատուհաններուն տակն ալ
եկրէվանի (յէյրագ) ըսուած ծաղկաբեր
թուփը տնկուած է : Տունը մեծ մեծ լուսա-
ւոր խուցեր կը բաժնուի , ուր ամէն բան իր
տեղն է , այնպէս որ մարդ կարծէ թէ տան
կահ կարասիքը ամենևին տեղերնէն շար-
ժած չեն . ծառայք ալ հանդարտաբայլ ու
կանոնաւորեալ կերպով իրենց պաշտօնը

կը կատարեն , և իրենց առաջնորդ ունին տանը մէկ անկիւնը կախուած հին ժամացոյց մը : Հասարակաց խուցը հին գրարան մը կայ ապակասլատ , ուր քովէ քով շարուած կը տեսնուի Ռոլէնի Հնախօսոտքիւնը , Միլդընի Դրասխտ կորոշակալը , Պընայէնի Ռշխտագնացոտքիւնը , Սգոդի Ստոռաժաչքնի համառօտոտքիւնը , և ասոնց նման ուրիշ խել մը յարգ ունեցող գրքեր : Տանը մէջ ծառայ չերևար , տանտիկինը ձեան պէս ձերմակ գլխանոց մը գրած , ակնոցը քիթը՝ կէսօրէն վերջը աղջիկները գլուխը ժողված կար կ'ընէ , կարծես թէ ամենևին ուրիշ գործք մը չունին : Տան աշխատութիւնները առաւօտանց կը վճարեն և ժամը ինչուան կէսօրուան մէկը՝ ամէն աշխատութիւն մոռցած կ'ըլլան : Օրուան ո՛ր ժամուն ալ մարդ իրենց այցելութեան երթայ՝ միշտ զիրենք ընդունելութեան պատրաստ կը գտնէ . խոհանոցը մաքուր , կարծես թէ մարդ ոտք կոխած չէ . սեղանները , աթոռները , խոհանոցին անօթներն ու գործիները՝ իբրև թէ տեղերնէն շարժած չըլլային , և սակայն հոն օրը չորս անգամ կերակուր կ'եփուի , պնակները կը լուացուին , կերակուր եփելու ամանները կը մաքրուին կը փայլեցուին , կարագ և սլանիր կը շինուի : Բայց թէ ո՛ր ատեն և ինչպէս , ասիկա գաղտնիք մըն է որ չգիտցուիր :

Ահա Օֆէլիան ալ քառասունը հինգ տարի այսպիսի խաղաղ տան մը մէջ ան-

ցուցեր էր իր օրերը, երբոր հօրեղբօրն որդին զինքն ուզեց հետը տանելու: Քաղմաթիւ ընտանեաց մը առջինէկն էր, բայց իր հօրն ու մօրը աչքին դեռ տղայ կը կարծուէր. անոր համար երբոր իր հօրեղբօր որդւոյն հետ Նոր-Օսլէան երթալու ճայնը դուրս ելաւ, ամէնքը կը զարմանային: Մերունի հայրը զրքարանէն հին աշխարհացոյց մը դուրս հանեց ու սկսաւ նայիլ թէ Նոր-Օսլէանի պէս հեռաւոր երկիր մը որ լայնութեան տակ կ'ինկնայ. և որպէս զի այն կողմի մարդկանց բարքն ու սովորութիւնները զիտնայ՝ սկսաւ այլ և այլ ճանապարհորդութիւններ խառնել: Խեղճ մայրն ալ այլայլած երթալիք քաղաքին վրայ տեղեկութիւններ կը հարցընէր. կարծես թէ հեթանոսաց երկիր կամ Սանտիչ կղզիները իր աղջիկը պիտի խրկէր:

Տանը քահանան, բժիշկը, դերձակը շուտ մը իմացան թէ Օֆէլիան հօրեղբօրորդւոյն հետ Նոր-Օսլէան պիտի երթայ. բոլոր զեղն ալ սկսան այս բանիս վրայ խօսիլ: Քահանան գերեհանից կուսակից էր, կ'ըսէր թէ Ռէրմընդի բնակիչներէն մէկը հարաւային գաղթականներուն մէջ երթալով զիրենք իրենց ծուռ կարծեացը մէջ հաստատել չէ՞ արդեօք: Իսկ բժիշկը, որ հակառակ կարծիքն ունէր, կ'ըսէր թէ Օֆէլիային Նոր-Օսլէան երթալովը՝ անոնք ալ կ'իմանան որ Ռէրմընդի բնակիչները բոլորովին իրենց հակառակ կարծիք չունին:

Երբոր Օֆէլիայի ճամբայ ելլալը որոշուեցաւ՝ տասներհինգ օր բոլոր ծանօթները ու բարեկամները երթաս բարովի համար տներնին հրաւիրեցին զինքը . ամէնքը իր նոր ընելիք ճամբորդութեանը , տեսնալիք տեղերուն վրայ կը խօսէին , ու իրեն մեծամեծ բարեմաղթութիւններ կ'ընէին : Սէն-Քլէր ալ յիսուն տոլլար տուեր էր որ իրեն հարկաւոր եղած հազուատները զնէ ինքն ալ Պոսղընէն երկու մետաքսէ հազուատ և մէկ զլխարկ մը բերել տուեր էր : Կ'արժէր արդեօք այսչափ ծախք ընել . բոլոր զեղը սկսան այս բանիս վրայ խօսիլ . ոմանք կ'ըսէին թէ ինչ կ'ըլլայ եղեր այսպիսի պարագայի մէջ՝ մէկ անգամ այսպիսի ծախք ընելը . ուրիշներն ալ կ'ըսէին թէ լաւագոյն չէր արդեօք՝ որ փոխանակ վատնելու այն ստակը քարոզչաց խրկուէր : Ս. ամէնքն ալ կը դարմանային Օֆէլիային Նոր Եօրքէն բերել տուած հովանոցին վրայ , որուն նմանը այն կողմերը տեսնուած չէր . և մետաքսէ հազուատին վրայ՝ զոր առաջին հազնոցն ինքն եղաւ : Կ'ըսէին թէ թաշկինակ մըն ալ ունի եղերքը ասղնեգործ ժապաւինած և չորս անկիւնը բանած . բայց այս վերջի պարագայիս վրայ՝ ամենուն կարծիքը միակերպ չէր :

Օֆէլիան , ինչպէս որ հիմայ կը տեսնենք շոգենաւուն մէջ , սևագոյն ճամբու հազուատ մը հազեր էր . հասակը բարձր , չորչրուկ ու նշանաւոր գէմք մը ունէր . սև ու դիտող

աչուրները չորս զին կը պտըտցընէր, կարծես թէ սիրտը հանդիատ չէր ու բան կը փրնտուէր կարգի դնելու :

Վարմունքը ծանր և ուժով, խօսուածքը քիչ, բայց բերնէն խօսք մը դետին չէր ինկնար . և բոլոր իր սովորութեանցը մէջ կարգի կանոնի և ճշդութեան նախադադափար մ'էր : Ժամացուցի մը պէս կանոնաւորեալ էր, շոգեչարժ մեքենայի մը պէս անփոփոխելի, և իրեն բնաւորութեանը հակառակ բնաւորութեանց վերջի աստիճանի արհամարհող : Իրեն զիմացը ամէնէն մեծ մեղքն էր թեթևամտութիւնը . և երբոր մէկուն համար ըսուէր թէ թեթևամիտ է՝ ալ անիկայ իրեն աչքին ստակի մը յարդ չունէր : Անոնք որ անգործ կեանք մը կ'անցունեն, անոնք որ ճիշդ չեն զիտեր թէ ըրածնին ինչ է, կամ անոնք որ գործք մը ընելու համար շիտակ ճամբայ չեն բռներ, այնպիսիք իրեն աչքին զիմացը վերջի աստիճանի արհամարհ էին . և ոչ արժանի կը սեպէր այնպիսիներուն վրայ ունեցած կարծիքն անզամ իրենց գրուցելու . և այնպիսեաց հետ վարմունքն ալ էր ցուրտ ու պաղ :

Մտաւորական կարողութեան կողմանէ գործունեայ, պարզ ու ուժով միտք մը ունէր Օֆէլիա . հին պատմութեան տեղեակ էր, և իրեն նեղ սահմանին մէջ զօրաւոր մտածութիւններ ունէր : Կրօնական սկըզբունքներն ալ կարգի վրայ առած մտքին մէջ այնպէս տեղաւորեր էր՝ որ նոր սկըզ-

բունք մըն ալ ընդունելու տեղ չկար : Գործնական կենաց վրայ ալ իրեն մասնաւոր գաղափարներն ունէր , ինչպէս են տան մը տնտեսութիւնը , և իր գեղին քաղաքական գործողութիւնները : Իրեն զլիսաւոր յատկութիւնն էր խղճմտանքաւորութիւն . բոլոր իր սկզբանց գլուխն ասիկայ էր . ինչպէս նաև Նոր-Սնդղիոյ շատ կանանց ալ : Այս բանս իր բարոյական կազմութեանը մէջ այնպէս էր , ինչպէս է կրանիդ քարը երկրիս խաւերուն մէջ , որ երկրիս խորերը ու լերանց ծայրը կը գտուի :

Օֆէլիա իր պարտուցը գերի էր . երբոր ապահով ըլլար թէ բռնած ճամբան շիտակ է՝ ոչ հուրը և ոչ ջուրը կրնային զինքը ետ դարձունել : Թէ որ իրեն գրուցելու ըլլային թէ այս ճամբուն ծայրը ջրհոր մը կայ , կամ լեցուն թնդանօթ մը՝ ամենևին ետ չդառնար : Իրեն մտայը մէջ արդարութեան և կատարելութեան այնպիսի բարձր ու անթերի գաղափար մը ունէր , որ անդադար ինքը զինքը կը նեղէր անոր հասնելու , և կը վշտանար իրեն անբաւականութեանը վրայ : Ամենևին մարդկային տկարութեան վրայ ներել չէր գիտէր , որով իրեն կրօնասիրութիւնն ալ խիստ ու տխուր կերպարանք մը կ'առնուր :

Բայց ինչպէս կրնար Օֆէլիան Օգոստինոս Սէն-Քլէրին հետ կենալ՝ որ անտարբեր , զուարթ , ներողամիտ , տարտամ , իր գործոցը մէջ անորոշ մարդ մըն էր : Այս

բանիս պատճառն յայտնի է, վասն զի Օֆէլիան զինքը սաստիկ կը սիրէր: Երբոր Օգոստինոս պզտիկ էր՝ ինքն անոր քրիստոնէական վարդապետութիւն կը սորվեցունէր, վրան զլուխը կը մաքրէր, մազերը կը սանտրէր, և անոր կրթութիւն կու տար: Վրան մեծ սէր ունէր Օֆէլիա, որով կըրցաւ Օգոստինոս զինքն համոզել թէ իրեն պարտքերը զինքը Նոր-Յուլէան կը կանչեն. պէտք է հետը մէկտեղ երթայ, որպէս զի Վարդուհիին դաստիարակութեանը միտք դնէ, և կնոջը հիւանդութեանը պատճառաւ տանը մէջ եղած անկարգութեանց առջնն առնու: Օգոստինոսին տանը երեսի վրայ մնալը լսելով Օֆէլիային սիրտը շարժեցաւ. այն պզտիկ աղջիկն ալ կը սիրէր. և թէպէտ Օգոստինոսին վրայ հեթանոսի համարմունք ունէր, ՚ի վերայ այսր ամենայնի վրան գութ ունէր, իրեն կատակներուն վրայ կը ծիծաղէր, և իւր բնաւորութեանը հակառակ՝ անոր պակասութեանցը աչք կը գոցէր:

Բայց Օֆէլիային վրայ աւելի լաւ գաղափար առնելու համար՝ ընթերցողք իրեն դորձքերէն կրնան դատաստան ընել, գորոնք հիմայ կը սկսինք կարգաւ պատմել:

Սհաւասիկ նստեր է շոգենաւուն սենեակը. չորս զին լսել մը ճամբու տոպրակներ, տփեր, կողովներ, սնտուկներ շարած, գորոնք արտորնօք իրարու կը կապէր բարակ չուանով մը:

— Վարդիկ , ըսաւ , համբեցիր բեռներդ , կարծեմ և ոչ մտքէդ անցաւ . դու ալ ուրիշ տղոց պէս բաներուդ ուչ չես դներ : Խաւտուտիկ տոպրակը՝ մէկ , զլխարկիդ կապոյտ հաստ թղթէ տուփը՝ երկու . քառչուէ սնտուկն՝ իրեք . իմ գզրոցս , զլխարկիս տուփը , սա միւս տուփը՝ վեց . կաշիէ պզտի սնտուկը՝ եօթը : Հովանոցդ ս'ըր դրիր . . . : Հոս ինծի տուր որ թղթի մէջ պլլեմ և իմինիս հետ կապեմ :

— Բայց , հօրքոյր , ի՞նչ պարտաւ աշխատութիւն . տուն հասանք :

— Մարդ պէտք է իր բաներուն հոգ ունենայ , սիրելի , թէ որ կ'ուզէ որ աղէկ պահուին : Մատնոցդ ի՞նչ ըրիր :

— Չեմ գիտեր :

— Փնտուէ գտիր . կարի տուփդ բեր նալիմ , մէջը չըլլայ : Ահաւասիկ մատնոցը հոս է . մէջը կայ նաև մում , երկու դզալ , մկրատ , դանակ մը , թուղթ մը գնդասեղ . լաւ է բան մը պակաս չէ : Ի՞նչ պիտի ընէիր թէ որ հօրդ հետ մինակ ճամբորդութիւն ընելու ըլլայիր . . . ապահով եմ որ ունեցածիդ կէսը կը կորստունցունէիր :

— Իրաւ , հօրքոյր . բայց հայրս ինծի նորէն կը դնէր թէ որ տեղ մը կենալու ըլլայինք :

— Մեղայ . . . այս ինչ աղէկ բան . . . :

— Աւելի աղէկ չէ՞ , ըսաւ Վարդիկը :

— Այդ բանդ աններելի թեթեամտութիւն մըն է , պատասխանեց Օֆէլիա :

— Բայց , հօրքոյր , սա սնտուկը շատ լեցուն է , ինչպէս պիտի գոցենք :

— Պէտք է որ գոցուի , ըսաւ Օֆէլիա իշխանաբար , մէջի բաները տեղաւորելով ու խուփը ուժով մը գոցելով . սակայն որչափ ալ ոյժ տուաւ՝ չեղաւ , խուփը անկարելի եղաւ գոցելը :

— Վարդիկ , սըւոր վրան ելիր , ըսաւ Օֆէլիա , ուզէ չուզէ պէտք է որ գոցուի այս սնտուկը :

Վերջապէս գոցուեցաւ , ու Օֆէլիան կղպելով բանալին գրպանը դրաւ :

— Ահաւասիկ հասանք . հայրդ ո՛ր է . կարծեմ ատենն է հիմայ բեռները դուրս հանել տալու : Նայէ , Վարդիկ , հայրդ ո՛ր է . դնա կանչէ :

— Հո՛ն է հոն . էրիկ մարդկանց ժողովատեղին է , ու հոն նարինջ կ'ուտէ :

— Անտարակոյս չգիտեր թէ հասնելու վրայ ենք . վազէ իրեն խմաց տուր :

— Հայրս ամենեին արտորալ չունի , և դեռ ալ նաւահանգիստ չմտանք , ըսաւ Վարդիկը : Եկուր , եկուր , նայէ , ահա սըւփկայ է մեր տունը . սա ճամբուն գլուխը :

Շողենաւը յոգնած հրէջի մը նման խոր մռնչելով մը նաւերուն մէջէն անցաւ ու ծովեզերք մօտեցաւ : Վարդուհին ուրախութեամբ իր ծննդեանը քաղաքին զանգակատունները , դմբէթները ու բարձր շէնքերը կը ցուցընէր Օֆէլիային :

— Աղէկ , աղէկ , սիրելի , ըսաւ Օֆէ-

լիա . բայց նաւը երկաթ նետեց , հայրդ
որ է :

Ըսաւ չըսաւ , նաւուն մէջ աղաղակը
փրթաւ . ամէն կողմանէ ծառաներ ներս
թափեցան . բեռնակիրներն սկսան կապոց-
ները , սնտուկները , տոպրակները դուրս
կրել նաւէն . կանայք իրենց տղաքն սկսան
քովերնին կանչել . և ամէնքը դուրս ելլելու
ճամբուն վրայ դիզուեցան :

— Կ'ուզես սնտուկդ վերցունեմ , խա-
թուն :

— Ո՞ր պիտի երթան , խաթուն :

— Կարգը իմս է , խաթուն :

— Չէ , խաթուն , իմս է կարգը :

Ամէն կողմանէ այս ձայները կը լսէր Ս-
ֆէլիա , որ բոլոր բաները պատերազմի
կարգաւ շարած՝ կարծես թէ իրեն վրայ ե-
կողներուն հետ պիտի պատերազմի ա-
րեամբ չափ : Ամեննին չլսելու զարկաւ .
ոտքի վրայ անշարժ կեցած , հովանոցնե-
րուն կապոցը ձեռքը , ամէնուն ալ չէ կը-
սէր :

— Բայց այս ինչ ըսել է , Վարդիկ .
հայրդ ինչու կ'ուշանայ : Արդեօք զետն է
ինկեր . գուցէ զուխը բան մը եկած ըլլայ :
Չեմ գիտեր ինչ ընեմ :

Վերջապէս Սէն-Քլէր վրայ հասաւ իր
սովորական անհոգ կերպովը , և աղջկանը
կտոր մը նարինջ տալով , ըսաւ .

— Կարծեմ պատրաստ ես , խաթուն ,
անանկ չէ՞ :

— Ժամ մըն է պատրաստ քեզի կը սպասեմ, ըսաւ Օֆէլիա :

— Կառքը դուրսը մեզի կը սպասէ . բազմութիւնը քակուեցաւ . հիմայ կրնանք հանդիստ դուրս ելլել առանց մէկու մը դարնըւելու : Հոս եկուր , ըսաւ կառավարին , սա բեռները շալկէ տեսնեմ :

— Երթամ նայիմ ինչ կերպով կառքին մէջ կը դնէ , ըսաւ Օֆէլիա :

— Բան չունիս . թող , մարդը կը տանի :

— Ինչ ալ ըլլայ , սըւիկայ , սա մէկալը և նուիկայ ես իմ ձեռքովս կը տանիմ , ըսաւ Օֆէլիա , ու իրեք տուփ և տոպրակ մը մէկդի դրաւ :

— Սիրելի , ըսաւ Սէն-Քլէր , Դալարի ըսուած լերանց սովորութիւնները հոս չեն անցնիր . քիչ մըն ալ պէտք է այս կողմի սովորութեանցն յարմարիլ , ու վար թող սա բեռները . ապա թէ ոչ դքեզ աղախին մը կը կարծեն . կառավարին տուր , անիկայ ամենայն զգուշութեամբ կը տանի :

Օֆէլիան քիչ մը դժկամակեցաւ , բայց վերջէն մխիթարուեցաւ մտածելով որ ինքն ալ կառքին մէջ անոնց քովն էր :

— Թովմասը ո՞ր է , հարցուց Վարդուհին :

— Կառքին առջև նստեր է , ըսաւ Սէն-Քլէր . կ'ուզեմ Թովմասը մօրդ ընծայ մը տանիլ այն դինով կառավարին տեղը , որ անդամ մը կառքերնիս չըջնայ :

— Թովմասն աղէկ կառավար է , ըսաւ

Վարդուհին . զիտնաս հայրիկ որ անիկայ
ոչ երբէք պիտի զինովնայ :

Կառքը քիչ մը ատենէն հին տան մը զի-
մաց կանկ առաւ , որ կէս մը դազղիացի
կէս մը սպանիացի ճարտարապետութեամբ
շինուած էր : Բակը , ուր կամարակապ դրո-
նէ մը կը մտցուէր , կատարեալ քառակու-
սի էր , չորս կողմը մաւրիտանացի գմբէթ-
ներով : Բարակ սիւներու վրայ շինուած
սրահներ կային արաբացի դարդարանքնե-
րով , որոնք Սպանիոյ արաբացի իշխանու-
թեան գեղեցիկ մեծագործութիւնները մար-
դուն միտքը կը ձգէին : Բակին մէջ տեղը
չատրուան մը կար , որ իր արծաթափայլ
ջուրը վեր կը ցայտէր , ու ճերմակ մարմա-
րիոնէ աւազանի մը մէջ կը թափէր , որուն
չորս կողմը հոտաւէտ մանիչակ տնկուած
էր : Աւազանին բիւրեղանման մաքուր ջը-
րոյն մէջ հազարաւոր ոսկեղոյն ձկներ կը
լողային , որոնք արևուն ճառագայթներէն
փայլելով մարդուն աչքը կ'առնէին : Աղ-
բիւրին չորս կողմն ալ գետինը գեղեցիկ
ճամբայ մը շինած էր , դայլախազի մանր
խիճերով յատակը այլևայլ ձևեր քաշած .
անդին կանաչ ազուոր մարդագետին մը ,
ալ անդին կառքի շիտակ ճամբայ մը : Ար-
կու բարձր նարնջենիներ ծաղիկ բացած
գեղեցիկ տեսք մը կու տային . մարդագե-
տինին վրայ մարմարիոնէ արաբացի ոճով
քանդակած գեղեցիկ թաղարներ կլոր շա-
րուած էին , մէջերնին արևադարձից սա-

կառաղիւտ բոյսերը տնկած : Մեծ մեծ նըռնենիններ զեղեցիկ ծաղկըներով , Արաբիոյ յասմիկներ թխադոյն տերևներով և աստեղափայլ ծաղկըներով , ծաղկըներէն ծանրացած վարդենիններ , դեղին յասմիկ , և ուրիշ հոտաւէտ ծաղկըներ անուշահոտութիւն մը կը բուրէին և ախորժ հովանի մը կը թողուին : Տեղ տեղ հալուէի հին ծառեր կային , որ կարծես թովչի մը պէս վաղանցիկ ծաղկանց մէջ կեցած բարձրէն վարկը նայէին : Բակին բոլոր կամարները մարիտանացի կերպասներէ վարագուրներ ունէին , որ կը գոցուին կը բացուին արևուն ճառագայթներն արդիլելու համար :

Երբոր կառքը տանը բակը մտաւ՝ վարդուհին վանդակի մը մէջ փակուած թռչունի մը պէս մէկէն վար ցատքեց :

— Մեր տունը աղուոր չէ , հօրքոյր , ըսաւ :

— Շատ աղուոր է , պատասխանեց Օֆէլիա . բայց քիչ մը հին է , ու հեթանոսի տուն կը նմանի :

Թովմաս կառքին դիմացէն վար իջաւ , ու դարմանալով չորս դին կը նայէր : Սէնֆլէր Օֆէլիային ըրած դատաստանին վերայ ծիծաղելով՝ դարձաւ Թովմասին ,

— Ի՞նչ կ'ըսես , ըսաւ , բարեկամ , կը հաւնիս մեր տանը :

— Հրամմեր ես , տէր իմ , շատ աղուոր տուն է :

Մէյմ'ալ տեսնես բոլոր տանը ճառա-

ները մեծ ու սղտիկ դուրս թափեցան . ա-
սոնց սլարազլուխ էր խառնածին երիտա-
սարգ մը որ զարդարուն հագուստով , ձեռ-
քը հոտաւէտ թաշկինակ մը՝ տիրոջը զի-
մացն ելաւ : Ասոր անունն էր Ատուլիոս .
բազմութիւնը մէկդի ընելով առաջ անցաւ :

— Ատուլիոս , դո՛ւ ալ հոս ես , ըսաւ տէ-
րը ձեռքն երկընցունելով , ի՛նչպէս ես :

Ատուլիոս բերանը բացաւ սկսաւ ձևերով
խօսիլ տասներհինգ օր առաջ պատրաս-
տած բարի եկարի ճառը :

— Բաւական է , բաւական , ըսաւ Սէն-
Քլէր իր անփոյթ կերպովը . ճառդ շատ
զեղեցիկ է : Նայէ բեռները զգուշութեամբ
վար առնուն . քիչ մը ատենէն ես կու
գամ . ու աս ըսելով Օֆէլիան ներս մեծ
խուց մը տարաւ :

Նոյն միջոցին Վարդիկ թռչունի մը պէս
թռաւ զնայ ներքնասենեկի մը դուռը բա-
ցաւ , ուր սևաչեայ երեսին զոյնը նետած
կին մը երկընցեր պառկեր էր բազմոցին
վրայ :

— Մայրի՛կ , կանչեց Վարդիկն ուրախու-
թեամբ ու վազեց վիզը պլլուեցաւ և սկսաւ
զինքը պագնել :

— Բաւական է , բաւական , սիրելի , ը-
սաւ մայրը թոյլ կերպով մը աղջիկը զրկե-
լով . նայէ որ զլուխս շատ չցաւցունես :

Նոյն միջոցին վրայ հասաւ Սէն-Քլէր
ալ և կնոջը հետ պագտուեցաւ , միանգա-
մայն ներկայացունելով իրեն իր հօրեղբօր

աղջիկը՝ Օֆէլիան : Մարիամ ալ աչքը վերուց մասնաւոր հետաքրքրութեամբ մը զննեց զտալը , և ցուրտ քաղաքավարութեամբ մը բարի եկար ըստ իրեն : Բազմութիւն ծառայից և աղախնեայց վեր վազեցին , որոնց պարապուիս կեցեր էր տարիքն առած խառնածին կին մը , որ սրտին անհամբերութենէն և ուրախութենէն կը դողդըղար :

— Ա՛հ , հոս են Մամմի , ըսաւ Վարդիկ , ու վազելով խառնածին կնոջ զիրկն ընկաւ . որ ոչ միայն գրռխա կը ցառի՝ չըսաւ , այլ զիրկն առաւ Վարդիկն սկսաւ պազնել և ուրախութենէն պոռալ կանչել , այնչափ որ տեսնողները կարծէին խելքը թռուցեր է : Վարդիկն ասոր զրկէն ելաւ ուրիշի մը վազեց , մէկուն ձեռքը կը սխամէր , մէկալին համբոյր մը կու տար :

— Այս կողմի տղաքը , ըսաւ Օֆէլիա , բաներ կ'ընեն՝ որ ես ըլլայի չէի կրնար ընել :

— Հապա ինչ կարծես , ըսաւ Սէն-Քլէր :

— Իրաւ , կրկնեց Օֆէլիա , ես ալ ուրիշներուն հետ աղէկ կը վարուիմ , ամենևին մարդու չարիք չեմ ուզեր . բայց ուրիշի հետ պագտուիլ , ձեռք սխամել . . . :

— Ի՞նչ , սևերո՞ւ հետ :

— Հրամմեր ես . . . չեմ կրնար ընել :

Սէն-Քլէր սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղիլ . և առաջ կանչեց ծառայից բազմութիւնը որ կը սպասէին :

— Ամէնքնիդ ալ հոս եկէք . տէրերնիդ սղջ առողջ տեսնելնուդ վրայ դոհ չէք ըսելով ամէնուն ձեռք տուաւ : Ի՞նչ բան է ըսաւ առանց նայելու երեսները մրտաւած տղու մը զարնուելով որ չորս ոտքով հոն եկեր էր . առ ի՞նչ պղտիկ բան է , մարդուս ոտքին տակը և ոչ կ'երևայ :

Գերիներն սկսան բարձրաձայն ծիծաղիլ , և Սէն-Քլէրին շնորհակալութիւններ ընել . ինքն ալ ամենուն բարի ձեռք տրուաւ :

— Հիմայ ալ բաներնիդ զնացէք , ըսաւ անոնց Սէն-Քլէր . անոնք ալ դուրս ելան ետներնէն ալ Վարդուհին , որ տալրակ մը լեցուն անոնց խնձոր , ընկոյզ , շաքարեղէն , ժապաւէն , և ուրիշ խաղալիքներ բերեր էր , զորոնք մասնաւոր իրենց համար ճամբան զներ էր :

Թովմասը շփոթած մէկ անկիւն մը կեցած էր դուրսը , Ատուլփոսն ալ սանդուխին կռթընած ակնոցով զինքը կը զիտէր :

— Քեզի պէս անբաղաքավար , ըսաւ Սէն-Քլէր Ատուլփոսին՝ ակնոցն աչքէն վար առնելով , ընկերոջդ այգալիսի պատիւ կ'ընես : Արձն է այդ հագած գեղեցիկ բաձկոնդ . կարծեմ իմս պիտի ըլլայ :

— Հրամաներ ես տէր իմ , ըսաւ Ատուլփ , հրամանքներուդ էր , բայց բոլոր աղտոտներ էր , այնպէս որ հրամանքներուդ չէր վայլեր հագնիլ . այլ ինձի պէս խեղճուկ գերւոյ մը կը վայլէ :

Այս խօսքերս ըսելու ատեն Ատուլի գլուխ կը շարժէր, ձեռքովն ալ խղաթուրմ հոտաւէտ մազերը կը շտկէր:

— Եղածն եղած է, ըսաւ Սէն-Քլէր. հիմայ Թովմասն իրեն խաթունին ցուցընեմ, ետքէն ա՛ռ զինքը խոհանոց տար: Նայէ հետը շատ չիյնան, վասն զի քեզի պէս երկուք կ'արժէ:

— Տէր իմ, ըսաւ Ատուլի, միշտ կատակ ընել կը սիրէք. շատ ուրախ եմ զհրամանքնիդ այսպէս զուարթ տեսնելու:

— Թովմաս հոս եկուր, ըսաւ Սէն-Քլէր: Թովմաս ներս մտաւ, և բերանը բաց զարմացած մնաց՝ տեսնելով յատակի գեղեցիկ կապերտները, ապակիները, սլաակերները, արձանները, վարագոյրները. այնպէս որ կը վախէր ոտքը գետին զնել:

— Մարիամ, ըսաւ Սէն-Քլէր իր կնոջը, վերջապէս հրամանքիդ մէկ աղէկ կառավար մը գնեցի: Չափաւորութեան կողմանէ նմանը չկայ. աչքդ վերցուր մէյմը երեսը նայէ. և մի ըսեր թէ երբոր քեզմէ կը հեռանամ նէ զքեզ կը մոռնամ:

Մարիամ աչքերը վերուց Թովմասին նայեցաւ:

— Ինքն ալ հարկաւ ուրիշներուն պէս կը զինովնայ, ըսաւ:

— Չէ. ամենայն կերպով զիս ապահով ցուցին որ չզինովնար:

— Կը փափագէի որ զքեզ խաբած չըլլային. բայց կը տարակուսիմ:

— Ատուլի , ըսաւ Սէն-Քլէր , թովմասն հետդ վար տար , և ըսածներս միտքդ բեր :

Ատուլի ցատքըտելով դուրս ելաւ , թովմասն ալ ծանրաքայլ ետևէն կ'երթար :

— Կատարեալ ձիազետիի կը նմանի , ըսաւ Մարիամ :

— Կատակը մէկդի թող Մարիամ , ըսաւ Սէն-Քլէր , բազմոցին քովի աթոռին վրայ նստելով . ի՞նչ նոր լուր ունիս նայինք :

— Ժամադրութենէդ տասներհինգ օր աւելի կեցար դուրսը , ըսաւ Մարիամ :

— Պատճառը քեզի գրեցի :

— Չրա՞ծ թուղթդ այնպէս կարճ , այնպէս ցուրտ էր՝ որ չեմ կրնար բացատրել :

— Ի՞նչ ընեմ . ճեպընթացը երթալու վըրայ էր , կամ այնչափ պէտք էր գրել , կամ ամենեին չգրել :

— Միշտ պատճառանք պակաս չեն՝ ճամբանին երկընցունելու , ու թղթերնին համառօտելու :

— Ահաւասիկ քեզի Նոր-Եօրքէն ի՞նչ ադուոր ընծայ բերի , ըսաւ Սէն-Քլէր ու ծոցէն թաւշապատ տուփ մը հանեց : Ասիկայ սիրուն քաշուած լուսանկար պատկեր մըն էր , որ Վարդիկն հօրը հետ ձեռք ձեռքի տուած նստեր էին :

Մարիամ վեր 'ի վերանց պատկերին նայեցաւ ու — Ինչո՞ւ այսպիսի գէշ զիրք ընտրեր ես , ըսաւ :

— Պատկերի մը զիրքը ամէն մարդու իր

ախորժակէն կը կախուի . բայց նմանութեանը ի՛նչ կ'ըսես :

— Թէ որ այս կողմանէ փուճ բան կը սեպես իմ կարծիքս , ես ալ հարցուցածդ արժանի չեմ սեպեր պատասխանի , ըսաւ Մարիամ ու տուփը զոցելով անդին դրաւ :

— Ատ ինչ անհամ ու անշնորհք կերպ է , ըսաւ մտքէն Սէն-Քլէր , բայց դրսուանց բան չցուցընելով՝ — Բաւական է Մարիամ , ըսաւ , տղայութիւն մի ըներ , նմա՞ն է թէ չէ :

— Գլուխս մի ցուցըներ , Սէն-Քլէր . քանի որ եկեր ես՝ այնչափ աղաղակ հանեցին տանը մէջ՝ որ զլուխս ճաթեցաւ , հիմայ դու ալ եկեր ես ինձի փուճումուճ բաներ կը հարցընես :

— Ի՛նչ ըսաւ անդիէն Օֆէլիան որ թեաւոր աթոռի մը վրայ նստած տանը կահ կարասիքը կը դիտէր , ու մտքէն անոնց դիներ կը գուշակէր . զլխու ցաւի հիւանդութիւն ունիս :

— Հրամմեր ես , պատասխանեց Մարիամ , կատարեալ մարտիրոսութիւն մ'է կեանքս :

— Խաչած դիհի ջուրը շատ զօրաւոր դեղ է զլխուցաւի դէմ , շատերը փորձեր ու օգուտ տեսեր են անկէ , ըսաւ Օֆէլիա :

— Ուրեմն շուտ մը բերել տամ , վրայ բերաւ Սէն-Քլէր ու զանգակը քաշեց . բայց Օֆէլիա՛ , կրկնեց , հրամանքդ յող-

նած պիտի ըլլաս և հանդէլու կարօտու թիւն պիտի ունենաս :

Երբոր Ատուլիոս ներս մտաւ , Սէն-Քլէր զինքը ապսպրեց , ու ըսաւ ալ որ Մամին իրեն կանչէ : Մամին Վարդուհիին նոյն օրը ընծայ բերած զլխարկը զուխը՝ ներս մտաւ :

— Մամի , ըսաւ Սէն-Քլէր , խաթունը յողնած է . խուցը տար զինքը ու նայէ որ իր ամէն պիտոյքը հոգաս :

ՕՓէլիա Մամիին հետ դուրս ելան :

ԳԼՈՒԽ ԺԶ .

Աղբար թուլմասիւն ևոր տիրուհիւն .

— Ահա հիմայ հանդիստ կեանք մը կ'անցընես , ըսաւ քանի մը օր ետև Սէն-Քլէր նախաճաշիկի ժամանակ Մարիամին . հօրեղբօրս աղջիկը արթուն ու դործունեայ կնիկ մ'է , տանը ամէն հողը ինքը վրան կ'առնէ ու դուն քու հանդիստդ կը նայիս , ու կամաց կամաց վրայ կը դնես : Բայց պէտք է որ այս նոր պաշտօնս ամէնուն դիմաց ՕՓէլիայի տալ :

— Շիտակը գալուն վրայ շատ ուրախ եմ , բարով հազար բարով եկեր է , պատասխանեց Մարիամ , զուխը ձեռքին կը թընցընելով . բայց քիչ ատենէն ինքն ալ կ'իմանայ որ աս տանս մէջի տէրերը գերի են , ու գերիները մէյմէկ տէր դարձեր են :

— Ի հարկէ շատ բան պիտի իմանայ, և ուրիշ շատ ճշմարտութեանց ալ տեղեակ պիտի ըլլայ * :

— Ուրիշները կը կարծեն որ մենք մեր գերիները մեր գուարձութեանը և հաճոյիցը համար կը պահենք, բայց թէ որ մենք մեր շահը զիտնայինք՝ պէտք էր որ զանոնք ամէնքն ազատ ձգէինք, որ ելլեն ուզած տեղերնին երթան :

Վարդուհին որ հոն նստեր էր՝ մօրը այս ըսածին վրայ դարմացած՝ մէյ մը երեսը նայեցաւ ու անկեղծ կերպով մը, — Ինչո՞ւ ուրեմն կը պահենք, ըսաւ, զանոնք :

— Շիտակը չեմ կրնար ըմբռնել, պատասխանեց Մարիամ, վասն զի ասոնք են իմ կենացս թշուառութիւնները, անոնք են զլիսաւորապէս իմ հիւանդութեանս սրտձառը. մեր գերիները ամէնէն աւելի անպիտաններն են :

— Մարիամ, ըսաւ Սէն-Քլէր, այս առաւօտ նորէն քիթդ կախած ու տխուր կ'երևաս. Մամիին պէս կարգաւորեալ ազախին մը ո՞ւր կ'ուզես դանալ :

— Մամիին իմ տեսածներուս մէջ ամենէն աղէկ գերին է իրաւ, բայց այնպէս ինքնահաւան է, որ չես կարծեր :

— Յիրաւի ինքնահաւանութիւնը շատ

* Ծածկեալ կերպով հասկըցրնել ուզելով Մարիամին որ իր բռնած գէշ կերպերուն պիտի անդրադառնայ Օֆէլիա :

զէշ պակասութիւն մ'է , պատասխանեց ծանրութեամբ Սէն-Քլէր :

— Ի՞նչ է այդ իրեն ըրածը , կրկնեց Մարիամ , որ բոլոր զիշերը կը քնանայ , ու չի ալ մտածեր որ այս հիւանդութեանս համար , ամէն վայրկեան խնամքի ու արթնութեան կարօտ եմ . բայց այսու ամենայնիւ սիրտս չքաշեր զինքը արթնցընել : Այս առաւօտ սովորականէն աւելի տկար որ կը տեսնաս զիս՝ զիտնաս որ բոլոր պատճառը ան է , վասն զի այս զիշեր զինքը կանչելէն հոգիս բերանս եկաւ :

— Շատ զիշեր արթուն քովդ կեցած չէ՞ , ըսաւ Վարդուհի :

— Ինչէ՞ն զիտես , պատասխանեց նեղանալով մայրը , անշուշտ քեզի եկեր զանդատեր է :

— Ձէ , չէ , զանդատ ըրած չէ . . . զիշերները կրած նեղութիւններդ պատմեց ինձի :

— Ինչո՞ւ երբեմն ալ Յովհաննան ու Սըրբուհին Մամիին տեղ չեն կենար քովդ , հարցուց Սէն-Քլէր , որպէս զի զոնէ ինքը երթայ քիչ մը հանդի :

— Ի՞նչպէս ալ այդ տեսակ խորհուրդներ ինձի կու տաս պատասխանեց Մարիամ . ըսածդ , Սէն Քլէր , դու ալ չես ըմբռներ : Չզերուս ցաւը այնպէս սաստիկ է , որ պզտիկ բանէ մը մէկէն ինքզինքս կը կորսընցընեմ . և նոր մարդ քովս չեմ կրնար տեսնել : Եթէ Մամիին կտոր մը վրաս սրտանց հոգ ունենար՝ զիւրութեամբ

կ'արթըննար. չվարժած մարդիկներուս հետ
 ինչպէս կրնամ յարմարիլ : Ոմանք ծա-
 ոայից իրենց տիրոջը վրայ ունեցած սիրոյն
 մեծ մեծ գովեստներ կու տան, բայց դեռ
 ես մեր ծառաներուն վրայ այդպիսի սէր
 չեմ տեսած :

Այս ըսաւ Մարիամն ու հառաչեց : Օ-
 ֆէլիա այս խօսակցութիւններս լռիկ մըն-
 ջիկ մտիկ կ'ընէր, առանց ամենեին մէջ
 մտնելու. առաջ կ'ուզէր մարդը ճանչնալ՝
 որ վերջը զիտնայ խօսելիքը :

— Մամիին, կրկնեց Մարիամ, իրաւ
 քանի մը շատ աղէկ կատարելութիւններ
 ունի, բայց իր ինքնահաւանութեանը չափը
 չկայ. օրինակի համար՝ անկարելի եղաւ որ
 էրիկը մտքէն հանէ ու ամէն օր զլուխս
 կ'ուտէ որ երթայ մէյմը զինքը տեսնայ :
 Կարգուելէս վերջը, հոս դալու ատենս հարկ
 եղաւ որ Մամիին ալ հետս դայ. հայրս ա-
 նոր էրիկը չէր ուզեր քովէն հեռացընել,
 որովհետեւ վարպետ երկաթագործ էր : Ես
 աս տեսնալով որ ալ դժուար պիտի ըլլայ
 որ մէկզմէկ նորէն գտնան՝ ետեւ եղայ որ
 պսակը քակեն, բայց շատ վրայ չտալուս
 հիմայ կը զղջամ, չէ նէ մինչև հիմա Մամ-
 մին ուրիշի մը հետ կարգած էի : Ըսի ալ
 իրեն որ ալ իր էրիկը տեսնալիք չունի, ուս-
 տի հոս ուրիշի մը հետ կարգուի, բայց սը-
 տոր ինքնահաւանութիւնը կը տեսնան, ան-
 կարելի եղաւ որ խելքէն դուրս հանէ իր
 էրիկը, ու միտքը փոխէ :

— Տղաք ունի՞, հարցուց Օֆէլիա :

— Հրամաներ ես . երկու տղայ ունի :

— Հարկաւ վշտացած է զանոնք թողուն համար :

— Հետս չէի կրնար զանոնք ալ բերել , այնպիսի անշնորհք բաներուն երեսն ալ նայելու սիրտս չէր քաշեր . ուրիշ կողմանէ ալ՝ թէ որ իրեն հետ մէկտեղ եկած ըլլային՝ Մամիին շատ արդելք պիտի ըլլային : Աարծեմ այս բանիս վրայ ծածուկ ոխ պահեց , անոր համար ալ նորէն կարգուիլ ամեննին չուղեց , և թէպէտ կը ճանչնայ ալ թէ որչափ այս հիւանդութիւններու մէջ կարօտութիւն ունիմ իրեն , բայց այսու ամենայնիս ստոյգ զիտեմ , որ եթէ կարենայ՝ վաղը զիս կը թողու մէկէն էրկանը քովը կ'երթայ : Նայէ թէ աղէկ ըսած գերիններու ինքնահաւանութիւնը մինչև ո՞ր կը հասնի :

— Մտքէն ալ անցընելը , պատասխանեց հեղնարար Սէն-Քլէր , մարդուն պրծողալը կը բերէ :

Օֆէլիա այս խօսքին վրայ դարմանալով Սէն-Քլէրի երեսը դարձաւ նայեցաւ , կարծելով որ Սէն-Քլէր իրաւունք կու տայ Մարիամին դանդատներուն . իսկ անիկայ սրտին նեղութիւնը հազիւ թէ զսպելով պուկունքները կը խածնէր որ չըլլայ թէ մաղը ծակի :

— Ի վերայ այսր ամենայնի , կրկնեց Մարիամ , ինծի խիղճ ըրած եմ որ իմ սաս-

տիկ անուշութեամբս երես տուի անոր . պէտք էր մէյ մը իր հագուստներուն դարանը խառնէիր նայէիր , ամէն տեսակ ազնիւ զղեստներ շինել տուի անոր , մանաւանդ թէ քանի բան ալ ձեռքովս շիներ իրեն տուեր եմ . անգամ մը՝ ամբողջ օր մը անցուցի՝ որ զլուխը դնելու զլխարկը մաքրեմ շտկրտեմ . բոլոր կենացը մէջ հազիւ թէ մէկ երկու անգամ ծեծ կերեր է . ամէն առաւօտ կաթը , խահուէն , թէյը պակաս չէ , շաքարն ալ ձերմակէն կու տամ որ աւելի գոհ ըլլայ . բայց այսու ամենայնիւ դեռ Սէն-Քլէր գոհ չէ , կ'ուզէ որ խոհանոցին մէջ ամենայն առատութեամբ երթըցուի , բոլոր գերիները ուղածնին ընեն : Միով բանիւ բոլորն ալ վերջի աստիճանի երես ելած սկսեցի դարձեր են , բայց յանցանքը մերն է , մեր անհոգութենէն ու աչք զոցելէն է որ այսչափ համարձակութիւն տուեր են . այնչափ անգամ ըսեր եմ Սէն-Քլէրին բայց օգուտ մ'ալ չեղաւ , ես յոգնեցայ ըսելէս :

— Ես ալ մտիկ ընելէն , պատասխանեց Սէն-Քլէր լրագիր մը ձեռքն առնելով :

Վարդիկ մօրը այս խօսակցութեանցը ժամանակ խորունկ մտածման մը մէջ ընկղմածի պէս լռիկ կեցեր մտիկ կ'ընէր , մէյ մ'ալ ելաւ մօրը վիզը պըլլուեցաւ :

— Ի՞նչ ունիս , աղջիկս , հարցուց մայրը :

— Մայրիկ , չեմ կրնար մէկ զիշեր մ'ալ ես քովդ կենալ . մէկ զիշեր մը միայն , յու-

սամ թէ ես ալ ջգացաւիդ սաստկանալուն պատճառ չեմ ըլլար . քունս ալ չտանիր , որովհետեւ արդէն շատ անգամ բոլոր դիշերը արթուն կը կենամ ու կը մտածեմ :

— Ի՞նչ խենդ բան է ըսածդ , աղջիկ . դուն ալ ի՞նչ կարգէ դուրս բաներ կ'ըսես :

— Հիմայ այս նայինք . մայրիկ , կ'ուզես չէ նէ չէ : Կարծեմ Մամմին քիչ մը տկար է . քանի մը օր է գլխի ցաւ ունիմ , կ'ըսէ :

— Մամմին անմիտ գործքերէն մէկն ալ այս է . . . : Սա սներն ալ ի՛նչպէս իրարու նման են . թէ որ պզտի բան մը ունենան կամ թէ կտոր մը գլուխին ցաւի բոլոր աշխարհք տակնուվրայ կ'ընեն : Ա՛լ ես այս իր խենդութեանցը տեղիք չեմ կրնար տալ . այսպիսի պարագաներու՝ սկզբամբ կը մտածեմ , կրկնեց Օֆէլիայի կողմը դառնալով , դու ալ փորձով պիտի իմանաս որ իրատեք ունիմ եղեր : Թէ որ մէյ մը այս սներուն մտիկ ընես՝ ալ առտուրնէ մինչև իրիկուն իրենց փուճումուճ երևակայեալ տկարութեանցը զանգատներով ականջդ կը խլցընեն . կը տեսնես զիս , բերնէս հիւանդութեանցս վրայ տրտունջ մը լսած ունիս . թէպէտ Աստուած միայն զիտէ իմ քաշած նեղութիւններս . մարդուս գլխաւոր պարտքերէն մէկն ալ համբերութիւնն է , ես ալ ինքզինքս համբերութեան կը վարժեցունեմ :

Օֆէլիա աս կատարեալ համբերողին ճառախօսութիւնը մտիկ ընելով՝ զարմանքէն

հաղի խնտալը բռնեց, բայց Սէն-Քլէր
չկարենալով ինքզինք բռնել, խնտալ մ'էր
փրցուց :

— Էրիկս ալ, վշտացեալ կերպով մը կրկ-
նեց Մարիամ, քանի որ իմ տկարութեանցս
ու հազարումէկ քաշած ցաւերուս վրայ
խօսք կ'ըլլայ՝ կը ծիծաղի. Աստուած տայ որ
չղղջայ օր մը երբոր ալ բանը բանէն ան-
ցած տեսնէ, ըսաւ ու թաշկինակովը երեսը
դոցեց :

Քիչ մը ատեն լռութիւն ըլլալէն վերջը՝
Սէն-Քլէր ժամացոյցը նայեցաւ, ու հար-
կաւոր բան ունիմ ըսելով դուրս ելաւ,
Վարդուհին ալ ետեէն դնաց, ու միայն Օ-
Փէլիան ու Մարիամը մնացին :

— Նայէ սա Սէն-Քլէրի ըրածը, հառա-
չեց Մարիամ էրկանը դուրս ելլալէն վեր-
ջը թաշկինակը վար առնելով. դեռ չհաս-
կընար թէ ինչ քաշեցի ու դեռ ալ կը քա-
շեմ. թէ որ այն տեսակ կնիկներէն ըլլայի
որ ամէն պզտի բանի կը դանդատին ու կը
տրտնջան՝ իրաւունք ունէր ձանձրանալու,
էրիկ մարդիկ չեն քաշեր որ կանայք իրենց
զիմացը ունեցած վշտերնուն վրայ խօսք
բանան. ես այսչափ տարի լռութեամբ ու
առանց պզտիկ տրտունջ մը ընելու ցաւերու
մէջ կը տանջուիմ ու դեռ ձայն չեմ հա-
նած, անանկ որ Սէն-Քլէր զիս անղզայի
տեղ սկսաւ դնել :

ՕՓէլիա չէր զիտեր թէ ինչ պատասխան
տայ. Մարիամ արցունքը սրբեց ու սա-

տիկ անձրևի տակ թրջած տատրակի մը պէս ինքզինք շտկրտըկեց նստաւ , ու տնական բաներու վրայ սկսաւ խօսիլ : Խոհանոցին վրայ , դարաններուն վրայ , ճերմակեղէններուն վրայ , և այլն , և այլն , խել մը խօսակցութիւններ ու յանձնարարութիւններ ըրաւ Օֆէլիային :

— Հիմայ , կրկնեց , ամէն բանին տեղը դիտես , թէ որ մէյ մ'ալ հիւանդութիւնս բռնէ որ չկարենաս ինձի խորհուրդ հարցընել , ամէն բան ինքիրենդ կրնաս ընել : Վարդիկին վրայ ալ քեզի քանի մը խօսքունիմ ըսելիք , վրան պէտք է աղէկ աչք ունենալ :

— Աղէկ կատարելութիւններ վրան կ'երևան , պատասխանեց Օֆէլիա :

— Վարդիկն ալ կարգէ դուրս աղջիկ մըն է . այնպիսի բնաւորութիւն կը ցըցընէ որ չեմ կրնար ըմբռնել թէ ուսկից առեր է , ինձի ամենեին չնմանիր :

Խորին հառաչանք մը արձակեց Մարիամ , իբր թէ մեծ դժբաղդութիւն մը ըլլար այս բանս : Իսկ Օֆէլիա մտքէն կ'ուրախանար ու — Աղէկ որ , կ'ըսէր , քեզի չնմանիր . բայց դրսէն ինչպէս կրնար իր մտքին անցուցածը բացատրել :

— Վարդիկ միշտ ծառայից հետ կենակցիլ կը սիրէ , կրկնեց Մարիամ . անոնց հետ շատ ընտանութեամբ կը վարուի , որ աղէկ բան չէ : Պզտիկուց ես ալ հօրս սեւուկներուն հետ կը խաղայի , բայց սա

Վարդիկին պէս չէի . անիկայ զերիներուն հետ իբրև իրեն հաւասարակից կը վարուի . այնչափ ետևէ եղայ՝ չկրցայ իրեն այս պակասութիւնը շտկել . բայց ինչ կ'ուզես , տըղաք ինչ որ ուրիշի վրայ կը տեսնեն՝ իրենք ալ նոյնը կ'ընեն . Սէն-Քլէրին կերպը չես տեսներ . ան մարդն ալ ո՛վ որ քովը կը մօտենայ՝ կ'արէ , բայց 'ի իր կնոջմէն :

Օֆէլիա այս խօսքերուս ալ պատասխան չտուաւ :

— Սյնպիսի ոճով զերիներուն հետ պէտք է վարուիլ , որ իրենց ցած վիճակնին չմոռնան . ես ալ պզտիկութենէս 'ի վեր այս ոճը բռներ եմ : Բայց Վարդիկ բողոքովին հակառակը կ'ընէ , ամէնուն երես կու տայ , վերջը չեմ գիտեր ինչպէս գանոնք հնազանդեցընէ պիտի իրեն՝ երբոր տան զլուխն անցնի : Իրաւ պէտք է զերիներուն հետ զթութեամբ ու սիրով վարուիլ , ես ալ միշտ նոյն ոճը կը բռնեմ , բայց մէկալ կողմանէ ալ անոնց իրենքզիրենք ճանչցընել պէտք է . Վարդուհին զերիներուն ինչ աստիճանի մարդիկ ըլլալուն՝ գաղափարը չունի . լսեցիր քիչ մը առաջ ինչպէս Մամիին տեղը կ'ուզէր գիշերը քովս կենալ , անկէ կ'իմանաս որ եթէ վերան աչք չունեցուի՝ ինչ բաներ գեռ պիտի ընէ :

— Բայց կ'ենթադրեմ որ , պատասխանեց Օֆէլիա , հրամանքդ զերիներդ մարդու տեղ դրած ըլլաս , ու թողուս որ աշխատութենէ վերջը երթան հանգչին :

— Ի հարկէ , ո՞վ կրնայ տարակուսիլ . ես ձեռքէս եկածը կ'ընեմ՝ որ առանց իրենք իրենց պարտքէն պակսելու՝ բանի մ'ալ կարօտութիւն չունենան : Մամմին երբ ալ ըլլայ՝ կրնայ քիչ մը քուն ըլլալ . անիկայ իր բանը դիտէ՝ ատեն կը գտնայ քնանալու , ես դեռ անոր պէս ուրիշ քնոտ մ'ալ չեմ տեսած . կարելի ըլլայ՝ կար կարելու , քալելու և կամ նստած ատենն ալ կը քնանայ . բայց այս Վարդուհիին բռնած կերպին պէս , դերիներուն վրայ յախճապակիի և կամ սակաւագիւտ բոյսերու պէս խնամք ունենալը՝ ինձի շատ ծիծաղական բան կ'երևնայ :

Մարիամ այս խօսքերուս ատեն բազմոցին վրայ երկնցաւ՝ ու ձեռքի հոտաւէտ եղին շիշը բացաւ ու սկսաւ հոտուրտալ . և վերջը դարձաւ տկար ձայնով մը , — Ար տեսնես , ըսաւ սիրելի . ես իմ վրաս ոչ երբէք խօսք կ'ընեմ , ես այդպիսի սովորութիւն չունիմ . չեմ ալ ախորժիր : Բայց շիտակը այս ըսած քանի մը քանիս մէջ Սէն-Ֆլէրին հետ համամիտ չենք . ամենեին ըսածս չըմբռներ . չուզեր լսել . և ահա այս է իմ հիւանդութեանս գլխաւոր մէկ պատճառն ալ . իրաւ աղէկ յատկութիւններ ունի , ես ալ դիտեմ , բայց էրիկ մարդիկ կարգէ դուրս ինքնահաւան են , և ամենեին կանանցմէ նկատմունք չունին : Գոնէ իմ վրաս այնպէս տպաւորութիւն ըրած է :

ՕՓէլիա սաստիկ կը քաշուէր ընտանե-

կան էրիկ կնկան մէջ եղած շփոթութեանց մէջ մտնելէն, ուստի ճայն չհանեց. սատանայի փորձութեան պէս փախչելով՝ գրպանէն գուրպայ մը հանեց ու հիւսել սկսաւ, զոր միշտ հետը կը պարտացունէր, իբրև զօրաւոր դեզ ընդդէմ պարասութեան. և պատասխան մ'ալ չտուաւ: Բայց Մարիամին հոգը չէր. և ոչ ալ Օֆէլիային չախորժելն անդրադարձաւ. ուստի սկսաւ նորէն խօսքը առաջ տանիլ, անուշահոտ շիշը նորէն հոտուրտալով:

— Ես, ըսաւ, Սէն-Ֆլէրի հետ կարգըւելովս, իբրև օժիտ իմ հայրենական ժառանգութենէս զատ՝ խել մ'ալ գերիներ հետս բերի, զորոնք, ըստ իրաւանց, ուղածիս պէս կրնայի գործածել: Սէն-Ֆլէր ալ հայրենական ժառանգութիւն ու գերիներունի, թող անոնց վրայ միայն իր կերպը բանեցունէ, բայց ինքը իր գերիներովը զոհ չըլլալով՝ կ'ուզէ իմ գերիներուս ալ հրամայել. շատ բանի վրայ կարգէ զուրս կարծիքներ ունի. մանաւանդ գերիներու գործածութեան մէջ: Կը հաւատամս, հրաման հանեց որ տանը մէջ բաց 'ի իրմէ ու ինձմէ՝ ոչ ոք գերիներուն պիտի կարենայ զարնել: Ինքը՝ գերիները զլխուն վրայ ալ քալեն՝ անոնց ձեռք չվերցուներ, իսկ ինձի համար այնպիսի բան ընել պահանջելը որ գերիները ծեծեմ՝ իմ տկարութեանս նայելով կատարեալ բարբարոսութիւն մ'է:

— Այս տեսակ բաներուն տեղեկութիւն

չունիմ, պատասխանեց անտարբեր կերպով մը Օֆէլիա :

— Դու ալ փորձով կը սորվիս այս տանս մէջ. դու չես կրնար երևակայել այս անպիտան գերիներուն անմտութիւնը, անհոգութիւնն ու ասերախտութիւնը որ մարդուն կիրքը կը հանեն :

Մարիամ այս խօսքերս ըսելու ատեն կարծես թէ բոլորովին նոր ուժ առեր էր. մոռցեր էր քիչ մը առաջ ունեցած տկարութիւնները :

— Բայց, կրկնեց, այս բաներս Սէն-Քլէրի խելքը չմտնար, ինչ դանդատ ալ ընեմ՝ մենք ենք պատճառը կը կրկնէ միշտ, մեզմէ կը տեսնան ինչ որ կ'ընեն նէ. մենք ալ անոնց տեղը ըլլայինք նոյն բանը կ'ընէինք. ուստի անգթութիւն է թէ որ բանն որ մենք ալ կ'ընենք՝ ուրիշի վրայ պատուհասենք. դեռ ի՞նչ զիտնամ. . . կարծես թէ անոնք մեզի հաւատար են. . . անոնք մեզի հետ կրնան բազդատուիլ. . . :

— Ի՞նչ կը կարծես, պատասխանեց Օֆէլիա, չես հաւատար որ Աստուած սկերտուն ալ ճերմակներուն պէս զգացումն ու սիրտ տուած ըլլայ :

— Չէ ամենեին. չեմ հաւատար. ի՞նչ կարգէ դուրս բան է ըսածդ. . . անոնք ցածազգի ու մարդկութեան զիրան են :

— Ի՞նչ. չես հաւատար թէ անոնք ալ անմահ հոգի մը ունին, պատասխանեց Օֆէլիա դայրազին :

— Հողի մը ունին անոր խօսք չկայ, Ըսաւ Մարիամ յօրանչելով. բայց ուզել զանոնք մեզի հետ բաղդատել, անոնք ալ մեզի հաւասար են մեզի նման են ըսել՝ արտառոց կարծիք մըն է: Սէն-Քլէր միտքը դրած է թէ Մամմին իր էրկընէն բաժնելը նոյն բանն է ինչպէս թէ զիս իրմէ հեռացուցած ըլլային: Կրնաս հաւտալ ասոր... Իմ ունեցած զգածմունքս կարելի բան է որ Մամմին ալ ունենայ. մէկմէկէ շատ տարբեր ենք. էրիկս ինչ որ կ'ուզէ թող ըսէ: Կարելի բան է որ ես ինչպէս Վարդիկը կը սիրեմ՝ Մամմին ալ այնպէս իր պզտի լակոտները սիրէ: Եւ՛ի վերայ այսր ամենայնի Սէն-Քլէր կը ջանայ զիս համոզել, թէ և առողջութիւնս ալ վատ ըլլայ, որ Մամմին իր տունը խրկեմ ու տեղն ուրիշ մը առնում: Ա՛լ քաշածիս չափը չկայ. շատ անգամ մարդու բան չեմ ըսեր, և սկզբունքս է ամէն բանի լռութեամբ համբերել. բայց երբոր այս բանս առաջարկեց ինծի՝ ալ համբերութիւնս հատաւ, չկրցայ ես զիս բռնել: Անկէ ետեւ ամենեին խօսք չբացաւ այս նիւթիս վրայ, միայն հեռուէն երբեմն երբեմն խօսքեր կը նետէ. որով կը տեսնեմ որ զեռ նոյն կարծիքին վրայ է:

Աս խօսքիս վրայ Օֆէլիա կը վախէր թէ ինքզինք պիտի չկարենայ բռնել. անոր համար սկսաւ արագ արագ գուրպան հիւսել, որ շատ բան կ'ուզէր նշանակել թէ որ Մարիամ ըմբռնելու կարող ըլլար:

— Այս ըսածներէս կը տեսնես հրա-
մանքդ ալ, վրայ բերաւ Մարիամ, թէ ինչ-
պիսի տուն պիտի կառավարես : Հոս ոչ
կարգ կայ, ոչ կանոն կայ . հոս գերիները
ամէն ուղածնին կ'ընեն, բաց ՚ի ան օրե-
րէն որ հիւանդութենէս քիչ մը շունչ կ'առ-
նում, ու տանը բաներուն քիչ մը կը խառ-
նուիմ . շատ անգամ խարազանը ձեռքս
կ'առնում որ ոմանց գըլխուն իջեցունեմ .
բայց այս բանս իմ կարողութենէս վեր է :
Ո՛հ, ուր էր թէ Սէն-Քլէր ալ ուզէր ուրիշ
ներուն պէս ընել :

— Ուրիշներն ի՞նչ կ'ընեն որ :

— Ուրիշներն իրենց գերիները ծեծի տե-
ղը* կը խորկեն ու աղէկ մը ծեծել կու տան .
ասոնց հետ վարուելու մէկ հատիկ ճամ-
բան այս է . թէ որ ես այսպէս տկար ու
հիւանդոտ չըլլայի՝ անոնք ալ կը տեսնէին
թէ տէր ինչ ըսել է :

— Հապա Սէն-Քլէր ի՞նչպէս կը հնազան-
դեցունէ զանոնք, երբոր կ'ըսես թէ ամե-
ննին անոնց ձեռք չվերցուներ, հարցուց Օ-
ֆէլիա :

— Էրիկ մարդիկ ուրիշ կերպ մը ունին ,
որ իրենք զիրենք կը պատկառեցունեն . և
ուղածնին ընել կու տան : Գիտե՞ր ես ,

* Հիւսիսային Ամերիկայի հարաւային կողմերը
մասնաւոր տեղեր կան ուր գերիները ծեծելու
կը տանին այս տեղուանքին իրենք Calabouse
կ'ըսեն :

Սէն-Քլէր քիչ մը հրամայական կերպով խօսելու ըլլայ, քիչ մը ձայնը բարձրացընէ՝ կարծես թէ աչուրներէն կայծակ կը ցատքէ. ես հազար պոռամ, հազար բարկանամ օգուտ չընէր. իրեն մէկ նայուածքը բաւական է. անոր համար իմ դանդաւտանացս ամենեկին տեղիք չտար. բայց եկուր նայէ որ անոր ալ խստութեան օրերը շատ քիչ են: Ա՛հ, այս տանս մէջ առանց խստութեան բան չըմենար. գերիներուն անպիտանութեանն ու ծուլութեանը խելք չհասնիր:

— Նորէն հին խօսքերդ բերանդ կը քալեն, ըսաւ Սէն-Քլէր յանկարծակի ներս մտնելով: Այդ անպիտանները արդեօք ի՞նչ պատասխան պիտի տան դատաստանին օրը իրենց ծուլութեանցը համար: Իրացունէ թողութիւն պիտի չդտնեն. վասն զի ոչ ես և ոչ Մարիամը իրենց այսպիսի չար օրինակ տուեր ենք . . . :

Աս ըսելով Մարիամին նստած տեղւոյն դիմացի բազմոցին վրայ երկընցաւ:

— Շատ չարասիրտ ես, Սէն-Քլէր, ըսաւ Մարիամ. վասն զի մտքիդ հակառակ կը խօսիս:

— Ի՞նչու. ես կարծէի թէ խելքով է ըսածս, վասն զի քու կարծիքէդ է. ուրեմն խաբուեր եմ եղեր:

— Իրացունէ ուրիշ բան չէ քու ըրածդ բայց եթէ ցաւերս նորոզել:

— Աստուած պահէ. օղը սաստիկ տար

է . քիչ մըն ալ Ատուրիին հետ տաք տաք
խօսելուս՝ յողներ եմ :

— Նորէն ինչ պատահեցաւ , հարցուց
Մարիամ . այդ գերիին աներեսութիւնը ալ
չափն անցընելու վրայ է . թէ որ քիչ մը իմ
ձեռքս ըլլար՝ զինքը ես կարգի կը բերէի ,
կը ցըցընէի իրեն ո՞վ ըլլալը :

— Ըսածդ իրաւ է . սովորական դիտո-
յութեամբդ աղէկ ճանչցեր ես զինքը : Իսկ
եւ անոր համար սրդողեցայ՝ որ ինքը ամէն
ջանք կ'ընէ ինձի նմանելու . մինչև ինքը
զինքը զիս կարծեցունել տուեր է . ուստի
ըսի թէ մէյմ՝ ալ այսպիսի բան չընէ :

— Այդ ինչպէս կ'ըլլայ , ըսաւ Մարիամ :

— Նաեւ եղայ զինքը համոզելու որ հա-
յուստներէս մէկ քանին ինձի համար
միայն պահած եմ , և թէ չեմ ուզեր որ ա-
նոնց ձեռք դպցընէ . և թէ քիչ մըն ալ ,
ըսի , հոտաւէտ եղերուն չափ զիր , և
ճերմակ ազնիւ թաշկինակներս ալ ամէնը
մէկէն մի գործածեր : Այս ըսածներս Ա-
տուրիին քիչ մը ծանր եկան , անոր համար
կը ջանայի զինքն համոզելու :

— Ա՛հ , Սէն-Քլէր , երբ պիտի սորվիս
ծառայից հետ աղէկ վարուիլ . անոնց վը-
րայ այդչափ աչք դոցելդ իրաւցունէ քրէա-
կան յանցանք մըն է . ըսաւ Մարիամ :

— Ի՛նչ ալ ըլլայ , վերջապէս անկէ ինչ
չարիք կրնայ ծագիլ թէ որ խեղճը կը ջա-
նայ աիրոջը նմանիլ . և թէ որ ես զինքը
դէչ վարժեցուցեր եմ հոտաւէտ եղերու ,

դեղեցիկ սպիտակ թաշկինակներու, ինչո՞ւ պիտի չտամ:

— Բայց ինչո՞ւ այդչափ անսիրտ եղար իրեն դաստիարակութեանը, ըսաւ Օֆէլիա:

— Վասն զի իրեն տէրերը ծոյլ են, և ծուլութիւնը այնչափ հոգի կը կորսընցունէ որ դու գաւազանով չես կրնար բժշկել. թէ որ ես ալ ծոյլ չըլլայի՝ ինչուան հիմայ հրեշտակ մը դարձեր էի. ես այնպէս կը կարծեմ, ինչպէս ձեր վարդապետներն ալ կ'ըսեն, որ ծուլութիւնը մայր է բարոյական չարեաց. և յիրաւի այնպէս ալ է:

— Գերեաց տէր եղողները ծանր պատասխանատուութիւն մը ունին, ըսաւ Օֆէլիա. աշխարհքիս գանձն ալ ինձի տան ես յանձն չեմ առնուր: Ձեր պարտքն է գանոնք աղէկ կրթել, անոնց հետ իբրև բանական մարդու հետ վարուիլ. վասն զի անոնք ալ անմահ հոգի մը ունին, որուն համար պատասխան պիտի տաք Աստուծոյ դատաստանին առջև: Ահաւասիկ այս է իմ կարծիքս, ըսաւ Օֆէլիա որ առաւօտուրնէ՛ ՚ի վեր ինքը զինքը բռնելով լըռիկ կեցեր էր:

— Դեռ կեցիր, կեցիր, ըսաւ Սէն-Քլէր յանկարծակի ոտքի վրայ ելլելով, առաջ դմեզ աղէկ մը ճանչցիր, վերջէն մեր վրայ դատաստանդ ըրէ:

Վերջէն ելաւ դաշնակին * առջև նստաւ

* Piano, Չիմպալոյ:

ու սկսաւ աշխոյժ ու եռանդուն եղանակ մը զարնել : Սէն-Քլէր երաժշտութեան մասնաւոր յարմարութիւն ունէր . մատուրները կարգէ դուրս արագութեամբ ու ճշդութեամբ կը շարժէր . ետեւէ ետեւ քանի մը զեղեցիկ կտորներ զարկաւ , ետքէն ոտք ելլելով գուարթութեամբ Օֆէլիային ըսաւ .

— Ս,ղէկ դաս մը տուիր այսօր . դու քու պարտքդ կատարեցիր , ուրախ եմ : Ճշմարտութեան քար մը նետեցիր մեզի , և այնպէս աղէկ նշան առիր որ առջի բերան անկարելի եղաւ ինծի անոր յարզը ճանչնալ :

— Իմ կողմանէս բոլորովին իրաւունք չեմ կրնար տալ , ըսաւ Մարիամ . մէկը չկայ որ ինծի պէս հոգ ունենայ իրեն զերիներուն վրայ . 'ի վերայ այսր ամենայնի անոնք օր օրուան վրայ անպիտանութեան կը զարնեն : Ես այնչափ անզամ զիրենք խրատեր եմ , պարտքերնին առջևնին դրեր եմ , աշխատեր կոկորդս յոգնեցուցեր եմ իրենց համար : Ամէն անզամ զիրենք եկեղեցի խրկելու ջանք ըրեր եմ , թէ և եկեղեցական պաշտամանց մէկ բառ մըն ալ չհասկընան . ուստի իրենք զիրենք լաւցունելու ամէն միջոց ունին . բայց ինչպէս որ ըսի՝ ասոնք մարդկութեան զիրտն են , չեն կրնար իրենց այս վիճակէն վեր ելլել : Ա՛րչափ ալ մարդ անոնց վրայ աշխատի՝ անօգուտ է . ես այս բանս փորձով զիտեմ , ես որ անոնց մէջ ծներ , անոնց հետ մեծցեր եմ , ու մինչև հիմայ անոնց հետ կ'իյնամ կ'ելլամ :

Օֆէլիա կարծելով որ բաւական իր միտքը հասկըցուց, ուստի լռեց. իսկ Սէն-Քլէր սկսաւ սուլել:

— Սէն-Քլէր, ըսաւ Մարիամ, մի սուլեր. չէս գիտեր որ գլուխս կը ցաւի:

— Շատ լաւ, ըսաւ Սէն-Քլէր. ուրիշ բան գեռ կրնամ ընել գրեզ հաճելու համար:

— Կ'աղաչէի որ քիչ մը քաշած ցաւերուս վրայ գուժ ունենայիր. ամենեին չըկրցայ քեզի հասկըցունել քաշածներս:

— Յիրաւի շատ յանցաւոր եմ, ըսաւ Սէն-Քլէր քթին տակէն խնտալով:

— Այդպիսի խօսքերով սիրտս ծակել կ'ուզես:

— Ի՞նչպէս կ'ուզես որ հետդ խօսիմ, ըսէ. ես պատրաստ եմ զիս ամէն հրամաններուդ յարմարցընելու:

Այս միջոցիս մէյմ'ալ բակէն բարձրաձայն ծիծաղելու ձայն մը լսուեցաւ. Սէն-Քլէր մէկէն պատուհան վազեց նայեցաւ, ու ինքն ալ սկսաւ ծիծաղիլ:

— Ի՞նչ կայ, ինչ կայ, ըսաւ Օֆէլիա պատուհան վազելով:

Բակին մէջ վարը Թովմաս նստեր էր, և բաճկոնին օղակները բոլոր յասմիկի ծաղկընելով զարդարեր էր. և Վարդիկն ալ ծնկանը վրայ ելած՝ վիզը վարդէ պսակ մը կ'անցունէր, և երեսը նայելով բարձրաձայն կը ծիծաղէր:

— Թովմաս, կ'ըսէր, այն ի՞նչ դարձար:

Թուվմասն ալ կը զուարճանար տեսնելով
Վարդիկին սրտին ուրախութիւնը , և քթին
տակէն կը ծիծաղէր . բայց երբոր իր տէրը
տեսաւ սկսաւ ամչնալ ու առջևը նայիլ :

— Ի՞նչպէս թող կու տաս աղջկանդ , որ
այդպիսի բաներ ընէ . ըսաւ Օֆէլիա :

— Ի՞նչու , ի՞նչ կայ որ , հարցուց Սէն-
Քլէր :

— Ես չեմ գիտեր . բայց ինծի աղէկ բան
մը չերևար :

— Զարմա՞նք . երբոր տեսնես որ տղայ
մը մեծ շան մը հետ կը խաղայ՝ չես վախեր .
բայց փոխանակ կենդանւոյ մը՝ խոհուն ,
բանական , զգայուն արարածի մը հետ խա-
ղայ նէ կը վախնս : Ես շատ լաւ կը ճանչ-
նամ զձեզ . զերի ունենալէն կը զգուիք .
բայց առանց ուզելու՝ զերիներուն դէմ նա-
խապաշարմունքներ ունիք , և մեզմէ ալ ա-
ւելի . դուք ինչ որ կրօնքով կ'ըսէք ընել՝
մենք սովորութեամբ կը կատարենք : Գե-
րութեան դէմ էք , և սակայն զերիներէն
իրրև օձէ կը փախչիք . չէք ուզեր զանոնք
չարչարել , և սակայն և ոչ հետերնին տես-
նուիլ կ'ուզէք : Զեզի հարցընելու ըլլանք
նէ՛ պէտք է զանոնք ամէնն ալ Սփրիկէ
խրկել ձեր աչքէն հեռու , և քանի մը քա-
րոզիչներ ալ տալ իրենց որ զիրենք կրթեն .
այնպէս չէ :

— Ըսածդ ըստ իմիք իրաւ է , սպասա-
խանեց Օֆէլիա քիչ մը մտածելէն ետև :

Սէն-Քլէր պատուհանէն դուրս կախուե-

ցաւ և տեսաւ որ Վարդուհին Թովմասին ձեռքէն բռնած կը պտըտէր :

— Այս խեղճերը առանց տղոց ընկերութեանը ինչ պիտի ընէին, ըսաւ Սէն-Քլէր. տղաք են ճշմարտապէս հաւասարութեան ճանչցողները. Թովմասը Վարդիկին աչքին դիւցադուն մըն է. անոր պատմութիւնները իբրև մէյմէկ զարմանալիքներ են իրեն առջև. անոր հոգևոր երգերը աւելի յարզի են իրեն՝ քան թէ գեղեցիկ տաղերգութիւն մը. անոր շինած խաղալիքները իրեն համար աշխարհքիս ազնիւ գոհարեղէններէն վեր են : Վարդիկ զըրախտին այն Վարդերէն է որ Աստուած ստորին կարգի թշուառ մարդկանց համար այս աշխարհքիս վրայ տնկեց :

— Շատ կը զարմանամ, ըսաւ Օֆէլիա. այս խօսքերդ լսողը դքեզ կրօնից վարդապետ կը կարծէ :

— Դժբաղդութեամբ ըսածներս ես չեմ պահեր : Շէյքսպիր բանաստեղծը իրեն դերասաններուն բերնովը այսպէս կ'ըսէ .
 » Աւելի կը սիրեմ քսան հոգւոյ զբարին
 » սորվեցունել, քան թէ այն քսաններէն
 » մէկն ըլլալ բարիք ընելու » : Լաւ կը սեպեմ աշխատանքը երկու բաժնել, խօսելու մասը ես կ'առնում, կատարելու մասն ալ դու :

Ինչպէս որ կ'երևայ՝ Թովմասը աղէկ վիճակի մը մէջ էր. Վարդուհին հօրը աղաչեր էր որ երբոր պտըտելու համար դուրս

ելլելու որ ըլլայ Թովմասն հետն առնու .
ուստի Թովմասին հրաման գնաց որ ուրիշ
աշխատութիւնները թողու , ու Վարդիկին
հետ միշտ գուրս ելլէ . ինքն ալ սիրով
յանձն առաւ այս պաշտօնս : Գլխէն ին-
չուան ոտքը մաքուր հագուեցուցին զինքը ,
և բոլոր ախոռն ունեցած աշխատութիւնը
ուրիշ բան չէր՝ բայց եթէ երթալ աչք մը
տալ . Մարիամ ալ ուզեց որ երբոր Թով-
մասը քովը մօտենայ՝ վրայէն դէշ հոտ մըն
ալ չգայ . անոր համար զինքը ետ կեցուցին
այն ամէն աշխատութիւններէն որ վրան
անախորժ հոտ մը կը թողուին . վասն զի
կ'ըսէր թէ անախորժ հոտերը ջղերուն կը
դարնեն , որով շատ չանցնիր կեանքս ալ կը
վերցունեն : Հետևաբար Թովմասին չու-
խայէ մաքուր հագուստ մը կտրեցին , զը-
լուխն ալ ջրչան մորթէ զլխարկ մը , ոտքը
փայլուն կօշիկ , վիզն աղուոր վզնոց մը ,
այնպէս որ տեսնողը կը պատկառէր իրմէ :

Բնակարանն ալ շատ գեղեցիկ էր . ու-
զած ծաղկըները , թռչունները , աւազաննե-
րը , լոյսը , մետաքսէ օթոցները , ճրագա-
րանները , արձանիկները , ոսկեզօծ զար-
դերն ունէր . այնպէս որ տեսնողը ազ-
նուականի մը բնակարան կը կարծէր :

Կիրակի առաւօտ մը Մարիամ հագուած
սգուած , և մարգարիտներով ու ակունքնե-
րովը զարդարուած պատրաստուեր էր եկե-
ղեցի երթալու . ընդ հակառակն Օֆէլիա
պարզ ու անպաճոյճ հագուստ մը հագեր էր :

— Վարդիկն ո՛ւր է, հարցուց Մարիամ:

— Սանդուխին վրայ Մամմիին հետ խօսելու վրայ է, պատասխանեց Օֆէլիա:

Իսկ անդին Վարդիկ Մամմիին կ'ըսէր.

— Սիրելի, կը տեսնեմ որ զլխիդ ցաւէն շատ նեղութիւն կը քաշես, կրնայ ըլլալ որ դուրս ելլելով քիչ մը անցնի. բայց սա հստաւէտ շիշն առ ու հոտուրտա՛:

— Ի՞նչպէս կրնամ ես այս ոսկիէ աղանակուռ շիշը գործածել ըսաւ, Մամմի. ինձի չվայլեր, ու չեմ կրնար ընդունիլ:

— Ինչո՞ւ պիտի չվայլէ. դու այս շիշին կարօտութիւն ունիս, ես ամենեին չունիմ. մայրս ամէն զլխու ցաւի դէմ ասիկայ կը գործածէր. ուստի իմ սիրոյս համար առ, շուտ ըրէ, պիտի երթամ...:

Աս ըսաւ Վարդուհին ու շիշը ձեռքը տալով մօրը ետեւէն վազեց հասաւ:

— Ինչո՞ւ ուշացար, հարցուց մայրը:

— Շիշս Մամմիին տուի որ հետը մէկտեղ եկեղեցի տանի:

— Ի՞նչ, ոսկիէ շիշդ Մամմիին տուիր, պոռաց Մարիամ ոտքը գետին զարնելով. դու ե՞րբ խելք պիտի սորվիս. շո՛ւտ, վազէ դնա ետ առ:

Վարդիկ ամօթէն սկսաւ գետին նայիլ. և երբ ետ դառնալու վրայ էր.

— Մարիամ, տղէն ի՞նչ կ'ուզես, ըսաւ Սէն-Քլէր վրայ հասնելով, հանդիստ թող զինքը:

— Ա՛հ, Սէն-Քլէր, այդ կերպով ի՞նչ-

պէս կ'ուզես որ աշխարհքիս վրայ իր ընթացքը կատարէ, ըսաւ Մարիամ :

— Այդ բանդ Աստուած գիտէ, բայց ես այս գիտեմ որ երկինքը քեզմէ ալ, ինձմէ ալ լաւագոյն ընթացք մը պիտի կատարէ :

— Հայրիկ, ըսաւ Վարդուհի, կ'աղաչեմ մօրս սիրտը մի նեղացուներ :

— Ի՛նչ և իցէ, հրամանքդ ալ մեզի հետ չես ուզեր եկեղեցի գալ, ըսաւ Օֆէլիա Սէն-Քլէրին :

— Շնորհակալ եմ, ես եկեղեցի երթալու սովորութիւն չունիմ :

— Շատ կը փափագէի որ Սէն-Քլէրն ալ երբեմն երբեմն եկեղեցին երևար, ըսաւ Մարիամ. բայց կրօնքի սկզբունք մըն ալ չունի, որ մեծ ամօթ է կրթեալ մարդու մը համար :

— Գիտեմ, գիտեմ, ըսաւ Սէն-Քլէր, դուք ինչ բանի համար եկեղեցի կ'երթար...: Վարդիկ, ի՛նչ, դո՛ւ ալ պիտի երթաս. կեցիր քեզի հետ մէկտեղ խաղանք :

— Շնորհակալ եմ, հայրիկ. ես ալ կ'ուզեմ եկեղեցի երթալ :

— Հոն երթաս պիտի ձանձրանաս, ըսաւ Սէն-Քլէր :

— Երբեմն, ըսաւ Վարդուհի. բայց ամէն ջանք կ'ընեմ որ քունս չկոխէ :

— Ուրեմն ինչո՞ւ կ'երթաս :

— Հօրաքոյրս, ըսաւ քթին տակէն, ինձի սորվեցուց որ Աստուած կ'ուզէ զմեզ իւր տունը տեսնել. և որովհետև ամէն բան

Աստուծմէ մեզի կու գայ, այսպէս ալ պէտք է որ մենք իր կամքը կատարենք :

— Ա՛հ, սիրելիս ու աչքիս լոյսը, ըսաւ Սէն-Քլէր Վարդուհին պագներով. գնա, ինձի համար ալ աղօթք ըրէ :

— Ես հրամանքիդ համար միշտ աղօթք կ'ընեմ, ըսաւ աղջիկն ու կառքը ցատքեց :

Կառքն սկսաւ հեռանալ, Սէն-Քլէր զեռ ձեռքով համբոյր կը մատուցանէր աղջկանը. և աչքէն խոշոր արցունքներ սկսաւ թափել. ետքէն վեր ելաւ նստաւ լրագիր կարդալու :

— Նայէ, Վարդիկ, ըսաւ մայրը ճամբան երթալու ատեն. գերիներուն հետ աղէկ վարուելու է, բայց այնպէս ալ ընելու չէ որ տեսնողը կարծէ թէ մեր ազգականն է, կամ մեզի հաւասար է : Օրինակի համար, թէ որ Մամին հիւանդ ըլլայ ձեռքէդ գայ զինքը անկողինդ կը պառկեցունես :

— Ի՞նչու չէ, ըսաւ Վարդուհի. հոն աւելի հանգիստ կը պառկի քան թէ իր անկողնոյն մէջ. ես ալ ան ատեն աւելի կըրնամ զինքն հոգալ :

Մարիամ նեղացաւ այս պատասխանին վրայ, տեսնելով որ մէջը ամենևին բարոյական զգածմունք մը չկայ :

— Ի՞նչ ընելու է, պոռաց, ասոր միտքը փոխելու համար :

— Ոչ ինչ, ըսաւ Օֆէլիա :

Վարդուհին քիչ մը տրտմեցաւ. բայց

բարեբաղդարար ինչպէս որ սովորութիւն է տղոց՝ ամենևին սրտերնին չեն դներ, ուստի քիչ մը ատենէն ետև ինքն ալ սկսաւ խօսիլ ծիծաղիլ:

— Նայինք, ըսաւ Սէն-Քլէր սեղանին վրայ, այսօրուան քարոզն ի՞նչ բանի վերայ էր:

— Ո՛հ, պատասխանեց Մարիամ, այսօր Ա. Ա. վարդապետը գեղեցիկ քարոզ մը տուաւ. դու ալ պէտք էիր լսել. կարծես թէ բոլորովին իմ միտքս կը բացատրէր:

— Ուրեմն մէկ շնչով շատ բանի վրայ խօսած պիտի ըլլայ, ըսաւ Սէն-Քլէր:

— Ըսել կ'ուզեմ թէ ես մարդկային ընկերութեան վրայ ինչ կարծիք ունիմ նէ անոնց վրայ խօսեցաւ: Քարոզին բնաբան դրաւ թէ՛ Աստուած ամէն բան իր վիճակին վայելուչ ստեղծեց. և ցըցուց թէ մարդկային ընկերութեան մէջ եղած այլ և այլ կարգերն Աստուծմէ են. և թէ աշխարհիս վրայ ամէն բան գեղեցիկ յարմարութեամբ են իրարու հետ. պէտք է որ ոմանք աղքատ ըլլան, ոմանք հարուստ. ոմանք հըրամայելու համար ծներ են, ոմանք ալ հնազանդելու: Եւ գերութեան դէմ խօսողներուն բոլոր պատճառները լուծեց. սուրբ Գրքէն վկայութիւններ բերելով խօսքը հաստատեց: Ափսո՛ս որ դու ալ հոն չէիր որ լսէիր ու միտքդ պառկէր:

— Ես կարօտութիւն չունիմ. ես իմ լը-

բաղիրներս ունիմ որ բաւական ինձի լոյս
կու տան, ըսաւ Սէն-Քլէր:

— Ի՞նչ, վրայ բերաւ Օֆէլիա, այդչափ
ցուցմունքներուն չես համոզուիր:

— Շիտակը խօսելով այդպիսի խնդիր-
ներուն կրօնական կերպարանք տուողնե-
րուն վրայ ես շատ գայթակղեր եմ: Թէ որ
հարկ ըլլար ինձի դերութեան վրայ խօսե-
լու, շիտկէ շիտակ կ'ըսէի՝ թէ ուրիշ բանի
համար գերի չենք սլահեր բայց եթէ մեր
հաճոյիցն ու շահուն, ահաւասիկ այդպիսի
ծանր խնդրոյ մը երկու խօսքով լուծումը,
ուստի մէկդի թողլու է կեղծեալ բարեպաշ-
տութիւնը:

— Իրաւցունէ, Օգոստինոս, սրբազան
բաներուն պատիւն ալ չես սլահեր. ըսածիդ
գայթակղեցայ:

— Թող գայթակղական ըլլայ, ճշմար-
տութիւնը այս է: Ի՞նչ գեղեցիկ մեկնու-
թիւն Ս. Գրոց խօսքին. ասոր գորութեամբը
գեռ կրնար շատ բան իրաւացի ցուցնել:

— Վերջապէս, ըսաւ Օֆէլիա, հրա-
մանքդ ինչ կը մտածես. գերի ունենալն ա-
ղէկ է թէ գէշ:

— Ես կը վախեմ, պատասխանեց Սէն-
Քլէր զուարթութեամբ մը, Նոր-Սնդղիոյ
տրամաբանութենէն. թէ որ պատասխան
տամ, ուրիշ աւելի դժուարին հարցմունք-
ներ ալ պիտի ընես, որոնց պիտի ստի-
պուիմ կամ այն ըսել և կամ ո՛չ:

— Պարապ տեղը մի աշխատիր, ըսաւ

Մարիամ Օֆելիային , բերնէն խօսք մը չես կրնար առնուլ . միշտ փախուստ կուտայ . և կարծեմ թէ այս բանս կրօնք չսիրելէն առաջ կու գայ :

— Ի՞նչ կրօնք , ըսաւ Սէն-Քլէր . միթէ կրօնք է այդ ձերը որ ուզածնուդ պէս սուրբ Գրոց վարդապետութիւնը կը ծումառկէք , ու հիմակուան մեր ինքնահաւան մարդկութեան հաճոյիցն ու կամացը կը յարմարցունէք : Այդ բնութեան դէմ եղած անիրաւութիւնը , անխղճութիւնը միթէ դուք կրօնք կ'անուանէք : Կրօնք դոնելու համար պէտք է աչուրնիս մեզմէ վեր տանինք առ Աստուածութիւնն արդար և ողորմած , և ոչ թէ մեզմէ վար :

— Ուրեմն հրամանքդ չես հաւտար թէ սուրբ Գիրքը գերութիւնը կ'արդարացունէ , հարցուց Օֆելիա :

— Սուրբ Գիրքը , ըսաւ Սէն-Քլէր , իմ մօրս կենացն ու վարուց կանոնն էր . անով ապրեցաւ , անով ալ մեռաւ . չեմ կրնար ըմբռնել որ անոր մէջ այդպիսի վարդապետութիւն մը ըլլայ : Նման է թէ մէկն ինձի ապացուցանէ թէ մայրս կը հայհոյէր , կը դինովնար , ուստի պէտք է որ ես ալ իւրեն հետեիմ : Այս մոլութեանց վրայ ունեցած կարծիքս առանց կորսընցունելու , առ մայրս ունեցած յարգութիւնս կը կորսընցընեմ . և աշխարհքիս վրայ մարդուս մեծ մխիթարութիւն է յարգութեան առարկայ մը դոնելը : Այս ըսել կ'ուզեմ թէ ամէն

մարդ այնպիսի լեզու կը բռնէ ինչ լեզու պէտք էր որ բռներ : Մարդկային ընկերութիւնը թէ՛ Եւրոպա եղեր է և թէ՛ Ամերիկա՝ այնպիսի մասունքներէ կը բաղկանայ որ եթէ ըրածնին քննելու ըլլաս՝ բարոյականութենէ շատ հեռու կը գտնես . ամէն մարդ բացարձակ արդարութեան կը ցանկայ . բայց միանգամայն կը նայի թէ ուրիշներն ինչ կ'ընեն՝ ինքն ալ անոնցմէ վար չմնար : Ուստի թէ որ մէկը զայ ինծի ըսէ թէ « Գերի ունենալն հարկաւոր բան է , առանց անոր չենք կրնար ըլլալ . ապա թէ ոչ մութացկանութեան վիճակի մէջ կ'իյնանք » , ես կը յարդեմ այս ըսողին համարձակախօսութիւնը , վասն զի միտքը ինչ է՝ բերանն ալ այն է : Բայց թէ ընդհակառակն մէկը կեղծաւորաբար այս բանիս համար ինծի սուրբ Գրքէն վկայութիւններ ալ բերէ , ես այնպիսին կ'ատեմ , վասն զի կը ջանայ իր միտքը կեղծելու :

— Ամենեին զթութիւն չունիս , ըսաւ Մարիամ :

— Ենթադրենք թէ , վրայ բերաւ Սէն-Քլէր , բամբակը վար ինջնայ , գերիներն ալ բոլորովին իրենց արժէքը կորսընցունէին , ինչ կարծէք այս բանիս համար ալ սուրբ Գրքէն ուրիշ վկայութիւն մը չէին գտներ : Երբոր գերիները ալ բանի չգային՝ ան ատեն ինչ նոր լոյսեր կը ծագէին աշխարհքիս վրայ , և թէ ինչպէս սուրբ Գիրքն ու բանականութիւնը գերութեան դէմ կ'ելլէին :

— Ի՞նչ կ'ուզէ ըլլայ , ըսաւ Մարիամ մեծ բազմոցի մը վրայ երկըննալով , ես ինծի բազդ կը սեպեմ այնպիսի երկիր մը ծնանելս ուր գերութիւնն ոտքի վրայ է . ինծի օրինաւոր բան կ'երեւայ , և պէտք է որ ալ ըլլայ , և ինչ և իցէ կերպով ինծի հարկաւոր կ'երեւայ :

— Իսկ դու ի՞նչ կ'ըսես աղջիկս , հարցուց Սէն-Քլէր Վարդիկին որ ձեռքը ծաղիկ մը ներս կը մտնէր :

— Ո՞ր բանին , հայրիկ :

— Ո՞րը կ'ընտրէիր . Ուէրմընդ մեծ հօրեղբօրդ պէս ապրիլ , չէ նէ մեզի պէս տուն մը լի գերի ունենալ :

— Երկրորդը . վասն զի մեր ապրելու կերպը աւելի աղէկ է , պատասխանեց Վարդիկ :

— Ի՞նչու , հարցուց Սէն-Քլէր՝ աղջկան երեսը շոյելով :

— Վասն զի այս կերպով սիրելու աւելի մարդ ունինք , ըսաւ Վարդուհին :

— Տուած պատասխանիդ չեմ զարմանար , ըսաւ Մարիամ . այս նիւթիս վրայ Վարդիկ միշտ արտառոց մտածութիւններ դուրս կը հանէ :

— Ի՞նչ արտառոցութիւն ունի ըսածս , հայրիկ , փափսաց Վարդիկ հօրը ծնկանը վրայ ելլելով :

— Յիրաւի ըստ աշխարհքի՝ Վարդիկին ըսածը արտառոց է , կրկնեց հայրն ալ : Բայց ինչուան հիմայ ո՞ւր էիր :

— Թովմասին խուցն էի, պատասխանեց աղջիկը, իրեն երգերը մտիկ կ'ընէի. կերակուրս ալ ինձի հոն բերաւ Գինան:

— Ի՞նչպէս, աղէկ եղանակներ զիտէ՞:

— Հրամմեր ես. այնպիսի գեղեցիկ երգեր զիտէ Վերին Երուսաղէմի վրայ, Հրեշտակաց վրայ, Քանանու երկրին վրայ՝ որ չեմ կրնար ըսել:

— Անշուշտ թատերական երգերէն աւելի սիրեցիր զանոնք:

— Հրամմեր ես. ինձի ալ սկսաւ սորվեցունել:

— Հաւատա, մրմուաց քթին տակէն Մարիամ, ասկէ ծաղրական բան չկրնար ըլլալ:

— Շիտակը Թովմասին հոգեւորութեանը շատ զարմացեր եմ, վրայ բերաւ Սէն-Քլէր. այս առաւօտ կանուխ ձիու կարօտութիւն ունենալով իրեն պառկելու խուցը զնացի, դրսէն լսեցի որ բարձր ձայնով ջերմեռանդութեամբ աղօթք կ'ընէր. և ամենայն եռանդեամբ զիս ալ Աստուծոյ կը յանձնէր:

— Զարմանք չէ, պատասխանեց Մարիամ ծիծաղելով. անշուշտ իմացեր էր որ դրսէն մտիկ կ'ընես:

— Զէ, չկրնար ըլլալ. վասն զի համարձակ իմ պակասութիւններու համար մէկիկ մէկիկ Աստուծոյ կ'աղաչէր: Կարծեմ ինքն ալ իմացեր է որ իմ վրաս քիչ մը կրօնքի պաղութիւն կը քալէ. ուստի

Սատուծոյ կ'աղաչէր որ այս բանս վրայէս վերցունէ :

— Սատուած լսէր Թովմասին աղօթքին, ըսաւ ՕՓէլիա :

— Կարծեմ դու ալ նոյն համարմունքն ունիս վրաս, պատասխանեց Սէն-Քլէր : Լաւ, լաւ, տեսնենք :

ԳԼՈՒԽ ԺԷ .

Սգատ մարդոշ մը ինքզինքը պաշտպանելը .

Գառնանք նորէն քուաքէրներուն տունը : Ս,յն օրն որ Գէորգն ու Ելիզան մէկզմէկ գտան իրիկուան գէմ Հոաքէլ Հէլիտէյ կ'երթար կու դար, ու իր դարաններուն մէջէն փախստականաց համար հարկաւոր բաներ կը հանէր, որոնք նոյն զիշերը ճամբայ պիտի ելլէին : Երեկոյեան մութը կոխելու վրայ էր, և արևուն շառագոյն գունտը կարծես թէ տխրագին դիմօք հորիզոնին վրայ կանկ առեր էր, ու իր դեղնորակ խաղաղ ճառագայթներովը պզտի խուց մը կը լուսաւորէր, ուր Գէորգն ու իր կինը նստեր էին : Գէորգ ծնկանը վրայ առեր էր իր տղէկը, ու մէկ ձեռքովն ալ Ելիզային ձեռքը սխմեր էր, և երկուքն ալ լուրջ ու տխուր կեցած, աչուրնին արցունքով կը փայլէր :

— Ս,յս ասանկ է, Ելիզա, ըսաւ Գէորգ, բոլոր ըսածներդ իրաւ է. դու ինձմէ շատ

վեր ես, ասկէ ետե ես ալ քու խօսքէդ դուրս պիտի չելլեմ. կ'ուզեմ իբրև ազատ մարդ գործել, ու իբրև քրիստոնեայ մտածել. ամենակարողն Աստուած ալ գիտէ որ միտքս բարի է, և մինչ ուրիշներն ինծի դէմ կը դարանէին՝ ես զիս կը բռնադատէի անոնց չարիք մը չհասցունելու: Հիմայ անցուկը մոռցուկ ըլլայ, կ'ուզեմ սրտէս ամենայն ատելութիւն և թշնամութիւն դուրս ձգել. սուրբ Քիրքը ձեռք առնուլ և պարտքերս լաւ կատարել սորվիլ:

— Երբոր Քանատա ալ հասնինք, ըսաւ Ելիզա, ես ալ կ'օգնեմ քեզի. կար ընել բաւականապէս գիտեմ, լուացք ընել, ձեր մակեղէնները արդուկել ձեռքէս կու գայ, զլուխ զլիսու տուած երկուքնիս մէկտեղ աշխատելով՝ հացերնիս կը ճարենք:

— Այո՛, այո՛, Ելիզա, շատ երջանիկ կ'ըլլանք թէ որ ինչուան վերջը մէկտեղ ըլլանք: Ա՛հ, Ելիզա, երանի՛ թէ մեր թշնամիները կարող ըլլային ըմբռնելու մարդու մը զգացած ուրախութիւնը երբոր կ'ըսէ թէ իրեն կինը, իրեն տղաքը՝ իրենն են: Եւ շատ անգամ զարմացեր եմ անոնց վրայ որ ուրիշ ամէն բանէ զուրկ են, միայն կրնան ըսել թէ իմ կինս իմս է. իմ տղաքս իմս են: Ես ալ հիմայ հարուստ ու զօրաւոր եմ, թէպէտ և ձեռուրներէս դատ ուրիշ բան չունիմ. ասկէ աւելի բան չեմ խնդրեր Աստուծմէ: Բոլոր կեանքս անխոնջ աշխատութեամբ անցուցեր եմ, և ոչ դանկ մը ունիմ՝ որ իմս է

կարենամ ըսել , ոչ որջ մը՝ զլուխս զնելու ,
 և ոչ ալ թիզ մը երկիր . բայց թէ որ զիս ա-
 զատ միայն թողուն՝ ես գոհ եմ և իրենց ալ
 չնորհակալ կ'ըլլամ : Ա՛աշխատիմ ու վաս-
 տրկած ստրկովս՝ քու ու Հենրիկին զինք
 Շէլպիին կը վճարեմ : Իսկ իմ զինս ես հա-
 թիրապատիկ վճարեր եմ տիրոջս իմ աշ-
 խատութիւններովս , ալ անոր տալիք չու-
 նիմ :

— Բայց մենք բոլորովին վտանգէն դուրս
 չենք , կրկնեց Ելիզա . դեռ Պանատա չմը-
 տանք :

— Իրաւ է , պատասխանեց Վէորդ ,
 բայց կարծես թէ ազատ օդ մը կը ծծեմ
 ես , որ զիս կը զօրացունէ :

Սոյն միջոցին քովի խոհակերոցը խօսե-
 լու ձայներ լսուեցան . քիչ մը ետքը խցին
 դուռը դարնուեցաւ . Ելիզա դողդըղալով
 մը ելաւ բացաւ :

Սիմէոն Հէլիտէյն էր , հետն ալ ուրիշ
 քուաքէր եղբայր մը Փենեհէս Տիւչըր ա-
 նունով : Փենեհէս բարձրահասակ ու չոր-
 չրուկ մարդ մըն էր , խարտեաչ մազերով ,
 վարպետորդի ու կտրիճ կերպարանքով .
 ինքը Սիմէոնին պէս խաղաղ ու հանդարտ
 դէմք չունէր , հապա ընդհակառակն արևէ
 անցած , աշխարհք ճանչցող մարդ կ'երևար :

— Մեր այս Փենեհէս բարեկամը , ըսաւ
 Սիմէոն , Վէորդ քեզի հարկաւոր բան մը
 ունի ըսելիք , աղէկ կ'ըլլայ որ դու ալ զիտ-
 նաս :

— Ըսելիքս այս է, վրայ բերաւ Փենեհէս, ասկէ կը հասկընաս թէ որչափ հարկաւոր բան է եղեր մարդուս միշտ արթուն ըլլալ, նոյն իսկ քնանալու ժամանակը: Երէկ իրիկուն սա ճամբուն վրայի պանդոկը գնացեր էի: Ճամբէն յոգնած ըլլալով քիչ մը բան դրի բերանս ու անկին մը քաշուած տոպրակներու դէզի մը վրայ երկընցայ, վրաս ալ գոմէշի մորթ մը առի, մինչև որ անկողինս պատրաստեն. ու հոն քիչ ատենէն քունս տարեր է:

— Միայն մէկ աչքդ բաց էր, այնպէս չէ, հարցուց Սիմէոն ծիծաղելով:

— Չէ, երկու աչքս ալ գոց էին և ժամ մը խոր քուն եղեր եմ. բայց մէյմ՝ ալ արթըննամ նայիմ՝ որ ուրիշ մարդիկներ ալ ժողովեր են հոն և մէջ տեղը սեղանի մը չորս կողմը նստած կը խօսէին, կը խամէին: Տեղէս առանց շարժելու ամենայն ուշադրութեամբ մտիկ ըրի, նայիմ թէ ինչ կը խօսէին. վասն զի Քուաքէր բառը ականջիս դպաւ: Ուրեմն, ըսաւ մէջերնէն մէկը, քուաքէրներուն տունը ապաւիններ են հա՛:

Ան ատեն սկսայ ականջներս աւելի տընկել, և հասկըցայ որ հոս ապաւինող փախստականաց վրայ կը մտածէին ու կը խօսէին: Շատ չեն մնար հոն, ըսաւ ուրիշ մը. երիտասարդն իր առջի տիրոջը կը խրկենք, որ այնպէս վարուի հետն որ ուրիշ գերիներուն բարի օրինակ ըլլայ, և անոնց մէջէն ալ մէյ մըն ալ փախչելու կամբը վեր-

ցուի : Մենք ալ , մէջերնէն երկու հոգի կ'ըսէին , կնիկը կ'առնունք՝ Նոր-Օուէան կը տանինք , ու հոն մեր հաշուին կը ծախենք , և յուսանք թէ հազար վեց հարիւր , հազար ութ հարիւր տուլար անկէ հանենք . տղան արդէն ծախուած է , իրեն տիրոջը կը դարձունենք : Յակոբն ճէյմն ու մայրն ալ նորէն Քէնդըքի կը տանինք : Մօտի քաղաքէ մը , կ'ըսէին , երկու զինուոր ալ պիտի դան հետերնին իրենց օգնելու , և թէ կինը դատաւորին զխմացը պիտի հանեն , իրենցմէ մէկն ալ , որ կարճահասակ ու ստախօսին մեծն էր , պիտի երգմամբ հաստատէ թէ այն կինն իր ապրանքն է , և պիտի առնու ու դէպ 'ի հարաւ պիտի իջնայ : Մէկ խօսքով այս զիշեր ինչ ճամբայ պիտի բռնենք տեղն 'ի տեղը զիտեն , և ութ հոգով ետևնէս պիտի իյնան : Հիմայ ինչ ընելու է :

Այս լուրս լսողներուն ցըցուցած այլևայլ կերպարանքները վարպետ նկարչի մը վըրձնոյն արժանի տեսարան մըն էր : Հռաքել Հէլիտէյ որ նոյն ատենը խմորեղէն շաղուելու հետ էր՝ այս լուրը առնելով քար կտրեցաւ ու ալիւրոտ ձեռուրները երկինք վերուցած անշարժ մնաց . Միմէոն խոր մըտածմունքներու մէջ ինկած կ'երևար . Ելիզան ալ էրկանը պըլլուած՝ տազնապեալ աչուրներով երեսը կը նայէր : Իսկ Գէորգ թևերը ծալած աչուրները կրակ դարձած ոտքի վրայ կեցեր էր . քանի որ կը մտածէր որ քրիստոնեայ ազգի մը օրինաց պաշտ-

սրանութեան տակը՝ կնիկը աճուրդի պիտի հանեն ու տղան ալ մարդավաճառի մը ձեռք պիտի տան՝ սրտին հին դառնութիւնները կը նորոգուէին :

— Ի՞նչ պիտի ընենք Քէօրդ , հարցուց Ելիզա տկար ձայնով մը :

— Ես իմ ընելիքս գիտեմ , պատասխանեց Քէօրդ կտրուկ կերպով : Ու քովի խուցը մտաւ ու երկու ատրճանակները ձեռքը դուրս եկաւ :

— Ո՛հ . . . նայէ , նայէ , զլուխը շարժելով ըսաւ Փենեհէս Սիմէոնին , նայէ ի՞նչ քաներու պատրաստութիւն կը տեսնուի :

— Տեսո՞յ , տեսո՞յ պատասխանեց Սիմէոն հառաչելով . Աստուած տայ որ այն կէտին չհասնինք :

— Ես չեմ ուզեր , վրայ բերաւ Քէօրդ , որ մէկը ինքզինք ինձի համար վտանգի մէջ դնէ : Թէ որ կառքերնիդ մեզի փոխ տար ու ճամբայ մըն ալ ցըցընէք՝ մենք մինակ կ'երթանք : Ճէյմ առիւծի պէս ուժով է , ու վրան յուսահատական կտրճութիւն կայ . ես ալ իրմէ վար չեմ մնար :

— Աղէկ , աղէկ , բարեկամ , բայց հետո՞ ճամբայ ցըցընող մ'ալ պէտք է : Գու ազատ ես պատերազմելու , թէ որ կ'ուզես , բայց մենք քանի մը ճամբաներ կը ճանչնանք որ դուն չես գիտեր * :

* Քուռաքէրք , որ և Բարեկամ կ'ըսուին , պատերազմի սաստիկ դէմ են , ու վրանին յարձակ

— Բայց ինձի համար չեմ ուզեր որ դուք չփոթութեան մէջ ինկնաք :

— Շփոթութիւնը որն է . պատասխանեց Փենեհէս կրքով մը . նայէ որ դու չչփոթիս :

— Փենեհէս խոհեմ ու յաջողակ մարդ մըն է , վրայ բերաւ Սիմէոն . աղէկ կ'ըլլայ , Գէորդ , որ անոր խորհրդոյն հետեիս . պէտք չէ , կրկնեց , ծանր կերպով մը ձեռքը ուսին վրայ դնելով ու ատրճանակները ցրցընելով , պէտք չէ գահավէժ խորհուրդներով դորձ տեսնալ . երիտասարդաց արիւնը քիչ մը շատ տաք է :

— Ես չեմ ուզեր որ մէկն ալ ինձի հետ կապուի , պատասխանեց Գէորդ հանդարտութեամբ . միայն այս կը խնդրեմ ձեզմէ՝ որ թողուք որ ասկից ելլամ երթամ : Բայց . . .

Այս խօսքիս կանկ առաւ , ճակատը կռնճմտեցաւ , ու երեսին գոյնը նետած ,

— Ես մէկ քոյր մը ունիմ , կրկնեց , որ Նոր-Պուլէան ծախուեցաւ . զիտեմ ինչո՞ւ համար կը զնեն այսպիսիները . . . : Ես ալ ուրեմն կրնամ պաղ արեամբ տեսնալ . որ կնիկս յափշտակեն իմ ձեռքէս , ու անօրէնութեան մէջ ձգեն զինքը , երբ Աստուած ինձի այս թներս տուեր է որ զինքը

մուկք մը ըլլայ՝ ամենեին բռնութեամբ ինքզինքնին չեն սաշտապաներ . անոր համար հոս ըսել կ'ուզէ Գէորդին՝ որ դուն կրնաս պատերազմիլ բայց մեկք չենք կրնար :

պաշտպանեմ . . . : Չէ . . . կ'օգնէ ինձի Աստուած . . . Արեանս մինչև վերջին կաթիլը կը թափեմ ու չեմ թողուր՝ որ կնիկս ու տղաս ձեռքէս յափշտակեն : Կրնա՞ք դիտարկարակել այս ըրածիս համար . . . :

— Ոչ ոք ՚ի մարդկանէ կրնայ զքեզ պարտարակել , պատասխանեց Սիմէոն , մարմինը և արիւնը ասկէ տարբեր բան չէր կրնար ընել : Վայ աշխարհքիս որ այս զայթակողութեանցս պատճառ կ'ըլլայ . ու վայ ալ անոնց՝ որ այս չարեացս ընողներն են :

— Դուն ալ , պարոն , վրայ բերաւ Գէորգ , իմ տեղս ըլլայիր , սոյն բանս չէիր ըներ :

— Աղօթք կ'ընեմ , որ Աստուած այս փորձութեանցս մէջ չձգէ դիտարկարակելու . հըմ , մարմինը տկար է :

— Ես կարծեմ որ , վրայ բերաւ Փենեհէս հողմաշարժ ջաղացքի թեւերուն պէս բազուկները տարածելով , իմ մարմինս սոյն պիտի դիպուածոց մէջ բաւական ուժով է . ես յանձն կ'առնում Գէորգ քեզի օգնութեան գալու :

— Թէ որ պէտք է որ մարդ գէշերու դէմ դնէ , կրկնեց ծերուկ Սիմէոնը , Գէորգ ալ այս դիպուածիս մէջ ազատ է իր ևտեէն եկողներուն դէմ դնելու : Բայց մեր ժողովրդեան առաջնորդները լաւագոյն ճամբայ մը կը սորվեցընեն , որովհետև մարդու բարկութիւնը Աստուծոյ արդարութիւնը չլեցըներ : Բայց այս բանս շատ դը-

ժուար բան է մարդուս ապականեալ բնութեանը, ու ոչ ոք կրնայ ասոր հնազանդիլ, մինչև որ երկինք չօգնէ իրեն: Անոր համար աղօթք ընելու ենք, որ փորձութեան մէջ չիյնանք:

— Ես ալ աղօթք կ'ընեմ, պատասխանեց Փենեհէս, բայց թէ որ փորձութիւնը սաստիկ ըլլայ Աղէկ, աղէկ ուրեմն վայ այն թշուառականներուն:

— Կերպէզ յայտնի կ'երևայ բարեկամ, ըսաւ ժպտելով Սիմէոն, որ դուն քուաքէրաց մէջ ծնած չես. անոր համար երբեմն երբեմն քու առջի բնութիւնդ կ'արթըննայ:

Շիտակն ըսելով Փենեհէս երկայն ատենէ ՚ի վեր անտառաբնակ մը դարձեր էր. աղէկ ու ճիշտ նշան առնող որսորդ մը եղեր էր. բայց քուաքէր աղջկան մը հետ կարգուած ըլլալով՝ անոնց քով շատ կը յաճախէր, ասով կամաց կամաց բոլորովին անոնց ընկերութեանը անդամ եղաւ: Եւ թէպէտ համեստ, զգուշաւոր ու գործունեայ մարդ մ'էր ու իր վրայ ամբաստանութիւն մը, զէշ խօսք մ'ալ լսուած չէր, բայց այսու ամենայնիւ անոնք որ ինքզինքնին հողևոր յառաջադիմութեան ամենաբարձր աստիճանը ելած կը սեպէին՝ իրենցմէ վար մնալուն համար կը յանդիմանէին զՓենեհէս:

— Բարեկամ Փենեհէսը* կարգէ դուրս

* Քուաքէրները իրարու Բարեկամ կը կանչեն:

մտածութիւններ ունի, վրայ բերաւ Հոաքէլ ծիծաղելով, բայց ապահով ենք որ խիստ աղէկ սիրտ ունի:

— Աղէկ չէ՞, ըսաւ անդիէն Գէորգ, որ փութանք ու փախչինք:

— Ես այս առաւօտ չորսին ելայ, պատասխանեց Փենեհէս, ու մէկ շնչով վազեցի եկայ. թէ որ իրենք մեր ճամբէն ալ գան՝ մենք իրենցմէ երկու իրեք ժամ աւելի առաջ ենք. բայց մութը չկոխած վտանգաւոր է ճամբայ ելլելը. մեր անցներու զեղերուն մէջ գէշ մարդիկներ կան որ զմեզ տեսնալու ըլլան՝ կրնայ ըլլալ որ զմեզ արգիլեն. բայց երկու ժամէն ապահովապէս ճամբայ կրնանք ելլալ: Ես կ'երթամ Միքայէլ Գրոսին կը յանձնեմ որ մեր ճամբայ ելլալէն վերջը ետևնէս զայ ու ճամբուն վրայ կենայ, ու թէ որ տեսնայ որ կը մօտենան մեր ետևէն եկողները՝ շուտ հասնի մեզի իմացընէ: Միքայէլին ձին խիստ վազուկ ու արագ է, միանգամայն կ'երթամ ձէյմին կ'իմացընեմ որ շուտ պատրաստուի իր պառաւ մօրը հետ ու ձիերն ալ պատրաստէ: Մենք բաւական միջոց տեղ իրենցմէ առաջ ենք. կրնանք, իրենք մեր ետևէն չհասած, առջի իջևանը հասնիլ: Ուստի քեզ տեսնամ Գէորգ սիրտ առայս առջի անգամը չէ որ այս տեսակ բանի ձեռք կը զարնեմ, ըսաւ ու զունէն դուրս ելաւ:

— Փենեհէսը աչքաբաց մարդ մըն է, ը-

սաւ Սիմէոն , քեզի համար , Քէորդ ձեռքէն եկածը կ'ընէ :

— Ամէն բանէ աւելի՛ իմ սրտիս անհանգստութիւնը՝ ինձի համար ինքզինքնիդ վտանգի մէջ ձգելնիդ է :

— Հիմա այս խօսքերը մէկդի դնենք , բարեկամ , մեր խիղճը կը հրամայէ մեզի որ այս բաներս ընենք , տարբեր բան չենք կրնար ընել : Հիմայ , մայրիկ , դարձաւ ըսաւ Հռաքէլին , պատրաստութիւններդ շուտ տես , ու սեղանը դիր որ անօթի փորանց ճամբայ չելլեն այս խեղճերը :

Հռաքէլ իր տղոցը հետ սեղան պատրաստելու ատենը՝ Քէորդ ու իր կնիկը ու տղան մինակ խուցին մէջ կեցած՝ ու իբր թէ մէկմէկէ քիչ ատենէն պիտի բաժնուին՝ դիրար կը պազնէին ու վերջին բարենին կու տային :

— Ելիզա , կ'ըսէր Քէորդ , անոնք որ բարեկամներ , տուներ , երկիրներ ու ըստակ ունին՝ այնչափ չեն կրնար սիրել զանոնք , ինչպէս կը սիրեմ ես զքեզ որ իմ ամէն բանս ես : Այն օրուրնէ որ քեզի հետ ճանչուորեցայ՝ ուրիշ մարդու վրայ սէր չէի կապած բաց 'ի մօրմէս ու դժբաղդ քրոջմէս : Այն օրն որ վաճառականը իմ քոյրս զՆմիլիան տարաւ , առաւօտանց կանուխ պառկած ատենս քովս եկաւ ու ըսաւ ինձի . « Խեղճ Քէորդ , մէկ բարեկամ մը » ունէիր , ան ալ պիտի երթայ . խեղճ » տղայ ասկէ ետեւ ինչ պիտի ընես » : Ան-

կողմէս ցատքեցի ու մէկէն վիզը պըլլըւեցայ և սկսայ լալ ու հառաչել . ինքն ալ ինծի հետ մէկտեղ : Ասոնք եղան սիրոյ վերջին խօսքերը որ տասը երկայն տարիներ մէյմ'ալ չլսեցի . սիրտս բոլորովին ցամքեցաւ , և մոխիր դարձեր էր՝ երբոր առաջին անգամ զքեզ տեսայ : Քու սէրդ կարծես թէ 'ի մեռելոց յարոյց զիս ու նոր մարդ եղայ : Իսկ հիմայ , Ելիզա , արեանս վերջին կաթիլը կը թափեմ՝ ու չեմ թողուր որ զքեզ զրկէս յափշտակեն . զքեզ յափշտակելու համար՝ պէտք է առաջ իմ դիակիս վրայէն կոխեն անցնին :

— Ո՛վ , Տէր , ողորմէ մեզի , ըսաւ Ելիզա հառաչանօք , թող որ մէկտեղ այս երկրէս ելլենք . ուրիշ բան չենք ուզեր :

— Աստուած ճերմակներուն հետն է , ըսաւ Գէորգ աւելի խօսիլ ուզելով . քան թէ սրտին դառնութիւնները թափել : Անոնց ամէն ըրածը կը տեսնէ՛ արդեօք . անանկ է նէ ինչո՞ւ կը թողու որ աշխարհքիս վրայ այսպիսի բաներ ըլլան : Իրաւ իշխանութիւնը իրենց կողմն է , բայց Ս . Գիրքն ալ իրենց կողմն է արդեօք , ինչպէս որ իրենք կ'ըսեն : Իրենք հարուստ են , առողջ են , երջանիկ են . եկեղեցւոյ անդամ են , և կը սպասեն արքայութիւն երթալու . այս աշխարհքիս վրայ քաղցր կեանք մը կ'անցունեն , ամէն փափազնին կը կատարեն . իսկ անդին՝ աղքատ , ազնիւ ու հաւատարիմ քրիստոնեաներ , լաւագոյն քան զի-

րենք , հողի ու փողոց մէջ կը տառապին և անոնցմէ ոտնակոխ կ'ըլլան : Զանոնք կը դնեն , կը ծախեն . անոնց սրտին արիւնը , անոնց արտասուքը , անոնց հառաչանքները կը վաճառեն . և Աստուած ալ կը թողնուոր այս անօրէնութիւններս կատարուին :

— Բարեկամ Գէորգ , կանչեց Սիմէոն խոհանոցին խորէն , սա սաղմոսը մտիկ ըրէ , ասով կրնաս մխիթարուիլ :

Գէորգն ու Ելիզան դրան մօտեցան որ լսեն , Սիմէոն սաղմոսը բացաւ ու սկսաւ խել մը այն աստուածաբուղիս մարդարէական հոգևով գրուած քանի մը մխիթարական կտորուանքները կարդալ : Ճշմարտութեան սուրբ խօսքերը՝ որ այն բարի ծերունին հատիկ հատիկ կը կարդար , Գէորգին խռովեալ ու աղմկեալ սիրտը թափանցեցին , և երեսին վրայ քաղցրութիւն մը , խաղաղութիւն մը նկարուեցաւ , ու կամաց կամաց հանդարտեցաւ :

— Թէ որ միայն այս աշխարհքս ըլլար , վրայ բերաւ Սիմէոն , կրնայիր իրաւամբ հարցունել . Ո՞ր է Աստուած . բայց շատ անգամ անոնք որ աս աշխարհքիս վրայ բան չունին՝ անդին պիտի վայելեն երկնից արքայութեան մէջ : Ի՛նչ բան որ ալ զլխուդ գայ այս աշխարհքիս մէջ՝ Աստուծոյ վրայ դիր յոյսդ , օր մը չէ նէ օր մը արդարութիւնը տեղը կ'երթայ :

Թէ որ այս խօսքերը այնպիսի մէկն ըսէր որ ըստ ինքեան զիւրակեաց ու հան-

զիստ կեանք մը ունի, և միայն տառապելուց սիրտը մխիթարելու համար ճարտասանութեան այսպիսի հոգևոր ծաղիկներ կը թափէ բերնէն՝ դուցէ մեծ ազդեցութիւն մը չընէին: Բայց այնպիսի մարդ մըն էր այս ըսողը որ Աստուծոյ ու մարդկութեան սիրոյն համար ամէն օր ինքը զինքը տուգանաց ու բանտի վտանգի մէջ կը դրնէր. անոր համար իրեն խօսքերն ալ կարգէ դուրս դորութիւն մը ունէին, և այն խեղճ ու տառապեալ փախստականաց սիրտը սփոփեցին ու կազդուրեցին:

Ելաւ Հռաքէլ խանդաղատանօք Ելիզային ձեռքէն բռնեց ու սեղանի հրամացուց: Հազիւ թէ նստեր էին, դուռը կամաց մը զարնուեցաւ ու Հռութը ներս մըտաւ:

— Պզտի տղուն, ըսաւ, երեք զոյգ բրդէ զուրպայ բերի, որ աղէկ կակուղ են ու տաք կը բռնեն. տեսնես Քանատա ինչ ցուրտ է: Քիչ մըն ալ անուշեղէն բերի, ըսաւ, ինչպէս որ զիտես, Ելիզա, տղաք առաւօտուրնէ ինչուան իրիկուն ուտելու բան կ'ուզեն:

Աս ըսելով տղուն ձեռքը կտոր մը անուշեղէն տուաւ, մնացածն ալ թղթի մէջ պըլլած մօրը յանձնեց՝ սիրով ձեռքը սխմելով:

— Ա՛հ, շնորհակալ եմ հրամանքներուդ աղնիւ սրտին, ըսաւ Ելիզա:

— Հրամանէ Հռութ, ըսաւ Հռաքէլ, նըստէ կերակուրնիս մէկտեղ ուտենք:

— Բացարձակապէս չեմ կրնար . Յովհաննէսը տղուն հետ մինակ է տունը , պաքսիմատներն ալ փուռը կ'երին , շատ չեմ կրնար ուշանալ . Յովհաննէսն ալ շաքարամանին մէջ եղած շաքարը բոլոր տըղուն կու տայ . իրեն սովորութիւնն է : Ուտի երթաս բարով , Ելիզա . երթաս բարով , Գէորգ . յաջող ճամբայ . . . Աստուած բարի ճանապարհ տայ :

Փոքրահասակ քուաքէրուհին դուռը դուցեց վազելով գնաց : Սեղանը լմընցաւ , և քիչ մը վերջը մէկ մեծ գոց կառք մը դրսի դրան առջևը կանկ առաւ : Գիշերը պայծառ ու աստեղալից էր . Փենեհէս կառքէն վար ցատքեց որ ճանապարհորդները մէջը տեղաւորէ : Գէորգ դուրս ելաւ մէկ ձեռքով տղան բռնած , մէկալ ձեռքով կինը . քալուածքը ուժով , գէմքը խաղաղ ու անվեհեր : Ասոնց ետեէն ալ Հռաքէլն ու Սիմէոնը կու գային :

— Քիչ մը դուրս ելէք , ըսաւ Փենեհէս կառքին մէջ եղողներուն , որպէս զի կառքին ետեր կանանց ու տղոց համար տեղ պատրաստեմ :

— Հոս գոմէշի երկու կաշի կայ , ըսաւ Հռաքէլ , դանոնք նստարաններուն վրայ փռէ . վասն զի բոլոր գիշերը ճամբայ պիտի ընէք :

Ճէյմ մէկէն վար իջաւ , և զգուշութեամբ պառաւ մայրն ալ վար իջուց , որ անդադար չորս դին կը նայէր , վախնալով որ չըլ-

լայ թէ զիրենք հալածողները վրայ հասնին :

— Ճէյմ, ըսաւ Գէորգ ցած ձայնով, աւորձանակներդ աղէկ վիճակի մէջ են :

— Հրամմեր ես, ինչ ըսել է, պատասխանեց Ճէյմ :

— Գոնէ պէտք եղած տեղը դանոնք գործածելը զիտես :

— Գու ապահով եղիր, ըսաւ Ճէյմ կուրծքը բանալով ու խորին հառաչանք մը արձակելով : Ի՞նչ կը կարծես, կը թողնու՞մ որ մայրս յափշտակեն :

Այս կարճառօտ խօսակցութեանս ժամանակ, Ելիզա վերջին բարեր տուաւ իր ազնիւ բարեկամուհւոյն Հռաքէլի, և Սիմէոնին օգնութեամբը կառքն ելաւ ու Հենրիկին հետ մէկտեղ գոմէշի կաշիին վրայ նստաւ : Ետեէն ալ պառաւն ելաւ ու քովը նստաւ . Գէորգն ու Ճէյմն ալ անոնց զիմացի փայտէ նստարանին վրայ նստան, Փենեհէսն ալ կառավարին տեղը ելաւ :

— Երթաք բարձ՛վ, կանչեց Սիմէոն դրրակէն :

— Աստուած օրհնէ զձեզ . պատասխանեցին ճամբորդները բոլորը մէկ բերան :

Կառքն սկսաւ ցնցուելով առաջ երթալ սառած գետնին վրայէն : Ճամբուն անհարթութենէն ու անիւներուն ձայնէն իրարու խօսակցութիւնը չէին հասկընար . և կառքը մէյմը մեծամեծ անտառներու մեջէն կ'անցնէր, մէյմը ընդարձակ անապատ

դաշտերու մէջէն, մէյմը բլուրներու վրայ կ'ելէր, մէյմըն ալ ձորերու մէջ կ'իջնէր:

Ժամ դժամ կը յաջորդէր, կառքը անդադար կը շարժէր, ու մեր ճանապարհորդները միշտ առաջ կ'երթային: Շատ չանցաւ պզտի շենրիկը խոր քուն մտաւ ու մօրը զիրկը ինկաւ. խեղճ պառաւը իրեն վախը մոռցաւ. Ելիզային աչուրներն ալ սկսան դոցուիլ: Փենեհէսն էր ամենէն արթունը, և իր երկայն ճամբուն ճանճրոյթը սուլելով կը փարատէր. թէպէտև այս բանս քուաքէրի մը տրուած բան չէր:

Ժամը իրեքին մօտերը Քէորդ որոշ կերպով ձիու մը վազել լսեց որ կառքին ետևէն կու գար, թևով զՓենեհէսը դրդեց, որ մէկէն ձիերը կայնեցուց որ մտիկ ընէ:

— Միքայէլը պիտի ըլլայ, ըսաւ, աս եկողը. իրեն ձիուն քալուածքէն ալ կ'իմացուի:

Ետքը ոտքի վրայ ելաւ ու զլուխը դէպ 'ի ոտնաձայնը եկած կողմն երկընցուց. հեռուէն բլրի մը ծայրը մշուշի մէջ մարդ մը տեսաւ որ ձին վազցունելով առաջ կու գար:

— Ահա ասիկ ինքն է կարծեմ, ըսաւ Փենեհէս:

Քէորդն ու ձէյմ մէկէն կառքէն վար ցատքեցին, առանց գիտնալու թէ ինչ կ'ընեն. ամենուն վրայ խոր լռութիւն մը պատեր էր ու տեղերնէն չէին շարժեր և աչուրնին դէպ 'ի եկողը դարձուցեր էին: Ա-

նիկայ ալ վաղելով առաջ կու գար . մէյմըն ալ յանկարծ ձորին մէջ աներևոյթ եղաւ . բայց ձիուն ոտնաձայնը կը լսուէր , որ երթալով իրենց կը մօտենար : Քիչ մը ատենէն բարձրաւանդակի մը վրայ տեսան զինքը , ուսկից իրարու ձայն կրնային լսել :

— Սհա Միքայէլն է , ըսաւ Փենեհէս :
Է՛ . Միքայէլ , պոռաց բարձրաձայն , աս զիու կողմէն :

— Փենեհէս . դո՞ւն ես :

— Ե՛ս եմ . ի՞նչ լուր . ետեկդ մարդ կայ :

— Ինձմէ շատ հեռու չեն . ութը , տասը հողի են . զլուխնին օղիով տաքցած հայհոյելով փրփրալով դայլու մը պէս կը վազեն :

Մինչդեռ կը խօսէր առաւօտեան հողմը բազմութեան ձիաւորաց վաղելուն ոտնաձայնը բերաւ :

— Բարեկամներ , շուտ ըրէք կառք ելէք . ըսաւ Փենեհէս : Թէ որ պատերազմիլ կ'ուզէք , սպասեցէք քիչ մըն ալ հեռու երթանք :

Գէորգն ու Ճէյմ՝ կառք մտան , Փենեհէս խարազանը հնչեցունելով ձիերն սկսան վազել . կառքը կարծես թէ սառած զետնին վրայէն կը թռչէր . բայց ձիաւորաց ոտնաձայնը երթալով կը մօտենար . կնիկներն ալ լսեցին զայն և զլուխնին դուրս երկընցուցած՝ հեռուն բարձր բլրի մը ծայրը առաւօտեան շառագոյն երկնից հորիզոնին վրայ խումբ մը ձիաւորներու տե-

սան : Անոնք շուտ մը ուրիշ բլրի մը վրայ հասան , ուսկից անշուշտ կառքը տեսած պիտի ըլլան վրայի ճերմակ ծածկոյթէն , վասն զի հովը անոնց ուրախութեան ու յաղթանակի խառնաձայնութիւնը ասոնց ականջն հասուց : Ելիզային գոյնը նետեց և սկսաւ տղան ամուր մը գրկին մէջ սըխմել . պառաւր կ'աղօթէր ու կը հառաչէր . Գէորգն ու ճէյմ յուսահատաբար ատրճանակնին ձեռք առին : Թշնամիներն արագ արագ առաջ կու գային . կառքը շուտ մը դարձաւ ու ապառաժ ժայռերու շարքի մը դիմաց կանկ առաւ , որոնք ընդարձակ դաշտին մէջ բարձրացած բնական ամրութիւն մըն էին : Այս տեղս շատ աղէկ գիտէր Փեննեհէս , վասն զի որսորդութեան ժամանակները ստէպ եկած էր այս կողմերս , անոր համար ալ ձիերն այնպէս ուժով վաղցուց :

— Ահաւասիկ հասանք , ըսաւ Փեննեհէս ու ձիերը կայնեցուց , և ինքը վար ցատքեց . ամէնքնիդ ալ վար իջէք ու ետեէս այս ապառաժին վրայ ելէք . Միքայէլ , դու ալ ձիդ կառքին կապէ ու կառքն առած Ամարիային տունը գնա . իրեն ալ ըսէ որ մանջերն առած շուտ հոս հասնի սա եկող անպիտաններն ընդունելու :

Մէկէն ամէնքն ալ կառքէն դուրս ցատքեցին :

— Տղան ինձի տուէք , ըսաւ Փեննեհէս զՀենրիկը գրկելով . դուք ալ կնիկներն առէք ու ետեէս մէկ շնչով վազեցէք . շո՛ւտ :

Յորդորանքի կարօտութիւն չունէին անոնք . ցանկէ մը անդին անցան և սկսան դէպ 'ի ժայռն 'ի վեր վազել : Աստեղաց ու արշալուսին նուազ լուսովը ճամբայ մը նըշմարեր էին որ ժայռին զազաթը կը հանէր :

— Առաջ, առաջ, կանչեց Փենեհէս . և տղան զիրկը բռնած առջևէն մազլցի այծու մը պէս շուտ շուտ վեր կ'ելէր : Ետևէն ձէյմը կու գար պառաւ մայրը ուսն առած որ վախէն կը դողդղար . Գէորգ ու Ելիզան ալ իրենց ետևէն կ'երթային :

Ձիաւորներն ալ ետևնէն հասան ու պոռալով կանչելով, հայհոյելով ցանկին քով ձիերնէն վար իջան : Փախստականները ժայռերուն ծայրն ելան . անկէց անդին ճամբան նեղ անցք մըն էր, ուսկից երկու հոգի քովէ քով չէին կրնար անցնիլ, ծայրն ալ մէկ մեղր լայնութեամբ սլատառուած մը կար, անկէ անդին խումբ մը ժայռերու մէկալներէն բաժնուած՝ իբր երեսուն ոտնաչափ դէպ 'ի վեր կը բարձրանար, և որուն կողերը բերդի մը պարսպացը կը նմանէին : Փենեհէս սլատառուածքին վրայէն զիւրութեամբ մը ցատքեց անդին ու տղան զրկէն զետին դրաւ :

— Հիմայ կարգը ձերն է, կանչեց . զըլուխնիդ վտանդի մէջ :

Անոնք ալ անցան, և շուտ մը ժայռերու կտորներ հոլովելով իրարու քով շարեցին ու անոնց ետևը սլահուրտեցան :

— Ահաւասիկ ամէնքնիս ալ հոս ենք ,

ըսաւ Փենեհէս . թէ որ կրնան թող վրանիս
յարձակին : Առաջ պէտք է որ մէկիկ մէ-
կիկ սա երկու ժայռին մէջ տեղէն անց-
նին , ուր որ ձեր ատրճանակներուն զըն-
տակները կը հասնին զիրենք բարեւելու :

— Այնպէս է , պատասխանեց Գէորդ ,
բայց որովհետեւ հիմայ ասպարէզը մերն է ,
հրամանքդ մի վտանգեր գրեզ , թող մենք
միայն պատերազմինք :

— Դու ազատ ես պատերազմելու , Գէ-
որդ , ըսաւ Փենեհէս վայրի թթենույ տերեւ
ձամելով . բայց կարծեմ թէ կրնամ գոր-
ծողութեան ընթացքն ուղղելու : Մեր թըշ-
նամիները վարը խորհուրդ կ'ընեն և թա-
ռիլ ուզող հաւերուն պէս գլուխնին վեր կը
վերցունեն կը նային : Աղէկ կ'ըլլայ որ ի-
րենց քանի մը խօսքով ծանուցանես որ
պարապ տեղը փորձ չփորձեն վեր գալու ,
ապա թէ ոչ վերջէն կը զղջան :

Իսկ յարձակողներն էին մեր հին ծա-
նօթները , թովմաս Լոբէր , Մարք , երկու
ալ պահապան զինուոր և քանի մը հատ դա-
տարկապորտ մարդիկներ , զանոնք պան-
դոկը գտեր էին , և քիչ մը օղի խոստանա-
լով՝ հետերնին առեր էին գերիները որ-
սալու :

— Ահաւասիկ , Լոբէր , ըսաւ անոնցմէ
մէկը , նապաստակներդ դարանն ինկան ,
հիմայ բռնելը նայինք :

— Հիմայ ուրիշ բան չմնար ընելու , բայց
եթէ ետենէն երթալ , ըսաւ Լոբէր : Վար

չեն կրնար ցատքել . ոչխարի պէս հիմայ զիրենք կը բռնենք :

— Բայց, Լորէր, ժայռերուն ետեւէն կըրնան վրանիս ատրճանակ պարպել, պատասխանեց Մարք . ան ատեն ինչ կ'ընես :

— Դու ալ միշտ, ըսաւ Լորէր, կաշիդ կը մտածես, Մարք . ամենևին վտանգ չըկայ . սները շատ վատ են :

— Ձեմ՝ զիտեր թէ ինչո՞ւ համար կաշիս ազատել պիտի չմտածեմ, պատասխանեց Մարք . աշխարհքիս վրայ բոլոր բոլոր մէկ կեանք մը ունիմ : Երբեմն սները առիւծի պէս կը սպատերազմին զիտես :

Այս միջոցիս Գէորգ ժայռին վրայ ելաւ ու բարձր ձայնով սկսաւ ըսել .

— Պարոններ, ո՞վ էք դուք և ինչ կ'ուզէք :

— Քանի մը փախստական գերիներ կը փնտռենք, պատասխանեց Լորէր . և են Գէորգ Հարրիս, Ելիզա Հարրիս և իրենց տղան, ձէյմ Յակոբն և մէկ պառաւ մը : Ձիրենք բռնելու համար արդարութեան պաշտօնեաներ և հրաման ունինք հետերնիս : Գէորգ Հարրիսն էս դու, պարոն Հարրիսին գերին, Քէնդըքի նահանգին Շէլպիի կոմսութենէն :

— Գէորգ Հարրիս էս եմ . Հարրիս անունով Քէնդըքեցիին մէկը զիս իւր ստացուածքը կը համարէր . բայց էս հիմայ ազատ եմ, և ազատ երկրի մը վրայ եմ, և կինն ու տղաս իմս են . ձէյմ ու մայրն ալ

հոս են. ձեռքերնիս զէնք ունինք և զմեզ ինչուան վերջը պիտի պաշտպանենք : Կրնաք վեր գալ , թէ որ կ'ուզէք . բայց զիտցած ըլլաք որ ո՛վ որ յանդգնի առաջ գալու՝ զետին կը փռուի մեր գնտակներէն . նոյնպէս ալ ետևէն եկողները :

— Մի ըներ , մի ելլար , ըսաւ առաջ նեւտուելով կարճահասակ ու հաստ մարդ մը . ըրածդ մեծ անխոհեմութիւն է : Մենք արդարութեան պաշտօնեաներ ենք . մեր ձեռքը օրէնք և ուժ կայ . ուստի լաւ է որ խելօք անձնատուր ըլլաք , չէ նէ չուզելով կ'ըլլաք :

— Շատ լաւ զիտեմ որ դուք ձեռքերնիդ օրէնք և ուժ ունիք , պատասխանեց Գէորդ դառնութեամբ : Գուք կ'ուզէք իմ կինս Նոր-Օուլէան ծախելու խրկել , տղաս ալ հորթու մը պէս վաճառքի պիտի հանէք ու անոր վաստըկովը պիտի հրճուանաք . ձէյմին մայրն ալ իր անդուծ տիրոջը պիտի դարձունէք , որ զինքը ծեծին տակը փտտեցունէ իր տղուն հետ աղէկ վարուելուն համար : Իսկ զիս ու ձէյմն ալ կ'ուզէք անոնց ձեռքը յանձնել որ մեր տէրը կ'ըսուին , որ պէս զի ոտնակոխ ընեն զմեզ զաւազանով և տանջանքներով : Եւ թէ որ ձեր օրէնքները այս բաներս ձեզի թոյլ կու տան , ամօթ ձեզի՛ և ձեր օրէնքներուն . բայց մենք դեռ ձեր ձեռքը չենք ինկած . մենք ձեր օրէնքները չենք ճանչնար . մենք ձեր հայրենիքը կ'ուրանանք . ազատ ենք մենք , և

յանուն Աստուծոյ որ զմեզ ստեղծեր է՝ մինչև ՚ի մահ պիտի պատերազմինք մեր ազատութեանը վրայ :

Այս խօսակցութեանս ստեն Գէորգ ժայռին ծայրը աներկիւղ կեցեր էր . արշալուսոյն ճառագայթները իր սևորակ թուշերը ներկեր էին , և աչուրները բարկութիւն ու յուսահատութիւն կը փայլակէին . և երբոր մարդկան արդարութեանը դէմ Աստուծոյ արդարութեանը դիմեց , ձեռուրները դէպ ՚ի երկինք վերուց : Իրեն արիութիւնը , նայուածքը , ձայնը և շարժմունքները յարձակողներուն վրայ տպաւորութիւն մը ըրին , բաց ՚ի Մարքէն : Ասիկայ ատրճանակը լեցուց ու Գէորգին վրայ պարպեց , մինչդեռ իր ընկերները ապշած լուռ կեցեր էին :

— Փոյթ չէ թէ մեռած կամ ողջ տանին գրեզ Քէնդըքի , զինդ նոյն է , ըսաւ անայլայլակ՝ ատրճանակն հագուստին ծայրովը սրբելով :

Գէորգ դէպ ՚ի ետև ցատքեց , Ելիզա ճիչ մը վերուց , զնտակը էրկանը մազերուն քսուելով անցեր էր , և Ելիզային թուշերը շփելով՝ զնացեր ծառի մը մէջ խրեր էր :

— Բան չկայ , Ելիզա՛ , ըսաւ Գէորգ առանց շփոթելու :

— Փոխանակ անոնց երևնալու պէտք է մանաւանդ թէ ժայռի մը ետև պաշտպանութիս , ըսաւ Փենեհէս . անոնք զիտցած մարդիկդ չեն :

— Հիմայ, Ճէյմ, ըսաւ Քէորդ, կարգը մերն է . նայէ ատրճանակներդ պատրանստ են . աչուրնիս սա անցքին վրայ ըլլայ . առաջին եկողին վրայ ես կը պարպեմ, երկրորդին վրայ դու, և այսպէս կարգաւ . աղէկ նայինք՝ չըլլայ թէ երկու զնտակ մէկ հոգւոյ վրայ կորսունցունենք, վասն զի չեն արժեր :

— Բայց թէ որ սխալելու ըլլաս . . . :

— Զեմ սխալիր, ըսաւ Քէորդ պաղ արեամբ :

— Այս երիտասարդիս քով աղէկ կը արճութիւն կայ եղեր . մրմռաց Փենեհէս քթին տակէն :

Բայց յարձակողները Մարքին կրակ ընելէն ետև ալ՝ դեռ անորոշ կեցեր էին :

— Կարծեմ թէ անոնցմէ մէկը վիրաւորուած պիտի ըլլայ, ըսաւ արդարութեան պաշտօնեաներէն մէկը, վասն զի աղաղակ մը լսեցի :

— Ես կ'երթամ ստուգելու ըսածդ, վրայ բերաւ Թովմաս Լորէր . ես գերիներէն ամենևին վախ չեմ ունեցած, այսօր առաջինը պիտի չըլլայ : Ո՞վ կ'ուզէ ետևէս գալ, ըսաւ ու ժայռին վրայ ցատքեց :

Քէորդ այս խօսքերս որոշ լսեց, և աւտրճանակը լեցուց ու դէպ 'ի նեղ ճամբուն բերանը շտկեց :

Կտրիճներէն մէկը Թովմաս Լորէրին ետևէն սկսաւ գալ ու, Առաջ առաջ կանչել : Մէյմն ալ տեսնեա Թովմաս Լորէր նեղ

ճամբուն ծայրէն երեցաւ . Քէորդ ատրճա-
նակը պարպեց ու Ղորէրին կողը վիրաւո-
րեց . բայց անիկայ քայլ մ'ալ ետև չգնաց ,
մանաւանդ թէ կատաղի ցլու մը պէս մորն-
չելով պատառուածքէն անդին ցատքեց :

— Բարեկամ, կանչեց Փենեհէս մէկէն
առաջ նետուելով ու երկայն ձեռուրներո-
վը զՂորէրն ուժով մը ետև հրելով, հոս
քեզի կարօտութիւն չունինք :

Թովմաս Ղորէր պատառուածքին մէջ
ինկաւ, ծառերուն, թուփերուն, քարերու
կտորուանքներուն վրայէն զլորելով, և ին-
չուան յատակն հասաւ ծեծուած, վիրաւոր
ու հոգին բերանը եկած : Հոգին փչելը բան
մը չէր թէ որ հազուստները ծառի մը ճիւ-
ղերուն զայլով անկման ուժը չկտորէին :

— Օգնութիւն, օգնութիւն, կանչեց
Մարք ու սկսաւ փախչիլ, մէկալնոնք ալ
ետևէն . մանաւանդ այն հաստ արդարու-
թեան պաշտօնեան շունչը բռնուած չէր
զիտեր ինչպէս փախչի :

— Է՛յ բարեկամներ, պոռաց Մարք . գը-
նացէք Ղորէրը վերուցէք, ես ալ ձիս հե-
ծած կը վազեմ օգնութիւն փնտռելու : Եւ
առանց միտ դնելու իր ընկերակցացը աղա-
ղակին ու կատականացը ձիու վրայ ցատ-
քելն ու թողուլ փախչիլը մէկ ըրաւ :

— Ս. յսպիսի յիմարութիւն արդեօք տես-
նուած է, ըսաւ մարդիկներէն մէկը . զմեզ
իր շահուն համար հոս բերաւ, ու հիմայ
թողուց փախաւ :

— Ի՛նչ ալ ըլլայ , վրայ բերաւ ուրիշ մը , պէտք է զանիկայ ընկած տեղէն վերցունենք . բայց ո՞վ զիտէ թէ արդեօք ողջ է թէ մեռած :

Լորէրին ձայնը առնելով հեռուէն՝ քարերուն , թուփերուն ու փուշերուն մէջէն զնային ընկերները զինքը դտան , որ կը տապալըտըկէր , և սարսափելի կերպով կը հայհոյէր ու կը զանգատէր :

— Եօթը հոգի ունեցած պիտի ըլլաս , Լորէր , ըսաւ անոնցմէ մէկը . վերքդ ծանր է :

— Ես ի՛նչ զիտնամ . ո՛ւհ . տարէք զիս ասկէ : Վայ զլիսուն դայ այն քուաքէրին . անիկայ չըլլար՝ անոնցմէ մէկը հիմայ պառկած կ'ըլլար իմ տեղս :

Մեծ աշխատութեամբ ու տքալով զինքը տեղէն վերուցին և ձիերուն քով տարին :

— Թէ որ կարելի ըլլար զիս նորէն պանդոկ դարձունէիք . թաշկինակ մը , կամ ուրիշ լաթի կտոր մը տուէք ինձի որ վերքս կապեմ , որպէս զի արիւն չվազէ :

Գէորդ բարձրէն ասոնց ամէն շարժմունքը կը զիտէր , և տեսաւ որ ամէն ջանք կ'ընեն ձիու վրայ դնելու այն վիթխարի մարդը . բայց ճար չեղաւ , երկար աշխատութենէ ետեւ ձիուն վրայէն սահեցաւ վար ինկաւ :

— Չըլլայ թէ մեռած ըլլայ , ըսաւ Եւփղա , որ ինքն ալ ուշի ուշով աչքը դէպ 'ի հոն անկեր էր :

— Ինչո՞ւ կը ցաւիս , պատասխանեց Փե-
նեհէս , արժանի է :

— Վասն զի մահուրնէ ետև դատաստան
կու գայ , ըսաւ Ելիզա :

— Իրաւ է , վրայ բերաւ պառաւն ալ , որ
ինչուան ան վայրկեանը կը հառաչէր ու
աղօթք կ'ընէր . մարդուս համար սարսա-
փելի ժամ մըն է այն ժամը որ դատաս-
տանի կ'ելլէ :

— Կարծեմ զինքը հոն թողուցին , ըսաւ
Փենեհէս :

Եւ յիրաւի , քիչ մը ատեն մէջերնին խօ-
սակցելէն ետև ձիերնին հեծան ու աներե-
ւոյթ եղան : Երբոր բողորովին ալ չտեսնը-
ւեցան՝ Փենեհէս ըսաւ որ վար իջնան :

— Հիմայ ամէն հանդէս լմընցաւ , ըսաւ .
ասկէ ինջնանք , քիչ մը հեռուն ճամբուն
վրայ Միքայէլ կառքով մեզի կը սպասէ ,
երթանք զինքը գտնենք . և դեռ կանուխ
ըլլալով ճամբան մարդու չենք հանդիպիր ,
և երթալու տեղերնիս ալ ասկէ երկու մղոն
հեռու է , ուր ինչուան հիմայ հասած էինք
թէ որ ճամբաները աղէկ ըլլային :

Երբոր վարը ցանկին մօտեցան տեսան
որ հեռուէն կառքը կու գար . քանի մը ձիա-
ւորներ ալ մէկտեղ :

— Սպրի՛ք , կանչեց ուրախութեամբ Փե-
նեհէս . ահա ասիկ Միքայէլն , Ստեփանն
ու Սմարիան են սա եկողները : Հիմայ ալ
վախ չկայ . ալ հիմայ երթալու տեղերնիս
հասածի պէս եղանք :

— Երբոր այնպէս է , ըսաւ Ելիզա , քիչ մը կենանք սա խեղճ մարդուն օգնենք որ անդին յուսահատաբար կը պոռայ կը կանչէ :

— Քրիստոնէի մը պարտքն է , ըսաւ Գէորգ , այնպիսիներուն օգնել . երթանք վերցունենք զինքը ու հետերնիս մէկտեղ տանինք :

— Անկէ ետեւ աշխատութիւնը քուսքէրներուն կը մնայ զինքը հագալու , ըսաւ Փենեհէս . լաւ , երթանք նայինք թէ ինչ վիճակի մէջ է :

Փենեհէս իրեն որսորդութեան ժամանակ քիչ մը վիրաբուժութիւն սորվեր էր , ուստի նստաւ Լորէրին վերքը քննելու :

— Մարք , դ՛ու ես , ըսաւ Լորէր մարած ճայնով :

— Պարտապ տեղը զինքը կը կանչես , բարեկամ , ըսաւ Փենեհէս . Մարքին փոյթն ալ չէ , անիկայ ինքը զինքը կը մտածէ , եւ ամէնքէն առաջ ձգեց փախաւ :

— Ես ալ զինքը մարդ կը կարծէի , կանչեց Լորէր . վատ անպիտանը զիս հոս միննակ թողուց : Ա՛հ . իմ պառաւ մայրս ինձի կ'ըսէր թէ օր մը այս բանս պիտի դայ դըլխուս :

— Սա խեղճ մարդը կը լսէք , ըսաւ պառաւը , իր մայրը կը կանչէ . շատ կը ցաւիմ վրան :

— Կամաց , կամաց , ըսաւ Փենեհէս Լորէրին որ ոտքով ձեռքով զինքը մէկդի կը

հրէր . խելօք կեցիր . թէ որ վէրքդ չպատեմ՝ մնացած արիւնդ ալ կը վազէ ու հողիդ ալ մէկտեղ կ'ելլէ :

— Դու չէիր որ զիս վար զլորեցիր , ըսաւ Լորէր :

— Թէ որ ես գրեզ վար չզլորէի , դու դմեզ պիտի զլորէիր , պատասխանեց Փեննէս . բայց հիմայ կեցիր որ վէրքդ պատեմ . քեզի դէմ ամենեին ատելութիւն չունինք ու քու աղէկութիւնդ կ'ուզենք : Զքեզ մէկ տուն մը տանինք որ քու տանդ պէս գրեզ հողան :

Լորէր հառաչանք մը արձակեց ու աչուրները դոցեց . այսպիսի մարդկանց ոյժն ու զօրութիւնը բոլորովին նիւթական է , արեան հետ մէկտեղ կը վազէ կ'երթայ . խեղճ բան մըն է այսպիսի վիթխարի մարդ մը գետին փռուած տեսները :

Միքայէլն ու ընկերներն հասան . կառքին նստարանները վար առին ու զոմէջի կաշիները չորս ծալլած մէկ կողմը փռեցին , և չորս հողի մեծ դժուարութեամբ այս անկողնիս վրայ Թովմաս Լորէրը վերուցին դրին : Երբոր զինքը վերցունելու հետ էին բոլորովին ինքը զինքը կորսունցուց . սլառաւ սաստիկ վրան զթալով՝ զուխը իր ծնկանը վրայ դրաւ . Ելիզա , Գէորգ ու Ճէյմ կրցածնուն չափ կառքին մէջ տեղաւորուեցան ու ճամբայ ելան :

— Ի՞նչ կը մտածես , ի՞նչ վիճակի մէջ է աս մարդը , հարցուց Գէորգ Փեննէսին որ կառքին ասջև քովը նստեր էր :

— Վէրբը այնչափ վտանգաւոր բան մը չէ , բայց վար զլորելը և քարի փայտի զարնուիլը վայն 'ի վրան բերին . շատ արիւն փաղեր է , և արևան հետ մէկտեղ ոյժն ու զօրութիւնը կորսընցուցեր է . բայց բան մը չէ , կ'աղատի . միայն այս դիպուածէս բաւական է թէ խրատուի :

— Հիմայ սիրտս քիչ մը հանդէպաւ , պատասխանեց Գէորգ . բոլոր կենացս մէջ ինձի մեծ խեղճ պիտի ըլլար՝ թէ որ սպաննելու ըլլայի զինքը , թէպէտև՝ ամենայն իրաւամբ :

— Սոյնպէս է , ըսաւ Փենեհէս , սպանութիւն ընելը միշտ զէշ բան է , թէ մարդ եղեր է և թէ անասուն : Ես ատենով երևելի որսորդ էի , և անգամ մը եղջերու մը տեսայ որ վիրաւոր ինկած ու մահուան դուռը հասած այնպիսի խեղճ աչքով մը ինձի կը նայէր՝ որ զինքն սպաննելուս վրայ զղջացի : Ո՛ր թողունք որ ասիկայ մարդ է . վասն զի ինչպէս որ քիչ մը առաջ Նլիզա ըսաւ՝ մահուընէ ետև դատաստան կու դայ :

— Հիմայ ինչ պիտի ընենք այս խեղճ մարդը , ըսաւ Գէորգ :

— Զինքն Սմարիային տունը կը տանինք . իրեն մամը Տորգաս աղէկ հիւանդ կը հոգայ . կարծես թէ այս բանս իրեն կոչմունք մըն է , և երջանիկ կը սեպէ զինքը երբոր հիւանդի մը քով կը ծառայէ . բարեկամդ իրեն կը յանձնենք , և մի վախեր տասնըհինգ օրէն ոտք կ'ելլէ :

Ժամ մը ճամբայ ընելէն ետե, յոգնած դադրած մեր ճանապարհորդները գեղի տուն մը հասան, ուր դիմացնին առատ նախաճաշիկ մը հանուեցաւ : Թովմաս Լոքէրը մաքուր ու փափուկ անկողնոյ մը վըրայ դրին որ կեանքին մէջ չէր տեսած, և վէրքն ալ ամենայն զգուշութեամբ ու խնամքով դարմանեցին ու կապեցին : Լոքէր յոգնած տղու մը պէս կռնակին վրայ պառկած մնաց. մարած աչուրները կը բանար կը գոցէր, ու չորս դին կը պտըտցունէր, ճերմակ վարագուրները կը դիտէր, ու եկող գնացողներուն կը նայէր :

Հիմակու հիմայ դինքը այս վիճակիս մէջ թողունք, ու մենք դառնանք մեր Ս. Ղրար Թովմասին :

ՎԵՐՋ

Ս.Ռ.Ս.ՋՆՈՅ ՀՍ.ՏՈՐՈՅՆ

189

0004283

2013

